

Keyifli Okumalar Dileriz

Binlerce kategoride milyonlarca PDF e-kitap, ders kitapları, dergiler ve romanlara platformumuz üzerinden ücretsiz ulaşabilirsiniz.

RESMİ WEB SİTEMİZ

<https://rantey.org>

Yedek ve Duyuru Kanallarımız

Sitemize erişim engeli gelmesi veya adres değişikliği durumunda aşağıdaki kanallardan güncel giriş adresine erişebilirsiniz:

- Telegram: <https://t.me/birkitapbir>
- WhatsApp Kanalımız : <https://whatsapp.com/channel/0029VbDHv8uE50Us4lvMoc0Y>

JOHN FREELY

HOMEROS İÇİN BİR GEZİ REHBERİ

TÜRKİYE VE AKDENİZ BOYUNCA ODYSSEUS'UN İZİNDE

ALFA

HOMEROS İÇİN BİR GEZİ REHBERİ *Türkiye ve Akdeniz Boyunca Odysseus'un İzinde*

JOHN FREELY (1926-2017)

New York'ta doğdu. 17 yaşındayken ABD Deniz Kuvvetlerine katıldı ve II. Dünya Savaşının son iki yılında Pasifik'te, Birmanya ve Çin'de komando olarak görev yaptı. Savaşın sonra eğitimine devam etti ve 1960 yılında New York Üniversitesinde fizik doktorasını tamamladı. İstanbul'a ilk olarak 1960 yılında, sonradan Boğaziçi Üniversitesine dönüşecek olan eski Robert Koleji Yüksekokuluna geldi. Daha sonra Boğaziçi Üniversitesinde astronomi ve bilim tarihi dersleri vermeye başladı. İlk kitabı, Hilary Sumner-Boyd'la beraber hazırladığı *Strolling Through Istanbul [İstanbul'da Dolaşmak]*, 1972'de basıldı. Freely'nin bugüne kadar yayımlanan ve çoğu Türkiye üzerine olan otuzdan fazla kitabı arasında *A History of Robert Kolej: The American College for Girls and Boğaziçi University* (2000) ve beş ciltlik *Türkiye Uygarlıklar Rehberi* de (2002) bulunuyor.

ABDULLAH YILMAZ

Giresun'da doğmuş, ilk ve orta öğrenimini Zonguldak'ta bitirdikten sonra Ankara'da Fen Fakültesi ve Siyasal Bilgiler Fakültesindeki eğitimlerine 10 yıl süreyle çeşitli cezaevlerinde devam etmiştir. Tahliyesinin ardından çevirmen, editör, redaktör vb olarak kitap yayıncılığının her alanında çalışmıştır ve halen çalışmaya devam etmektedir. Yayın yönetmeni ve editör olarak hazırlayıp sunduğu yüzlerce kitaptan başka, Abdullah Yılmaz'ın çevirdiği kitaplardan bazıları şunlardır: A. Negri ve M. Hardt, *İmparatorluk ve Duyuru*; Zygmunt Bauman, *Sosyolojik Düşünmek ve Küreselleşme*; Murray Bookchin, *Ekolojik Bir Topluma Doğru*; Tarık Ali, *Fundamentalizmler Çatışması*; Noam Chomsky, *Medya Gerçeği*; Bernard Lewis, *İslam'ın Krizi*; John Steinbeck, *Amerika ve Amerikalılar*; Liah Greenfeld, *Milliyetçilik*; Bettany Hughes, *İstanbul-Üç Şehrin Hikâyesi*.

Homeros İçin Bir Gezi Rehberi: Türkiye ve Akdeniz Boyunca Odysseus'un İzinde
© 2014, ALFA Basım Yayım Dağıtım San. ve Tic. Ltd. Şti.

A Travel Guide to Homer: On the Trail of Odysseus through Turkey and the Mediterranean
© 2014, 2014, John Freely
I. B. Tauris & Co Ltd, London'la yapılan anlaşma sonucu yayımlanmıştır.

Kitabın Türkçe yayın hakları Alfa Basım Yayım Dağıtım Ltd. Şti.'ne aittir.
Tanıtım amacıyla, kaynak göstermek şartıyla yapılacak kısa alıntılar dışında,
yayıncının yazılı izni olmaksızın hiçbir elektronik veya mekanik araçla çoğaltılamaz.
Eser sahiplerinin manevi ve mali hakları saklıdır.

Yayıncı ve Genel Yayın Yönetmeni M. Faruk Bayrak
Genel Müdür Vedat Bayrak
Yayın Yönetmeni Mustafa Küpüşoğlu
Çeviren Abdullah Yılmaz
Kitap Editörü Gökçe Çiçek Çetin
Kapak Tasarımı Füsun Turcan Elmasoğlu
Sayfa Tasarımı Zuhul Turan

ISBN 978-605-171-670-1
1. Basım: Ekim 2018

Baskı ve Cilt
Melisa Matbaacılık
Çiftehavuzlar Yo'lu Acar Sanayi Sitesi No: 8 Bayrampaşa-İstanbul
Tel: 0(212) 74 97 23 Faks: 0(212) 674 97 29
Sertifika no: 12088

Alfa Basım Yayım Dağıtım San. ve Tic. Ltd. Şti.
Alemdar Mahallesi Ticarethane Sokak No: 15 34410 Cağaloğlu-İstanbul
Tel: 0(212) 511 53 03 (pbx) Faks: 0(212) 519 33 00
www.alfakitap.com - info@alfakitap.com
Sertifika No: 10905

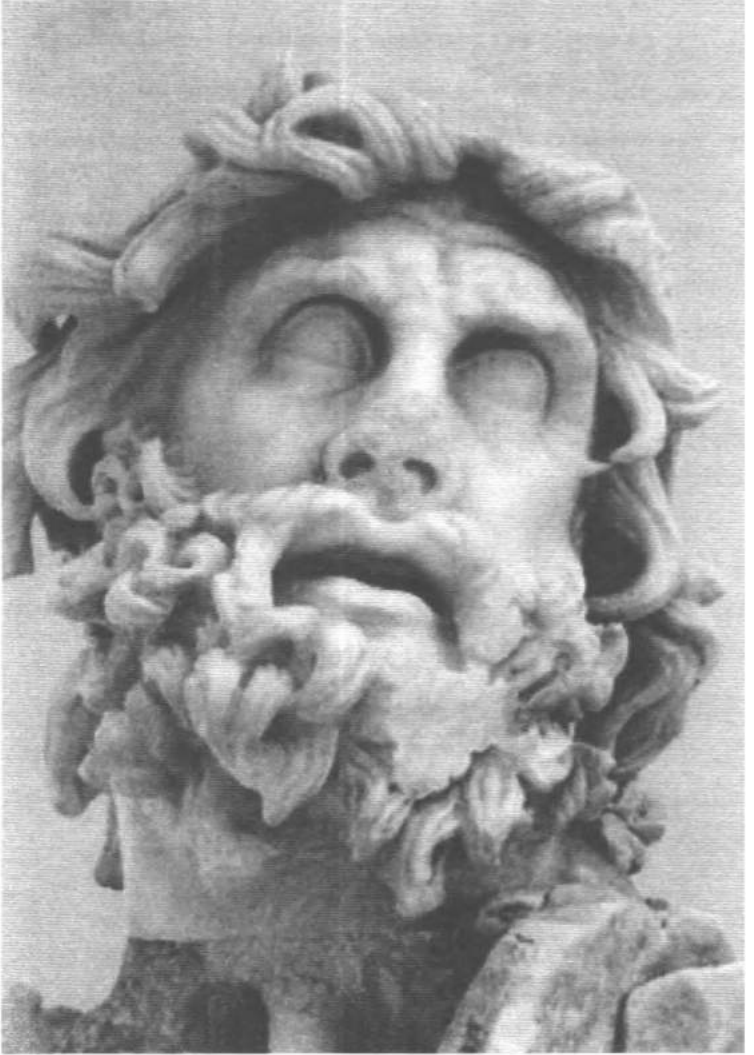
JOHN FREELY

HOMEROS İÇİN BİR GEZİ REHBERİ

TÜRKİYE VE AKDENİZ BOYUNCA
ODYSSEUS'UN İZİNDE

Çeviren
ABDULLAH YILMAZ

ALFA

*Benim Penelope'm
Toots için...*

İÇİNDEKİLER

Yazarın Notu, 9

1	Homeros'un Dünyası	15
2	Gemilerin ve Troialıların Katalogları	32
3	Akhilleus'un Öfkesi	50
4	Karına Kalabalık ve Büyük Göç	78
5	Düşüşten Sonra Troia	95
6	Antik Troia'nın Yeniden Keşfi	113
7	Troia ve Troas	136
8	Kahramanlar Dönüyor	157
9	Kalypso'nun Adasına Veda	173
10	Şarap Rengi Ege'yi Geçerken	192
11	Harikalar Diyarı	208
12	Cadının Sarayı	228
13	Ölümlle Diyalog	244
14	Sirenlerin Ülkesi	259
15	İthake'ye Dönüş	274
16	İntikam ve Yeniden Birleşme	291
17	Odyseia Devam Ediyor	317

Kaynakça, 335

Dizin, 340

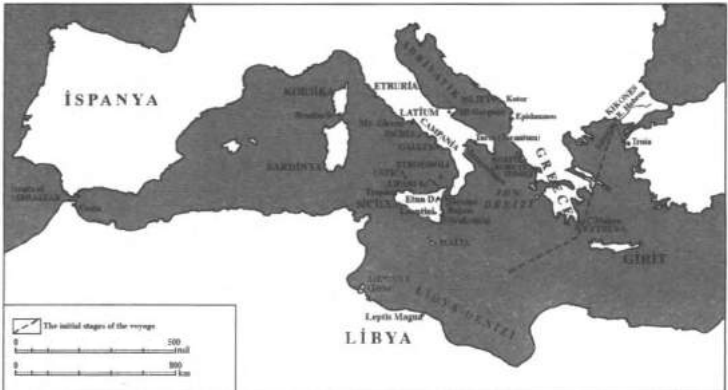
YAZARIN NOTU

Bu kitap, bir gezgini, Troia savaşından sonra birçok maceranın ardından İthake'deki evine, ailesinin yanına dönen Odysseus'un peşinde, Troia'dan başlayıp, Türkiye'nin Ege kıyıları boyunca ve Akdeniz sahillerinde dolaştırarak, Homeros'un *İlyada* ve *Odyseia* destanları için bir rehber olmayı amaçlıyor.

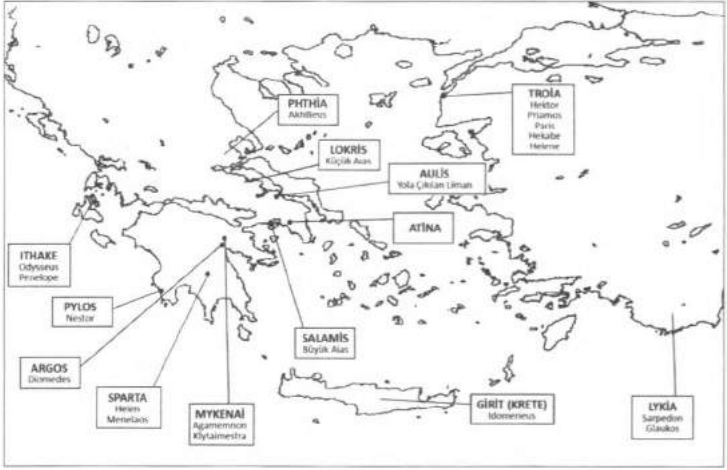
Ben ilk kez Ekim 1945'te, ABD Deniz Kuvvetlerine ait bir savaş gemisiyle Pasifik ve Çin-Burma-Hindistan savaş alanlarından New York'a dönerken Odysseus'un izinden gittim. Savaşa gitmeden önce *İlyada* ve *Odyseia* destanlarını okumuştum ve kahramanımız "birçok yolun adamı" olarak tanındığı için benimkilerde genellikle hayal gücü bakımından noksanlık olsa da, gezilerim Odysseus'u gölgede bırakırken, Yunanistan ve Türkiye'de yaşadığım yarım yüzyıllık sürede bu destanları birkaç kez yeniden okudum. Kendi hikâyemi, bütün bu Homeros destanlarını anımsatan seyahatlerim boyunca yanımdan eksik etmediğim, Richmond Lattimore'un *İlyada* ve *Odyseia* çevirileriyle ördüm ve sanırım gerek bu kitaplardan gerek okuduğum başkalarından, Homeros'un, bu gezi kitabında size aktarmaya çalıştığım kendi dünyası hakkında da bir şeyler öğrendim.

1 Homeros'a göre MÖ 1000 yılının dünya haritası,

2 Odysseia: Seyahatin başlangıç aşaması,

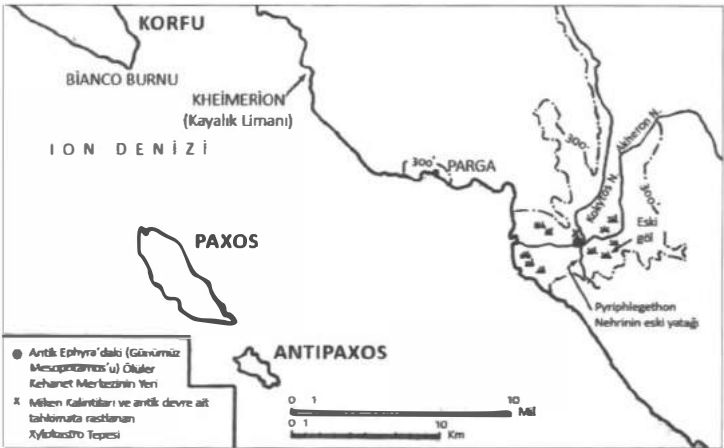
3 Yunanlar ve Troyalıların dağılımı

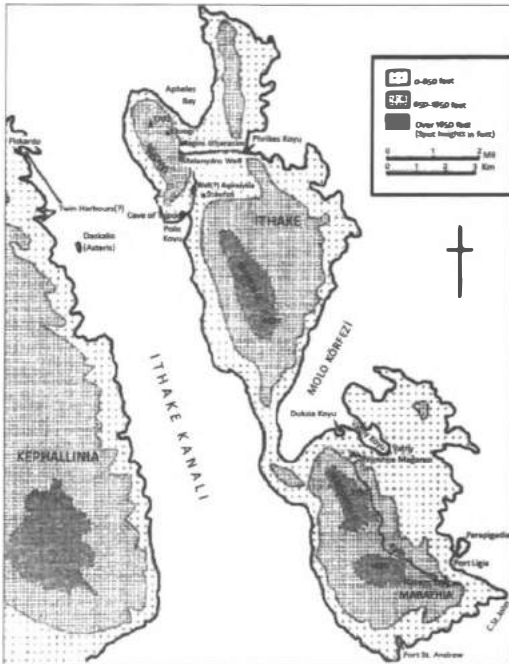
4 Yakındoğu ve Ortadoğu

5 İtalya ve Sicilya

6 Antik Ephyra'da Ölüler Kehanet Merkezinin yeri

7 Homeros'ta İthake'ye dair geçen yerler,

Homeros'un Dünyası

Yunan edebiyatı Homeros'un iki destanıyla, ortaya çıktıktan yaklaşık 3000 yıl sonra bugün bile muazzam edebi etkisini koruyan *İlyada* ve *Odyseia*'yla başlar.*

İlyada'da anlatılan olaylar, Ege'nin kuzey ucuna yakın Çanakkale boğazının (Hellespontos) Asya tarafına düşen büyük bir kale kent olan Troia'nın geniş düzlüklerinde geçer. Marmara denizi (Propontis) ve İstanbul boğazıyla birlikte Çanakkale boğazı, bugünkü Kuzeybatı Türkiye'de Avrupa ile Asya'yı birbirinden ayıran Ege denizi ile Karadeniz (Pontos Euxinos) arasında tarihsel bir geçit oluşturur. Bu geçiş şeridinin Avrupa tarafı antik dönemden beri Trakya adıyla bilinir. Geçmişte genel olarak Küçükasya denen öbür yakaya Türkçede bugün Anadolu deniyor. *Anatolia* Yunancada "doğu," kelimesi kelimesine tercüme edersek "güneşin doğduğu ülke" demektir. "Asya" adı hem Hint-Avrupa hem de Semitik dil ailelerinde muhtemelen aynı anlamda kullanılıyorken, "Avrupa" ise "günbatımı" ya da "karanlıklar ülkesi" anlamına geliyor olabilir. Ege'den gelerek Çanakkale boğazını geçen ilk Yunan denizciler için, "gündoğumu" ile "günbatımı"nı bölen geçiş şeridinin sularıyla, Asya'nın Doğu, Avrupa'nınsa Batı olduğu ayrımı son derece aşikâr olmalı.

İlyada'da anlatılan hikâyenin arka planını şöyle özetleyebiliriz: Troia kralı Priamos'un oğlu Aleksandros, namı diğer Paris, Sparta'da Yunan kralı Menelaos'un konuğudur. Paris, Menelaos'un karısı Helene'nin gönlünü çeler ve Helene

* Bu destanlardan yapılan alıntılarda Azra Erhat-A. Kadir'in çevirileri kullanılmıştır. Ancak metnin akışına göre gerekli görülen yerlerde değişiklikler yapılmıştır -ed.n.

onunla birlikte Troia'ya kaçar. Menelaos yardım etmesi için, Argos'ta Miken kralı olan kardeşi Agamemnon'a başvurur; Agamemnon da bütün Yunan dünyasının komutanlarına bir çağrıda bulunarak Troia'ya çıkacağı seferde onlardan kendisine katılmalarını ister. Hellespontos'a doğru yola çıkmak üzere filoları Boiotia'daki Aulis limanında toplanacaktır. Yunanlar Troia'ya saldırırlar ama kaleyi ele geçiremezler; ancak kaleyi kuşatma altına alırlar ve boğazın güneyindeki büyük bir yarımadaı oluşturan Troas ve çevresindeki birçok yeri yağmalarlar.

İlyada, on yıl süren kuşatmanın son yılında, Troia kentinin Yunanlar tarafından ele geçirilmesi ve yağmalanmasıyla sona eren, elli iki günlük bir dönemi anlatır. Kentin fiili olarak ele geçirilmesi ve sonrasındaki olaylar kısmen *Odyseia*'nın bölümlerinde, kısmen de *İlyada*'nın başlangıcından önce nelerin olduğunu anlatan, Homeros-sonrası Destan Çemberi denilen şiirlerde anlatılır.

Homeros zamanından sonra Yunanlar Troia savaşını, Hellas'tan türeterek o tarihten sonra kendilerine verdikleri isimle, Hellenlerin tarihinin ilk devrelerinden biri olarak görürler. ("Greek" [Grek] sözcüğü, Romalıların Epeiros'ta bir kabileye verdikleri isim olan "Graeci"den türemiştir.) Yunanların ilk kez Troia savaşında bir halk olarak birlikte hareket ettiklerine dair görüş Thukydides'e aittir. *Peloponnesos Savaşları* 1. Kitapta şöyle yazar:

Troia savaşından önce Hellas'ın bir bütün olarak hareket ettiğine dair bir kayıt yoktur. Aslında benim görüşüm odur ki, o zaman bile bütün ülkeye "Hellas" denmemiştii... Bu ismin bütün öteki isimlerin önüne geçmesi uzun zaman aldı. Bunun en iyi kanıtı, Troia savaşından çok sonraki bir tarihte doğduğu halde bütün güçler için "*Hellen*" adını hiçbir yerde kullanmayan Homeros'ta bulunabilir. Buna karşın Homeros bu ismi Phthiotis'ten gelen ve aslında orijinal Hellen olan Akhilleus'un adamları için kullanır. Şiirlerinin geri kalanın-

da “Danaoslar,” “Argoslular” ve “Akhalar” sözcüklerini kullanır ... çünkü onun zamanında Hellenler henüz tek bir adla bilinmiyor ve dış dünyadan ayrı bir unsur olarak sınırları böyle ayrılıyordu.¹

Şimdi Yunanistan olan topraklarda Yunanlara bir halk olarak ilk kez bronz çağında (MÖ 2000-1600 dolaylarında) rastlanır. Tarihsel dönemin başından beri bilinen Zeus ve diğer Olympos tanrılarıyla birlikte, kara yoluyla, kuzeyden gelmiş bu insanlar daha sonra Yunan dili haline gelen dilin bir biçimini konuşuyorlardı. Yazılı bir iz bırakmayan bu halk yalnızca arkeolojik kalıntılardan biliniyor.

Yaklaşık MÖ 1550-1100 arasındaki Miken dönemi, ismini bronz çağına ait, Argolis’teki Miken kale-kentten alır. Anadolu’nun Ege kıyıları boyunca ve kıyıya yakın topraklara dağılmış yirmi dört ayrı yerleşim yerinde, Troia’da çıkarılanlara benzer, Miken çanak çömlekleri bulunmuştur. Miletos ve Iasos gibi kıyı kentleriyle, Khios, Samos, Kos ve Rhodos gibi yakın adalarda yerleşim yerleri vardı ve Yunanların Anadolu platosundan akıp gelen Hermos [Gediz] ve Maiandros [Büyük Menderes] nehirleri boyunca ticaret yaptıklarına ilişkin bazı kanıtlar bulunmaktadır. Miken çanak çömleklerine ayrıca Klazomenai, Ephesos ve Sardes’te de rastlanmıştır ve Yunanların Halikarnassos dediği Bodrum yakınlarında bir Miken mezarlığı da bulunmuştur.

Miken dönemi, Yunan mitolojisinin kahramanlar çağıdır; Herakles, Oidipus, Perseus ve Theseus destanlarıyla Minos ve Girit Labirenti, Atina’nın ilk kralları, Thebai’a karşı Yediler, Iason ve Argo gemicileri ile Troia savaşı yıllardır bu dönem. Herodotos, Pan’ın doğumundan bahsederken, “Bu, Troia savaşı sonrasında ve benim zamanımdan sekiz yüz yıl önceydi”² der; yani MÖ yaklaşık 1250’de. Herodotos aynı şekilde Homeros ve Hesiodos için, “Benim zamanımdan

¹ Thukydides, I.3.

² Herodotos, II:145.

dört yüz yıl önce yaşadılar” der; yani MÖ yaklaşık 850’de. Hem Argo gemicileri hem de Troia savaşı hakkında yazan Herodotos, Troia kuşatmasının “Minos’tan sonraki üçüncü kuşakta”¹ başladığını ve savaşın Argo gemicilerinin seyahatinden “sonraki kuşakta” gerçekleştiğini anlatır. Homeros’a göre, Lemnos kralı olan kendi oğlu Euneos da dahil, Troia’da dövüşen Yunan kahramanların birkaçı, Iason’la yelken açanların oğullarıdır.

Yunan geleneği, adlarını veren atalarının, oğulları İon ve Akhaios, babaları Doros, Aiolos ve Ksuthos olan Hellenler olduğunu; dolayısıyla son dönem bronz çağının önde gelen Yunan kabilelerinden İonyalıların, Dorların, Akhaların ve Aiolialıların ortak atası olduğunu savunur. Homeros *İlyada*’da Hellas’tan ve Hellenlerden bahseder; kitapta bir bütün olarak Agamemnon’un ordusundaki askerlerden Danaoslar, Argoslular ve Akhalar ya da bazen Akhaların oğulları diye söz edilir.

Homeros’a göre, Troia savaşı zamanında Miken, “Akhaların kayıtsız şartsız en büyüğü”² olan Agamemnon tarafından yönetiliyordu. *İlyada* II. Kitap, Gemi Kataloğu ve Troialıların Kataloğu olmak üzere iki katalogla sona erer; katalogların birincisi, Yunan filosu içinde en büyük askeri birliğe de sahip Agamemnon’un donanmasındaki savaş gemilerini sayar. En uzağı, Kuzey İtalya ile Yunanistan arasında yer alan Adriyatik denizindeki İonya adalarından olmak üzere Yunan dünyasının her yerinden askerler bulunmaktadır. İonya adalarından gelen iki askeri birlik vardır; bunlardan birine Odysseus kumanda etmektedir. Ayrıca başkenti Knossos’ta yer alan güçlü bir bronz çağı krallığı olan Girit’ten de büyük bir ordu yer almaktadır. Giritli askerlerin ortak kumandanı, mitolojiye göre Minos hanedanlığını kuran, Zeus’un oğullarından Kral Minos’un torunu Idomeneus’tur.

¹ Herodotos, VII:171.

² *İlyada*, I.91.

Troia'da Yunan kahramanların en yaşlısı, Peloponnesos'un kuzeybatı köşesindeki Pylos'un kralı Nestor'dur. Nestor'un yanında, IV. Kitapta, "İlk kez, Troialıların başındaki adamlardan birini öldüren kişi"¹ olarak anlatılan ve kendisi de kuşatmanın son günlerinde bir çatışmada öldürülen Akhilleus'un yakın arkadaşı, oğlu Antilokhos bulunmaktadır.

Gemi Kataloğundan sonra Homeros, Troia'nın savunmasında yer alan, çok kısa bir Troialılar Kataloğu verir. Bu kataloğda beş coğrafi bölgeden; Troialılar, Dardanieliler, Zeleialılar ve Pelasgların geldiği Troas yöresi başta olmak üzere birçok grup bulunur. Troialıların başında Troia kralı Priamos'un oğlu Hektor vardır. İsimlerini Troia krallarının atası Dardanos'tan alan Dardanieliler Troas yöresinden, Troialıların doğusunda kalan bölgeden gelmektedir. Dardanielilere Priamos'un ikinci dereceden kuzeni olan, tanrıça Aphrodite ve Ankhises'in oğlu, Roma'nın mitsel kurucusu Aineias komuta etmektedir.

İkinci grup, Trakya bölgesindeki Hellespontos'un karşı kıyısından gelen üç halk, yani Trakyahılar, Kikonlar ve Paionialılardır. Üçüncü grupta, Küçükasya'nın Karadeniz kıyılarında iki kabile; Paphlagonialılar ve Halizonlar yer almaktadır. Dördüncü grubun askerleri, Küçükasya'nın kuzeybatı bölgesinden gelen, Mysialılar ve Phrygialılardır. Son grupta, Güneydoğu Avrupa'dan göç ederek gelmiş ve daha sonra geç bronz çağında Anadolu'da hâkimiyet kurmuş, başkentleri Hattuşaş olan, Hint-Avrupa ailesinden Hititleri yerinden etmiş bir topluluk vardır. Bu beşinci grupta, Küçükasya'nın güneybatısından gelen üç askeri birlik bulunmaktadır: Maionialılar, Karialılar ve Lykialılar.

Mysia, Karia ve Lykia yerleşim yerlerinin hepsinin adı Hitit tabletlerinde geçer ve bu yerler Batı Anadolu bölgesindedir. Anlaşıldığı kadarıyla, bu bölgelerin insanları ve muhtemelen Troialıların kendileri de Hititlerle yakından ilişkili, Luwice denen Hint-Avrupa ailesinden bir dil konuşmaktadır.

¹ *İlyada*, IV.457.

Hitit metinlerinde, büyük bir ihtimalle Yunanlar tarafından Lydia olarak bilinen, Küçükasya'nın batısında bir bölge olan Assuva'nın adı geçer. Yunanca sözcük "Asia"nın Hititçe "Assuva"dan geldiği genel olarak kabul görür. İlk Yunanca Asia sözcüğü *İlyada*'nın II. kitabında görülür; ozan burada "Asya çayırlarında, Kaystros'un iki yakasında"¹ diyerek, köklü İonya kenti Ephesos'un yıkıntıları arasından geçerek döken Kaystros [Küçük Menderes] nehrini kastederek.

Hitit metinlerinde, Homeros'un Troia'nın başkenti olarak yer yer kullandığı Troia ve İlion'a gönderme yaptığına inanılan iki yer ismi –*Taruisa* ve *Wilusa*– geçer. Bir metin, Hitit kralı Muvatalli ile (yaklaşık MÖ 1300) muhtemelen İlion (Troia) prensi Aleksandros'u (Paris) kastederek, Wilusa kralı Alaksandros arasındaki bir anlaşmanın ayrıntılarını verir. Ayrıca bu metinlerde, adını muhtemelen Troialı kralların efsanevi atası Dardanos'tan alan Dardanieliler kastedilerek Dardanie adlı bir halktan bahsedilir.

Yine Hitit kaynaklarında birkaç kez, saldırgan bir devlet olarak, Anadolu'nun kuzeybatısını kontrol ettiği anlaşılan Arzawa'nın adı geçmektedir ve muhtemelen Troia kastedilmektedir. Ayrıca Akha ya da Miken Yunanları olarak adlandırılan güçlü bir denizci halk olan *Ahhijava*'dan bahsedilir bu yazıtlarda. *Ahhijavalı* prensler, muhtemelen Miletos'a denk düşen bir sahil kenti olan *Millawanda*'dan Hitit hükümdarlarıyla mektuplaşıyorlardı.

Miletos, Ege denizi kıyısında, Minos döneminde Girit'ten gelen denizciler tarafından yaklaşık olarak MÖ 1600 yılında kurulmuştur. Thukydides'in *thalassokratia* ya da "deniz imparatorluğu" dediği Minos İmparatorluğu, Mikenliler Girit'in kontrolünü ele geçince, yaklaşık olarak MÖ 1450 yılında sona ermiştir.

Orta Minos dönemine ait, yani yaklaşık olarak MÖ 2000-1700 arasında, Linear A olarak bilinen ve bugüne kadar

¹ *İlyada*, II.461.

henüz çözülememiş resim yazılarıyla tutulmuş, Girit saray kayıtları bulunmaktadır. Miken dönemindeki saray kayıtlarıysa, Linear B diye bilinen hece yazısıyla, Yunanistan'da Miken yerleşim yerlerinde de bulunmuş, erken dönem Yunancasıyla tutulmuştur.

Peloponnesos Savaşları kitabının başlarında bir yerde Thukydides, "Şimdi Hellas olarak bilinen ülkede yerleşik bir nüfus yoktur; çeşitli kabileler, artık çok daha güçlü olan istilacıların sürekli baskısı altında, her an yaşadıkları toprakları terk etmeye hazır beklediğinden, ülkede göçler göçleri izlemektedir"¹ diye yazar. Ancak Troia savaşından yıllar sonra "bu değişken nüfus dönemi sona ermiştir" ve bu dönemi "İonya ve çoğu adanın Atinalılar tarafından koloni haline getirilmesiyle" başlayan "kolonileşme dönemi"² takip etmiştir.

Hellenleri Ege denizini geçerek İonya'ya ve Küçükasya'nın Ege kıyılarına getiren büyük göç, bronz çağının felaketlerle dolu sonunu izleyen ve birkaç yüzyıl süren bir dönemi kapsayan, Yunan dünyasının karanlık çağları boyunca meydana gelmiştir. Doğu Akdeniz dünyasında neredeyse bütün önemli kent ve sarayların çoğunun bir daha ayağa kaldırılamayacak şekilde tahrip olduğu bu felaketin MÖ 13. yüzyılın sonu ile MÖ 12. yüzyılın başlarında, elli yıldan kısa bir zaman diliminde meydana gelmiş olması muhtemeldir. Tahrip olan yerler arasında Miken, Tiryns, Pylos ve şimdi Yunan ankarasında yer alan, Mikenlilere ait yedi başka kale, Girit'teki Minos kentleri Knossos ve Kydonia, Kıbrıs'ta dört kent, Troia ve Hitit başkenti Hattuşa dahil, Anadolu'da on üç kent, Suriye'de dokuz kent ve Güney Levant'ta da dokuz kent sayılabilir. Bu felaket çağı, depremler, kuraklıklar ya da başka ekolojik felaketler, yaygın ayaklanmalar, Mısır yazıtlarında sözü edilen gizemli "Deniz Kavimleri" tarafından yapılan istilalar gibi kitlesel göçler ya da yukarıda sayılan bir ya da

¹ Thukydides, I:2.

² Thukydides, I:2.

birkaç nedenden dolayı veya bronz çağını takip eden demir çağında demirin işlenmeye başlaması yüzünden “sistemlerin çöküşü” de dahil olmak üzere, alternatif açıklamalarla izah ediliyor. Neden ne olursa olsun, sonuç Yunan dünyasının çarpıcı bir şekilde boşalması olmuştur; özellikle Ege adaları başta olmak üzere birçok yerleşim yeri tamamen terk edilmiş, hayatta kalan insan toplulukları dağılmış ve birbirinden kopmuştur.

Antik gelenek Anadolu'ya Yunan göçünün, Makedonyalı bir kabile olan Dorların istilası yüzünden gerçekleştiğini savunsa da, modern araştırmacılar bu görüşü reddetmektedir. Dorlar, muhtemelen MÖ yaklaşık 1040 yılında başlayan kitlesel bir göç hareketinin Aioliyalılar ve İonyalılarla birlikte bir parçasıdır. İonyalılar Anadolu'nun Ege kıyılarındaki orta kesimlerinde ve kıyıya yakın adalarda ikamet etmektedir ve kuzeyde Dorlarla aynı toprakları paylaşmaktadır. Aioliyalıların yerleşim yerleri, bir istisna dışında, Hellespontos ve Hermos nehri arasındaki bölge ile Lesbos ve Tenedos adalarıdır. İonyalılar tarafından kurulan kentler Hermos ve Maiandros nehirleri arasındaki vadiler ile Khios ve Samos adalarındadır. Dor kolonileri Kos ve Rhodos adalarında ve Anadolu'nun batı köşesinde, Ege ile Akdeniz'in birleştiği yerdeki Karia'dadır.

MÖ 8. yüzyıl, Yunan tarihinde “kolonizasyon çağı” olarak bilinir; çünkü o tarihlerde Yunanlar bütün Akdeniz ve Karadeniz'de ve bu iki denizi birleştiren şeritte koloniler kurmaya başlamışlardır. Bunlar modern anlamda birer koloni olmaktan çok kendi içinde, kendilerini kuran kentlerden bağımsız kent-devletleridir. Ayrıca yine Yunanlar, koloni statüsünde olmayan, ticaret merkezi anlamına gelen *emporion*lar da kurmuşlardır.

Troia kuşatmasında Agamemnon'un ordusuna katılmak üzere birlikte kırk gemi yollayan, Euboia adasından Khalkis ve Eretria, daha sonradan Magna Graecia, yani “Büyük Yunanistan” olarak bilinecek Sicilya ve Güney İtalya'daki yirmi

iki koloniden sekizini kurmuştur. Magna Graecia'daki Yunan kolonilerinin en eski olanları, bugün İschia olarak bilinen, Napoli körfezinin kuzeybatı ucundaki bir adada, MÖ yaklaşık 770-760 yıllarında kurulmuş Pithekousai'daki Euboia *emporionu*dur. Bundan on yıl ya da daha uzun bir süre önce, Euboia kentleri bugün *El Mina* olarak bilinen ve Türkiye'de Hatay sınırları içinde kalan, Kuzey Suriye'nin Orontes nehri ağzında, Potamoi Karon *emporionu* ile yine Posidium ve Pal-tus adlı iki yakın *emporionu* kurmuştur.

Korinthos, Sicilya'da iki ve Kuzeybatı Yunanistan ile Korkyra (Korfu) ve Leukas (Lefkada) dahil, İonya denizinin (Güney Adriyatik) kıyıya yakın adalarında beş koloni kurmak için Khalkis'le işbirliği yapmıştır. Korkyra, Homeros'un destanında, İthake'ye dönüş yolunda sona yaklaşan Odysseus'u bir kral gibi karşılayan Phaiakların yurdu Skherie olarak anlatılan yerdir. Leukas kırk gemisiyle Gemi Kataloğunda adı Odysseus'un hemen ardından gelen Meges tarafından yönetilen adalardan biridir.

Küçükasya'daki İonya kenti Phokaia [Foça], Marmara denizi ve Karadeniz kıyılarından başka, Güneydoğu İtalya, Korsika ve Fransa kıyılarında koloniler kurmuştur; Fransa kıyılarındaki koloniler arasında Marsilya'nın atası sayılan Massalia da bulunmaktadır.

Bütün bu kolonileşme sürecinin en etkin İonya kenti, Troia'nın savunması için müttefik Troialıların safında savaşsın diye bir savaşçı grubu gönderen, eski bir Miken kolonisinin yerleşim alanında kurulmuş Miletos'tur. Miletos, çoğu Hellespontos, Marmara denizi ve Karadeniz kıyılarında olmak üzere en az kırk koloni kurmuştur; aynı zamanda Nil deltasındaki büyük Yunan *emporionu* Naukratis'in bir parçası olan *Milesionteikhos* liman kalesi de Miletos'un eseridir.

Bu koloniler Yunanların hem *İlyada* hem de *Odysseia* destanlarında adı geçen Fenikelilerle savaşa tutuşmasına neden olmuştur. Fenike kent-devletlerinin en önde gelenleri,

Akdeniz'de Kartaca başta olmak üzere birçok başka koloniyi bizzat kuran Suriye'deki Tyre ve Sidon'dur. Euboia kentleri, Fenike ve diğer doğu illerinden hem mal hem de fikir edindikleri, Kuzey Suriye'deki *emporion*larda Fenikelilerle irtibat halindedir ve bu tecrübeleri başka Euboia *emporion*larına, ağırlıklı olarak Pithekoussaia aktarmakta, karşılığındaysa şarap ile zeytinyağı almaktadırlar.

Yunan tüccarların en önemli kültürel kazanımı, Herodotos'un *phoinikeia* dediği, Fenike alfabesi olmuştur. Fenikeliler kendilerinden önceki hece yazısını basitleştirmiş ve yirmi iki harflik standart bir alfabe olarak değiştirmiştir. Yunanlar bu Fenike sistemini kendilerine uyarlayıp altı sesli harf de ekleyerek sonuçta yirmi dört harflik bir alfabe ortaya çıkarmıştır. Başlangıçta Yunan alfabesinin, en başta gelenleri Batı (Khalkidike) ve Doğu (İonya) olmak üzere, birçok farklı çeşitlemesi vardır. Khalkidike alfabesinden eski İtali alfabesi ve sonra da Latin alfabesi türerken, İonya alfabesi bugünkü Yunan alfabesine evrilmiştir. Atinalıların MÖ 403 yılında İonya yazı sistemini standart olarak kabul etmesinin ardından diğer çeşitlemeler kısa bir sürede kaybolmaya yüz tutmuştur. Böylelikle Yunanlar, Miken medeniyetinin çöküşünden ve karanlık çağ boyunca Linear B yazısının ortadan silinişinden yaklaşık dört yüzyıl sonra, bir kere daha yazılı kültüre kavuşmuştur.

Bu yeni yazının kaydedilmiş ilk örneği MÖ yaklaşık 740-720 tarihine denk düşer. Bu örnek 1953 yılında İschia'da, Nestor'un Kupası olarak bilinen ve içki kabı olarak kullanılan bir çömlek parçası üzerinde bulunmuştur; Khalkidike alfabesiyle yazılmış, biri iambos, diğer ikisi heksametron vezniyle olmak üzere üç satırlık bir yazıttır bu: "Nestor'un bir kupası var, içilmesi güzel/Ama her kim içerse bu kupadan, hemen saracaktır onu/Güzel kraliçe Aphrodite'ye duyduğu arzu."¹

¹ Latacz, *Homer: His Art and His World*, s. 62.

Nestor'un Kupası *İlyada* destanı XI. Kitapta anlatılır ve dolayısıyla bu yazıtın keşfi, çoğu araştırmacının, Homeros destanlarının 8. yüzyılın ikinci yarısında yazıldığı görüşünü kabul etmesine neden olmuştur. Şiirlerin tarihi ve hikâyesi, ozanın yaşadığı tarih ve kimliği, sözel dizelerin bugünkü haliyle yazıya dökülme tarihi; bunların hepsi Homeros Sorunu olarak bilinegelen tartışmaların parçalarını oluşturmaktadır.

Çoğu araştırmacı, Homeros'a atfedilen şiirlerin, Yunanca da *aoidai* olarak bilinen ve lir eşliğinde destanlarını okuyan, çok sayıda eski ozanın kolektif mirasının bir parçası olduğu konusunda hemfikirdir. Bu geleneğin, *aoidai*ların geçmiş zamanlardaki büyük kahramanlarının görkemli başarılarını ezgiye dökerek sanatlarını soyluların saraylarında icra ettiği MÖ 8. yüzyılda başladığı tahmin edilmektedir. Bunlar, ecdatlarının büyük göç zamanında Yunan anakarasından getirmiş olduğu ezgilerdir. İlk *aoidai*ların Miken saraylarında yer bulduklarına inanılmaktadır. İonya'daki onların ardılları aynı destan geleneğini sürdürmüş ve bu ezgili destan okuma geleneği kuşaktan kuşağa aktarılmıştır.

Modern araştırmacıların çoğu, Homeros'un şiirlerinin ortaya çıkışını MÖ 8. yüzyılın ikinci yarısı olarak benimserken, az sayıdaki araştırmacı da onları MÖ 680-660 yıllarına tarihlendirmektedir. Üzerinde mutabakat sağlanan konuya, MÖ yaklaşık 740 yılında *İlyada*'yı, MÖ yaklaşık 720 yılındaysa *Odyseia* destanını yazmış Homeros adlı birinin varlığıdır. MÖ 700 yılından kısa bir süre sonra, Homeros destanlarındaki sahneleri tasvir eden çizimler Yunan keramiklerinde görünmeye başlar; bunların çoğu, *İlyada* ve *Odyseia* destanlarının MÖ 8. yüzyılın ikinci yarısında yazıldığı görüşüne destek verircesine, Odyseus'la ilgili sahneleri tasvir etmektedir.

Antik dönem yazarları neredeyse istisnasız, *İlyada* ve *Odyseia*'nın ilk standart metinlerinin, Peisistratoslar, yani Atina tiranı Peisistratos ve oğullarının bunları kayıt altına aldırıldığı ve Büyük Panathenaia şenliklerinde okutturdu-

ğu, MÖ yaklaşık 550 tarihinde ortaya çıktığı konusunda anlaşmıştır. Bu görüş özellikle Gregory Nagy olmak üzere, birçok modern araştırmacı tarafından reddedilmiştir. Gregory Nagy, Homeros'un metninin en az beş aşamadan geçtiğini savunarak evrimci bir model öne sürer; bu modelle göre, bu aşamalı değişim Miken çağından, Aleksandreia Kütüphanesinin başında bulunan Samothrakeli [Semadirek] Aristarkhos'un *İlyada* ve *Odyseia*'yı, modern versiyonlarda yerini sayıların aldığı, Yunan alfabesinin yirmi dört harfine uygun olarak yirmi dört kitaba bölerek düzenlemeler yaptığı MÖ yaklaşık 150 yılına kadar sürmüştür.

Homeros destanlarının evrimi, eskiden *aoidos* ve sonraları *rhapsodos* denen, geleneksel ritm eşliğinde şiir okuyan ozanlardaki değişimi de beraberinde getirmiştir. *Aoidos*lar, meslekleri birlikler ya da "loncalar" tarafından korunan ve sabit metinleri aktaran *rhapsodos*ların aksine, ezgilerini okurken doğaçlama yapan ozanlardır.

Khios adasının *rhapsodos*ları ozanın soyundan geldiklerini iddia ederek kendilerine Homeros'un oğulları anlamında *Homeridai* derlerdi. *Homeridai* sözcüğünü ilk kullanan, MÖ yaklaşık 485 tarihinde yazılmış, *Nemea Türkleri*'nin yazarı Pindaros olmuştur. Nagy bu konuda şunları söyler: "Birlikte örülmüş deyişlerin şarkıcıları *Homeridai*lar ta başından beri çoğunlukla icralarına Zeus'tan bir açılışla başladılar."¹

Pindaros'un *Nemea Türkleri*'ne ait bir scholia'da [yorum], "birlikte örülmüş" ifadesi şöyle açıklanır:

Ama bazıları, Homeros'un şiirleri bir şeyin etrafında toplanmayıp, parçalara bölünmüş ve dağınık olduklarından, rapsodik olarak okunduğunda, okuyanlar metni sanki parçaları bir araya getirmek için ardı ardına diziymiş ya da birbirine dikiymişçasına icra edecektir.²

¹ Nagy, s. 84.

² A.g.e., s. 83.

İlyada ve *Odyseia* on yıllık hikâyenin sondan bir önceki yılında başladığına göre, bütün hikâyeyi anlatmış daha başka destan ya da destanlar olsa gerektir. Homeros ve dinleyicileri, Troia savaşına ilişkin hikâyenin tümünün ayrıntılarını bilmektedir; ama *İlyada* ve *Odyseia* o kadar popüler olur ki destanın daha önceki versiyonları ihmal edilir ya da kaybolur. Kayıp destanlara; Troia savaşı ve onunla ilgili olayları anlatan destanların hepsine birden Troia Çemberi denmektedir. Bu çember *İlyada* ve *Odyseia*'yla birlikte altı destandan oluşur. Troia savaşının bütün hikâyesini anlatmak üzere *İlyada* ve *Odyseia*'yla yaklaşık olarak aynı tarihlerde yazılmasına rağmen bu destanlar neredeyse hiç örtüşmemektedir. Troia Çemberinin nihai halinin; Hellenistik dönemin ilk yıllarında, orijinal haliyle bağimsiz şiirlerin alınıp bütün hikâyeyi anlatmak üzere *İlyada* ve *Odyseia*'yla birleştirilerek yaratıldığı iddia edilmektedir. Bu şiirler kayıptır ve biz onları büyük oranda, muhtemelen MS 5. yüzyılda yaşamış bir Yeni-Platoncu filozof olan Proklos'un aktardığı bir özet anlatıdan çıkarıyoruz.

Çemberi oluşturan destanlar tarih sırasına göre şöyledir: *Kypria*, on bir kitapta, Troia savaşının arka planını ve *İlyada*'nın başladığı noktaya kadar Troia kuşatmasını anlatır; *İlyada*, kendisini *Kypria*'ya bağlayan başlangıcındaki değişikliklerle yirmi dört kitaptan oluşur; beş kitaptan oluşan *Aithiopsis*, sonundaki ve Akhilleus'un ölümüne ve zırhı için Odyseus ile Telamon oğlu Aias'ın kavgaya tutuşmasına kadar süren hikâyesiyle Troia savaşının bir devamı niteliğindedir; dört kitaptan oluşan *Küçük İlyada* Odyseus ile Aias'ın kavgasından Tahta At hilesine kadar geçen zamanı anlatır; iki kitaplık *İliupersis*'te Troia Atı'ndan Troia'nın yağmalanmasına kadar geçen süre anlatılır; beş kitaptan oluşan *Nostoi*'da (Dönüşler), Odyseus hariç, Agamemnon ve öteki Yunan kahramanların anavatana dönüşleri anlatılır; iki kitaptan oluşan *Telegonia*'da Odyseus'un hayatı; *Odyseia*'nın sonundan başlayarak onun ölümüne kadar geçen süre anlatılır.

Ayrıca *Homeros İlahileri* denen Homeros sonrası şiirlerin bir derlemesi de mevcuttur ve bunların ilk örnekleri MÖ 7. yüzyıla kadar gider. Dördü uzun, 294-580 satır ve yirmi biri kısa, 5-59 satır olmak üzere yirmi üç ilahi [hymnos] bulunmaktadır. Dionysos ve Aphrodite'nin her birine üçer; Demeter, Artemis, Apollon, Athena [Athene], Hermes, Hestia ve Zeus'un ikiz oğulları, Helene'nin kardeşleri Dioskuroi'a, yani Kastor ve Polydeukes'e (Latince Polluks) ikişer ve Ares'e, Tanrıların annesi Hera'ya [Here], Tanrıların Annelerine, Aslan Yürekli Herakles'e, Asklepios, Pan, Hephaistos, Khronos'un oğlu Poseidon, En Yüce (Zeus), Musalar ve Apollon, Herkesin Annesi Yeryüzü [Gaia] ile Helios ve Selene'ye birer ilahi [hymnos] vardır.

Apollon'a adanmış iki hymnostan biri Delos Apollon'una, diğeri Pythia Apollon'unadır; ilki adını Kykladlardaki kutsal Delos adasındaki mabetten, ikincisiyse Delphoi'dakinden alır.

Delos Apollon'una Hymnos tanrının Kyklad'daki, başlangıçta Ortygia denen Delos'taki doğumunu anlatır. O ve ikiz kız kardeşi Artemis, bu dünyada ona çocuklarını doğuracağı bir barınak sağlayacak herkesi cezalandırmakla tehdit eden kuskanç Hera tarafından sürgün edilen, Zeus'un sevgilisi Leto'nun çocuklarıdır. Leto, sonunda Kyklad'ın çorak adası Ortygia onu kabul edinceye kadar, kendisini hoş karşılayacak bir yer bulmak için bütün Yunan dünyasını dolaşır. Önce Artemis doğar ve Leto'ya Apollon'u doğurmasında yardımcı olur. Apollon'un doğumuyla birlikte adanın adı "Işıldayan" anlamına gelen *Phoibos* olarak değişir; çünkü Apollon'un lakaplarından biri *Phoibos*'tur, yani "Işıldayan Kişi."

Şair, hymnos'un başındaki iki dizeyle Apollon'a hitap eder:

Her bakımdan bir şarkıya layık olan senin şarkını nasıl okuyacağım ben? ... Önce Leto'nun insanların neşesi olsun diye seni nasıl, denizlerin kuşattığı kayalık Delos adasında Kynthos dağına sırtını yaslayarak doğurduğunu mu söyle-

yeyim; -iki elinde de soğuk rüzgârların getirdiği birer kara dalga kıyıya doğru yuvarlanırken- bütün insanları yönetmek üzere oraya gelişini mi...¹

Delos Apollon'u Şenlikleri, Atina'dan kutsal alana sahip Delos'u çevreleyen Kyklad adalarına, ayrıca Küçükasya'nın Ege kıyılarındaki Yunan kolonileri ile Samos ve Khios gibi kıyıya yakın adalara kadar pek çok yerdeki İonyalıların katılım gösterdiği bir etkinlikti. *Hymnos*'un sondan bir önceki dört-lüğü İonyalıların şenlik kutlamalarını şiirsel bir dille anlatır:

Ve sen, okunu en uzaklara atan gümüş yaylı Tanrı; Kynthos'un sarp kayalıklarında yürüyen ve şimdi adalarda ve oralandaki insanlar arasında dolaşan Ey Tanrı Apollon! Tapınaklarının ve ağaçtan barınaklarının çoğu ve yüce dağlarının bütün zirveleri ile dik uçurumları ve denizlere akan nehirler sana hayran Phoibos. Ama Delos'ta senin en çok sevdiklerin var; çünkü bütün uzun harmanili İonyalılar çocukları ve utangaç karlılarıyla senin şerefine toplanıyor, düşünceli, olabildiğince sık bir araya gelerek seni dövüşleri, dansları ve şarkılarıyla mutlu ediyorlar. Bir adam diyecektir ki eğer o İonyalılarla bir araya gelip toplanırlarsa onlar ölümsüz olacak ve hiç yaşlanmaz. Çünkü o hepsindeki ışığı görecek ve hızlı tekneleri ve büyük servetleriyle, giyinip kuşanmış güzel kadın ve erkeklere bakarak yürekten kutsanacaktır. Ve başka büyük bir mucize de şu ki, namına hiçbir zaman leke sürülmeyecek. Delos'un kızları, Uzak-atıcının el değmemiş bakireleri; çünkü onlar ilk Apollon'a ve oklarla mutlu olan Leto ve Artemis'e şükranlarını sunarken geçmiş günlerdeki kadınların ve erkeklerin şarkısını söyler ve kabilenin erkeklerinin gönlünü çalarlar. Yine onlar bütün erkeklerin dillerini ve gürültülü konuşmalarını taklit ederler: Her biri bunları kendisinin anlattığını söyleyecektir; o yüzden gerçeğe çok yakındır okudukları tatlı ezgiler.²

¹ Hesiodos, s. 327.

² Hesiodos, 335.

Bir Pindaros yorumcusu, *Delos Apollon'una Hymnos*'u Samos tiranı Polykrates tarafından hem Delos hem de Pythia Apollon'unun onuruna düzenlenen olağandışı çifte şenlikte okunmak üzere MÖ 522'de besteleyen kişinin, geç dönem ve sözde *Homeridailer*den biri olan Khioslu Kynaithos olduğunu iddia etmiştir. Şair *Hymnos*'un son dörtlüğünde, koroda şarkı söyleyen bakirelere seslenerek, Homeros'a gönderme yapar:

Ve şimdi Apollon'un gönlü hoş olsun ve Artemis'in ve bütün siz bakireler elveda. Yeryüzünde ne zaman bir adam, çok şey görmüş geçirmiş bir yabancı gelip de size, "Sizin düşündüğünüz, kızlar, buraya gelen ve en çok hoşunuza giden şarkıcıların en tatlısı mı?" diye sorarsa, şöyle cevap verin, hepiniz, hep bir ağızdan: "O kör bir adam ve kayalık Khios'ta oturur; onun ezgileri üzerine yoktur dünyada." Bana gelince, olabildiğince uzak, insanların oturduğu bütün şehirlere sizin şanınızı taşıyacağım ve onlar da inanacaktır; çünkü bu şey doğrudur. Ve gür saçlı Leto'nun doğurduğu, Uzak -atıcı, gümüş yaylı Tanrı Apollon'a övgüler düzmeye son vereceğim.¹

Khios'ta yaşayan kör bir şaire yapılan gönderme, ilk hali muhtemelen yazılı bir metin olarak *İlyada* ve *Odyseia*'nın bütün Yunan dünyası boyunca son derece popüler hale geldiği MÖ 6. yüzyıla kadar geriye giden Homeros efsanesinin bir parçasıdır. Homeros'un kişisel yaşamı hakkında günümüze gelmiş tek bir belge bulunmadığı gibi ozanın yazılmış bütün biyografileri de spekülasyondan öteye geçmiyor. *Homeros ile Hesiodos'un Yarışması* adlı tuhaf bir eserle birlikte, günümüze kadar gelmiş yedi adet Yunanca *Homeros'un Yaşamı* kitabı vardır. Bunların hepsi imparatorluk Roma'sı günlerinden kalmadır; ama söylediğimiz gibi bu metinlerin bazı parçaları MÖ 7. yüzyıla kadar uzanır.

Bu metinler üzerine yapılan araştırmalar, Homeros'un bir ihtimal Khios [Sakız] adası kadar Ege denizi kıyılarındaki Aiol

¹ Hesiodos, 337.

ve İonya Yunan kolonilerinde de yaşamış ve çalışmış olabileceğini gösteriyor. Homeros'un doğum yeri olduğu iddia edilen birçok yer arasında en başta Smyrna [İzmir] geliyor; oza-
nın İzmir körfezine dökülen Meles çayı kıyısında, yakın bir tarihte kazı yapılan bir antik kentte doğduğu kabul ediliyor.

Herodotos ve Thukydides'ten bugüne, Troia savaşı ve kahramanlar çağı olayları hakkında yazan Yunan tarihçiler bu destansı geçmiş ile tarihin bilinen olayları arasında bir ayrıma gitmemiştir. Thukydides Homeros destanlarının Troia savaşıdan çok sonraki bir tarihte yazıldığının farkındadır; ama gerek Homeros'un tarihselliğinden gerek Agamemnon ve onun Troia'ya yaptığı seferden hiçbir zaman kuşku duymamıştır.

Daha sonraki Yunan yazarları, Troia'nın düşüşü için MÖ 1334'ten MÖ 1150'ye kadar uzanan tarihler vermiştir. Genel olarak kabul gören MÖ 1184 tarihi, MÖ 3. yüzyılda İskenderiye Kütüphanesinin başında bulunan ve Olimpiyat Oyunları temelinde sistematik bir kronoloji kurmuş olan Kyreneli Eratosthenes tarafından verilmiştir. Mit ile bildiğimiz tarih arasına kronoloji bakımından bir çizgi çeken ilk modern düşünür, İngiliz tarihçi George Grote olmuştur. 1845-56 tarihleri arasında basılan *History of Greece* [Yunan Tarihi] adlı eserinde Grote, Olimpiyat Oyunlarının başladığı MÖ 776 tarihinin Yunan tarihinin başlangıcı olduğunu; çünkü destanları mitlerin hayal ürünü kahramanlarına dayanan Homeros'un anlattığı kahramanlar çağı olayları için hiçbir tarihsel verinin bulunmadığını savunmuştur.

Ancak bundan kısa bir süre sonra yeni arkeoloji bilimi, mit perdesi arkasındaki kahramanlar çağını tarihin ışıkl sahnesine çıkarıp Homeros'un *İlyada*'da anlattığı dünyanın gerçekten de var olduğunu gösterince, bu çizgiyi biraz daha geriye itecektir.

Gemilerin ve Troialıların Katalogları

İlyada II. Kitap, Zeus'un Agamemnon'a bir rüya göstermesi ve rüyada Akhaların en yaşlı ve en önemli kahramanı Nestor'un ona, "Hep birden zırh giymelerini buyurur gür saçlı Akhaların,/alacaksınız Troialıların koca ülkesini şimdi hemen"¹ demesiyle başlar.

Agamemnon, Zeus'un onu tuzağa düşürüp bir felakete sürüklediğinden habersiz, gördüğü rüyaya inanır. Ama her ihtimale karşı, Nestor'a ve diğer Argoslu liderlere danışarak, ordusunun moralini sınamaya karar verir ve onlara vaktin geldiğini söyleyerek, "Gemilerimize binelim, sevgili baba toprağına kaçalım;/Troia'yı almak artık bize hayal oldu"² diye seslenir.

Bunu duyan Akhalar gemilerine koşuşturup baba topraklarına yelken açmaya hazırlandıkları sırada, Hera önderliği ele alıp Athena'dan Olympos'un doruklarından aşağıya inerek onları durdurmasını ister. Athena kendisinden isteneni yapar: "Zeus gibi akıllı Odysseus'u buldu,/sağlam döşemeli kara gemisine ayak basmamıştı Odysseus,/acılar kaplamıştı yüreğini."³ Athena ondan gidip Akhaları ikna etmesini ve geri dönmelerini sağlamasını ister: "Buyura buyura dolaştı bütün orduyu,/Gemilerden, barakalardan uzaklaştı onlar da,/gürültülerle geldiler alana yeniden."⁴ Yemeklerini yiyip Tanrılara kurbanlarını sunduktan sonra, Agamemnon askerlerinin başına geçer ve onları birlikler halinde Skamandros [Küçük Menderes] nehri vadisinden Troia ovasına yönlendirir:

¹ *İlyada*, II:28-30.

² *İlyada*, II:140-1.

³ *İlyada*, II:169-71.

⁴ *İlyada*, II:207-8.

*Öylece gemilerden, barakalardan pıtrak gibi insan
Skamandros ovasına aktı yayıldı;
insanların, atların ayakları altında inledi toprak.
Baharda yeşeren yapraklar gibi durdu binlerce kişi
çiçekli çayırlarında Skamandros ovasının.¹*

II. kitabın sonuna doğru Homeros Mousalara, “Söyleyin bana, Danaosların başbuğları, komutanları kimlerdi?” diye sorarak onlardan yardım ister. Homeros bundan sonra Gemiler Kataloğu olarak bilinen listeyi açıklamaya başlar: “Ama bütün gemileri, komutanları sayacağım gene de.” Katalogda Agamemnon’un ordusundaki her birlik tek tek sayıldığı gibi, her birinin komutanı, geldikleri kent ve gemilerinin sayısı da verilmiştir.

Katalogda, 46 komutanın idaresinde 164 ordu bulunmaktadır ve bunlar sayısız kabileyi ya da halkı temsil etmektedir: Boiotialılar, Minyolar, Phokisliler, Lokrisliler, Euboi’a’dan Abantesler, Atinalılar, Argoslular, Mikenliler, Lakedaimonialılar, Pylos ve çevresinden gelenler, Arkadialılar, Elis’ten Epeolular, Dulikhion ve Ekhinai adalarından gelenler, Kephallenialılar, Aitolialılar, Giritliler, Rhodoslular, Symeliler, Güneybatı Ege’nin küçük adalarından gelenler, Myrmidonlar, Methone ve çevresinden gelenler, Lapithler ve Magnetler. Bütün bu ordular son tahlilde “bütün Akhaların saydığı adam”² olan Agamemnon’un komutası altındadır.

Katalogun başında sayılan ilk askeri birlik Boiotialılardır: “Yüz yirmi delikanlı binmişti Boiotialılardan her gemiye, bunlar elli tane gemiyle yola çıkmışlardı.”³ 6000 Boiotialı, Agamemnon’un filosunun yelken açtığı liman olan Aulis başta olmak üzere 29 kentten gelmektedir. Agamemnon’un komutasındaki Miken’in 100 gemisinden tutun da Nireus’un komutasındaki Syme’nin 3 gemisine, en büyüğünden en küçüğüne kadar her birlikteki gemi sayısı verilmiştir.

¹ *İlyada*, II:464-8.

² *İlyada*, I:91.

³ *İlyada*, II:509-10.

Kataloga göre, Agamemnon'un filosunda toplam 1186 gemi bulunmaktadır. Her gemide, Boiotialılar örneğinde olduğu gibi, 120 kişi bulunduğu genel olarak kabul edilmekle birlikte, Methone ve çevresinden gelen, sayıları belirsiz gemilerde, her biri okçu olan yalnızca 50 kürekçi vardır. Boiotialıların gemilerini esas alarak bir hesaplama yapacak olursak, Agamemnon'un askeri gücü toplam 142.320 askerden oluşmaktadır ve bunun, genel olarak antik dönemdeki orduların büyüklüğü göz önüne alındığında çok abartılı bir sayı olduğu açıktır.

Modern tarihçiler kadar antik dönemdeki tarihçilerin de Gemi Katalogu üzerine yaptıkları araştırmaların gösterdiği üzere ve bugün genel olarak kabul edilen görüşe göre, bu Katalog Homeros tarafından bugünkü haline getirilmiş olsa bile, ilk olarak *İlyada*'dan daha önceki bir tarihte oluşturulmuştur. Denys Page, Gemilerin Katalogunun "Miken Yunanistan'ının seçmece olsa da doğru bir tasvirini vermekte"¹ olduğu sonucuna varmıştır.

J. V. Luce'a göre, Katalog ilk olarak MÖ yaklaşık 1150 tarihinden önce, yani Troia'nın düşüşünden hemen sonra düzenlenmiş olamaz. Bu katalog karanlık çağ boyunca destan geleceği sayesinde kaybolmadan kalmış ve sonunda Homeros'un *İlyada*'sının bir parçası olmuştur. Gemi Katalogu geç dönem Miken ürünü olduğu ve bir destan olarak *İlyada* son halini Troia'nın düşüşünden yüzyıllar sonra almış olduğu için, arada tutarsızlık bulunması kaçınılmazdır.

Gemiler Katalogunda, İonya denizi adalarında, biri on iki gemiye kumanda eden Odysseus, diğeri kırk gemiye kumanda eden Meges tarafından yönetilen iki krallık olduğu anlatılır. Odysseus görece küçük bir askeri birliğe sahip olmakla birlikte, Troia'daki Akha güçlerinin komutanlarından birisiyken, Meges önemsiz biridir:

¹ Page, s. 122.

*Ulu canlı Kephallenlere buyurur o,
İthake'de, yaprakları hışırdayan Neriton dağında,
Krokyleia'da, sarp Aigilips'te otururlar,
Zakynthos'la Samos da onlarındır,
kimi içlerde oturur, kimi kıyılarda, adalara karşı.
Zeus gibi akıllı Odysseus'tur önderleri,
buyruğunda on iki tane al yanaklı gemi.¹*

Agamemnon'un krallığı Gemiler Katalogunda bir hayli küçültülmüştür. *İlyada* II. kitabın başında bir araya toplanan Akhalar Agamemnon'a, "birçok adanın ve bütün Argos'un efendisi/hükümdarı"² diye seslenir. Ancak II. kitabın ilerleyen sayfalarında, Kataloga göre, *Argolis* ve *Aigina* adalarına hükmeden Diomedes'tir; Agamemnon'un krallığı, Miken ve Korinthos'tan Korinthos körfezindeki Aigion'a bütün kuzey-batıyı kapsamaktadır.

*Sonra sağlam Argos'un, sağlam duvarlı Tiryns'ün yurttaşları,
derin bir körfezin ta ucunda, Asine'de, Hermione'de oturanlar,
Troizenliler, Eionailılar, bağlık Epidaurolular,
Aigina'da, Mases'te oturan Akhaoğulları,
Gür naralı Diomedes komuta eder onlara,*

...

*Sonra düzenli Miken'in insanları gelir,
zengin Korinthoslular, güzel Kleonailılar,*

...

*Atreusoğlu Agamemnon komuta eder onların yüz gemisine,
onun buyruğunda en kalabalık, en seçkin erler.
Tunçtan pırl pırl zırhlar giymiştir o,
hep çalım saçar, üstündür tekmiil yiğitlerden,
en çok halklara o hükmeder.³*

Kataloga göre, Agamemnon'un kardeşi Menelaos'un krallığı,

¹ *İlyada*, II:631-7.

² *İlyada*, II:108.

³ *İlyada*, II:569-80.

Sparta'dan kuzeye, Messe'ye, Taenaron burnunun ucuna kadar uzanarak Güneybatı Peloponnesos'u kaplamaktadır:

*Sonra Lakedaimon'un derin vadilerinde, Pharis'te,
Sparta'da, bol güvercinli Messe'de oturanlar gelir.*

...

*Altmış tane geminin başında Agamemnon'un kardeşi
gür naralı Menelaos var.*

Gemiler dizilmiş sıra sıra,

*Menelaos en önde, yiğitliğine güvenir, yürür,
onları savaşa sürükler.*

*Almak için Helene'nin bunca acılarının öcünü
odur yüreği en çok yanan.¹*

Agamemnon'un filosundaki en büyük orduya komuta edenlerden Nestor'un krallığı Peloponnesos'un güneybatısındadır ve başkenti Pylos'tur:

*Sonra Pylos'ta, şirin Arene'de oturanlar,
Alpheios ırmağının geçtiği yerde, Thryos'ta,
güzel Aipy'de, Kyparesseis'te, Amphigeneia'da,
Pteleos'ta, Helos'ta, Dorion'da oturanlar,*

...

*Başlarında atları iyi süren yaşlı Nestor var,
dizmiş doksan tane koca karınlı gemiyi.²*

Telamon'un oğlu Aias, Büyük Aias tarafından yönetilen küçük bir ada krallığı olan Salamis'in ordusu Atinalıların hemen yanı başına yerleşmiştir: "Salamis'ten Aias getirmiştir on iki tane gemi,/tam da Atinalıların dizildiği yerde dururlar."³

Lokrisli Aias, Küçük Aias, Akhilleus'un ülkesinin tam güneyinde, Termaikos körfezi kıyılarında küçük bir krallık olan Lokris'ten gelen bir orduya komuta etmektedir:

¹ *İlyada*, II:581-90.

² *İlyada*, II:591-602.

³ *İlyada*, II:557-8.

*Lokrislilere Oileusoğlu çevik Aias komuta eder,
Telamon'un oğlu Aias'inki kadar değil boyu bosu,
ondan ufak, hem de çok ufak,
kendirden bir zırh giymiş küçümencik bir adamdır ama
bütün Hellenleri, Akhaları kargı atmakta geçer.*

...

*Gelmişler kırk tane kara gemiyle,
kutsal Euboia'nın karşısında oturan Lokrislilerindir bu gemiler.¹*

Euboia, Lokris ve Boiotia krallıklarından Europos olarak bilinen uzun bir kanalla ayrılır; şimdi bu yerler, anakara Aulis ile ada üzerindeki Khalkis'in en dar yerindeki bir köprüyle birbirine bağlanmıştır. Katalogda Euboia'dan gelenler hemen Lokrislilerden sonra yer alır.

*Euboia'dan gelen Abantesler ateş içindeler,
kentleri Khalkis, Eiretria, bol salkımlı Histiaia,*

...

*komutanları Ares'in filizi Elephenor'dur,
yürekli Abanteslerin güdücüsü Khalkodon'nun oğludur o,
buyruğunda kargıcı, çevik Abantesler var,
enselerinde sarkıyor uzun saçları,
düşmanlarının zırhlarını kargılarıyla
delmek için yanıp tutuşuyorlar.
Onun da buyruğunda kırk tane kara gemi var.²*

Gemiler Katalogunda anlatılan son ordu, Magnetler olarak da bilinen, Volos körfezinin kuzeyindeki, haşın kıyıları bulunan Pelion'da yaşayan ve Tesalya'nın bir halkı olan Magnesialıların ordusudur: "Tenthredon'un oğlu Protheos komuta eder Magnetlere./Peneios kıyılarında, yaprakları hışırdayan Pelion dağında otururlar./Çabuk koşan Prothos önderleridir onların,/buyruğunda kırk tane kara gemi var."³

¹ *İlyada*, II:527-35.

² *İlyada*, II:536-45.

³ *İlyada*, II:756-9.

Katalogda ayrıca Girit'ten ve Girit ile Küçükasya'nın güneybatı platoları arasında kalan adalardan gelen ordular da vardır. Bu orduların uzak ara en büyüğü, Kral Minos'un torunu İdomeneus'un komuta ettiği Giritlilerdir.

*Kargısıyla ün salmış İdomeneus var Giritlilerin başında.
Onlar Knossos'ta, duvarlarla çevrili Gortyn'de,
Lyktos'da, Miletos'ta, kireçli Lykastos'ta otururlar.
Phaistos'la Rytios onların en güzel illeri.
Yüz kentli Girit'in yurttaşları var daha bir sürü,
bunlar kargısıyla ün salmış İdomeneus ile,
adam öldüren Enyalios'a denk Meriones'in buyruğundalar.
Giritlilerin seksen tane kara gemileri var.¹*

Ege adalarından gelen orduların bir sonraki en büyüğü, Herakles'in torunları Pheidippos ve Antiphos'un komutasındaki, Nisyros, Krapathos (Carpathos), Kasos, Kos ve Kalydnai adalarından gelen gemilerden oluşmaktadır.

*Nisyros, Krapathos, Kasoslularda sıra şimdi,
Eurypylos'un adası Kos'tan,
Kalydnai adalarından gelenlerde.
Pheidippos'la Antiphos'tur onların önderleri,
Heraklesoğlu Kral Thessalos'un oğullarıdır ikisi de.
Sıraya dizmişler otuz tane gemiyi.²*

Herakles'in oğullarından, Tlepolemos, üç kentin bulunduğu adaların her birinden gelen savaşçılar da dahil, Rhodos'tan gelmiş küçük bir orduya komuta etmektedir.

*Heraklesoğlu soylu, alımlı Tlepolemos,
Dokuz gemi getirmiş Rhodos'tan,
Yiğit Rhodoslularla dolu.
Üç sıraya dizilmiş Rhodoslular:
Lindoslular, Ialysoslular, sütbeyaz Kameirolular.*

¹ İlyada, II:645-52.

² İlyada, II:676-80.

*Onlar Herakles'e Astyokhe'nin doğurduğu,
kargısıyla ün salmış Tlepolemos'un buyruğundalar.¹*

Bu Rhodos kentlerinin üçünde de Miken kolonileri olduğu biliniyor ve bu koloniler muhtemelen Mikenlilerin, Küçükasya anakarası ile Girit adası arasındaki küçük adalarda nüfuzunu yaymasına hizmet edecek merkezlerdi.

Gemiler Katalogunda Rhodosluların ardından, yalnızca üç gemisiyle Agamemnon'un filosunun en zayıf ordusunu teşkil eden Syme savaşçıları gelmektedir.

*Üç sağlam gemi getirmiş Syme'den Nireus,
Kral Kharapos'la Agleie'nin oğlu,
kusursuz Akhilleus'tan sonra, İlyon'a gelen Danaosların
en güzeli, en yakışıklısıdır o,
ama gücü yok, buyruğunda az adam var.²*

Meskûn Yunan adaları içinde en küçüklerden biri olan Syme, antikçağdan beri daima, bütün Ege denizi boyunca yelken açmış ve sünger avcılığı yapmış yiğit gemicileriyle dikkati çekmiştir. Kendi küçük adaları ve Rhodos, Küçükasya'nın güneybatı ucundaki dağlık çıkıntının, Knidos Yarımadasının açıklarındadır. Pindaros şiirlerinden birinde bu güzel ve tarihi deniz manzarasını anlatır: "Denizlerin çevrelediği Rhodos, Aphrodite'nin çocuğu ve Helios'un gelini ... engin Asya'nın çıkıntısına çok yakın."³

Gemiler Katalogunu, o katalogdaki 164 geminin aksine, Priamos'a yardım etmek için ordu gönderen bir düzine yerin sıralandığı oldukça kısa bir Troialılar Katalogu takip eder. Burada adamların sayısı verilmez, yalnızca kabileler ile onların liderlerinin ismi sayılır. Luce'a göre, Gemiler Katalogu gibi Troialılar Katalogu ile *İlyada*'nın geri kalanı arasında da dikkate değer çelişkiler bulunmaktadır. Troialılar Kata-

¹ *İlyada*, II:653-8.

² *İlyada*, II:671-5.

³ Aktaran: Freely, *Western Shores of Turkey*, s:257-8.

logu muhtemelen Miken çağının sonunda Troas, Trakya ile Küçükasya'nın bazı bölgeleri, özellikle de Miken kolonileri olan Miletos gibi yerler hakkında bilinenleri özetlemiştir.

Walter Leaf'in vardığı sonuç şudur: "Troialılar Katalogu ... ne çok öncesinde ne de sonrasında ama tam Troia savaşı zamanında mevcut durum neyse onu tam olarak gösteriyor gibi." Ve Leaf, "Buradan bir biçimde, savaşın vezinli bir anlatısının olduğu ve bu anlatı içinden Troialılar Katalogunun orijinal haliyle bugüne kaldığı sonucu çıkarılabilir"¹ diye yazar.

*Troialılara oynak tolgalı büyük Hektor komuta eder,
yanında kalabalık, seçkin erler,
kargı atmak için yanıp tutuşurlar.
Dardanielilerin başında Aineias var, Ankhises'in oğlu,
tanrısal Aphrodite doğurdu onu Ankhises'ten;
bakmadı tanrıçalığına, birleşti İda eteklerinde bir ölümlüyle.²*

Dardanielileri sırasıyla, Troas'tan üç ya da dört grup izlemektedir. Bunların ilki, İda dağının eteklerinden çıkıp Marmara denizine dökülen ve Troas'ın batıdaki sınırını oluşturan Aisepos'un aşağı vadilerinde yaşayan insanlardır: "Sonra Zeleia'da oturanlar gelir, İda'nın ta dibinde,/Aisepos'un kara sularını içen zengin Troialılar./Başlarında Lykaon'un ünlü oğlu Pandaros var,/Apollon kendisi vermiştir Pandaros'a yayını."³ (Burada bir tutarsızlık var; çünkü *İlyada* V. Kitapta Pandaros'tan bir Lykialı olarak söz edilir.)

Troas'tan katılan ikinci birlik Marmara'nın kıyısından, Aisepos ile Hellespontos'un başlangıcı arasındaki yerden gelenlerdir ve başlarında Mereops'un, her ikisi de Diomedes tarafından öldürülen iki oğlu bulunmaktadır:

*Adresteia'da, Apaisos ülkesinde oturanlar gelir sonra,
Pityeia'da, Tereie'nin sarp eteklerinde oturanlar,*

¹ Leaf, s. 13.

² *İlyada*, II:816-21.

³ *İlyada*, II:824-7.

*başlarında kendirden zırh giymiş Andrestos'la Amphios var,
Perkoteli Mereops'un oğludur ikisi de.
Mereops bilirdi falcılığı herkesten çok iyi,
istememişti gitmelerini öldürücü savaşa,
ama alıkoyamadı oğullarını bir türlü,
onları kara ölüm tanrıcaları sürüklüyordu.¹*

Troas'tan katılan savaşçıların üçüncü grubu, Dardanielilerle sınırlarını paylaştığı boğazın hemen üzerinden, Çanak-kale kıyılarından gelmektedir. Başlarında Asios vardır ve o da sonra İdomeneus tarafından öldürülmüştür: "Perkote'de, Praktios'ta oturanlar gelir sonra,/Sestoslular, Abydoslular, tanrısal Arisbe'nin yurttaşları,/başlarında Hyrtakes'in oğlu erlerin başbuğu Asios var,/Selleis ırmağı kıyılarından, Arisbe'den,/kocaman kızıl atların getirdiği Hyrtakes'in oğlu Asios."²

Sonraki ordu, Larissa adlı bir yerleşim yerinden gelen Pelasglardır. Onlara ilki savaşta Telamon'un oğlu Aias tarafından öldürülecek olan Hippothoos ve Pylaios kardeşler komuta etmektedir: "Ünlü kargıcı Pelasg soylarına komuta eder Hippothoos,/otururlar toprağı bereketli Larissa'da./Başlarında Ares'in filizi Hippothoos'la Pylaios var,/Pelasg soyundan Teutamosoğlu Lethos'un oğlu ikisi de."³

Pelasglar Yunanlar gelmeden önce Hellas ve Batı Küçük-asya'da yerleşik yerli halklardan biridir; Lelegler ise bir diğerridir ve bu iki halktan da *İlyada* destanında Troialıların müt-tefikleri olarak söz edilir.

Batı Küçükasya'da Larissa adlı üç yerleşim yeri vardır. Bunlardan biri Troas'taki *Lekton burnunun* [Baba burnu] kuzeyinde, ikincisi Aiolia'da *Kyme* yakınlarında ve üçüncüsü İonya'da Ephesos topraklarındadır. Leaf, Homeros'un bah-settiği Larissa'nın Troas'taki olduğuna inanırken, Strabon

¹ *İlyada*, II:828-34.

² *İlyada*, II:835-9.

³ *İlyada*, II:840-3.

Troialılar Katalogunda sözü edilen yerin Aiolia'daki Larissa olduğu fikrindedir.

Walter Leaf'in ifade ettiği gibi, Katalogun ilk bölümü, orduları Troas boyunca dairesel bir tur atarak sıralar ama sonra düzenleme değişir; öyle ki soy isimleri Troia'da birleşecek şekilde, dört bir yandan belli hatlar boyunca, uzak-tan yakına doğru dizilmiştir. Leaf, "Bu dört hattın, Troia Hellespontos'un ağzını tuttuğu sürece, Troia'yı ortak bir *emporion* [ticaret merkezi] olarak alan ticaret yollarını temsil ettiğini düşünüyorum"¹ diye yazar.

Troialılar Katalogunda görüldüğü haliyle bu çizgilere barksak, birinci hat kuzeybatı istikametinde, Hellespontos'u geçip Avrupa'ya, Trakyalılar, Kikonlar ve Paionların oturduğu bölgelere uzanmaktadır:

*Akamas'la yiğit Peiroos var Trakyalıların başında,
hızla akan Hellespontos çevirir topraklarını.
Kargıcı Kikonların komutanıdır Euphemos,
tanrıların beslediği Keadesoğlu Troizenos'un oğlu.
Pyraikhmes komuta eder kıvrık yaylı Paionlara,
onlar ta uzaklardan gelmişler, Amydon'dan,
uzun kıyılarından Aksios'un.
Aksios yayılır tatlı bir suyla toprağa.²*

Bu hatta sözü edilen üç halkın tamamının, kahramanlar çağında ikamet ettikleri bölgelerdeki yerleri kesinlikle bellidir.

Leaf'e göre, Trakyalılar Hellespontos'tan, Ainos'tan Ege'ye denize dökülen Hebros [Meriç] nehri havzasının en kuzey noktalarına kadar uzanan geniş bir bölgede yaşamaktadırlar, ki Hebros'un Ege'ye kavuştuğu liman, Melas [Saroz] körfezi üzerinden Troia'dan 70 km uzaklıkta olup, "sakin bir denizde yelkenliyle bir günde"³ varılır. Homeros *İlyada* IV.

¹ Leaf, s. 270.

² *İlyada*, II:842-50.

³ Leaf, s. 271.

Kitapta Ainos'tan, Troialıların bir müttefiki olan İmrasos'un oğlu Peiroos'un memleketi olarak bahseder. Herodotos, Ainos'un Aioliyalılara ait bir Yunan yerleşimi olduğunu söyler. Bu kentin adı ayrıca Lesboslu Alkaios'un (doğumu MÖ yaklaşık 620) bir şiirinin, Hebros'u övdüğü dizelerinde geçer:

*Hebros, ırmakların en güzeli, akıyorsun,
gürüldeyerek Ainos'tan koyu mavi sularına denizin,
Trakya'yı geçen, dar geçitlerin yamaçları bitiyor, orada,
Trakya'yı geçen, genç kızlar zarif elleriyle
enfes kalçalarını yıkıyor, bütün bunlar zevk veriyor sana,
sanki sihirli bir merhem var senin muhteşem sularında.¹*

Kikonlar Ainos'un batı kıyılarında, Leaf'e göre, "onları Hebros'un yatağından ayıran"² İsmaros dağının eteklerinde yaşamaktadır. Homeros *İlyada* XVII. Kitapta Kikonlardan, Apollon tarafından bir savaş meydanında temsil edilen Kikonların bir önderi olan Mentos'i anlattığı yerde bahseder. Ayrıca *Odyseia*'da, Odysseus'un, kentleri İsmaros'u fethedip yağmalaması anlatılırken Kikonlardan bahsedilir.

Paionlar Kikonların batısında, Nestos ve Aksios ırmaklarının arasındaki kıyılarda oturmaktadır ve güçleri, daha sonra Makedonya krallıkları haline gelecek olan bütün krallıkları aşmaktadır. Liderleri Pyraikhmes, Patroklos tarafından öldürülmüş ve yerine iki elini de aynı maharetle kullanabilen Asteropaios geçmiştir; ancak o da, Akhilleus'la girdiği çatışmada önce yaralanmış, sonra da onun tarafından öldürülmüştür.

İkinci hat Küçükasya'nın Kuzeydoğu Karadeniz kıyılarına, Paphlagonialıların ve Halyzonların yaşadığı bölgeye uzanır:

*Erkek yürekli Pylaimenes komuta eder Payphlagonialılara,
gelmişler yabankatırlarıyla ünlü Enetlerin yurdundan,*

¹ Lattimore, s. 43.

² Leaf, s. 272.

*Kytoros'ta, Sesamos'ta otururlar,
Parthenios ırmağı çevresinde kurmuşlardır ünlü saraylarını,
kentleri Kromna, Aigialos, yüksek Erythinoi'dur.
Oidos'la Epistrophos komuta eder Halizonlara,
ta uzaklardan gelirler, gümüşün yurdu Alybe'den.*¹

Strabon, Paphlagonialıların Türkiye sınırları içinde, bugünkü Ereğli'den (antik dönemdeki Herakleia Pontikos) doğuya doğru, Kerempe burnuna (Yunanların Karambis burnu dediği yer) uzanan kıyı şeridinde yaşadıklarını yazar. Strabon, Alizonları ise daha uzağa, bugünkü Samsun'dan (antik Amisos) ta Trabzon'a (antik Trapezous) uzanan kıyıya yerleştirir.

Enetlerin kim olduğu her zaman bir sır olarak kalmıştır; bazıları onların bir soy olduğunu, bazılarıysa Eneti kentin-den geldikleri için onlara bu adın verildiğini söyler. Leaf, kesin olmamakla birlikte, Eneti ile Herakleia'nın aynı yer olduğunu ama Sesamon ve Kytoros'un Amasra'nın (antik Amastris) doğusunda, Aigialos'unsa daha doğuda, "yüksek Erythinoi" dediği Karambis burnunun yakınında olduğunu iddia etmektedir.

Halizonlar ve Alybe adları hem antik hem modern dönem araştırmacıları için tam bir muamma olarak duruyor; tek ipuçları, Alybe'nin antikçağda gümüşün ilk kaynağı olduğunun söylenmesidir. Strabon erken dönemlerde Trabzon'un batısına düşen Pontos kıyılarının iç kısımlarında, Taurus dağlarında, muhtemelen şimdiki Gümüşhane civarında gümüş madenleri olduğunu söyler. Marco Polo 1296 yılında bu yoldan geçerken bu madenlerden söz eder; Yunanların Argypolis, yani "Gümüş Kent" dedikleri bu yer Türkler geldikten sonra Gümüşhane adını almıştır.

Leaf, "Hitit krallarının doğal ziyaret yerlerinden biri olan sahilin bu parçası, iç bölgelerde çıkarılan gümüşün batıya ih-

¹ *İlyada*, II:851-7.

raç edildiği merkezlerden biri de olabilir” der ve bunu söylerken alıntı yaptığı tarihçi A. H. Sayce’tan destek alır:

Hititlerden beri işletilen Tauruslar’daki gümüş madenleri eski çağların şark dünyasına arz edilen gümüşün başlıca kaynağıydı; bu nedenle gümüş Hititlerin en özel metaliydi, dünyanın geri kalanı gümüşü Hititlerden alıyordu.¹

Üçüncü hatta Marmara denizinin güneyi, Küçükasya’nın kuzeybatı bölgeleri, Mysialıların, Phrygialıların ve Maionialıların yurtları vardır.

*Mysialıların başında Khromis’le bilici Ennomos var,
biliciliği kurtaramaz onu kara ölümden,
çevik ayaklı Aiakos’un torunu öldürecek onu,
nasıl öldürecekse birçok Troialıyı ırmak başında.
Phorkys’le tanrıya benzer Askanios yönetir Phrygialıları,
uzak Askania’dan gelmişlerdir onlar,
savaşa girmek için yamp tutuşurlar.
Mesthles’le Antiphos’tur Maionialıların önderi,
Gygaie gölü tanrıçasıyla Talaimenes’in oğullarıdır ikisi de.
Buyururlar Tmolos eteğinde büyümüş Maionialılara.²*

Mysia hemen Troas’ın doğusunda, iki bölge arasındaki sınırı oluşturan Aisipos vadisindedir. Mysia’nın doğu ve güney sınırları bilinmiyor; ancak bir zamanlar Pergamon [Bergama] ile Kaikos vadisi ve Adramytteion [Edremit] körfezinin başlangıcındaki ovayı da kapsadığı anlaşılmaktadır.

Mysia ile Phrygia [Frigya] arasındaki sınırı muhtemelen, güney kıyıları boyunca biraz ilerleyip Marmara’ya dökülen, bugün Mustafakemalpaşa ırmağı olarak bilinen Rhyndakos [Adırnaz/Orhaneli] ırmağı çiziyordu. Phrygia’nın batı sınırını, Lefke [Yenişehir] kasabasında yönünü kuzeybatıdan kuzeydoğuya çeviren, sonra Boğaziçi’nin 130 km do-

¹ Aktaran: A.g.e., s. 291.

² *İlyada*, II:856-66.

ğusundan Karadeniz'e dökülen Sangarius [Sakarya] ırmağı çiziyordu. Bu ırmağın kıvrımı antik kent Nikaia'nın [İznik] batı ucundaki Askania gölünün [İznik gölü] doğu ucundan 32 km doğuda kalıyordu. Troialılar Kataloğunda adı geçen "Askania" kuşkusuz göl çevresindeki bölgeyi anlatmaktadır.

Arkeolojik kanıtlar MÖ 9. yüzyılın ortalarında Phrygialıların, Sangarius ve Tembris [Porsuk] ırmaklarının kesiştiği, bugünkü Türkiye Cumhuriyeti'nin başkenti Ankara'nın 100 km güneybatısındaki Gordion'un yaylalarında yaşadığını gösteriyor. Bundan bir yüzyıl kadar sonra Gordion, Ortabatı Anadolu'nun neredeyse tamamını kaplayan ve MÖ 600 yılına kadar varlığını sürdüren Phrygia Krallığının başkenti de olacaktır.

Maionialıların yaşadığı bölge, Katalogdaki Gygaie gölü ve Tmolos dağı göndermeleriyle neredeyse kesinlikle tespit edilebilir: Hermos [Gediz] ırmağı havzasında ve Sardes ovasında. Sardes MÖ yaklaşık 685-652 yıllarında hüküm süren, Mermnadai hanedanının kurucusu, Tmolos dağının eteklerinde Paktolos [Sart] ırmağı kıyısında ilk kez sudan eleyerek altın çıkarıp işleyerek madeni para darbeden Gyges yönetimindeki Lidya Krallığının başkenti olmuştur. Gyges ve ondan sonra tahta geçen krallar, Yukarı Hermos vadisinde, Gygaie gölü yakınındaki büyük höyükte gömülüdür. Lidya'nın son ve en meşhur kralı Kroisos MÖ 546'da, Pers kralı Kyros "altın Sardes"i fethettiğinde hayatını kaybetmiştir.

Sardes'te bulunan MÖ 13. yüzyıla ait Miken çanak çömleklerinin parçaları bize, Troia'nın düştüğü aynı tarihlerde Lidya'nın başkentinin de muhtemelen fethedilmiş olduğunu gösteriyor. Sardes'ten çıkarılan başka parçalarsa yine, Sardes'in MÖ 1200-900 tarihleri arasındaki dönemde ve belki de iki yüz yıl sonra Yunan menşeli bir halk tarafından işgal edildiğini ortaya koyuyor. Bu, Yunan geleneği iddiasını destekler; buna göre Sardes'teki ilk Yunan yöne-

ticileri, Maionialılar zamanında, Troia savaşıdan önceki bir yerli hanedanın yerine geçen, kendilerinin Herakles'in oğulları olduğunu söyleyen Heraklidailer olmuştur. Herodotos'a göre, Heraklidailer "yirmi iki kuşak ya da beş yüz elli yıl, babadan oğla hüküm sürdüler, ta ki Myrsos'un oğlu Kandaules'e kadar."¹ Kandaules'i öldüren Gyges, Lidya kralı olup taç giymiş ve böylece Mermnadai hanedanı işbaşına geçmiştir.

Dördüncü ve sonuncu hat, Küçükasya'nın güneybatısına, Kariyalıların ve Lykialıların yurtlarına uzanır:

*Nastes, kaba konuşan Kariyalıların başında yürür,
Miletos'ta otururlar, yaprağı bol Phthiron dağında,
Maiandros kıyılarında, yüksek doruklu Mykale'nin eteğinde.
Önderleri Amphimakhos'la Nastes'tir.*

...

*Lykialılara Sarpedon'la kusursuz Glaukos komuta eder,
gelmişler uzak Lykia ülkelerinden,
anaforlu Ksanthos'tan gelmişler.²*

Kariyalıların yurduna ilişkin Katalogda adı geçen yerler, aslında Güney İonya'da yer alan Miletos kenti, Maiandros ırmağı ve Mykale dağıdır ve muhtemelen buralarda, Yunan göçü sonrasında Maiandros vadisi boyunca kuzeye, yukarılara taşınmak zorunda kalmış Kariyalılar oturmaktadır. Phthiron muhtemelen, Maiandros vadisi ile Güneybatı Küçükasya'nın Karia topraklarında uzanan yaylaları arasındaki sınırı belirleyen Latmos dağıdır.

Kariyalılar Herodotos'a göre Minos dönemi Girit'indendir ve görünen o ki muhtemelen Gemiler Kataloğunda adı geçen adalar zinciri yoluyla Yunan göçünden çok önce, MÖ 2. binyılın ikinci yarısının sonlarında Güneybatı Küçükasya'ya geçmişlerdir.

¹ Herodotos, I:7.

² *İlyada*, II:867-77.

Herodotos'un anlattıklarını Miletos'taki kazılar genel olarak doğruluyor; buradan, İonyalıların göçünden çok daha önceki bir Minos yerleşim yerine ait buluntular çıkmıştır. Bu yerleşim yeri anlaşıldığı kadarıyla MÖ yaklaşık 1400 yıllarında, geç bronz çağında Mikenliler tarafından fethedilmiştir. Bu, Mikenlilerin Girit adasını fethedip Minos çağını sona erdirmesiyle yaklaşık olarak aynı tarihe rastlamaktadır.

Araştırmacılar Boğazkale'de, Hitit başkenti antik yerleşim yeri Hattuşa'da buldukları Hititler ile Akhalar arasındaki yazışmaları okuyabilmeyi başarmışlardır. Bu yazışmalarda, Anadolu'nun güneybatı kıyısında yer alan, Millawata ya da Millawanda denilen bir kentten bahsediliyor ki bunun Miletos olduğu ortaya çıkmıştır. Mikenliler Miletos'a Milwatos derlermiş ki bu aynı zamanda Girit'te ortaya çıkarılmış bir Minos yerleşim yerinin de adıdır; muhtemelen Küçükasya'daki Miletos'un Giritli sakinleri buradan gelmiştir.

Sarpedon ve Glaukos'un yönettiği Lykia ordusunun listesi verilirken, Ksanthos ırmağına [Eşen çayı] rastlıyoruz ki bu ırmak Ege ile Akdeniz'in birleştiği Küçükasya'nın güneybatı ucunda denize dökülür.

Arkeologlar bir dizi Lykia yerleşim yerinde kazılar yapmış ve geç bronz çağına kadar uzanan bir insan yerleşiminin kalıntılarını bulmuştur. MÖ 14. yüzyılın ortalarına ait Hitit arşivleri, Lukki denen isyankâr bir halktan bahseder ki bunlar hiç kuşkusuz Lykialılardır. Lukki ismine Mısır'daki Tel-al-Amarna'da bulunan, aynı tarihten kalma tabletlerde de rastlıyoruz; burada Lukkilerden savaşçı ve denizci bir halk olarak bahsedilir.

Araştırmacılar bugün genel olarak Herodotos'la aynı fikirdedir; yani Lykialıların Kariyalılar gibi, Yunan olmayan bir halk olduğunu ve Ege denizini geçerek Girit'ten Küçükasya'ya geldiklerini kabul ediyorlar.

Lykia Troia'dan dört bir yana çekilen hattın dördüncüsünü ve sonuncusunu oluşturur ve bu hatlar aynı zamanda, Akhalar tarafından kuşatıldıklarında onlara yardıma koşan Avrupalı ve Asyalı ortakları ile Troialılar arasındaki ticaret yollarını da gösterir. Müttefik orduları surların dışında, Troia ovasında toplanmadan önce, Lykialılar her yıl olduğu gibi yaz panayırında toplanıp alışverişlerini yapmış, Priamos'u ve halkını zenginleştiren geçiş ücretlerini vermiştir.

Akhilleus'un Öfkesi

*Söyle, tanrıça, Peleusoğlu Akhilleus'un öfkesini söyle.
Acı üstüne acıyı Akhalara o kahreden öfke getirdi,
ulu canlarını Hades'e attı nice yiğitlerin,
gövdelerini yem yaptı kurda kuşa.
Buyruğu yerine geliyordu Zeus'un,
ilk açıldığı günden beri araları
erlerin başbuğu Atreusoğluyla tanrısal Akhilleus'un.¹*

B unlar Agamemnon'la birlikte savaşırken Akhilleus'un bir tartışma sonucunda küsüp adamlarını da yanına alarak barakasına çekildiği Troia kuşatmasının onuncu ve son yılını anlatarak başlayan *İlyada*'nın açılış dizeleridir. Kavga Troia'nın kuzeyinde, Khryse'deki tapınağında Apollon rahibi olan Khryses'in kızı Khryseis'le ilgilidir; Yunanlar Khryse'yi yağmalamış ve kaçırdıkları kızı Agamemnon'a armağan olarak vermiştir. Rahip Khryses Yunan kampına gelir ve kızı Khryseis'in kendisine verilmesini rica eder; ama Agamemnon şiddetle reddedip babayı kovar. Khryses öcünü alması için Apollon'a yalvarır; tanrı da Yunanları ölümcül bir veba salgınıyla cezalandırır.

Salgın sürerken ve Yunanlar dokuz gündür vebadan kırılırlarken Akhilleus bir toplantı çağrısı yapar ve bilici Teiresias onlara, Apollon'un gönlünü alıp Khryseis'i babasına geri vermedikçe hepsinin öleceğini söyler. Agamemnon gönülsüzce kabul eder; ama karşılığında Akhilleus'tan kendi onur payı Briseis'i ona vermesini talep eder. Agamemnon Akhilleus'un Briseis'i kendisine vereceği müjdesini alınca, Odysseus'tan

¹ *İlyada*, I:1-7.

bir gemiyle Khryseis'i babasına götürmesini ister. Bu gelişme üzerine baba, Apollon'a tekrar yakarır ve tanrı veba salgınını sonlandırır.

Akhilleus bunun üzerine küser ve adamlarıyla Yunan kampından çekilip annesi, deniz tanrıçası Thetis'e yalvararak ondan Zeus ile öteki tanrıları etkilemesini ve tanrıların onun yokluğunda Akhaları yenilgiye uğratmalarını ister. Böylece özellikle Agamemnon, onuruyla oynadığı kahramanın önemini anlayacaktır. Thetis oğlunun dileğini Zeus'a iletir ve Zeus, karısı Hera'nın itirazlarına rağmen, gönülsüzce de olsa Akhilleus'un dileğini yerine getirmeyi kabul eder.

Bu arada: "Ayağitez Akhilleus, Peleus'un tanrısal oğlu, o sıra/tez giden gemilerin yanında oturmuş, köpürüp duruyordu./Ne ün veren toplantılara gidiyordu, ne savaşa,/olduğu yerde, öylece, yiyordu içi içini,/savaş naralarını, savaşı özleye özleye."¹

Agamemnon'un ordusu ileri harekâta geçer geçmez, tanrıça İris, Zeus'tan Hektor'a Akhaların ova boyunca kente doğru ilerledikleri mesajını iletir: "Böyle dedi, Hektor da dinledi tanrıçanın sözünü,/dağıttı toplantıyı çabucak, koştular silah başına,/açıldı teknil kapılar, fırladı ordu,/yayalar atlılar derken, bir gürültü bir uğultu."²

İki ordu Troia ovasında birbirine yaklaşıırken, Paris (Aleksandros) ileri çıkarak, Akhaların en iyi savaşçısının kendisiyle dövüşmesi için meydan okur. Bu meydan okuma, karısı Helene'yi çalıp bu savaş belasını başlarına açan adamdan öcünü almaya pek hevesli Menelaos tarafından hemen kabul edilir. Onu karşısında görünce Paris'in yüreğini bir korku kaplar ve genç adam geri çekilir; ne var ki Hektor'un aşığalamaları onu utandırmıştır ve rakibinin karşısına çıkar. Menelaos'la "çarpışalım Helene için, bütün malı için" der.³

¹ *İlyada*, I:488-92.

² *İlyada*, II:807-9.

³ *İlyada*, III:70.

Agamemnon adamlarından silahlarını indirmelerini ister; çünkü Hektor iki ordu arasında durmuş, Paris ile Mene-laos'un teke tek dövüşeceğini söylemektedir: "Teke tek dövüşecekmiş Helene'yle malı için./Kim üstün gelir, kazanırsa zaferi,/alacak bütün malı, götürecekt kadını evine./Ant içecek, dost olacak ötekiler de."¹

Agamemnon ve Hektor birbirlerine tanrılara kurban etmek üzere birer kuzu göndermiştir; bu arada Paris ile Mene-laos arasındaki tek bir dövüş için meydanı boşaltıp hazırlamakla meşgul olurlar. Bunlar olurken tanrıça İris, Helene'yi dövüş konusunda haberdar eder: "Aleksandros'la Mene-laos, Ares'in sevdiği,/uzun kargılarıyla savaşıacaklar senin uğruna."²

Helene bunu duyunca hemen iki hizmetçisiyle birlikte, Priamos ve öteki Troialı büyüklerin gözleri önünde aşağıda, ovada cereyan eden dramayı seyrettikleri Skaia [Batı] Kapıları üzerindeki kuleye yollanmıştır. Yaşlı adamlar "ağustosböcekleri gibi"³ durmadan konuşurken, Helene'nin yaklaştığını görünce birbirlerine sokulup fısıltıyla şöyle derler:

*Troialılarla Akhalıların, böyle bir kadın için
yıllardır acı çekmeleri hiç de ayıp değil.
Yüzüne bakan ölümsüz tanrıçalara benzetir onu.
Ama yine de binse gemiye keşke gitse,
gitse de, bizi, çocuklarımızı belaya sokmasa.⁴*

Priamos Helene'ye seslenir: "Buraya, yanıma gel kızım, otur şöyle,/gör bak işte, eski kocan, hısım akraban, dostların./Bence suçlu sen değilsin, tanrılar asıl,/onlar yıgıdı başıma kan ağlatan savaşı."⁵

¹ *İlyada*, III:91-5.

² *İlyada*, III:137-8.

³ *İlyada*, III:153.

⁴ *İlyada*, III:156-60.

⁵ *İlyada*, III:162-65.

Paris, Menelaos'a yenilir; ama Aphrodite onu kurtararak mucizevi bir biçimde Helene'nin yatağına geri getirir. Menelaos öfkeden kudurmuştur ve düşmanını aramak üzere savaş meydanına dalar; ne var ki Paris bulunamaz ve Agamemnon da kardeşinin zaferini ilan eder:

*Troialılar, Dardanoslular, yardımcıları, dinleyin beni,
görünüşte Ares'in sevdiği Menelaos'ta zafer,
haydi verin Argoslu Helene'yle bütün malı,
üstelik öyle bir karşılık ödeyin ki
gelecekteki insanlar arasında anılsın dursun.*¹

Zeus Troialı okçu Pandaros'un Menelaos'u haince yaralamasını sağlayarak ateşkesi bozmayı başarır ve böylece savaş yeniden başlar: "Bir yığın Troialıyla bir yığın Akhalı o gün/serilmişlerdi tozun toprağın içine/işte böyle, sırt sırta yan yana."²

Athena bu arada ona öyle bir güç ve cesaret vermiştir ki Diomedes birçok Troialıyı öldürmüştü ve Aineias'ı da mağlup etmiştir; ancak annesi Aphrodite, Aineias'ı kurtarmıştır. Bunun üzerine Diomedes, Aphrodite'ye saldırır ve onu yaralar; o vakit Apollon karşısına çıkar ve onu tanrılara karşı savaşmaması konusunda uyarır. Savaş süresince birçok tanrı farklı taraflarda yer alarak savaşa dahil olur ve savaşın sonucunu etkilemeye çalışır. Diomedes'in yaralandığı ve savaşamaz hale getirdiği Ares de bunlar arasındadır.

Hektor ordusunun başına geçerek topyekûn bir bozgunu önlemeye çalışır; ama öyle kötü bir durumdalardır ki tanrısal bir müdahale olmazsa kurtuluş umudu yoktur. Troialılar kale surlarının gerisine doğru kaçarlar: "Troialılar, Ares'in sevdiği Akhaların baskısı altında/çaresiz kalıp, ta İlyon'a dek kaçacaklarken,/Priamos'un oğlu Helenos, bilicilerin en iyisi, geldi,/Aineias'la Hektor'un yanına durdu, dedi ki."³

¹ *İlyada*, III:456-60.

² *İlyada*, IV:545-47.

³ *İlyada*, VI:74-6.

Helenos onlara, adamlarının kale kapılarını çabucak tutmasını söyler. Bu arada Hektor da annesi Hekabe'ye, tüm yaşlı kadınları Athena Tapınağında toplamasını söylemelidir. Oraya giderken en güzel örtüyü almalıdır Hekabe: "Alsın onu, yaysın güzel saçlı Athene'nin dizlerine./Troia'ya, kadınlara, çocuklara acırsa,/adasın tanrıçaya on iki tane buzağı,/henüz işe koşulmamış, bir yaşında."¹

Hektor Paris'ten onunla birlikte gelip savaşa katılmasını ister ve sonra kale surlarında, karısı Andromakhe ve oğlu Astyanaks'a veda ederek ordusunun başına geçer.

Hektor ve Paris Troialıları savaşa sürer; ikisi de ilk karşılarına çıkan düşmanlarını öldürür, tıpkı Lykialı müttefikleri Glaukos gibi. Bunu gören Athena hızla Olympos dağından İlion'a iner; orada kendisini "zaferin Troialıların olmasını isteyen"² Apollon karşılar. Bu ikili en azından o an için savaşa nasıl son verebilecekleri konusunda birbirine danışır ve Apollon Hektor'un kafasına, Akha kahramanlarından biriyle teke tek dövüşme ve kazananın her şeyi alması fikrini sokmayı önerir. Birlikte bunu başarırlar ve Hektor Akhalara meydan okur; onlar da kendisiyle dövüşmesi için, kurayla Telamon'un oğlu Aias'ı seçerler. Karanlık çökene kadar sürer bu ikilinin kavgası; hava kararınca geçici bir ateşkes üzerinde anlaşılır ve Akhalar ile Troialılar birbirlerine armağanlar verip kamplarına çekilirler.

Derken, Akhalar akşam yemeklerini yedikten sonra, Nestor "kara kanları güzel akan Skamandros kıyılarına saçılan"³ yoldaşlarının ölülerini yakmak ve gömmek için şafakta bir ateşkes ilan etmeleri gerektiğini ortaya atar. Ayrıca Nestor, "Kendini beğenmiş Troialılar saldırmasın üstümüze"⁴ der ve onlara, kamplarının ve gemilerinin çevresine yüksek bir du-

¹ *İlyada*, VI:92-5.

² *İlyada*, VII:21.

³ *İlyada*, VII:329.

⁴ *İlyada*, VII:343.

var dikip önüne derin bir çukur açmaları önerisinde bulunur. “Böyle dedi, tekmil krallar dinlediler onu.”¹

Bu arada Troialılar ile Dardanieli müttefikleri kalelerinin içinde toplantı halindedir. Priamos’un danışmanı Antenor, Helene’yi bütün malı mülküyle birlikte Akhalara geri vermeyi önerir; böylece onlar da savaşı bitirecek ve çekilecektir. Paris bunu şiddetle reddeder: “Konuşacağım şimdi dosdoğru./Ne mal getirdiysem Argos’tan,/geri vermeye razıyım hepsini,/evimden de mal katarım üstüne,/ama geri vermem kadını.”²

Priamos ayağa kalkar ve yemeklerini bitirip istirahatete çekilmelerini, gece boyunca üstlerine düşen görevleri düşüncelerini ve şafak vakti İdaios’u Akhaların kampına gönderip onlara ölülerini gömmek için ateşkes ilan etmeye yanaşırlarsa Helene’nin malı mülkü ne varsa hepsini kendilerine iade etme teklifinde bulunacaklarını söyler. İdaios mesajı Akhalara iletir; ancak onlar ne Helene’yi ne mallarını geri almayı kabul ederler; ne var ki her iki tarafın da ölen yoldaşları toprağa verilsin diye bir ateşkese hazır olduklarını bildirirler.

Ateşkes sonrasındaki gecenin şafağında, Zeus Olympos’un en yüksek tepesinde ölümsüzleri toplar ve onlara geçmişteki davranışlarını sürdürerek, Troialılardan ya da Akhalardan yana olmayı yasaklar. Bunları söyledikten sonra Zeus İda dağına doğru süzülür: “Göz kamaştıran çalımıyla oturdu doruğuna,/Troia’yı, Akhaların gemilerini süzdü.”³

İki ordu, savaş arabaları ve yürüyüş kolundaki askerleriyle, Troia ovası boyunca ilerleyip karşı karşıya gelir:

*Hep birden alana yığılıp kapıştılar,
vuruştı kalkanlar, kargılar kıyasıya,
girdi birbirine erlerin öfkeleri,
göbekli kalkanlar yapıştı birbirine,
koptu bir uğultu, bir kıyamet,*

¹ *İlyada*, VII:344.

² *İlyada*, VII:362-66.

³ *İlyada*, VIII:50-51.

*iniltiler, cıgıllıklar çıktı ta göklere,
toprak oldu kan ırmağı.¹*

Öğlene doğru savaş rüzgârı keskin bir biçimde Akhaların aleyhine döner ve hepsi birden kaçarak, peşlerinde Yunan donanmasını ateşe vermekte kararlı, Hektor'un komutasındaki Troia ordusu, duvarın gerisindeki kamplarına çekilmeye başlar. Öte yandan, duvarlarının dışındaki hendeğe vardıklarında, Agamemnon kendi adamlarını toplayıp cesaretlendirerek karşı saldırıya geçmiştir ve Hektor saldırıya geçmeden önce birçok Troialıyı öldürerek Yunanların güven içinde duvarlarının gerisindeki kamplarına çekilmelerini sağlar.

Bu arada karanlık çökmeye başlamıştır ve bu yüzden Hektor, sabah yeni bir saldırı başlatmak üzere kendi kamplarını Akhaların kamplarının karşısında kurmaya karar verir. Ve böylece Troialılar da atlarının koşumlarını çözerler, tanrılarına öküz kurban ederler ve kamp ateşlerinin etrafında, yıldızların altında, moralleri yüksek bir halde büyük şölenin keyfini çıkarırlar: "Binlerce öbek ateş parlıyordu ovada./Elli adam vardı çevresinde her öbeğin./Atlarsa, arabaların yanında, ayakta,/ak arpa, yulaf yiyerek/bekliyorlardı altın tahtlı Şafak'ı."²

Bu sırada Agamemnon adamlarını toplamış, gözyaşları içinde, Zeus'un şimdi de kendisine kızdığını ve İlion'u alma çabalarından vazgeçmeleri gerektiğini anlatmaktadır: "Haydi, hepimiz bu dediğime uyalım,/gemilerimize binelim, sevgili baba toprağına kaçalım./Troia'yı almak artık bize hayal oldu."³

Diomedes buna şiddetle karşı çıkar ve Agamemnon'a, savaşı sürdürmeye cesareti kalmamışsa kendi gemilerini alıp gidebileceğini, geriye kalanları Troia'yı yağmalayana kadar

¹ *İlyada*, VIII:60-65.

² *İlyada*, VIII:562-5.

³ *İlyada*, IX:26-8.

savaşa devam etmek üzere kendi haline bırakmasını söyler. Akhalar Diomedes'e hak verirler ve Nestor Agamemnon'dan, yaşlı Akhalara bir ziyafet vermesini ve orada onlara durumu izah edip, "Ordu ya yok olacak, ya kurtulacak bu gece"¹ demesini ister.

Agamemnon yaşlıları barakasına buyur eder ve önlerine zengin bir sofraya kurar. Sonra Nestor sözü alıp ona, Akhilleus'un onurunu zedeleyerek vahim bir hata yaptığını ve onun dostluğunu yeniden kazanması gerektiğini anlatır. Agamemnon hatasını hemen kabul eder, aklının başında olmadığını söyler ve köle-kız Briseis'in zengin armağanlarla birlikte Akhilleus'a geri verilmesini teklif eder. Nestor bu teklifi ona, eski eğitimci ve dostu Phoiniks'in, Odysseus'u, Telamon'un oğlu Aias'ı ve iki başka elçiyi daha yanına katıp iletmesini söyler.

Akhilleus gelenleri sıcak karşılar ve sevgili yoldaşı Patroklos'tan konuklarına şarap ikram etmesini ister; çünkü "En sevdiğim adamlardır çatımın altına gelenler" der.² Odysseus sonra Akhilleus'la kadeh tokuşturur ve ona, Agamemnon'un hatasını telafi etmek için yaptığı cömert tekliften bahseder. Ama Akhilleus, Agamemnon'un yaptığı hatayı düzeltmesinin hiçbir yolu olmadığını söyleyerek teklifi hemen geri çevirir. Akhilleus, annesi Thetis'in kendisine önünde iki seçenek olduğunu, bunların kaderini çizeceğini söylediğini anlatır konuklarına:

*Burda kalır, savaşırsam Troia'nın çevresinde,
tükenmez bir ün var, dönüş yok.
Dönersem yurduma, sevgili baba toprağına,
ünüm olmasa da çok yaşayacağım,
ölüm öyle çabucak gelip çatmayacak.³*

¹ *İlyada*, IX:78.

² *İlyada*, IX:204.

³ *İlyada*, IX:412-16.

Phoiniks eski öğrencisini duygusal olarak etkilemeye çalışır; ama Akhilleus inadını sürdürür. Bunun üzerine Odysseus ve Telamon'un oğlu Aias, Phoiniks'i Akhilleus'un yanında konuk olarak bırakıp kampa geri döner. Döndüklerinde, Odysseus Agamemnon'a Akhilleus'un teklifi reddettiğini söyler. Bunu duyanların ağzını bıçak açmaz olur, ta ki Diomedes sözü alıp artık Akhilleus'u unutmaları ve kendi işlerine bakmaları gerektiğini söyleyene dek:

*Ya göğsünde yüreği onu iter
ya da bir tanrı haydi der, yürü,
bakarsın kalkar bir gün savaşa döner.*

...

*Böyle dedi o, krallar beğendiler bu sözü,
övdüler atları iyi süren Diomedes'i.
Önce şarap sunuldu tanrılara.
Sonra herkes kendi çadırına çekildi.
Serilip vardılar uykunun tadına.¹*

Ancak Agamemnon'u uyku tutmaz, kalkar ve giyinip kuşanır. Menelaos da aynı durumdadır; o da kalkıp kardeşinin barakasına gider ve Agamemnon'u gemisinin arkasında zırhını kuşanırken bulur. Birbirlerine açılınca görürler ki ortak bir fikirleri var: Bazı yoldaşlarını Troialıların kampına sızıp bilgi almaları için örgütleyeceklerdir. Sonunda Odysseus ve Diomedes gönüllü olur ve Troialıların kampına doğru yola koyulurlar.

Bu arada Hektor, Troialı önderleri ve yiğitleri, Akhaların kampına sızıp bilgi almak için örgütlenmek amacıyla gece vakti toplantıya çağırır. Tanrısal haberci Eumedes'in oğlu Dolon büyük bir ödül vaadi karşılığında gönüllü olur ve karanlık gecede yol alır, ta ki Odysseus onu yakalayıp, zorla ağzından Troialıların askeri düzenine dair bütün bilgileri aldıktan sonra kafasını kesene kadar. Hemen ardından Odysseus

¹ *İlyada*, IX:702-4 ve 710-14.

ve Diomedes, Hektor'un Trakyalı müttefiklerinin kampına, ortak barınaklarında bağlı, koşumlu atlarının yanında derin bir uykuya dalmış on iki asker ve krallarından oluşan bölüğe sızar. Diomedes on üç adamın hepsini sessizce kılıçtan geçirerek teker teker öldürür; Odysseus da atların yolunu açmak için adamları birer birer ayaklarından tutup bir kenara çeker. Sonra atları çözerler ve kendi hatlarına doğru sürerler; yolda kısa bir mola verip Athena'ya sunmak için Dolon'un zırhını da yanlarına alırlar.

Odysseus ve Diomedes, Akhaların kampına dönüp yoldaşlarının tebriklerini kabul ettikten sonra, Trakyalıların atlarını Diomedes'in barakasına bağlar ve Athena'ya sunmak için aldıkları, Dolon'un kanlı zırhını yere bırakır. "Bir güzel yıkanıp yağlar süründüler./Sonra geçtiler yemeğin başına,/ağzına dek dolu sağraktan alıp alıp/Athene'ye bal gibi tatlı şarap sundular."¹

X. Kitap böyle sona erer. XVIII. kitaba kadar sürecektir olan uzun bir günün savaş hikâyesi böyle başlayacaktır.

Ertesi sabah yeniden canlanan ve Athena'dan cesaret alan Akhalar, Agamemnon'un peşi sıra kamplarının dışına çıkıp Hektor ve ordusunun karşısına dikilirler.

*Mutlu bir adamın, buğday, arpa tarlasında,
orakçılar karşılıklı sıra olur yürürlerse nasıl,
biçip biçip yere düşürürlerse sarı başakları,
Troialılarla Akhalar birbirlerine öyle saldırdı.
Uğursuz bozgun akla gelmeden canlara kıyılacaktı.²*

Agamemnon, hücum eden Akhaların başındadır yine; önüne geleni öldürmektedir. Troialılar geri çekile çekile Skaia Kapıları'na kadar gelip orada mevzilenirler. Agamemnon bir kargı darbesiyle kolundan yaralanana kadar öldürmeyi sürdürür. Ama ne zaman ki acısı artık dayanılmaz bir hal alır,

¹ *İlyada*, X:577-9.

² *İlyada*, XI:67-71.

işte o zaman savaş arabacısına geriye, kampa doğru sürmesini emrederken, bir yandan da haykırarak adamlarına savaşa devam etmelerini söyler. Arabacı atları kırbaçlar: "Göğüsleri sıırıslıklamdı, köpükler içinde./Gidiyorlardı tozlara bata çıka./Gücü tükenen kralı taşıyorlardı uzağa."¹

Agamemnon'un çekilmekte olduğunu gören Hektor, adamlarıyla birlikte hücumu geçer ve düşmanı bozguna uğratar; kamplarına geri kaçmakta olan bütün Akhaları kılıçtan geçirir. Bu sırada yalnızca Diomedes ve Odysseus mevzilerini kaybetmemiştir. Diomedes ayağına isabet eden bir okla yaralanır ve Odysseus'u, içlerinden birinin bir mızrak darbesiyle onu göğsünden yaraladığı, Troialıların ortasında tek başına bırakır. Menelaos yardım çağrısını duyarak Telamon'un oğlu Aias'la birlikte yoldaşlarını kurtarmaya koşar. Menelaos arabacısını çağırır ve birlikte Odysseus'u kampa taşırlar; bu arada Aias da sağ salım çekilmelerini sağlamak için arkalarını tutmuş, dövüşerek peşlerinden gelmektedir.

Bütün bunlar olurken Akhilleus gemisinden savaş meydanını seyretmektedir ve bir ara Nestor'un yaralı bir adamı barakasına taşıdığını görünce, Patroklos'tan gidip o yaralının büyük hekim Asklepios'un oğlu Makhaon olup olmadığını öğrenmesini ister. Patroklos yaralının gerçekten Makhaon olduğunu görür ve sonra, oradan ayrılmadan önce, Nestor ona Akhilleus'la konuşmasını ve ondan Akhalarla birlikte savaşa katılmasını istemesini, olmazsa en azından, şöyle bir istekte bulunmasını söyler: "Güzel silahlarıyla kuşandırсын seni,/Troialılar da Akhilleus geliyor sanır,/bakarsın birdenbire kesiverirler savaşı."²

Bu arada savaş bütün hızıyla sürmektedir: "Fırtına gibi dövüşmedeydi gene Hektor."³ Adamlarını Akhaların kampına doğru taarruza yönlendirmektedir; ama atları duvarın

¹ *İlyada*, XI:282-4.

² *İlyada*, XI:797-8.

³ *İlyada*, XII:40.

dışındaki derin hendekten geçmeye çekinir. Hektor arabasından yere atlayınca adamları da aynısını yapar; ancak kapılardan içeriye sokmayı başaramazlar atları. "Kıpkızıl olmuştu kuleler, siperler bütün,/boyanmıştı Akhaların, Troialıların kanıyla."¹

En sonunda Hektor büyük bir kaya parçası alır eline ve olanca gücüyle vurup parçalar kapıyı. Her iki elinde birer kargı girer kapıdan içeriye hışımla; Akhalardan kimse karşısına çıkamaz.

*Gözleri ateş içindeydi, yalım yalım, bıçak gibi.
Bir ara döndü Troialıların kalabalığına, bağırdı,
tırmanın duvara, haydi durmayın, dedi.
Onlar da o saat tırmandılar duvara.
Kimi duvara tırmandı, kimi kapılardan aştı.
Danaoslar kaçıştı koca karınlı gemilerine doğru.
Sonu gelmez bir uğultu kapladı ortalığı.²*

...

*Troialılar Hektor'un arkasından gidiyorlardı,
yığın yığın, fırtına gibi, alev gibi,
dayanılmaz bir iç ateşiyle yana tutuşa,
gidiyorlardı uğultularla, bağıra çığıra,
umuyorlardı Akhaların gemilerini ele geçirmeyi,
orda tek mil yiğitleri öldürmeyi umuyorlardı.
Ama Poseidon, yeri sarsan tanrı,
çıktı denizin dibinden kışkırttı Argosluları,
girdi Kalkhas'ın kılığına, gevşemez sesini aldı.³*

Şimdi Nestor, yaralanmış oldukları için gemilerin çevresinde süregiden savaşa katılamayan üç Akha liderine; Agamemnon, Diomedes ve Odysseus'a danışmaktadır. Agamemnon gemileri en yakın kıyıya indirip açığa almalarını ve orada demir atmalarını önerir ve sonra gecenin karanlığında, "biz de

¹ *İlyada*, XII:430-1.

² *İlyada*, XII:467-73.

³ *İlyada*, XIII:40-5.

çekeriz suya tekmi! gemilerimizi,/yıkımdan kaçmak, gecele-
yin de olsa ayıp değil" der.¹ Ancak Odysseus ve Diomedes bu
plana şiddetle karşı çıkar ve ardından yoldaşlarına katılmak
üzere geri döner. Bu sırada Poseidon esip gürleri ve "her Ak-
halının yüreğine dövüşme, savaşıma gücü" salar.²

Olympos'un zirvesinden, aşağıda olup biteni seyreden
Hera bunu görünce mutlu olur; çünkü kendisi de Akhalar-
dan yanadır bu savaşta. Ancak şimdi İda dağında oturmuş,
Troia'yı seyre dalan ve Troialıların tarafını tuttuğu için di-
ğer ölümsüzlerin bu işe karışmalarını yasaklayan Zeus,
Poseidon'un yaptığını görebilir ve onu durdurabilirdi. Bu
yüzden Hera, Aphrodite'yi yardıma çağırarak, ondan kendi-
sini giydirip kuşatmasını, güzelleştirmesini ve İda dağındaki
Zeus'un koynuna sokmasını ister; böylece tanrıyı oyalayıp
uyutarak, Poseidon'a Akhaların Troialıları yenmesine yardım
edecek kadar zaman kazandırmış olacaktır.

Hera'yı görünce Zeus önce şaşırır ama hemen ona karşı
arzıyla dolar içi ve Hera'ya etraflarını bir altın bulut tabaka-
sıyla saracağı, Helios'un bile onları göremeyeceği konusunda
güvence verdikten sonra İda'nın zirvesinde sevişirler:

*Böyle dedi, aldı karısını koynuna, sarıldı,
tanrısal toprak yumuşak bir çimen saldı,
taptaze lotos bir halı serdi toprakla aralarına,
safranlardan, sümbüllerden tatlı bir halı,
uzanıverdi ikisi de halının üstüne,
sardı onları güzel bir altın bulut,
buluttan çiy damlaları akıyordu pırl pırl.³*

Hal böyleyken Tanrı Uyku hemen koşar gemilerin yanına,
bulur Poseidon'u ve ona Zeus uyanana kadar Akhalara yar-
dım edebileceğini söyler. Tekrar Kalkhas'ın sesine bürünüp

¹ *İlyada*, XIV:79-80.

² *İlyada*, XIV:151-2.

³ *İlyada*, XIV:346-50.

savaş naraları atan Poseidon, Akhaların kendilerine gelip yeniden savaşa geri dönmelerini sağlar; yaralı olmalarına rağmen Agamemnon, Odysseus ve Diomedes bu duruma sevinir. Telamon'un oğlu Aias koca bir kaya parçası savurarak Hektor'u şaşırtır ve onu savaş alanından çekilmek zorunda bırakır. Bunu gören Akhaların akılları başına gelmiştir: "Yeni bir hızla saldırdılar Troialılara."¹

Bu arada Zeus uyanmıştır. Akhaların durumu toparlayıp Troialıları geri püskürttüğünü görünce kandırıldığını anlar ve Hera'yı cezalandırmakla tehdit eder; ama Hera suçu Poseidon'un üzerine atınca Zeus sakinleşir. Hera Olympos'a döndükten sonra Zeus İris'i çağırır ve onunla Poseidon'a bir mesaj göndererek savaşa müdahale etmemesini emreder. Poseidon kendisinin de Zeus'la aynı seviyede olduğunu söyleyerek itiraz eder ama sonunda vazgeçer: "Bıraktı Akha ordusunu,/gitti daldı denize, Akha yiğitleri kaygılandı."²

Zeus sonra Apollon'u, çabucak toparlanıp ordusunu bir karşı saldırıya yönlendiren ve Akhaları Troialıların yakmaya başladığı gemilerine çekilmeye zorlayan Hektor'a gönderir.

Bu arada Patroklos Akhilleus'un yanına gelir: "Sıcak göz yaşları döküyordu Patroklos."³ Akhilleus ona neden böyle ağladığını sorunca Patroklos, Akhaların ıstırap içinde olduğunu söyler: "Eskiden en yiğit olanlar bile yatıyor şimdi,/gemilerin arasında ya ölmüş ya da yaralı."⁴ Agamemnon, Odysseus ve Diomedes de dahildir bunlara. Patroklos, Akhilleus'tan savaşa katılabilmesi için ona kendi zırhını vermesini ister; "Beni sen sanır, geriler belki Troialılar" der.⁵ Akhilleus, Troialıların Akha gemilerini ateşe verdiğini görebilmektedir. Patroklos'un onun silahlarını ve zırhını kuşanmasına izin

¹ *İlyada*, XIV:441.

² *İlyada*, XV:218-9.

³ *İlyada*, XVI:3.

⁴ *İlyada*, XVI:23-4.

⁵ *İlyada*, XVI:41.

verir, atlarını, arabasını ve arabacısı Automedon'u da yanına katar; ayrıca elli gemisinin askerlerini, Myrmidonları, sevgili arkadaşının emrine verir.

Troialılar, Patroklos'u ve Myrmidonları görünce Akhil-leus'un Akhalara katıldığını zannederler: "Aradılar ölüm uçurumundan kurtulmanın yolunu."¹ Patroklos'un varlığından cesaret alan Akhalar, Troialıları kamplarından dışarıya, Troia ovası boyunca surlara kadar sürerler. Patroklos'un öldürdükleri arasında, kendisi de Telamon'un oğlu Aias'ın üvey kardeşi Teukros'un attığı bir okla yaralanan Glaukos'un yanı sıra, Lykia birliklerinin liderlerinden biri olan, Zeus'un oğlu Sarpedon da bulunmaktadır. Glaukos, Sarpedon'un ölüm çığlığını duyunca Phoibos Apollon'a yalvararak Patroklos karşısında kendisine yardım etmesini ister. Apollon hemen Glaukos'un yarasını iyileştirir, acısını dindirir ve Hektor'u Akhaları durdurmaya zorladıktan sonra savaş alanına iner ve Sarpedon'un bedenini oradan alır; böylece, "Lykia'nın mümbit topraklarına" gömülebilecektir.²

Patroklos Skaia Kapısının yanındaki kuleye tırmanmaya çalışır. "Apollon üç kez yere yuvarladı onu."³ Tanrı bir kere daha Hektor'dan, Skaia Kapısı'ndan çıkıp kendisini Patroklos'la karşı karşıya getirecek olan Akhalara saldırmasını ister. Savaş alanında kimsenin gözüne görünmeden dolaşan Apollon, arkadan Patroklos'a bir darbe indirerek onu hareketsiz bırakmış ve başından miğferini düşürmüştür. Ardından Dardanieli bir savaşçı Euphorbos hamle yapar: "Sivri bir kargı sapladı sırtına, omuzları arasına."⁴

Sonra Hektor hamle yapar ve kargısını Patroklos'un karnına saplar: "Patroklos gürültüyle yere yıkıldı,/büyük bir yas girdi Akha ordusuna."⁵ Patroklos düşer düşmez Menelaos

¹ *İlyada*, XVI:283.

² *İlyada*, XVI:683.

³ *İlyada*, XVI:703.

⁴ *İlyada*, XVI:807.

⁵ *İlyada*, XVI:822-23.

hızla oraya seğirtir ve onun ölü bedenini kalkanı ve kargısıyla korumaya alır: “Kargısını, yuvarlak kalkanının önünde tutuyordu,/öldürmeye can atıyordu karşısına ilk çıkanı.”¹ Karşısına ilk çıkansa, Patroklos’a ilk kargıyı atan, Dardanieli savaşçı Euphorbos’tur. O şimdi, Patroklos’un bedenini bir savaş ganimeti olarak alıp şan şöret sahibi olacağını söylemektedir. Konuşurken kargısıyla da Menelaos’a doğru bir hamle yapmıştır; ancak Menelaos’un kalkanını delemmez. Buna karşılık Menelaos Euphorbos’un gırtlığına kargısını saplar ve onu oracıkta hemen öldürür. Menelaos sonra Telamon’un oğlu Aias’ın yanına gidip ondan Patroklos’un ölüsünü Akhilleus’a götürmek için kendisine yardım etmesini ister; ne var ki ölünün yanına döndüklerinde onun Hektor tarafından soyulmuş olduğunu ve Hektor’un Akhilleus’un zırhını kendi üzerine geçirmiş olduğunu görürler.

Hektor şimdi de, Patroklos’un ölüsünü Menelaos ve Aias’tan almak üzere geri gelmiştir; ama o arada Menelaos ve Aias da destek almıştır. Sonunda Patroklos’un ölüsü etrafında büyük bir çarpışmaya tutuşurlar ve bu çarpışmanın ortasında Menelaos, Antilokhos’u Akhilleus’a bilgi vermesi için gönderir. Bu arada o ve öteki Akhalar sonunda, etraflarında kızılca kıyamet koparken, Patroklos’un ölü bedenini almayı başarırlar: “Yürekleri ateş içinde,/savaştan dışarı taşdılar ölüyü,/götürdüler koca karınlı gemilere doğru.”²

Antilokhos Akhaların kampına varıp gemilerin önünde bekleyen Akhilleus’u bulur. Kötü haberleri verirken gözlerinden yaşlar boşanmaktadır:

*Patroklos öldü, çıplak ölüsü için başladı kavg,
tolgası ışıldayan Hektor da aldı senin silahlarını.*³

...

Böyle dedi, Akhilleus’u kapkara bir yas bulutu kapladı.

¹ *İlyada*, XVII:8.

² *İlyada*, XVII:735-6.

³ *İlyada*, XVIII:20-1.

*İki eliyle aldı ocağın küllerini,
döktü başının üstüne, kirletti güzelim yüzünü.
Mis kokulu gömleği bulandı kapkara küle.
Sonra uzandı boylu boyunca tozun toprağın içine,
elleriyle çekip kopardı, kirletti saçlarını.¹*

Hera, tanrıça İris'i Akhilleus'a gönderip kendisini savaş meydanında göstermesi gerektiğini söyler ona; çünkü Troialılar orada, Akhaların elinden Patroklos'un ölüsünü almaya çalışmaktadır hâlâ. Akhilleus denileni yapar ve üç kez savaş narası atar; öyle bir dehşete kapılır ki Troialılar, Akhalar onları püskürtmeyi başarır ve ancak o zaman Patroklos'un ölüsünü alıp kampa taşırlar: "Götürüp yatırdılar bir yatağa,/ dostları çevresini sardı ağlaya ağlaya,/ayağı tez Akhilleus geldi arkalarından,/sivri tunçla yırtılmış gövdesini gördü can yoldaşının."²

Troialılar akşam yemeği öncesinde bir toplantı yaparlar ve ilk sözü, Hektor'un yakın arkadaşı ve danışmanı Pulydamas alarak, sabah olunca Akhilleus tarafından katledilmek istemiyorlarsa hemen Troia'ya geri çekilmeleri gerektiğini söyler. Ama Hektor bu öneriyi hışımla reddeder ve herkese geceleyin gözünü dört açması ve sabahki savaşa hazır olması emrini verir.

Akhalar geceyi Patroklos'un yasını tutarak geçirirler; Akhilleus da onlara katılır: "Hıçkıra hıçkıra başladı ağlamaya Peleusoğlu."³ Sonra doğrudan Patroklos'la konuşmaya başlayan Akhilleus intikam yemini eder: "Gömmem seni, canına kıyan adamı tepelemeden,/silahlarını, kafasını getirmeden buraya, gömmem seni."⁴

Bu arada Thetis, demir ve ateş tanrısı Hephaistos'a gider ve ondan Akhilleus için, Hektor'un Patroklos'tan soyup

¹ *İlyada*, XVIII:22-27.

² *İlyada*, XVIII:233-6.

³ *İlyada*, XVIII:316.

⁴ *İlyada*, XVIII:334-5.

aldığı zırhının ve silahlarının yerine yenilerini yapmasını ister. Ertesi sabah bu yeni zırhı ve silahları alıp Akhilleus'a götürür. Bu arada Akhilleus da harekete geçmiştir: "Tanrısal Akhilleus da yürüdü korkunç naralarla,/yürüdü deniz kıyısı boyunca, kaldırdı Akha yiğitlerini."¹

Akhalar o vakit kalkar; topallayan Odysseus ile Diomedes de uyanır:

*Geldi kargılarına yaslana yaslana,
canlarını yakan yaraları iyileşmemiştii,
gidip oturdular toplantının en ön sırasında.
Sonra Agamemnon geldi, erlerin başbuğu,
zorlu kargaşalıkta yaralanmıştı o da,
tunç kargısıyla Antenoroglu Koon vurmuştu onu.²*

Akhilleus konuşur onlarla. Köle kız Briseis üzerine kavgaları hakkında doğrudan Agamemnon'a seslenerek, "Ama olan oldu, bırakalım artık tasayı,/göğsümüzde yüreğimize gem vurmak gerek" der.³ Agamemnon kibarca karşılık verir ve kendisini Zeus'un kandırdığını söyler. Briseis'i Akhilleus'a geri vererek Zeus'un huzurunda ona elini dahi sürmemiş olduğuna yemin eder.

Bunun üzerine Akhilleus toplantıyı sona erdirir ve "Şimdi siz yemeğe gidin haydi,/sonra daha iyi atılırsınız savaşa" der.⁴ Kendisi ağzına tek bir lokma koymaz; öteki Akha önderlerinin yanı sıra Patroklos'un ölüsü başında yasını sürdürür. Sonra Hephaistos'un kendisi için yaptığı silahları kuşanır ve babası Peleus'tan kalan, dişbudaktan yapılma kargısını eline alır.

Savaş başlamak üzereyken Zeus ölümsüzleri toplar ve onlara şöyle der: "Ama ben kalacağım burada. Olympos'un bir kıvrımında,/onlara baka baka eğlendireceğim gönlümü,/siz

¹ *İlyada*, XIX:40-1.

² *İlyada*, XIX:49-53.

³ *İlyada*, XIX:65.

⁴ *İlyada*, XIX:275.

öbür tanrılar gidin istediğiniz yere,/gidin Troialılarla Akhalar arasına,/destek olun gönlünüzün dilediğine.”¹

Başlarda Akhalar savaş meydanının hâkimidir; çünkü Troialılar, “pırıl pırıl silahlarıyla, insanların belası Ares’e benzeyen”² Akhilleus’un varlığından ürkmüştür. Ama ölümsüzler de kavgaya dahil olunca hemen denge kurulur: “İşte böyle karşı duruyordu tanrılar tanrılara./Akhilleus kalabalığa bir dalsam diyordu içinden,/diyordu Priamosoğlu Hektor’la bir karşılaşsam.”³

Bu arada Apollon, Aineias’tan Akhilleus’la dövüşmesini istemiştir. Poseidon müdahale etmemiş ve onu alıp Troialıların arka sıralarına koymamış olsa Akhilleus onu öldürecektir.

Akhilleus Aineias’ın aniden ortadan yok oluşuna şaşırılmıştır. Ama vakit kaybetmez: “Akhilleus da saldırdı Troialılara bağıra bağıra.”⁴ Önüne çıkan üç Troialıyı öldürür; bunlardan biri Hektor’un kardeşi Polydoros’tur. Hektor Akhilleus’a bir kargı fırlatmıştır; ama Athena kargının yönünü değiştirince hedefi tutturamamıştır. Akhilleus hiddetle üzerine çullanır: “Ama Phoibos Apollon kaçırdı Hektor’u,/sakladı koyu bir bulutun arkasına,/bir tanrı için işten bile değildi bu.”⁵

Akhilleus bir Troialıdan öbürüne, durmadan adam öldürmektedir: “Kıyasıya doğruyordu düşmanlarını,/kara toprak bir kan ırmağı olmuştu.”⁶ Canını kurtaran Troialılar kaçmaya başlarlar ve Ksanthos’un sığ yerine gelirler: “Akhilleus böl-dü onları ikiye/kimini sürdü ovanın kente doğru.”⁷ Hera ise “önlerine kopkoyu bir bulut” sermiştir.⁸

Bu arada Troia ordusunun diğer yarısı da Akhilleus’tan

¹ *İlyada*, XX:22-5.

² *İlyada*, XX:46.

³ *İlyada*, XX:75-6.

⁴ *İlyada*, XX:381-2.

⁵ *İlyada*, XX:443-4.

⁶ *İlyada*, XX:494.

⁷ *İlyada*, XXI:3-4.

⁸ *İlyada*, XXI:6-7.

kaçarken, hızla akan derin ırmağın kıyısına yığılmıştır. Akhilleus kargısını nehrin kenarına bırakmış, elinde kılıcıyla amansız bir şekilde daireler çizmektedir; öyle ki çok geçmeden sular “kıpkızıl kana”¹ boyanır. Akhilleus, nihayet nehir tanrısı Skamandros gürül gürül akan nehrin derinliklerinden çıkıp derinden gelen bir sesle, “Güzel sularım dolup taşıyor ölümlerle,/tanrısal denize akıtamıyorum sularımı,/öldürdüğün insanlarla tıkadın beni,/boyuna da kesip biçiyorsun hiç acımadan./Bıktım senden Kronosoğlu, yeter artık”² diyene kadar Troialıları kargısıyla öldürmeyi sürdürür.

Akhilleus karşılık olarak, Troialıları kentin önüne sürüp, Hektor’la karşılaşmadan onlara aman vermeyeceğini söyler ve ekler: “Bakalım o mu beni alt edecek, yoksa ben mi onu?”³ Skamandros bunun üzerine Akhilleus’u boğmaya çalışır; ama Hera yardımına koşar Akhilleus’un ve Hephaistos’a bir ateş fırtınası yarattırarak nehir tanrısının öfkesini dindirir.

Savaşın yarattığı gerilimler şimdi tanrılar arasında bir iç savaşa neden olmuştur: Ares’le Athena; Athena’yla Aphrodite; Apollon’la Poseidon; Artemis’le Hera; Hermes’le Leto ve Artemis’le Zeus Olympos’ta karşı karşıya gelmiştir. Ölüm-süzlerin kavgası dindikten sonra, Phoibos Apollon tanrısal İlion’a girer:

*Sağlam kentin duvarları için kaygılanıyordu,
Danaslar o gün kadere karşı gelip duvarları ya yıkarlarsa.
Hep var olan tanrılarsa döndüler Olympos’a,
kimi öfkeliydi, üzüyle böbürleniyordu kimi,
gidip oturdular kara bulutlu babalarının yanına.”⁴*

Akhilleus Troialıları kesip biçmeyi sürdürürken, canını kurtaranlar soluğu kale duvarlarının ardında almaktadır. Apol-

¹ *İlyada*, XXI:21-2.

² *İlyada*, XXI:218-21.

³ *İlyada*, XXI:226.

⁴ *İlyada*, XXI:515-20.

lon kahraman savaşçı Agenor'u cesaretlendirerek onun kale kapılarının dışında Akhilleus'un karşısına dikilmesini sağlar ve birbirlerine ok atıp dururlar ıskalasalar da. Sonunda Apollon Agenor'u koyu bir sis bulutuyla sarar ve götürüp kalenin içine bırakır. Bu arada kendisi de Agenor'un kılığına girer ve Akhilleus onun üzerine geldikçe, belli bir mesafeyi korumak suretiyle sürekli koşarak kaçır.

*Bozguna uğramış Troialılar bu ara,
yığınlarla vardılar kente,
ulaşanlar sevinç içindeydiler,
erlerle doldu kent birdenbire.
Gelenlerin hiçbirinde yürek yoktu
duvarın dışında birbirini beklemeye,
anlamak için kim öldü, kim kaldı.
Dalıyordu kentin içine tabanını kurtaran.¹*

Akhilleus Agenor sandığı kişinin peşinden boş yere koşarken Troia kapılarından uzaklaşmıştır ve bu yüzden, Phoibos Apollon en sonunda gerçek kimliğini açık eder. Hüsrana uğrayan Akhilleus kente doğru dörttnala koşar; orada Hektor, ebeveyni Priamos ve Hekabe'nin yalvar yakar çağırımlarına rağmen, Skaia Kapılarının dışında durmuş, beklemektedir. Akhilleus ise dişbudaktan kargısını sallayarak kendisine doğru koşmaktadır.

*Onu görünce bir titreme aldı Hektor'u,
korktu yüreği, kalamadı olduğu yerde,
kapıları arkada bırakıp başladı kaçmaya.
Peleusoğlu da hızlı ayaklarına güvendi, düştü arkasına.²*

...

*Akhilleus da Hektor'a doğru tıpkı öyle uçar,
Hektor da kaçır korkudan titreye titreye,
koşır Troia surlarının dibinde, dizlerinin vargücüyle.*

¹ *İlyada*, XXI:606-11.

² *İlyada*, XXII:136-8.

*Geçerler gözetleme yerini, yellerin dövdüğü incir ağacını,
surlardan uzaklaşır, girerler büyük yola,
varırlar güzel güzel akan iki pınara.¹*

...

*Troialıların karıları, güzel kızları bir zamanlar
parlak rubalarını yıkarlardı bu yunakların içinde,
barış günlerinde, Akhaogulları gelmeden önce.²*

Dördüncü kez pınarların yanına gelince, Athena kardeşi Deiphobos kılığında çıkar karşısına Hektor'un ve onu durup Akhilleus'la dövüşmeye ikna eder. İkili karşı karşıya gelir ve Akhilleus kargısını Hektor'a fırlatır. Kargı Hektor'un omzunun üstünden uçup saplanır toprağa; ancak Athena kargıyı yenisinden ele geçirip Akhilleus'a geri verir. Hektor da karşılık olarak kargısını fırlatır ama kargı Akhilleus'un zırhına çarpıp düşer; bunun üzerine kılıcını çeker ve savurur. Düşmanı da kargısıyla üzerine hücum eder. Hektor Patroklos'tan soyup aldığı silahlar tarafından gayet iyi korunmaktadır; ancak Akhilleus kargısını, boynunun savunmasız, yumuşak kısmına saplamıştır.

Son nefesinde Hektor Akhilleus'a, onun kaderinde de bu savaşta ölmek yazılı olduğunu hatırlatır. "Hektor ölmüştü bile, Akhilleus söylerken şu sözleri:/"Sen öl, ben de boyun eğerim kaderime,/ömrüme son verince Zeus'la öbür ölümsüzler.""³

Akhilleus kanlı zırhı, yoldaşlarından birçoğunu öldürmüş adamın ölüsüne bakmaya gelen Akhalar tarafından delik deşik edilmiş Hektor'un bedeninden soyup çıkarır. Akhilleus sonra Hektor'un ölü bedenini savaş arabasının arkasına ayaklarından bağlar ve Troia surlarının önünde sürükleyerek dolaştırır. Bu arada Priamos, Hekabe ve Andromakhe ağlayıp inleyerek yas tutmaktadır. Troia'nın bütün kadınları hıçkırarak ağlamaktadır.

¹ *İlyada*, XXII:143-56.

² *İlyada*, XXII:155-57.

³ *İlyada*, XXII:364-6.

Akhilleus Hektor'un bedenini sürükleyerek gemilere götürürken, Akhalar da Patroklos için cenaze töreni hazırlıklarına başlamıştır. O gece Patroklos Akhilleus'un rüyasına girerek ona şöyle der: "Durma çabuk göm de gireyim Hades kapılarından."¹ Ayrıca kalıntılarının Akhilleus'unkilerle aynı yere gömülmesini ister; çünkü onlar çocukluklarından beri birbirini çok seven dostlardır. "Bir kapta saklasınlar kemiklerimizi de,/ulu ananın sana verdiği altın çanakta."²

Ertesi gün cenaze ateşi için ağaç kesmeye ve Patroklos'un kalıntılarının yanı sıra ateşte yakılacak kurbanlık hayvanları toplamaya başlarlar. Akhalar sonra bir tören alayı düzenleyerek, Akhilleus'un seçtiği yere getirip yatırırılar Patroklos'u, ardından ateş için odunları yığarlar. Akhalar Patroklos'un ölü bedenini odun yığınının tepesine yerleştirip ateşe verirken, Akhilleus sevgili dostuna veda etmektedir: "Selam sana Patroklos, selam Hades'e dek!"³

Akhilleus Boreas ve Zephyros'a, kuzey ve batı rüzgârına yakarana kadar odun ateşi tutuşmaz; ancak o zaman tanrılar ateşe üflemeğe başlarlar "ve kocaman bir ateş dalgalar halinde yükselir" gecenin içinde çatırdayarak. Ertesi gün Agamemnon herkesi bir araya toplar ve uyanınca Akhilleus da katılır onlara ve Akhalara seslenerek onlardan, odun ateşinin külleri arasından Patroklos'un kemiklerini toplayıp altın bir kaba koymalarını ister: "Çok büyük olmasın üstüne yığacağımız mezar,/olsun uygun büyüklükte,/daha sonra büyük bir mezar yapar Akhalar,/benden sonra çok kürekli gemilerle kalacak olanlar."⁴

Akhalar onun isteklerini yerine getirirler. Akhilleus Akhaları bir arada tutar ve Patroklos'un şerefine cenaze oyunları düzenleyip kazananları gemilerinden getirdiği zengin ödüllerle şereflendirir. Oyunlar da sonunda bitmiştir:

¹ *İlyada*, XXIII:70-1.

² *İlyada*, XXIII:91-2.

³ *İlyada*, XXIII:179.

⁴ *İlyada*, XXIII:245-8.

*Toplantı dağıldı, ordular tuttu gemilerin yolunu.
 Hepsi düşünüyordu akşam yemeğini,
 hepsi tatlı uykuya dalmayı düşünüyordu.
 Bir Akhilleus ağlıyordu sevgili dostunu ana ana,
 tutmuyordu onu tek mil canlıları yenen uyku.
 Bir o yana dönüyordu, bir bu yana,
 özlüyordu Patroklos'un insanlarla kavgada
 soylu gücünü, olgun diriliğini.¹*

Şafakla birlikte Akhilleus atlarını savaş arabasına koşar ve Hektor'un bedenini arabanın arkasına bağladıktan sonra, cesedin yüzü toprağa bakacak şekilde Patroklos'un mezarı etrafında üç kere döner. Bunu gören tanrıların çoğu, her zaman Troialılara karşı Akhaların tarafını tutan Athena, Hera ve Poseidon hariç hepsi, on iki gündür gömülmeyi bekleyen Hektor'a acır. Zeus İris'ten Thetis'i çağırmasını ister ve gelince de ona, oğlunu Priamos'tan Hektor'u gömebilmesi için kurtulmalık kabul etmeye ikna etmesini söyler. Thetis kabul eder ve Akhilleus'a kendisini Zeus'un gönderdiğini söyleyince Akhilleus hemen yanıt verir: "Öyle olsun, getirsinler kurtulmalığı, alsınlar ölüyü,/iyi yürekli Olymposlu'nun buyruğu gelsin yerine."²

Bunun üzerine Zeus İris'i İlion'a gönderir ve ondan Priamos'a, "gönlünü hoş edecek"³ armağanlarıyla birlikte, Akhilleus'u görmeye yalnız gitmesini söylemesini ister. Karısı Hekabe'nin şiddetli itirazlarına rağmen, Priamos kurtulmalık altın ile başka kıymetli armağanlarını toplar ve haberci İdaios'un sürdüğü ve katırların çektiği dört tekerlekli arabasıyla yola koyulur. Onların yola çıktığını gören Zeus Hermes'i göndererek, ondan Akhilleus'un seyisi kılığında Priamos'a rehberlik etmesini ister. Hermes arabanın dizginlerini eline alır ve nöbetçilerin arasından doğrudan geçip Akhilleus'un

¹ *İlyada*, XXIV:1-6.

² *İlyada*, XXIV:139-40.

³ *İlyada*, XXIV:147.

gösterişli barakasına varır ve Priamos'un kurtulmalık olarak getirdiği armağanları arabadan indirir. Hermes Olympos'a dönerken, Priamos da İdaios'u dışarıda bırakıp tek başına Akhilleus'un barakasına girer.

Priamos kimseye görünmeden girmiştir barakaya ve doğrudan Akhilleus'a giderek, ayaklarına kapanıp ellerini öper. Yaşlı adam kendisini tanıtır, Hektor'un babası olduğunu söyler:

*Yurdunu savunurken geçen gün sen öldürdün onu da,
onun için geldim Akha gemilerine, Hektor için,
değer biçilmez kurtulmalıklar getirdim sana.
Saygı göster tanrılara, Akhilleus, bana da acı,
ne olur kendi babamı getir aklına,
ben daha acınacak durumdayım ondan,
yeryüzünde hiçbir ölümlü katlanmadı benim katlandığıma:
Oğlumu öldürenin eline uzatıyorum yalvaran dudaklarımı.¹*

...

*Yaşlı Priamos böyle dedi,
babasına ağlama isteği uyandırdı Akhilleus'ta.
Elinden tuttu, yavaşça itti ihtiyarı.
İkisi de daldılar anılara:
Priamos yığılıp kalmıştı Akhilleus'un ayağı dibinde,
yiğit öldüren Hektor'a ağlıyordu hıçkırığa hıçkırığa.
Akhilleus da bir yandan babasına ağlıyordu,
bir yandan Patroklos'a ağlıyordu bağırır çağıra.
Hıçkırıklar ve çığlıklarla doldu evin içi.²*

Priamos, Hektor'un bedeninin kurtulmalık karşılığında kendisine verilmesini ister ve bunun mümkün olduğu kadar çabuk gerçekleştirilmesi gerektiğini çünkü oğlunun on iki gündür gömülmeden bekletildiğini söyler. Akhilleus teklifi hiç tereddütsüz kabul eder ve iki eşlikçisiyle birlikte kurtulmalıkları içeriye taşımak üzere arabanın yanına gider; dışarıda bekleyen İdaios'u da içeriye buyur eder. Hizmetçilerine

¹ *İlyada*, XXIV:500-6.

² *İlyada*, XXIV:507-12.

Hektor'un bedenini yıkatıp temizlettikten ve yağlattıktan sonra, Akhilleus ve eşlikçileri ölü bedeni bir döşegin üzerine koyup dışarıdaki arabaya yerleştirirler ve üzerini Priamos'un getirdiği armağanlar arasından iki büyük harmani ve bir çarşafı örterler. Sonra Akhilleus akşam yemeği için bir koyun kesip Priamos ve İdaios'la birlikte yer. Ardından hizmetçilerinden konuklar için yatak hazırlamalarını ister.

Yemekten sonra Akhilleus Priamos'a, Hektor'u gömmek için kaç günlük bir ateşkese ihtiyacı olduğunu sorar. Priamos doğrudan yanıt verir Akhilleus'a:

*Beklersen tanrısal Hektor'un gömme törenini,
çok hoşnut edersin beni Akhilleus, bunu bil.
Biliyorsun, kentte dört yanımız sarılı,
ormandan odun getirmek de uzun iş,
dağlar uzak, Troialıların korku içinde.
Haydi dokuz gün sarayda ağlayalım ona,
onuncu gün gömelim, halk da yapsın şöleni.
On birinci gün bir tümsek yığarız mezarına,
on ikinci gün yine savaşırız gerekirse.¹*

Akhilleus'un yanıtı şöyle olur: "Öyle olsun ihtiyar Priamos, olsun buyurduğun gibi,/durduracağım savaşı dilediğin güne dek."²

Sonra hepsi yataklarına çekilir: "Az sonra oracıkta Priamos'la uşağı,/avluda uyuyakaldılar yumuşak düşler içinde./Akhilleus da düzenli barakanın dibinde uyudu,/güzel yataklı Briseis de uzanmıştı yanına."³

Hermes'in yüreği ağzına gelmiştir: "Ama uyku girmedi koruyucu Hermes'in gözüne,/evirip çeviriyordu kafasında şunu:/Kutsal bekçilerden gizli nasıl götürecekti/Kral Priamos'u gemilerden dışarı."⁴ Bu yüzden Priamos'a görünür

¹ *İlyada*, XXIV:660-7.

² *İlyada*, XXIV:669-70.

³ *İlyada*, XXIV:673-6.

⁴ *İlyada*, XXIV:680-1.

ve onu karşı karşıya olduğu tehlike konusunda uyarır; çünkü eğer Agamemnon onu tanıyacak olursa kurtulmalık için kesinlikle alıkoyacaktır. "Böyle dedi, ihtiyar korkup uyardırdı uşağını./Hermes onlara atları, katırları koştu,/çabucak götürdü onları ordunun arasından,/bir tek kişi bile varmadı farkına."¹

Ksanthos'un sığ yerine vardıklarında şafak sökmüştür; Hermes orada bırakır, Hektor'un ölü bedenini Troia'ya götüren Priamos'la İdaios'u ve Olympos'a geri döner. Onları ilk gören Priamos'un kızı Cassandra olur; Hektor'un ölü bedeninin katır arabası üzerindeki döşekte getirildiğini gören Cassandra acıyla feryadı basar ve bütün kente geldiklerini duyurur.

Priamos Troia halkına, Akhilleus'un on bir gün boyunca kente saldırmayacağına dair söz verdiğini ve bu yüzden acele edip Hektor'un cenaze ateşi için odun kesmeleri gerektiğini anlatır. "Dokuz gün odun taşıdılar yığın yığın./Ölümlülere parlayan şafak sökünce onuncu gün,/gözyaşı içinde göturdüler Hektor'un ölüsünü,/koydular yığınların tepesine, verdiler ateşe."²

Karanlık çökünce hepsi ateşin başına toplanır ve öncelikle, odun yığınına şarapla söndürürler.

*Sonra topladı kardeşleri, dostları ak kemikleri,
hepsinin yanaklarından iri yaşlar dökülüyordu.
Kemikleri alıp koydular bir altın kutuya,
erguvan rengi yumuşak örtülerle sardılar kutuyu.
Sarar sarımsız indirdiler derin bir çukura.³*

Ardından hep birlikte kocaman taşlarla Hektor'un mezar tümülüsünü yapmaya başlarlar.

*Sonra bir mezar tümseği yapmaya başladılar,
gözcüler diktiler çepeçevre, dört bir yana,*

¹ *İlyada*, XXIV:689-91.

² *İlyada*, XXIV:783-87.

³ *İlyada*, XXIV:792-7.

*mezar bitmeden Akhalar saldırmazın diye.
 Bir mezar tümseği olunca toprak kabara kabara,
 gerisingeri döndü hepsi kente,
 toplamp bir güzel kutladılar çok ünlü şöleni
 Zeusoğlu Kral Priamos'un sarayında.
 İşte böyle yapıldı atları iyi süren Hektor'un cenaze töreni.¹*

Ve *İlyada* böyle sonlanır; ama Troia savaşı son bulmamıştır. Richmond Lattimore bu konuda şöyle bir not düşmüştür: “Aslında Akhilleus, *İlyada*’da ya da başka bir destanda, Troia’yı ele geçirmiş değildir. O daha önce ölür ve zaten ölmü öngörülmüştür; ama *İlyada*’da anlatılmamıştır.”²

Şimdi antik Troia kentinin üzerini örten tepecikte ilk kez ayakta dururken bunları düşünüyordum. Oradan Troia ovasına bakarken, geleneğin, *İlyada*’da anlatılan son destansı mücadelenin iki öncü kahramanının ebedi istirahatgâhları olarak tanıdığı höyükleri görebiliyordum: Akhilleus’un mezarı Ege sahillerine yakinken, Hektor’unki Marmara kıyısındaydı. Üzerinden 3000 yıldan daha uzun bir süre geçmiş olmasına rağmen, Troia savaşının anıları hâlâ tüm canlılığını koruyordu.

¹ *İlyada*, XXIV:799-804.

² Lattimore, s. 17.

Karma Kalabalık ve Büyük Göç

Bütün büyük savaşlar gibi Troia savaşı da kendi çağının, yani Thukydides'in "değişken nüfuslar çağı"¹ dediği dört yüzyıllık karanlık çağların ardından gelen geç bronz çağının jeopolitiğinde çok büyük kaymalara neden olmuştur. Bu nüfus hareketlerine, Strabon'un eski çağlardaki "karma kalabalık"² adını verdiği kitlelerin yanında, Hellenlerin Ege'yi geçerek Küçükasya'nın batı kıyıları ile kıyıya yakın adalara dalgalar halinde göçleri de dahildir. Strabon'a göre, bunlar kent düştükten sonra kâhin Kalkhas, Amphilokhos ve Mopsos'un peşine takılan ve onları Toros dağları üzerinden geçerek Doğu Akdeniz kıyılarına, Pamphylia ve Kilikia olarak bilinen bölgelere ve Suriye boyunca Phoinike'ye [Fenike] kadar takip eden, Yunanlardan ve başka halklardan oluşan kalabalık kitlelerdi.

Herodotos Pers savaşlarında Yunanistan işgal edilirken Kserkses'in donanmasındaki Pamphyliyalı savaşçıların arasında bulunan üç kâhinden bahseder: "Pamphyliyalılar otuz gemi donatmıştı; gemilerde silahlı Yunan savaşçıları vardı. Bu Pamphyliyalılar, Amphilokhos ve Kalkhas'ın peşinden gidip Troia dönüşü dağılmış olanların soyundan geliyordu."³

Amphilokhos ve Kalkhas, isimleri karma kalabalıkla birlikte göçenlerle anılan meşhur kâhinlerdir; onlardan bir diğeriye Amphilokhos'un kardeşi Mopsos'tur. Kalkhas *İlyada*'da öne çıkan bir isimdir; ama Homeros Amphilokhos ve Mopsos'tan bahsetmemiştir. Bu üçü birlikte Hesiodos'un

¹ Thukydides, I:2.

² Freely, *The Western Shores of Turkey*, s. 320.

³ Herodotos, VII:91.

kaybolan ancak özetini Loeb'in* *Hesiod, the Homeric Hymns and Homeric* baskısında bulabileceğimiz Hesiodos'un *Melampodia*'sında geçer. Burada konu görüldüğü kadarıyla, Mopsos'un annesi Manto ve büyükbabası Teiresias da dahil, meşhur kâhinlerin tarihidir. Şiir antik İonya kentlerinden biri olan Kolophon'da başlar: "Denir ki kâhin Kalkhas Troia'dan, Amphiaraios'un oğlu Amphilokhos'la birlikte, yaya olarak gelmiştir buraya. Ancak Klaros yakınlarında kendisinden daha büyük bir kâhinle karşılaşır; bu Teiresias'ın kızı Manto'nun oğlu Mopsos'tur ve Kalkhas sıkıntıdan ölmüştür."¹

Strabon Pamphylia göçünü anlatırken Herodotos'tan alıntı yaparak Kalkhas, Amphilokhos ve Mopsos'la ilgili aynı hikâyeyi anlatır. Strabon ayrıca arkaik dönem şairi Ephesoslu Kallinos'tan yaptığı alıntıyla, Kalkhas'ın Torosları geçerken öldüğünü, Mopsos ve Amphilokhos'un kalan göçmenleri Kilikia'ya, oradan da Suriye ve Phoinike'ye götürdüğünü anlatır.

Karma kalabalığa ilişkin hikâyenin başka bir versiyonuysa Kalkhas'ın Klaros'ta ölümüne ilişkin hiçbir şey anlatmaz ve onun, takipçilerini Toroslar üzerinden Pamphylia ve Kilikia'ya götürmek üzere Amphilokhos ve Mopsos'a katıldığından bahseder.

Odyseia X. Kitapta efsanevi Thebailı kör kâhin Teiresias'tan söz edilir: Orada Odysseus nympha [peri] Kirke'yle tartışır: "Gidilecek Hades'in ve korkunç Persephone'nin ülkesine,/danışmak için Thebailı Teiresias'ın ruhuna,/henüz yitirmemiş aklını bu kör bilici,/Persephone bir ona bilinç bağışlamıştır ölümlerden,/bir odur düşünen, ötekiler uçuşurlar gölgeler gibi."²

Apollon'un torunlarından biri olan Kalkhas zamanının en marifetli kâhinlerinden biridir ve Agamemnon'un

* Harvard Üniversitesi, Loeb Classical Library serisi kastedilmektedir –ed.n.

¹ Hesiodos, s. 267.

² *Odyseia*, X:490-95.

Aulis'te donanmasını toplama anından başlayarak, Troia savaşı sırasında Akhalara paha biçilmez yardımlarda bulunmuştur. Kalkhas ilk kez *İlyada* I. Kitapta karşımıza çıkar; orada Akhilleus'un bir dileğine yanıt olarak ona ve orada bulunan diğerlerine, üzerlerine vebayı salan Apollon'un öfkesinin nedenini anlatır. Kalkhas Akhalara, Apollon'un onlara kızgın olduğunu çünkü onların kızı Khryseis'i kaçırarak rahip Khryses'in onurunu zedelediklerini ve tanrının, kız Khryse'deki tanrının tapınağına geri getirilmeden salgını kaldırmayacağını söyler.

Tahta At savaş hilesini düşünen de Kalkhas'tır ve kendisi de o atın içine gizlenen Akhalardan biridir. Troia yağmalandıktan sonra, geride kalan Akhalar Yunanistan'a geri dönmek üzere hazırlanırken Kalkhas memlekete dönüş yolculuklarının zorlu geçeceği öngörüsünde bulunur; çünkü Athena onlara kızgındır. Bu yüzden Kalkhas, arkadaşı bir diğer kâhin Amphilokhos'la birlikte, onlara katılmayı reddederek Strabon'un "karma kalabalık" olarak adlandırdığı, Yunan ve Troialı göçmen kitlelerinin başında yürüyerek Küçükasya'ya doğru yola çıkar.

Amphilokhos kadın kâhin Manto'nun oğullarından biridir ve dolayısıyla Teiresias'ın da torunudur. Mopsos da Manto'nun oğlu ve Teiresias'ın torunudur. Mopsos'un İonya kenti Kolophon'u kurduğu söylenir ve aynı zamanda Klaros'taki Apollon tapınağının da kâhinidir. O ve kardeşi Amphilokhos, Pamphylia ve Kilikia'da birçok kentin kurucusu olarak bilinir.

Karma kalabalığın yolculuğu, Küçükasya'nın Ege kıyıları ve kıyıya yakın adalar boyunca, önce Aioliyalılar, ardından da İonyalılar ve Dorlar olmak üzere gerçekleşen büyük Yunan göç dalgasından neredeyse yüz yıl önce başlamıştır.

Herodotos'a göre, üç Yunan kolonici grubun üçü de, başlangıçta Aioliyalılar ve İonyalılardan on iki kent ve Dorlardan altı kent olmak üzere, siyasi konfederasyonlar oluşturmuş-

tur. Bu konfederasyonlar birbirine gevşek bir şekilde bağlıydı ve bu üç birlikten hiçbirine katılmayan öteki Yunan yerleşim yerlerinde olduğu gibi, kentler kendi içlerinde tamamen özerkti.

Geleneksel kaynaklara göre, Aiolia kentleri, Ege'nin kuzeyinden Lesbos [Midilli] ve Tenedos [Bozcaada] adalarına ve oradan da Anadolu kıyılarına geçerek Hellespontos ile Smyrna [İzmir] körfezi arasında koloniler kuran Doğu Tesalya ve Boiotia'dan göçen kolonistler tarafından kurulmuştu. Lesbos ve Smyrna'da bulunan ve üzerinde geometrik şekilleri andıran çizimlerin bulunduğu çanak çömlekler ilk Aiolia yerleşimcilerinin MÖ yaklaşık 1000 yıllarında bölgeye geldiğini gösteriyor.

Aiolia kentleri konfederasyonu, Mysia topraklarından Lesbos, Tenedos ve kuzey kıyılarıyla ayrılan, Kaikos [Bakırçay] ve Hermos [Gediz] nehirleri arasında yer alır. Mysialılar, Kaikos ile kuzeyinde Troas bölgesi bulunan ve büyük bir yarımada oluşturacak şekilde Ege kıyılarında yer alan büyük bir girinti olan Adramytteion [Edremit] körfezi arasında yaşamıştır. Bu kocaman yarımada İda dağı bulunmaktadır ve kuzeyi Hellespontos ile çevrilidir. Lesbos, Tenedos ve Troas'taki Yunan yerleşimleri, MÖ 8. yüzyılın sonundan önce kurulmuş görünen Aiolia konfederasyonuna hiçbir zaman katılmamıştır.

Anadolu platosunun içlerinde, MÖ ilk binyılın başlarında Küçükasya'nın orta bölgelerinde bulunan Hititlerin yerini almış bir Hint-Avrupalı halk olan Phrygialılar yaşamıştır. Daha önce belirttiğimiz gibi, *İlyada*'da Troialıların müttefikleri olarak sayılan Lelegler, Pelasglar ve Mysialılarla birlikte anılan halklardan biri olarak Phrygialılara rastlıyoruz.

Kyme denizcilik işleriyle meşhur konfederasyonda en önemli kenttir. Euboia kentleri Khalkis ve Eretria ile birlik oluşturan, Aiolia bölgesinden Kyme, MÖ 757'de Kyme [Cumae] adıyla İtalya anakarasında ilk Yunan kolonisini kur-

muştur. Kymeliler kendi başlarına daha sonra, Anadolu'nun Akdeniz kıyılarındaki Side'yi kurmuşlardır. Strabon, "Aiolia kentlerinin en büyüğü ve güzeli Kyme'ydi ve Kyme, Lesbos'la birlikte sayıları otuzu bulan ve bugün çok azı ayakta kalan diğer kentlerin içinde metropol niteliği taşıyordu"¹ diye yazar.

Strabon ayrıca Kyme'nin, Hesiodos'un babası, Yunanistan'daki Boiotia'dan göçüp gelen Dios'un doğum yeri olduğunu da yazar. Strabon Kymelilerin, şehirlerinin Homeros'un doğum yeri olduğunu iddia ettiklerini; ancak "Homeros'un birçok insanın iddia ettiğinin aksine Kyme'den olmadığını" genel olarak kabul gördüğünü belirtir.²

Herodotos Aioliyalıların da Lesbos, Tenedos ve Troas'taki İda dağı çevresinde yerleşik olduklarını söyler; ancak bu yerleşim yerleri konfederasyonun üyesi değildir. Lesbos'ta başlangıçta altı kent vardır; bunlardan Anadolu kıyılarının karşısına denk düşen ve Mysialıların oturduğu Mytilene ve Troas'ın güneybatı ucundaki Lekton burnunun tam karşısına denk düşen Methymna en önemlileridir. Methymnalı kolonistler MÖ yaklaşık 8. yüzyılın sonunda Lekton burnunun batısında Adramytteion körfezi kıyılarındaki Assos kentini kurmuşlardır. Mytilene'den hareket eden bir grupsa Troas'ın kuzey kıyısında Strabon'un Akhilleus'un mezarının bulunduğu yer olarak gösterdiği Akhilleon adlı küçük bir yerleşim yeri kurmuştur.

Tenedos'ta yalnızca bir yerleşim yeri bulunmaktadır; ama karşı kıyıda, Tenedaia Peraia denen anakara kıyılarında birkaç yerleşim yeri kontrolleri altındadır. Tenedaia Peraia bölgesindeki yerleşim yerlerinden biri, Smintheion Apollon'un tapınağının bulunduğu küçük bir kent olan Khryse'dir.

Troas'taki diğer Aiolia kolonileri, Antandros, Polymedion, Hamaksitos, Larissa, Kolonai ve Sigeion olmak üzere, Adramytteion körfezinden Hellespontos'a kadar uzanan kıyı

¹ Strabon, XIII:13 3.6.

² Strabon, XIII:13 3.6.

boyunca yer alır. MÖ yaklaşık 750 yılında Aioliyalılar, İlion adı verilen antik Troia alanında bir yerleşim yeri kurmuştur.

MÖ 8. yüzyılın ikinci yarısına denk düşen bir zamanda, Kolophon'dan gelen İonyalılar Smyrna'nın kontrolünü Aioliyalılardan almıştır; bu olay Herodotos'un I. kitabında anlatılır. *Homeros ile Hesiodos'un Kökenleri ve Bunların Yarışmasına Dair* adlı çalışma, iki şairin doğum yerlerini tartışırken Homeros'un doğum yeri olarak Smyrna ve Khios'un yanında Kolophon'un adının geçtiğini de söyler; ancak Homeros *İlyada*'da bu yerlerden hiçbirinin sözünü etmemiştir. *Odysseia*'daysa bir tek Khios'un adı geçmektedir:

Ancak Homeros'a gelince, denebilir ki her kentin sakinleri onun kendi oğulları olduğunu iddia etmektedir. En başta da Smyrna sakinleri; onlara göre Homeros, adını su perisi Kretheis'ten almış, kendi kentlerinin bir akarsuyu olan Meles'in oğluydu ve ona önceleri Melesigenes denirdi.¹

Kolophon adlı yerleşim yeri Smyrna'nın yaklaşık 30 km güneyindedir. Daha önce belirtildiği gibi, Kolophon, Kalkhas ve Amphilokhos'un karma kalabalığı Troia'dan getirdiği, Klaros'taki Apollon kehanet merkezinin yakınlarında bulunan bir kenttir. Dodekapolis'in, yani İonyalıların kurduğu, On İki Kent'ten oluşan birliğin ilk yılları boyunca, Kolophon konfederasyonunun en güçlü ve en büyük kenti olmuştur. Smyrna'nın kontrolünü ele geçirmenin yanı sıra, Kolophonlular Aioliyalıların Notion kentini de kendi sınırlarına katmıştır ve bu kent o tarihten sonra Kolophon'un limanı olmuştur. Bu sayede Kolophon büyük bir deniz gücü haline gelmiştir ve MÖ yaklaşık 700 yılında Kolophonlular Marmara denizi kıyısındaki Myrleia'da ve İtalya'nın kuzeyindeki Siris'te koloniler kurmuştur.

Söz konusu Apollon kehanet merkezi İonya kenti Kolophon'un güneyine 13 km ve Aiolia kenti Notion'un kuzeyine

¹ Hesiodos, s. 567.

yaklaşık 3 km uzaklıktadır. Kehanet merkezinde bulunan tapınağın etkileyici kalıntılarının tarihi MÖ 6. yüzyıla kadar uzanır ve İmparator I. Theodosius tarafından kapatılana, yani MS 392 tarihine kadar da kullanımda kaldığını biliyoruz. Bu küçük tapınağın adı *Artemis İçin Homeros İlahileri*'nden birinde geçer:

Mousa, Artemis'in, Uzak Ok Atıcı'nın kız kardeşinin, oklardan hoşlanan Bakirenin, Apollon'un sütkardeşinin şarkısını söyler. Kamışların kapladığı derin Meles'in sularıyla sular atlarını ve altın savaş arabasını Smyrna'dan, gümüş yaylı tanrı Apollon'un oturup oklardan hoşlanan uzak ok atıcısı tanrıçayı beklediği, üzüm asmaları kaplı Klaros'a doğru hızla sürer.¹

Klaros'ta gerçekleştirilen yakın dönemli kazılarda, MÖ yaklaşık 900 yılına ait çanak çömlek bulunmuştur; bu da Hellen kökenli ziyaretçilerin ilk yapı inşa edilmeden önce bile kutsal sayılan kaynağa dini ziyaretler yaptığını gösterir. Kaynak aslen Aiolia kentlerinden Notion'un sınırları içindedir; ancak İonya kentlerinden Kolophon da burada hak iddia etmektedir. Notion halkı, görünüşe bakılırsa bu tapınağın asıl kâhininin kökeni Aioliyalı Yunanlara dayanan Mopsos olduğuna inanırken, Kolophonlular oradaki ilk kâhinin Argolis kökenli Kalkhas olduğuna inanır. Kalkhas ile Mopsos arasındaki destansı çekişmenin kökeni de buraya dayanmaktadır. Kolophonlular sonunda Notion'u kendi bünyelerine katınca Apollon tapınağını da kendi kontrollerine geçirmişlerdir. Aynı zamanda kendi kahramanları Kalkhas'ın Klaros'ta ölmediğini, Kolophonlularla birlikte, onlar tarafından hâlâ muhafaza edilen mezarının bulunduğu, İtalya'nın kuzeyindeki Siris kolonisini kurduğunu ve orada öldüğünü iddia etmektedirler.

Homeros'un sözünü ettiği tek İonya kenti olan Miletos, Dodekapolis içinde yer alan ve anakarada kurulmuş şehir-

¹ A.g.y., s. 435.

lerden en önemlisidir. Üstelik İonya yerleşim yerlerinden en eskisi olmanın yanı sıra en büyük deniz gücüne sahip kent olarak da ün salmıştır. Miletoslular kentlerinden bahsederken gururla, “İonya’daki ilk yerleşim ve gerek Pontos gerek Mısır’daki ve dünyanın çeşitli başka yerlerindeki çok sayıda büyük kentin anası”¹ demişlerdir.

İlk yıllarında Miletos, otuzdan fazlası Pontos Eukseinos (Karadeniz) kıyıları ile yakınındaki Hellespontos ve Marmara denizi çevresinde olmak üzere, Yunan dünyasının öteki kent-devletlerinden uzak ara daha fazla sayıda koloni kurmuştur. Miletos kolonileri MÖ 8. yüzyıldan başlayarak Pontos’un Anadolu kıyısında kurulmuştur; bunlar arasında halihazırda Karadeniz kıyısının üç önemli Türk kenti olan Trapezous (Trabzon), Sinope (Sinop) ve Amisos’u (Samsun) sayabiliriz. Hellespontos kıyısındaki kolonileri Abydos’tan başka, Miletoslular Marmara denizinin Asya kıyılarındaki Kyzikos’ta da bir yerleşim yeri kurmuştur.

Miletos aynı zamanda MÖ yaklaşık 610 yılında Yunanlar tarafından kurulmuş, Nil deltasında büyük bir merkez olan Naukratis’te de imtiyazlı bir konum elde etmiştir; Miletoslular burada Milesionteikhos olarak bilinen güçlü bir ticaret merkezi kurmuştur. Ayrıca İonya’dan Samos, Khios, Teos, Phokaia ve Klazomenai; Dor kentlerinden Rhodos, Aigina, Knidos, Halikarnassos, Phaselis ve Aiolia bölgesinden Mytilene olmak üzere on bir diğer Yunan kenti de Naukratis’te onlara katılmışlardır.

Miletos, Smyrna körfezinin kuzey burnunu oluşturan yarımadağa dökülen Hermos [Gediz] nehri üzerinde kurulmuştur ve en kuzeydeki İonya kenti olan Phokaia [Foça] ile denizcilik konusunda rekabet halindedir. MÖ 654 yılında Phokaialılar kendi başlarına Hellenpontos’un Asya kıyılarındaki Lampsakos’u [Lapseki] kurmuştur. MÖ 600 yıllarındaysa, bugün Nice ve Antibes olarak bilinen Nikaia ve Antipolis’i

¹ Aktaran: Freely, *The Western Shores of Turkey*, s. 197.

inşa etmek için oradan hareket eden kolonistlerle birlikte Massalia'yı, yani bugünkü Marsilya'yı kurmuşlardır. Daha sonra, MÖ 560 yılında Phokaialılar Korsika'da Alalia'yı ve aynı zamanda Sardinya'da, kısa ömürlü bir koloni kurmuştur. Phokailalılar Atlantik okyanusuna açılıp bugünkü Sevilla'da, Tartessos adlı bir koloni de kurmuştur.

İonya ve Aiolia kentleri, başkentleri Hermos vadisindeki Smyrna'nın 80 km doğusundaki Sardes olan Lydialılarla ticaret yapmışlardır. Sardes'te bulunan Miken çanak çömlekleri, Hellenlerin Lydia'ya geç bronz çağında girdiklerini; oysa İonyalıların ve Aiolialıların MÖ 7. yüzyıla kadar Sardes'e gelmediklerini göstermektedir.

Magnesia adıyla anılan iki yerleşim yeri İonya kolonilerinin iç kesimlerinde kurulmuştur. Bunlardan biri Sipylos Magnesia'sıdır [Manisa] ve Smyrna'nın kuzeydoğusunda, Sisypheos dağı eteklerinde yer almaktadır; diğeri de Maiandros Magnesia'sıdır ve Maiandros [Büyük Menderes] vadisindeki Ephesos'un güneydoğusunda kurulmuştur. Bu iki kenti kuranların, Kuzey Yunanistan'daki Magnesia kentinden gelen İonyalılar, yani Troia savaşıdan sonra Küçükasya'da kalmış olduğu sanılan Magnetler olduğu söylenir. Bu Magnetler muhtemelen Kalkhas ve Amphilokhos'un peşinden giden karma kalabalıklar içindeki gruplardan biriydi. Maiandros Magnesia'sında bulunmuş bir yazıt, kenti kuranların Anadolu'ya geçen ilk Yunanlar olduğunu söyler.

Sipylos Magnesia'sının yerinde bugün Manisa kenti bulunmaktadır; kentin adı "Magnesia"dan evrilerek bugüne gelmiştir. Kentin üst kısımları Sisypheos dağının eteklerine uzanır ve burada "ağlayan kaya Niobe" adıyla bilinen, garip şekilli büyük bir kaya kütlesi vardır. Kayanın bu halini ilk kaydeden, anlaşıldığı kadarıyla o zamanlar bir süreliğine Sipylos Magnesia'sında yaşayan Pausanias olmuştur: "Sipylos dağına tırmandığım sırada kendi gözlerimle gördüm Niobe'yi. Yakından bakıldığında bir kaya ve bir akarsu görünüyordu,

kederli ya da başka türlü bir kadın göze çarpmıyordu; ama biraz uzaklaşınca, başını öne eğmiş, gözyaşları döken bir kadının beliriyordu.”¹

Mite göre, Niobe’nın altı kızı ve altı oğlu vardır. Bütün oğulları ve kızları Leto’nun ikizleri Apollon ve Artemis tarafından öldürülür; çünkü Niobe, kendisinin bir düzine çocuğu varken onun sadece iki çocuğu olduğu için Leto’yla alay etmiştir. Homeros bu hikâyeyi *İlyada* XXIV. Kitapta anlatır: Priamos Akhilleus tarafından öldürülen oğlu Hektor için üzüldürken, Akhilleus da yaşlı adamı yasına bir süre ara verip bir şeyler yemesi için ikna etmeye çalışmaktadır. Akhilleus Priamos’a, gömülene kadar geçen dokuz gün boyunca çocuklarının yasını tutan Niobe’yi anımsatır:

*İşte o gün yemek geldi Niobe’nin aklına,
gözyaşı dökmekten yorgun düşmüştü.
Bugün Sipylos kayalarında, ıssız doruklarında,
Akheloos ırmağı kıyısında oynayan superilerinin
yatakları var derler ya, işte oralarda,
tanrı buyruğuyla taş olmuştur Niobe.*²

Dorların göçü, merkez Peloponnesos ortalarındaki Lakadaimon’dan başlayıp Ege boyunca Girit, Rhodos, Kos ve Anadolu’nun güneybatı sahilindeki Karia’ya uzanmıştır. Dorlar, Rhodos’tan üç –Lindos, Ialysos ve Kamiros–, Kos’tan bir ve Karia’dan iki –Halikarnassos ve Knidos– şehir olmak üzere, Altı Şehir anlamına gelen Heksapolis denen bir konfederasyon kurmuşlardır. Anakara üzerindeki şehirler, Anadolu’nun güneybatı uzantısının en ucunda, Knidos, Rhodos ile Kos arasındaki bir yarımada üzerinde, Halikarnassos ise Kos’un tam kuzeyinde kurulmuştur.

Dor Birliğine [Heksapolis] dahil kentlerin Knidos olarak bilinen yarımada üzerinde Triopion adlı bir dini merkezi ve

¹ Pausanias, c. 1, s. 59.

² *İlyada*, XXIV:613-17.

toplanma yeri bulunmaktadır. Halikarnassos bir süre sonra kuzeyindeki İonya kentlerinin, asıl olarak da Miletos'un nüfuz alanına girmiş ve Heksapolis'ten çıkmıştır; birlik bu yüzden Pentapolis, yani Beş Kent adını almıştır.

Miletos ile Halikarnassos arasındaki sahilin ortasına denk düşen Iasos'ta bir Dor yerleşim yeri bulunmaktadır. Kazılar buradaki yerleşimin MÖ 3. binyıla kadar uzandığını ortaya çıkarmıştır; buradaki evler MÖ 1900-1550 tarihlerine işaret ederken, çanak çömlekler MÖ 1400-1200'e tarihlenmektedir. Geleneksel kaynaklara göre ilk Dor yerleşimciler MÖ 9. yüzyılda Peloponnesos'tan gelen Argoslulardır.

Karia ve Lykia adlarına *İlyada* II. Kitapta Troialılar Katalogunun son satırlarında rastlanır; orada Sarpedon ve Glaukos'un "uzak Lykia ülkelerinden, anaforsu Ksanthos'tan"¹ gelen ordulara komuta ettiği yazılıdır. Ksanthos nehri Lykia dağlarından doğar ve Kalkan ilçesi yakınlarından Akdeniz'e dökülür. Antik Lykia Birliğinin en önemli üç kenti, hepsinin de etkileyici kalıntıları günümüze kadar gelen ve hepsi de nehrin aşağı vadisinde kurulmuş olan Tlos, Pnara ve Ksanthos'tur.

Tlos muhtemelen Ksanthos vadisindeki ilk yerleşim yeridir. Lykia dilinde kent Tlawa olarak adlandırılır ve MÖ 14. yüzyıldan kalma Hitit arşivlerinde sözü edilen Lukka topraklarındaki Dalawa burasıdır.

Tlos'taki en dikkat çekici kalıntı, İonya tapınağı tarzında yapılmış olan ve Bellerophon'tes'in Mezarı olarak bilinen, akropolisin kenarında bir kayanın yamacına oyulmuş anıt mezardır. Mezar adını kapı sundurmasına kazınmış rölyeften alır. Rölyef, babası Poseidon'un kendisine verdiği kanatlı at Pegasos'a binmiş Korinthoslu kahraman Bellerophon'tes'i resmetmektedir. Mezar muhtemelen Lykialı liderler Sarpedon ve Glaukos'un büyükbabası, Yunanların Bellerophon'tes

¹ *İlyada*, II:877.

dediği, Bellerophontes'in soyundan geldiğini iddia eden bir Tlos prensi tarafından yaptırılmıştır. Mitolojiye göre Bellerophontes, Kral Iobates zamanında Lykia'ya ilk gelen kişidir; kral ona *İlyada* IV. Kitapta da anlatılan bir dizi görev vermiştir ve görevlerden ilki Khimaira'yı öldürmektir:

*Buyurdu önce, azgın Khimaira'yı öldürmesini;
tanrı soyundandı o, insan değildi,
önü aslan, arkası yılan, ortası keçi, yalımlı nefesiyle kötü soluyordu.
Bellerophontes uydu tanrıların isteğine,
onu bir anda yere serdi.¹*

Antik Yunan kenti Olympos'un kalıntıları, Lykia'nın doğu sahilindeki bir nehrin ağzında, yarısı toprağa gömülü halde-dir. Yerleşim yeri Lykia'nın Olympos dağının (Tahtalı dağ) 20 km güneyine düşer; Olympos kenti adını buradan almıştır. Strabon, *Geographika* XIV. Kitapta Lykia'nın doğu sahillerini anlatırken, "Olympos büyük bir kent ve aynı adı taşıyan bir dağdır" diye yazar.

Kentteki en etkileyici anıt bir Roma tapınağının giriş kapısıdır. Hangi tanrıya adandığına ilişkin herhangi bir işaret yoktur bu kapıda; ancak muhtemelen demir ve ateş tanrısı Hephaistos'a adanmıştır. Hephaistos Olympos'taki koruyucu tanrılardan biridir; antikçağdan beri Plinius'un Khimaira dağı dediği Olympos dağının bir yamacında yanmakta olan sönmez ateş nedeniyle bu kentle birlikte anılır. Plinius şunları yazmıştır: "Lykia'da ... bizim ... Khimaira dağımız vardır; geceleri alevlerini yollar bize. Ve kent-devleti Hephaiston'umuz vardır; genellikle ateşler içinde olan bir dağ sırasına sahiptir."²

Khimaira antikçağdan beri sönmeyen bir ateşle özdeşir. Bugün bile Lykia'daki Olympos dağının yamaçlarından bi-

¹ A.g.e., VI:179-85.

² Aktaran: Freely, *Eastern Mediterranean Coast of Turkey*, s. 287.

rinde yanmaya devam ediyor o ateş. Bu dağdan, *Odyseia* V. Kitapta bahsedilir; Etiyopyalıların ülkesinden gelmekte olan Poseidon, İthake'ye dönüş yolundaki uzun seyahatinin son aşamasında topraklarına yaklaşmakta olan Odysseus'u görür.

Türkçede Yanar olarak bilinen bu ateş 50 metre çapında bir alana yayılmaktadır. Bir metre genişliğindeki derin bir çukurdan çıkan bu ateş, yeryüzü seviyesine ancak ulaşır. Yanar'ı, Türk bilim insanlarından oluşan bir ekip araştırmış, yanmakta olan metan gazının bir basınçla yeryüzüne eriştiğini tespit etmiştir. Eğer ateşi söndürecek olursanız, anında yeniden yanmaktadır.

Rhodoslular yine Phaselis'te, Olympos dağı eteklerindeki, Lykia'nın doğu sahilinde, Antalya körfezinden Pamphylia'ya uzanan yerde bir yerleşim yeri kurmuştur. Geleneksel anlatılara göre Phaselis, Rhodos'tan gelen Lakios adlı Argoslu bir Dor kahraman tarafından MÖ 690 yılında kurulmuştur. Phaselis'in halkı denizcilikte nam salmıştır ve Nil deltasında, "Deniz Kraliçesi" anlamına gelen Naukratis *emporionunu* kuran dokuz kentten biridir.

Pamphylia "Tüm Kabilelerin Ülkesi" anlamına gelen bir Yunanca sözcüktür. Bu, ilk yerleşimcilerin Kalkhas, Mopsos ve Amphilokhos liderliğinde bu yolla gelmiş bir karma kalabalık olduğunu anlatan gelenekten türemiş bir isimdir. Antik dönemin başlıca Pamphylia kentleri, batıdan doğuya; Antalya, Perge, Aspendos ve Side'dir. Antalya MÖ 2. yüzyılda kurulmuş olsa da, öteki üç kent çok daha eskilere dayanır.

Perge sakinlerine göre, kentleri Kalkhas ve Mopsos tarafından kurulmuştur. Kale kapısının girişinde, içinde bir zamanlar kentin kurucularının heykellerinin bulunduğu nişler vardır. 1953 tarihinde yapılan kazılarda, MS 2. yüzyılda yapılmış, bu heykellere ait dokuz kaide bulunmuştur; burada Kalkhas ve Mopsos heykellerinin yanı sıra bir Romalı senatör ve oğlu da dahil, hiçbirisi bilinmeyen beş mitolojik şahsiyetin daha heykeli bulunuyormuş. Bunların ilk ikisinin üzerindeki

yazıtlarda, “Thestor’un oğlu, Argoslu kurucu Kalkhas’a” ve “Apollon’un oğlu, Delphoi’lu kurucu Mopsos’a” yazmaktadır.

Perge Hitit yazıtlarında “Parha” olarak geçmektedir. Araştırmacıların uzun zamandır bildiği, bölük pörçük bir Hitit kraliyet mektubunda, Küçükasya’nın güneybatısında hüküm süren, “Muksus” adında bir hükümdardan bahsedilir; muhtemelen burada bahsedilen kişi Mopsos’tur. 1946 yılında, Kuzeydoğu Kilikia’daki Karatepe’de bulunmuş Geç Hitit dönemine ait bir kapının üzerinde hem Luwice hem Fenikece, Azitawattas adlı bir prensin “Mukas” kraliyet sülalesinden geldiği ve Kilikia ovasındaki Adana’da hüküm sürdüğü yazar. Bazı araştırmacılar “Mukas”ı “Mopsos” olarak alırlar ki bu, destansı kâhinin aslında tarihsel bir şahsiyet olduğu anlamına gelir. Bugüne kadar aynı bölgede buna benzer üç başka yazıt daha bulunmuştur. Bu yazıtlar Geç Hititlere ait olduğunu akla getirecek şekilde MÖ 8. yüzyıla aittir; ancak orijinalinde MÖ yaklaşık 1200 yılından kalma olduğu düşünülen mektubun MÖ yaklaşık 1400 yılından kalma olduğu ortaya çıkmıştır; ki bu da, kâhin Mopsos’tan çok daha eskilere dayanan bir tarihtir.

Aspendos akropolis tepesine karşı kurulmuş ve son derece iyi korunmuş Roma tiyatrosuyla meşhurdur. Akropolisteki kazılar, bu bölgenin geç bronz çağında işgal edildiğini göstermektedir. Geleneksel anlatıya göre Aspendos Peloponnesos’tan gelmiş Argoslular tarafından kurulmuştur. MÖ 5. yüzyıl başlarından itibaren yüzyıl boyunca Aspendos’ta basılan sikkelerde kentin adı Estwedüya olarak geçer. Bu ismin, kraliyetin “Muksus hanedanı”ndan gelen Geç Hitit prensi Azitawattas’tan kaynaklandığı kabul edilir; buradan da Aspendos’un, kentlilerin iddia ettiği gibi, Mopsos liderliğindeki karma kalabalıklar tarafından kurulduğu iddiası ortaya atılmıştır.

Side’nin doğu kıyılarını anlatırken Strabon, bu bölgenin Pamphyliya ile Kilikia arasındaki deniz sınırını oluşturduğu-

nu söyler. *Geographika*'nın daha önceki bölümünde Strabon, Toros dağları eteklerindeki Kilikia bölgesinin iki parçaya ayrıldığını yazar: Birincisi, geçit vermeyen kayalık kıyılarıyla Engabeli Kilikia, ikincisiye doğuya doğru uzanan, geniş ve mümbit topraklarıyla Ovalık Kilikia (Çukurova) olarak bilinen bölgedir.

Akdeniz sahil yolunun Ovalık Kilikia'ya saptığı yerde, antik Soloi'un kalıntıları vardır; buraya Romalılar döneminde Pompeiopolis adı verilmiştir. MÖ yaklaşık 700 yılında kurulmuş olan Soloi, Kilikia bölgesinin en eski Yunan kentlerinden biridir. Strabon buradan bahsederken, "Soloi, Akhalar ve Lindos'tan gelen Rhodoslular tarafından kurulmuştur"¹ diye yazar.

Rhodosluların burada bir erken dönem yerleşim yeri kurmuş olmaları mümkündür; çünkü geleneksel anlatıya göre Soloi, Troia'nın düşüşünden sonra karma kalabalıklar tarafından kurulmuş Kilikia kentlerinden biridir; çünkü Hesiodos *Melampodia*'da, "Amphilokhos Soloi'da Apollon tarafından öldürüldü" diye yazar.²

Soloi'dan sonra sahil yolu birbiri ardına üç büyük Kilikia kentinden geçer. İlki 10 km sonra gelen Mersin'dir; ikincisi, 30 km sonraki Tarsus ve sonuncusu da 50 km sonraki Adana'dır; bu üç kent, toplam nüfusu üç milyondan fazla olan, dünyanın en verimli tarım alanlarından biri ve gerçek anlamda medeniyetin beşiği olduğu kabul edilen metropolün bir parçasını oluşturur. Bu üçlünün tarihi Neolitik döneme kadar uzanır ve bu üç kent de Geç Hititler dönemi boyunca, daha önce gördüğümüz gibi, muhtemelen Mopsos olabileceği düşünülen Mukas hanedanından hükümdarların yönettiği, Kizzuwatna olarak bilinen krallığın birer parçasıdır.

Adana'nın 25 km batısındaki bir kavşaktan sağa dönerse-niz, şimdiki Yakapınar köyüne, antik Misis (Mopsuestia) yer-

¹ Strabon, XIV:5.8.

² Hesiodos, s. 271.

leşim yerine varırsınız. Misis, “Mopsos’un Ocağı” anlamına gelir ve geleneksel anlatıya göre, bu yerleşim yerini Mopsos ile Troia’dan beri peşindengelen karma kalabalık kurmuştur. Misis’in akropol tepesinde yapılan kazılardan elde edilen bulgular, buraya insanların ilk kez MÖ 2. binyılın ortalarında yerleştiklerini göstermektedir; demek oluyor ki, burası Hitit İmparatorluğunun kentlerinden biriydi. Burası antik dönemden MS 16. yüzyılın başlarına kadar, Suriye kervan yolunu kesen Pyramos nehri [Ceyhan] üzerindeki bir köprü-yü kontrol eden önemli bir yerleşim yeri olarak kalmıştır.

Seyhan ve Ceyhan nehirlerinin oluşturduğu deltada, Misis’in güneyinde, Strabon’a göre karma kalabalık tarafından kurulmuş iki antik kentin, Mallos ve Magarsos’un kalıntıları vardır. Biyografi yazarı Arrianos’a göre, Büyük İskender MÖ 333’teki İssos savaşının tam öncesinde bu iki kenti ziyaret etmiştir.

Bugün İskenderun körfezi olarak bilinen İssos körfezini geçince, 1938 yılına kadar Suriye içinde bir Fransız mandası olan ve halk oylaması sonucunda Türkiye Cumhuriyeti’ne katılan Hatay ili gelir. Hatay’ın merkez ilçesi Antakya’dır, yani antik Antiokheia’dır. Hellenistik dönemde bu kent Orontes [Asi nehri] üzerindeki Antiokheia olarak bilinirdi ve I. Seleukos Nikator (MÖ 312-281 arası tahtta kalmıştır) tarafından kurulmuş Seleukos İmparatorluğunun başkentiydi. Strabon’un söylediğine göre, kentin dörtte biri, buraya Seleukos tarafından yerleştirilen, tarımla ilgili tanrı Triptolemos’un soyundan gelenlerin yönetiminde yaşayan, karma kalabalıktan oluşuyordu:

Nikator yine buraya Triptolemos soyundan gelenleri yerleştirdi... Ve söylenenlere göre, Antiokheialılar bir kahraman olarak ona [Triptolemos] tapıyordu ve Seleukeia yakınlarındaki Cassius dağında [Keldağ] onun adına bir şenlik düzenliyorlardı. Denir ki, Triptolemos Argoslular tarafından İö’yu bulması için gönderilmişti ve o ilk önce Tyre’de kaybolmuş,

sonra Kilikia boyunca dolaşmıştı; o sırada bazı Argoslu yoldaşları onu terk etmiş ve Tarsos'u kurmuşlardı; ancak ona bir sonraki deniz yolculuğunda eşlik edenler umutsuzluk içinde arayışlarından vazgeçmiş ve Orontes'in yamaç ülkesinde kalmışlardı.¹

Seleukeia [Silifke], Strabon'un Seleukeia Pieria diye bahsettiği Antiokheia Limanı, Orontes'in denize döküldüğü yerin kuzeyidir. Bugünkü Samandağ yakınlarında bir yerleşim yeridir. Araplar tarafından Cebel Akra olarak bilinen Cassius dağı, Antiokheia'nın 50 km güneyindedir ve Türkiye-Suriye sınırına tepeden bakmaktadır. Hititler bu dağa Hazzi derlemiş ve buradaki tanrılarına kurbanlar keserlermiş. Bu dağın tepesine Zeus Cassius tapınağı kurmuşlar. Triptolemos'un *heroon*'u da buradadır.

Cassius dağı ile Samandağ arasında, Orontes'in denize döküldüğü yerde, Al Mina antik kenti bulunmaktadır. Bu alan 1936 yılında Leonard Wooley tarafından kazılmıştır. Wooley burada, MÖ 800 yılından kısa bir süre önce kurulmuş, Fenikelilerle doğrudan rekabet halinde bir Euboia kolonisi tespit etmiştir. Daha önce gördüğümüz gibi, Euboialılar Fenike alfabesiyle burada tanışmışlar ve onu Yunan dünyasına taşımışlardır; bu sayede *İlyada* ve *Odysseia*'nın ilk yazılı hali ortaya çıkmıştır.

Ve sonunda, Türkiye ve Suriye'nin uzak sınır bölgesinde, karma kalabalığın Troia'dan başlayan uzun yolculuğu sona ermiş ve mit ile Homeros'un destansı şiirleri bir kere daha arkeolojinin kazma ve küreği vasıtasıyla tarihle birleşmiş görünüyor.

¹ Strabon, XIV:5.12.

Düşüşten Sonra Troia

MÖ 1200 yılı dolaylarında Troia düştükten sonra, kentin bulunduğu alan yaklaşık beş yüz yıl boyunca, bölgeye İlion adını veren Aioliyalı Yunanlar tarafından yeniden mesken tutulana kadar düzenli bir yerleşim alanı olmamıştır. Troia ve Troas böylelikle Pers savaşlarının başlamasından kısa bir süre sonra, MÖ 490-485 yılları civarında doğmuş olan Halikarnassoslu Herodotos'un kaydettiğine göre tarihin gelgitine kapılmıştır. Halikarnassoslu Herodotos *Historiai*'ın başında niyetini şöyle beyan eder:

Ben, Halikarnassoslu Herodotos, burada tarihimi yazmaya başlıyorum. İnsanoğlunun yaptıkları zamanla unutulmasın ve gerek Yunanların gerek Barbarların meydana getirdikleri harikalar bir gün adsız kalmasın; bir de, bunlar birbirleriyle neden dövüşürlerdi diye merakta kalınmasın diye yazıyorum.¹

Ahameniş hanedanının kurucusu Pers kralı Büyük Kyros (saltanatı MÖ 560/559-530), MÖ 546 yılında Büyük Menderes'in yukarı havzasındaki Lydia'nın başkenti Sardes'i zapt etmiş ve kısa bir süre sonra Troia ve Troas bölgesindeki diğer kentler de dahil, Küçükasya'nın batı kıyısı boyunca Yunan kolonilerini boyunduruk altına almıştır. Onun üçüncü kuşaktan halefi I. Dareios (saltanatı MÖ 522-486), hükümdarlığı altındaki geniş bölgeleri bir dizi satraplığa ya da eyaletlere bölerek ve her birinin başına da bir satrap atayarak yönetmeye başlamıştır. Yunan kentlerinin çoğu bu satraplıkların ikisine; yani başkenti, Hermos [Gediz] nehrinin yukarı vadisindeki Sardes olan Lydia'ya ve başkenti, Troia'nın 160

¹ Herodotos, I:1.

km doğusunda yer alan Daskyleion [Ergili] olan Phrygia'ya bağlıdır.

Saltanatının onuncu yılında, MÖ 512'de Dareios bugün Güney Rusya'ya denk gelen bölgede yaşayan Skythialılara [İskitler] karşı bir sefere çıkmıştır. Dareios boğazı, o ayrıldıktan sonra Yunanların parçalara ayırdığı, teknelerden yaptığı bir köprü vasıtasıyla geçmiştir. Dönüş yolundaysa bu sefer Hellespontos'un dar yerinden, Sestos ile Abydos arasına yine teknelerden kurduğu bir köprü vasıtasıyla geçmiştir.

Küçükasya'daki İonya kentleri MÖ 499 yılında Pers hükümlerine karşı ayaklanmıştır. Bu ayaklanmaya, her ikisi de on ikişer gemi gönderen Atinalılar ve Eretrialılar destek vermiştir. Ayaklanmanın başlarında Yunanlar Sardes'i ele geçirmiş ve kıyıya çekilmeden önce kenti ve tapınaklarını yakıp yıkmıştır. Batı Küçükasya'daki Pers toprak sahipleri yardıma koşmuş ve Ephesos'ta gemilerine binmeden önce Yunanları yakalayıp onlara büyük zayıat vermiştir. Bunun üzerine Atinalılar ve Eretrialılar evlerine dönmüş ve İonyalıları isyanlarını kendi başlarına yürütmek durumunda bırakmışlardır. Savaş, İonya filosunun Miletos açıklarında yapılan Lade savaşında ağır bir yenilgi aldığı ve yakılıp kül edildiği MÖ 494 yılına kadar sürmüştür.

Dareios Atinalılardan ve Eretrialılardan intikam almaya yemin etmiştir ve MÖ 492 yılında, Dareios'un kız kardeşinin oğlu Mardonios komutasında Yunanistan'a bir saldırı hareketi başlatmıştır. Herodotos bunu şöyle anlatır:

Mardonios beraberinde büyük bir kara gücü ve koca bir donanmayla ... çabucak Hellespontos kıyısına vardı... Muazzam kara gücünü ve donanmasını kıyıda toplayan Persler gemilerle Hellespontos'u geçtiler ve Atina ile Eretria'ya varmak üzere Avrupa topraklarının içlerine doğru ilerlemeye başladılar.¹

¹ Herodotos, VI:43.

Pers donanması Athos dağı yarımadasını kuşatırken şiddetli bir fırtına patlak vermiş ve 300 gemiyle 20.000'den fazla asker kaybedilmiştir. Bu arada Mardonios komutasındaki ordu da Makedonya'da Trakyalı kabilelerin şiddetli direnişiyle karşılaşmıştır; bu yüzden saldırı sonuçsuz kalmış ve yıpranan kuvvetler "çok utanç verici bir savaşın ardından"¹ Asya'ya geri çekilmiştir.

Bir sonraki yıl Dareios Yunanistan'a Medialı Datis'in komutasında bir sefer daha düzenlemiştir. Datis süvari birlikleri için atların yüklendiği gemiler de dahil olmak üzere, "altı yüz savaş gemisiyle ... büyük ve çok iyi donanmış bir orduya"² komuta etmektedir. Naksos adasına boyun eğdirdikten ve Eretria'yı yağmaladıktan sonra donanma, Atina'ya saldırmak üzere kuzeye yönelerek kentin 42 km kuzeyindeki Marathon ovasının sahilinde karaya çıkarma yapmıştır. Bunu duyan Atinalılar Marathon'a hücum etmiş ve orada Persleri tam anlamıyla hezimete uğratmışlardır; bunun üzerine Datis de geri çekilip Asya'ya yelken açmıştır.

Dareios MÖ 486 yılında ölünce yerine, bir zamanlar Mısır'da bir isyanla karşılaşmış olan oğlu Kserkses geçmiştir. MÖ 492'de Yunanistan'a yapılan sefere komuta etmiş olan kuzeni Mardonios onu, Mısır'daki isyanı bastırdıktan sonra, Atinalılara karşı babasının başlattığı savaşı yeniden başlatmaya ikna etmiştir.

Herodotos Kserkses'in Yunanistan işgali öncesi hazırlıklarını şöyle anlatır:

Mısır'a boyun eğdirdikten sonra, tam dört yıl (MÖ 484-481), yapması gereken her şeyi yaptı ve bütün ordusunu hazır hale getirdi ve beşinci yılın başında muazzam bir asker gücüyle harekete geçti. Bu şimdiye kadar duyulan en büyük gücü.³

¹ Herodotos, VI:45.

² Herodotos, VI:95.

³ Herodotos, VII:20.

Herodotos'a göre MÖ 483-481 yılları boyunca Kserkses'in adamları Athos dağı yarımadasının, MÖ 492 yılında Pers filosunun bozguna uğradığı nokta olan en dar yerinde boydan boya bir kanal kazmıştır. Aynı zamanda Makedonya'daki Strymon [Struma] nehrinden karşıya geçmek için teknelerden bir köprü kurmuş ve yürüyüş hattı boyunca ordu için gerekli tahıl ve tuzlanmış et depoları inşa etmişlerdir. Persler ayrıca Hellespontos'un en dar yerine teknelerden çifte köprü kurmuştur; bunlardan biri erzak taşıyan yük hayvanları için, diğeryse süvari ve piyade birlikleri içindir. Hellespontos'un Avrupa yakasındaki yarımadanın bitiminde, Atina kolonisi Elaious, tam da dar geçidin sonunda sakin bir liman hizmeti görmektedir; Fenikeliler ve Pers ordusunun öteki unsurları Kserkses karşıya geçmeden önce burayı bir filo üssü olarak kullanmıştır.

Hellespontos'un bir yakasından diğerine uzanan çifte köprünün tamamlanmasından kısa bir süre sonra, büyük bir fırtına köprüyü tamamen tahrip etmiştir. Herodotos şöyle anlatır:

Bunu duyan Kserkses öfkeden kudurdu ve adamlarına Hellespontos'a [denize] üç yüz kırbaç vurulmasını ve bir çift bukağı takılmasını emretti. Böylece denizi cezalandırdıktan sonra, Kserkses köprünün inşasından kimler sorumluysa hepsinin kafasının kesilmesini emretti.¹

Her şey hazır olduğunda, Kserkses MÖ 481 yılı baharında, Susa'dan Sardes'e uzanan Kral Yolu boyunca ilerlemiş ve kışı Sardes'te geçirmiştir. Ertesi yılın baharında yeniden yürüyüşe geçerek Ege denizindeki Lesbos'un karşı kıyısına varmışlar ve oradan Troas'ı boydan boya geçip Hellespontos'a gelmişlerdir. Pers ordusunun askerleri önlerine çıkan Skamandros nehrinde susuzluklarını gidermiş ve Herodotos'a göre Troia ovasında kamp yapmıştır. Bu fırsattan istifade, Kserkses Troia kalesini ziyaret etmiştir:

¹ Herodotos, VII:35.

Diyorum ki, Kserkses görmeye can attığı Priamos'un Pergamos'unun bulunduğu tepeye tırmandı. Onu inceleyip hakkında her şeyi öğrendikten sonra, İlion Athena'sı için bin sığır kurban etti ve bu sırada Magiler, bu kahramanlar toprağını suluyordu. Bunları yaptıktan sonra yatmaya çekildiler ancak gece boyunca içlerini saran ürpertiden uyuyamadılar; şafak söktüğünde Rhoiteion Ophryneion ve Dardanos (bu sonuncusu Abydos toprakları sınırındaydı) kentlerini sola alarak yola çıktılar.¹

Hellespontos'un iki yakasını birleştiren tekmeden köprülerin her ikisi de boğazın en dar yerindedir. Atlı ve yaya askerler için yapılmış, yukarıdaki köprünün bir ayağı Abydos'tadır (Nara burnu); yük hayvanları ve eşlikçileri için yapılan ikinci köprü muhtemelen 5 km daha aşağıdadır.

Kserkses gelişi şerefine beyaz taştan bir platform dikilmiş olan Abydos'a vardığında ordusunu teftiş etmiş ve aşağıda, Hellespontos'ta bekleyen donanmasındaki çeşitli birlikleri seyretmiştir. Sonrasında olanları Herodotos şöyle anlatır:

Hellespontos'un gemilerle kaplı olduğunu ve kıyıyı ve Abydos ovasının tamamını askerlerinin doldurduğunu görünce, Kserkses sevinip mutluluğunu çevresindekilerle paylaştı; ama sonrasında gözyaşlarına boğuldu. Amcası Artabanos ... gözündeki yaşları görünce, "Efendim, şimdi yaptığınız kısa bir süre önceki söylediğinizden ne kadar farklı! Az evvel kendinizi kutladınız ama şimdi gözlerinizden yaşlar akıyor" dedi. Kserkses'in yanıtı şu oldu: "Evet, insan hayatının kısalığı üzerine düşünürken içime bir acı düştü; gözlerimizin önündeki şu insanlardan, şu kalabalık içerisinden, yüz sene içinde bir teki bile kalmayacak."²

Daha sonra Herodotos, ertesi sabah şafak vakti başlayan ve

¹ Herodotos, VII:42.

² A.g.e., VII:44-46.

yedi gün yedi gece süren orduların Hellespontos'tan geçişini anlatır:

Güneş doğarken Kserkses altın bir kupadan denize şarap döktü ve Avrupa'nın en uzak noktasına kadar fethi boyunca talihinin hep yanında olması için dua etti. Duasını bitirince kupayı, altın kaplı bir kâse ve bir Pers kılıcıyla birlikte Hellespontos'a fırlattı.¹

Pers ordusu, her ne kadar Termopylai'da bir Sparta birliği tarafından geciktirilse de, Yunan kıyısı boyunca güneye doğru ilerleyişini sürdürmüştür. Bu arada Pers donanması da denizden onları izlemektedir; ancak müttefik Yunan filosu Euboia açıklarında Artemision savaşında onlara önemli bir zayıflık verdirmiştir. Yunanlar Atina'yı terk etmiş ve donanmaları Salamis adası ile anakara arasındaki boğazı tutmuştur; orada taştan bir tahtın üzerine oturmuş, tepeden savaşı seyreden Kserkses'in gözleri önünde, Yunan filosu Persleri tam anlamıyla bozguna uğratmıştır ve ertesi gün Persler Hellespontos'a yelken açacaktır.

Bu savaşın ardından Kserkses, ordusunun büyük bir bölümüyle birlikte Asya'ya çekilmiştir. Seçkin askerlerinden oluşan 300.000 kişilik bir kuvveti Mardonios'un komutasında kışı Boiotia'da geçirmek üzere bırakır. Ertesi yıl Yunan müttefik ordusu Plataia'da Persleri bozguna uğratır ve Mardonios'u öldürür. Bu sırada (Herodotos aynı gün olduğunu söyler) Yunanlar Küçükasya'da, Mykale [Samsun] burnu açıklarındaki bir savaşta Pers donanmasını denizin dibine yollamıştır. Atina'nın desteğini alan İonyalı Yunanlar hemen Pers hükümlerine karşı isyan etmiş ve kentlerinin özgürlüğünü kazanmışlardır. Zaferle sonuçlanan bu savaşlar, Atinalıların Yunan dünyasının politik ve entelektüel lideri olarak ihtişamının zirvesine ulaştığı, Yunan tarihinin Klasik Döneminin (MÖ 479-323) başlangıcıdır.

¹ A.g.e., VII:54-56.

Atina ve diğer Yunan kent-devletleri, Makedon II. Philippos tarafından Khaironeia savaşında yenilgiye uğratılmalarının ardından, MÖ 388 yılının Ağustos ayında bağımsızlıklarını kaybetmişlerdir. Bu savaştan sonraki kış aylarında, Philippos, Yunan kent-devletlerinden Korinthos'ta toplanacak bir meclis için delegeler göndermelerini ister. Böylece Yunan Birliği adı da verilen, Makedonların gözetiminde Yunan kent-devletlerinin bir konfederasyonu olan Korinthos Birliği kurulmuş olur. Makedonya'nın güneyindeki adalar da dahil olmak üzere bu anlaşmaya, biri dışında Yunan devletlerinin tamamı uymuştur. Tek istisna Sparta'dır. MÖ 337 yazında yapılan ilk toplantıda federasyon, Makedonya devletiyle, yani "Philippos ve onun soyundan gelenler"¹le bir ittifak oluşturmuştur. Philippos'un birlik tarafından *hegemon*, yani lider olarak seçilmesinin ardından Perslere savaş ilan edilmiştir.

Philippos, Pers ülkesine karşı savaş hazırlıklarına başlar; bu seferle Küçükasya'daki Yunan kentlerini özgürleştirmeyi amaçlamaktadır. Ahemeniş hanedanı bu sırada iki şiddetli rejim değişikliği yaşamıştır. İlki MÖ 338'de gerçekleşmiş ve III. Artakserkses'in bir suikaste kurban gitmesinin ardından IV. Artakserkses kral olmuştur. İkincisiyse MÖ 336'da gerçekleşmiş ve IV. Artakserkses'in öldürülmesiyle III. Dareios tahta geçmiştir.

Philippos MÖ 336 baharında, büyük şefere hazırlık olarak, Makedonya filosunun da desteğini kullanıp, Parmenion komutasında 10.000 askerle Küçükasya'ya bir sefer düzenler. Ancak Philippos, Makedonya'nın başkenti Pella'da bir suikaste uğrayınca sefer başarısızlığa uğrar. O zamanlar yirmi yaşında olan oğlu İskender [Aleksandros] ordu tarafından kral olarak tahta geçirilir.

Korinthos Birliği İskender'i *hegemon* olarak seçer ve ardından, Küçükasya'daki Yunanları Pers hâkimiyetinden kur-

¹ Hammond, *A History of Greece to 322 BC*, s. 572.

tarmak için babasının başlattığı seferi hayata geçirmesi konusunda onu desteklemeye karar verir. İskender'in seferi iki yıl sonra başlar ve kısa hayatının geri kalan bütün yıllarını kapsar. Bu seferin hikâyesi, bir Roma yurttaşı olan Yunan tarihçisi tarafından anlatılmıştır. Arrianos, hikâyesini MS 2. yüzyılın ortalarında kaleme almıştır ve kaynakları arasında, İskender'in seferlerine katılmış çok sayıda insanın anlatımları da bulunmaktadır.

İskender MÖ 334 yılı baharının ilk günlerinde, Antipatros'u yokluğunda Makedonya'ya vali olarak hizmet etmek üzere atadıktan sonra, ordusuyla birlikte Pella'dan hareket ederek Hellespontos'a doğru yola çıkar. Arrianos, sefer gücünün en fazla, "hafif zırhlı ve okçulardan ibaret 30.000 piyade ile 5000 atlıdan oluşan bir ordu" olduğunu belirtir;¹ ancak modern dönemde yapılan hesaplar 43.000 piyade ve 6000 atlı güç olduğunu ortaya koymaktadır. Korinthos Birliği tarafından donatılan Makedonya filosuysa 160 gemiden oluşmaktadır ve bu, çok daha etkili olan Fenike donanmasının üçte biri kadardır.

Arrianos'a göre İskender'in ordusu, Hellespontos'un Avrupa yakasındaki en dar geçiş noktası olan Sestos'a yirmi günde varır; burada General Parmenion atlıları ve piyadelerin çoğunu kayıklarla Abydos'a geçirir. İskender ordunun geri kalanını alarak Hellespontos'un Avrupa yakasındaki Gelibolu Yarımadasının en uç noktasına yakın bir yere gelir. Burada, Homeros'un Gemiler Katalogunda anlattığına göre, Troia kuşatmasında ölen ilk Akha savaşçısı Protesilaos anısına yapılmış bir tapınak vardır:

*Sonra Phylake'de oturanlar gelir,
Demeter tanrıçanın korusu çiçekli Pyrassos'ta,
koyunları bol İton'da, deniz kıyısındaki Antron'da,
çimenler üstüne yayılmış Pteleos'ta oturanlar.*

¹ Arrianos, *Anabasis*, I:11.

*Eskiden onlar cenkçi Protesilaos'un buyruğundaydılar,
kara toprak yuttu şimdi Protesilaos'u,
yarım kalmış bir saray bıraktı Phylake'de,
bir de iki yanağını yırtan bir karı.
Öbür Akhalardan çok önce atlayınca gemisinden karaya,
bir Dardanoslu öldürdü onu.¹*

“İskender’in burada bir anma töreni yapmasının nedeni, kendisinin Protesilaos’unkinden daha iyi bir şansı olmasını istemesiydi” diye yazar Arrianos.² İskender törenin ardından Hellespontos’u geçerek Agamemnon’un Troia kuşatması sırasında gemilerini karaya çektiği, Akhaların limanına varır. Arrianus şöyle anlatır:

Genel olarak İskender’in, amiral gemisinin dümeninde, Elaious’tan Akhaların Limanına geçtiğine ve yolun yarısında Poseidon’a bir boğa kurban ettiğine ve altın bir kupadan denize şarap döktüğüne ... inanılır. Kıyıya vardığında İskender Troia’nın içlerine doğru ilerler ve kentin koruyucu tanrıçası Athena’ya kurban keser; burada zırhını bir armağan olarak tapınağa sunar ve karşılığında, Troia savaşından beri muhafaza edilen ve tapınağın duvarlarında asılı duran silahlardan bazıları alır. Söylenenlere göre, İskender bir savaşa girdiğinde, bir muhafız onun önünden giderek bu silahları taşırmış.³

Arrianos anlatımını, İskender ve can dostu Hephaistion’un, kahramanları Akhilleus ile Patroklos’un mezarlarına yaptığı ziyaretten bahsederek sürdürür: “Bir anlatıma göre, Hephaistion Patroklos’un mezarının üzerine bir çelenk koyar; bir başka çelengi de İskender Akhilleus’un mezarına koyar ve ona şanslı bir adam olduğunu; çünkü yaptıklarını anlatan ve anısını taze tutan Homeros gibi birisine sahip olduğunu söyler.”⁴

¹ *İlyada*, II:695-701.

² Arrianos, *Anabasis*, I:11.

³ Arrianos, *Anabasis*, I:11.

⁴ Arrianos, *Anabasis*, I:12.

İskender ve askerleri ileri harekâta geçmeden önce, Abydos yakınlarındaki Arisbe'de bulunan Parmenion ile ordunun geri kalanına katılır. Arrianus "İskender Troia'dan Arisbe'ye geçti ve burada bütün ordusu Hellespontos'u geçmeye hazır, beklemeye başladı; ertesi gün İskender Perkote'ye ilerledi ve bir sonraki gün de Lampsakos'a [Lapseki] geçti"¹ diye yazar. Lampsakos bir yıl önce Pers generali Memnon tarafından ele geçirilmiştir. İskender kente yaklaşırken, Yunan tebaadan oluşan bir delegasyon İskender'i yolda karşılar ve Memnon ile askerlerinin, Phrygia'nın Pers satrapı Arsites'in karargâhının bulunduğu Daskyleion'a çekilmeleri karşılığında ondan kentlerini bağışlamasını ister.

Arsites bu arada Küçükasya'daki diğer iki Pers yöneticisine, İonya ve Lydia satrapı Spithridates ile Kilikia satrapı Arsames'e haber gönderir ve Memnon komutasındaki Yunan paralı askerlerle birlikte onları da kendi ordularıyla Daskyleion'da toplanmaya çağırır. Persler İskender'in Daskyleion'a saldırmak için geçmek zorunda olduğu Granikos nehrinin [Biga çayı] doğu yakasında kamp kurmuş ve etrafını siperlerle çevirmiştir.

Parmenion Perslerin güçlü pozisyonlarını dikkate alarak nehrin karşısına doğrudan bir saldırıya kalkışmaması konusunda İskender'i ikna etmeye çalışır. Ancak İskender askerlerine nehrin doğu kıyısında mevzilenmiş Pers askerlerine saldırı emri verir. İskender'in kendisi de sıcak savaşın içindedir ve Kral Dareios'un damadı Mithridates'i öldürür, ardından atından düşürülür ve iki kez ölümden kıl payı kurtulur. Persler sonunda İskender'e tam bir darbe indirmek üzereyken öldürülen Spithridates de dahil, geride büyük kayıplar bırakarak bozguna uğramış bir halde kaçır. Memnon hayatta kalmıştır ve bir sonraki gün savaşacak kadar yaşar. Arrianos, "Arsites Phrygia'ya kaçtı ve orada kendisinden kendi elleriyle

¹ Arrianos, *Anabasis*, I:13.

hayatına son vermesi istendi; çünkü Persler yenilgiden onu sorumlu tutuyordu”¹ diye yazar.

İskender’in zafer yürüyüşü onu Maveraünnehir ve İndus vadisine kadar götürecektir. Sonra da MÖ 324 yılı başlarında, buradan tekrar Pers ülkesine geri dönecektir. Son, 10 Haziran 323 tarihinde, İskender’in otuz üçüncü doğum gününden bir gün önce gelir; on gün süren ağır bir hastalığın ve dostlarıyla birlikte eğlendikleri bir gecenin ardından hayata gözlerini yumar.

Yunan Küçükasya, Büyük Kyros’un burayı fethetmesinin üzerinden geçen iki asırdan uzun zaman zarfında, Persler karşısında artık özgürdür; ancak çok geçmeden ortaya çıkacağı gibi, bir efendinin yerini bir başkası almıştır.

Yunan tarihindeki Hellenistik Dönem İskender’in ölümüyle başlar; o tarihte Yunan kültürü, Ege’den Afganistan’a ve İndus vadisine kadar uzanmıştır. İskender’in bu geniş imparatorluğu Diodokhlar [*Diadokhoi*], yani Halefler diye bilinen önde gelen generalleri, özellikle de Antipatros, Antigonos Monophtalmos (Tek Gözlü), Lysimakhos, Seleukos ve Ptolemaios arasında bölüşülmüştür. Bu generaller sonu gelmez bir şekilde birbirleriyle savaşmış ve bu savaşlar *Epigonoslar* olarak adlandırılan oğulları tarafından sürdürülmüştür.

Ptolemaios elini diğerlerinden çabuk tutarak İskender’in mumyalanmış ölüsünü kaçırıp Memfis’te ilahlara layık bir törenle gömmüş ve ardından da İskenderiye’de onun için muazzam bir anıt mezar yaptırmıştır. İskender’in ölümünün hemen ardından, *Diadokhlar* etki alanlarını genişletmek için birbirleriyle savaşa tutuşmuşlar ve yaygın çatışmalar kırk yıldan fazla sürmüştür. Bu zaman zarfında Küçükasya’daki Yunan kentleri bu hâkimiyet mücadelesinde birer piyon olmanın ötesine geçememiştir.

İskender’in Makedonya’da imparator naibi olarak atadığı Antipatros, Trakya hariç bütün Yunanistan’a hükmetmeyi

¹ Arrianos, *Anabasis*, I:14.

sürdürmüş ve MÖ 319'da öldüğünde yerine oğlu Kassandros geçmiştir. Troia ve Troas dahil, Kuzeybatı Küçükasya ve Trakya Lysimakhos'un yönetimindeyken, Antigonos Phrygia ve Batı Küçükasya'da egemendir; Seleukos Babil satrapı, Ptolemaios ise İskenderiye satrabıdır.

Ptolemaios MÖ 323-283/282 yılları arasında hükümlüğünü sürdürmüş ve MÖ 304'te kendisini Mısır kralı ilan etmiştir. Daha sonra bu unvan oğlu ve halefi II. Ptolemaios Philadelphos'a ve ondan da diğer haleflere geçerek, yaklaşık olarak Romalıların Mısır'ı işgal ettiği tarihten, MÖ 30 yılında ölen Kleopatra'ya kadar uzanan süreçte Ptolemaios Hanedanlığı varlığını sürdürmüştür. Gücünün zirvesinde olduğu yıllarda, Libya, Etiyopya, Arabistan, Fenike, Koele (Güney) Suriye, Güney Küçükasya ve Ege adalarından bazılarını hâkimiyeti altına alan krallığın sınırları genişlemiştir.

MÖ 312'ye gelindiğinde, Seleukos kendisini Nikator (Muzaffer) unvanıyla kral ilan eder. Seleukos daha sonra da, İskender'in imparatorluğunu oğlu Demetrios Poliorketes (Kuşatmacı) hükümdarlığında yeniden bir araya getirmeye çalışan Antigonos'a karşı Lysimakhos'la ittifak yapar. Müttefikler MÖ 301 yılında Phrygia'daki İpsos savaşında Antigonos'u mağlup edip Küçükasya'daki krallığını yıkarlar; ancak Demetrios daha sonra Makedonya kralı olacaktır. Ardından Seleukos, İonya'da bulunan, Menderes nehri kıyısındaki Magnesia yakınlarında, Kurupedion savaşında Lysimakhos'u mağlup eder ve öldürür. Bu, Seleukos'a Küçükasya'nın hâkimiyetini kazandırır ve böylelikle krallığı Ege'den İndus nehrine kadar uzanmış olur.

Aynı yılın sonlarında Seleukos Trakya'yı işgal ettiğinde, II. Ptolemaios Philadelphos'un üvey kardeşi Ptolemaios Keraunos (Yıldırım) tarafından bir suikast sonucu öldürülür. Seleukos'un yerine, babasının Batı'ya olan ilgisini terk ederek dikkatini Anadolu ve Suriye üzerine yoğunlaştıran oğlu I. Antiokhos Soter (Kurtarıcı) geçer.

Bu zaman zarfında Demetrios Poliosketes'in yerine oğlu II. Antigonos Gonatas geçer ve Makedonya kralı olur. Böylece MÖ 281 yılında, yani ölümünden kırk iki yıl sonra, İskender'in imparatorluğu esas olarak üç parçaya bölünmüştür; bunlardan ikisi *Diadokhlar*'ın oğulları olan *Epigonoslar* tarafından yönetilirken, üçüncüsü bir torun, II. Antigonos tarafından yönetilmektedir. Sonunda bütün bu imparatorluklar ve onların Anadolu'daki uzantıları Roma tarafından işgal edilmiş ve MÖ 129 yılında Küçükasya'nın Roma eyaletine dahil edilmiştir.

Bu arada, Hellenistik dönem boyunca İlion olarak bilinen ve ardından Romalılar tarafından Novum İlium olarak adlandırılan Troia antik kenti kutsal bir ziyaret yeri olmayı sürdürmüş ve Kserkses'ten İskender'e, Diadoklar'dan Romalılara, Küçükasya'ya hükmeden bütün fatihler tarafından ziyaret edilip armağanlara boğulmuştur. Romalılar Homeros'un Troia'sını Roma'nın temeli olarak görmüşlerdir; çünkü onlara göre Roma, Ankhises ve Aphrodite'nin oğlu, Dardanielilerin lideri Aineias tarafından kurulmuştur. Iulius-Claudius hanedanının Iulius sülalesi soylarını Aineias'ın oğlu Iulias'a dayandırmıştır.

Strabon *Geographika*'nın XIII. kitabının çoğunu antik kentin ve çevresinin tarihine ilişkin anlatıları da kapsayacak şekilde Troia ve Troas'a ayırmıştır.

Antik Troia kentinin bulunduğu yer çoğu Antik Yunan yazar için, Hellespontos'un beş kilometre güneyinde, Ege denizindense beş kilometre içeride, Troia ovası civarında yer alan Hellenistik İlion kentiyle aynıdır. Ancak Strabon'a göre İlion yaklaşık beş buçuk kilometre daha içeridedir. Strabon burada, memleketi Troas'taki antik kent Skepsis olan Demetrios'un izinden gider; Demetrios, *İlyada*'daki on altı satırlık Gemiler Katalogu üzerine altmış kitaplık bir çalışma kaleme almıştır. Demetrios Troia savaşının ardından Troia kentinin yerle bir edildiğini ve bir daha asla yerine bir kent

kurulmadığını ve İlion'un Homeros'un anlattığı kent olmadığını, aksine "İlialılar Köyü" denen ve beş buçuk kilometre daha içeride bulunan başka bir yerleşim yeri olduğunu yazar.

Strabon İlion'un, Antigonos'un düşüşünün ardından Kuzeybatı Küçükasya'ya hâkim olan Lysimakhos tarafından restore edildiğini söyler. Lysimakhos belli ki İskender'in vaa-dini yerine getirmiştir:

[İskender'in] ölümünden sonra Lysimakhos kente özel bir özen gösterdi. Bir tapınak yaptırdı ve kenti yaklaşık kırk *stadion* çapında bir surla çevirerek onu, şimdi eski ve kötü durumda olan çevresindeki kentlerden ayırdı. Bu sırada Aleksandreia'ya da ilgi gösterdi. Aslında burası Antigonos tarafından kurulmuştu ve Antigoneia adını taşıyordu; fakat Lysimakhos kentin adını değiştirdi çünkü Büyük İskender'in halefleri kendi adlarına kent kurmadan önce Aleksandros adına kuracak olurlarsa, tanrıların gözüne girmiş olacaklarına inanıyorlardı. Gerçekten de kent uzun ömürlü oldu ve gelişti; şimdi bir Roma kolonisi de barındırmakla kalmaz, aynı zamanda dünyanın sayılı kentlerinden de biridir.¹

Kısa bir süre sonra Aleksandreia Troas olarak adlandırılacak olan Aleksandreia, Ege kıyısında, denize uzanan Troas çıkıntısının güneybatı ucundaki Lekton burnu ile Hellespontos arasında kurulmuştur. Hellenistik dönem boyunca Aleksandreia Troas, Troas bölgesinin en zengin ve en kalabalık kenti haline gelmiştir; çünkü Hellespontos'un girişine yakın konumu onu en uygun liman kılmıştır. Augustus'un (saltanatı MÖ 27-MS 14) hâkimiyeti sırasında burada bir Roma kolonisi kurulmuş ve bu koloni Hadrianus zamanında (MS 117-138) en refah dönemine ulaşmıştır. Bunun kanıtlarıysa o dönemin Aleksandreia Troas'ından günümüze kalan, Herodes Attikos tarafından yapılmış devasa gymnasium ve hamamlardır.

¹ Strabon, XIII:1.26.

Küçük bir grup Hristiyan, MS 1. yüzyılın ortalarında Aleksandreia Troas'ta toplanmaya başlamıştır ve bu o zaman Küçükasya'da oluşmaya başlayan, azımsanmayacak sayıdaki cemaatlerden biridir. Bu ilk Hristiyan cemaatlerden, Kutsal Kitap'ın Elçilerin İşleri bölümünde söz edilir. Buradan da anlıyoruz ki, Aziz Paulus, muhtemelen MS 48 ve 53 yıllarında olmak üzere, misyonerlik faaliyetleri kapsamında Aleksandreia Troas'ı iki defa ziyaret etmiştir.

Bizans dönemi başlarında Aleksandreia Troas hâlâ önemli bir yerleşim yeridir; bunu, piskoposluk statüsüne sahip olmasından anlıyoruz. Ancak zaman içinde o da, Troas'taki öteki antik kentler gibi tarihin sayfaları arasında kayıplara karışmıştır. Sonunda geriye sadece kalıntılar kalmıştır; ancak kalıntılar o kadar etkileyicidir ki ilk seyyahların birçoğu Aleksandreia Troas'ı Troia sanmıştır. Türkler döneminde bu alana Eski Stamboul deniyormuş. Bu isim hâlâ kullanılıyor.

Aineias'ın soyundan geldiğini iddia eden Julius Caesar MÖ 48 yılında Troia'yı ziyaret etmiş ve kente vergi muafiyeti tanımıştır. Latin yazar Lucan, MS 5. yüzyılda kaleme aldığı *Pharsalia*'da, Caesar'ın MÖ 86 yılında Romalı asi general Fimbria tarafından tahrip edilmiş olan Troia'yı ziyaret ettiğini yazar:

Caesar bir zamanlar Troia olan ancak şimdi yalnızca adı kalmış çevreyi gezdi ve tanrı Apollon'un inşa ettiği büyük duvarın kalıntılarını seyretti. Kalıntılar bile tahrip edilmiş olsa da ... o, dikenli çalılar ve asırlık kökleri temellerin içine uzanmış çürüyen ağaçlarla kaplı bir tepe buldu.¹

Walter Leaf'e göre, Julius Caesar'ın Troia ziyareti, "Troia için yeni bir refah çağının başlangıcı" olmuştur.²

Romalılar kuşaklar boyu mali ve dini imtiyazlar tanıyarak kenti güçlendirdiler ve geçmişteki bütün şehirlerden farklı

¹ Lucan, *Pharsalia*, s. 97.

² Leaf, s. 124.

olarak onu gerçekten büyük bir kent haline getirdiler. Hisarlık eski şehri yalnızca bir akropolis haline geldi; şehrin ken-disi plato boyunca kuzeye doğru genişledi... Önce Julius'un, ardından da Augustus'un onu bütün Roma İmparatorluğu-nun başkenti yapmayı düşündüğüne ilişkin söylentiler bile vardı... Nero kentin ayrıcalıklarını genişletti; Hadrianus MS 124 yılında kendi ziyaret etti ve kuşkusuz yeni binalar yapı-rak iz bıraktı; Antoninus Pius kentin imtiyazlarını onayladı. Marcus Aurelius yeni ve muhteşem dini oyunlar başlatmış görünüyor. 214 yılında Caracalla, Akhilleus'un gömülü ol-duğu tepenin etrafını koşarak dolaşmak ve tepeye büyük bir bronz heykel dikmek suretiyle, yeni bir İskender figürü olarak sivrildi.¹

Büyük Konstantin, 324 yılında tek başına imparator olduk-tan sonra, Ege denizi kıyısındaki Sigeion sırtlarında, Troia'ya yakın yeni bir başkent kurmaya karar vermiştir. Ama kısa bir süre sonra fikrini değiştirir ve 330 yılında, Konstantinopolis adıyla çok daha büyük bir kent olarak yeniden inşa edilecek olan Byzantium'da karar kılar. Konstantin Hristiyanlığı, zaman içinde Bizans İmparatorluğu olarak bilinecek olan bu ülkenin devlet dini haline getirir. Konstantin'in oğlu ve veliahdı Constantius babasının Hristiyan yanlısı yönetimi-ni sürdürür ve 356 yılında bir karar çıkararak, imparatorluk bünyesindeki tüm pagan tapınakları kapattırdığı gibi bütün pagan pratikleri de yasaklar.

Constantius'un halefi ve Konstantin'in üvey kardeşinin oğlu Dönek Julianus (saltanatı 361-4) ise, imparator olur olmaz paganlığını ilan eder. Julianus bir kararname çıkara-rak Paganizm, Hristiyanlık ve Yahudiliğin yanı sıra, bütün dinlerin açıkça yaşanıp örgütlenmesine izin vermiştir. Hü-kümet işlerini yeniden örgütlerken, birçok insanın kaderiyle oynayarak Hristiyanları dışlamıştır. Ancak 364'teki ölümü-nün ardından devlet dini bir kez daha Hristiyanlık olmuş ve

¹ A.g.e., s. 124-125.

bundan sonraki bütün Bizans tarihi boyunca da bu değişmemiştir.

Julianus, imparator olmasından altı yıl önce, henüz Caesar rütbesiyle görevini ifa ederken, Troia'ya bir ziyaret gerçekleştirmiştir. Julianus'un bir mektubuna göre, onun rehberi Hristiyan Rahip Pegasus'tu; ona "küçük bir odada bronz bir heykeli dikili olan Hektor'un bir tapınağını göstermişti. Onun karşısına da açık havaya kendileri Akhilleus'unkini" dikmişlerdi.¹ Julianus, Hektor'un tapınağında ateşin hâlâ yanmakta olduğunu görünce şaşırılmıştı ve Pegasus'a bunun nasıl olduğunu sorduğunda, rahibin yanıtı şu olmuştu: "Bizim azizlerimize yaptığımız gibi onlar da iyi bir adama, bir yurttaşa hürmet göstermişlerse, bunda şaşılacak ne var?"²

Julianus sonra, ondan kendisini Athena'nın tapınağına götürmesini istemiştir ve Pegasus da onu oraya ve ardından da Akhilleon'a, yani Akhilleus'un mezarına götürmüştür:

[Pegasus] Canı gönülden önüme düştü, tapınağın kapısını açtı ve sanki tanık olmamı istermişçesine, mükemmel bir biçimde korunmuş bütün heykelleri gösterdi bana... Aynı Pegasus beni Akhilleon'a da götürdü ve sapasağlam heykelleri gösterdi bana; çünkü ben onun bu mezarı da kazmış olduğunu duymuştum. Ama o bu mezara daha da büyük bir hürmetle yaklaştı. Bütün bunları kendi gözlerimle gördüm. Ama şimdi düşmanlık besleyen bazılarından duydum ki o gizliden gizliye güneşe tapıyor ve ona dua ediyormuş.³

Novum İlium'un daha sonraki tarihi hakkında hemen hiçbir şey bilmiyoruz. Bilge imparator VII. Konstantin Porphyrogenitus (saltanatı 911-59), kitabında Bizans devletinin örgütlenmesini anlatırken, Adramytteion, Assos, Gargara, Antandros, Aleksandreia Troas, İlium, Dardanos ve Lampsakos

¹ Schlimann, *İlios*, s. 181.

² A.g.y.

³ A.g.e., s. 181-2.

adlarını sayarak Troas'taki çoğu kentin piskoposluk olduğunu, yalnızca Parion'da bir kardinalin var olduğunu yazmıştır.

J. M. Cook Troas üzerine 1973'te yazdığı kitabında, İlium yerleşim yerinde bulunmuş sikkelerin bir özetini verirken her şeyi yerle bir eden 500 yılındaki büyük depremde sonra bölgenin terk edilmiş olduğunu söyler:

Troia kazılarında bulunan sikkeler listesi bize bazı ipuçları vermiştir. 450 yılına kadar, neredeyse yarım asırlık bir tarihi kapsayan yaklaşık 120 sikke bulduk; 457-518 dönemine ait 6 ve Justinianus dönemine [saltanatı 527-65] ait bir tane. İzleyen dört buçuk yüzyıla ait bulduğumuz tek sikke 9. yüzyıl başlarına aitti... Bu da bize açıkça bu kentin hayatının sona ermiş olduğunu gösteriyordu.¹

Ve böylece Avrupalı gezginler tarafından yeniden keşfedilene ve arkeologlar tarafından gün ışığına çıkarılana kadar tarihten silinmiş olan Troia antik kentinin, Homeros'un zamanına ve ötesine, tarihöncesinde yerleşim yerinin ilk işgal edildiği zamana kadar uzanan katmanları bir bir ortaya çıkmıştır.

¹ Cook, *The Troad*, s. 161.

Antik Troia'nın Yeniden Keşfi

G enel olarak Troia kenti hiçbir zaman unutulmamıştır. İlk ziyaretçilerin anlatımları, İlium [Troia'nın Latince ismi] kalıntılarının hâlâ Homeros'un anlattığı kenti işaret ettiğini gösteriyor; ancak sıklıkla da, çok daha etkileyici olan Aleksandreia Troas kalıntılarının Troia'ya ait olduğu iddia edilmiştir.

Bu ilk ziyaretçilerden en dikkate değer olanı, bir hümanist ve antik dönem uzmanı olan Anconalı Ciriaco'dur (1391-1453/5). Ciriaco, Ancona'nın önde gelen tüccar ailelerinden birinden gelmektedir ve ilk seyahatini daha dokuz yaşındayken dayısıyla birlikte yapmıştır. Bu seyahat ailenin ticari faaliyetleri dolayısıyla yapılmıştır; ancak daha sonra, kendi merakını gidermek için de bütün Doğu Akdeniz'i gezecektir. Bu gezi sırasında, antik dönemden kalma anıtları ayrıntılarıyla betimlemiş, onların çizimlerini yapmış, Yunanca ve Latince yazıtların kaydını tutmuştur.

Ciriaco Konstantinopolis'e ilk ziyaretiniyse 1418'de gerçekleştirir; ikinci ziyaret 1425 yılında olacaktır. Bu ara dönemde, başarısızlıkla sonuçlanan, 1422 tarihli Konstantinopolis kuşatmasında, Osmanlı sultanı II. Murat için çalışmıştır. Ciriaco 1431 ve 1444 tarihlerindeyse Troas'ı ve Marmara denizinin Asya kıyılarını gezer. Sonuncu seyahatinde Troia ovasını dolaştıktan sonra bir kayıkla İmroz'a geçer ve oradan, Samothrake [Semadirek] adası üzerinde yükselen Fengari dağına seyreder. Bu ona, *İlyada* XIII. Kitaptaki bir dizeyi hatırlatır: Orada Poseidon, Homeros'un Trakya'daki Samos dediği Samothrake tepesine çıkar ve Troia ovası üzerinde sürmekte olan savaşı seyre dalar. Ciriaco gözlemini,

elindeki, Strabon'un *Geographika* kitabına not eder. Söz konusu kopya bugün Eton College Kütüphanesinde muhafaza edilmektedir; bu da Homeros destanının, Troia ovası ve çevresinin gerçek topografyası esas alınarak yazıldığını gösteren bir diğer kanıttır.

Ciriacyeniden II. Murat için çalışmaya gider; bu kez, 1451 yılında, daha 19 yaşındayken babasının yerine tahta geçecek olan Sultan II. Mehmet'in Latince ve Yunanca hocası olacaktır. Mehmet 1453 yılında Konstantinopolis'i kuşatır ve fetheder; böylece uzun Bizans İmparatorluğu tarihinin de sonu gelir. Ciriaco kuşatma boyunca Mehmet'in yanındadır ve muhtemelen şehir düştükten sonra da, Mehmet Konstantinopolis'i Osmanlı'nın yeni başkenti İstanbul'a dönüştürürken, kısa bir süre daha orada kalmıştır. Ardından Ciriaco Cremona'da inziyaya çekilmiş ve iki yıl sonra orada ölmüştür.

Ciriaco anlaşıldığı kadarıyla Mehmet'e Homeros'u okumayı öğretmişti; bu da Sultan'ın fetih seferi süresince hem Atina'yı hem de Troia'yı ziyaret etmesine neden olmuştu. Çağdaşı Yunan biyograf İmrozlu Kritovulos, Sultan'ın 1462 yılındaki Troia ziyaretini anlatır:

Sultan Mehmet kentin çevresinde yürüdü, kalıntıları inceledi, topografik avantajını, denize ve karşı kıtaya yakınlığının ona sağladığı konum üstünlüğünü gördü. Sonra kendisine Akhilleus'un, Hektor'un, Aias'un ve kendisinden önceki büyük fatihlerin mezarlarının gösterilmesini istedi; Akhilleus'un mezarı başında kurban kesti ve ozan Homeros'un anlattığı büyük başarılarından dolayı onu kutladı. Ardından anlatılanlara göre Sultan şunları söylemiştir: "Allah bana bu kentin ve halkının intikamını alma şerefi bahsetti... Aslında bu kenti yakıp yıkan Yunanlardı ve onların sınırsız kibirlerinin Asya halkı nezdindeki -ve sonra da bizim nezdimizdeki- bedelini çok uzun zaman sonra bana ödeyen de onların torunları olmuştur."¹

¹ Kritovulos, s. 181.

Troia antik kentinde araştırma yapan ilk Avrupalı gezginlerden biri, Temmuz 1740'ta Kuzeybatı Troas'ı gezen Richard Pococke'tur. J. M. Cook'un yazdığına göre Pococke, "Hem İlion'un hem de Homeros'un Troia'sının bu topraklardaki yerlerini araştırdı ve kendinden pek emin olmasa da Aias'ın, Akhilleus'un ve öteki kahramanların tümölüslerini" tanıdı.¹

Troas'ta yapılan modern topografik araştırmaların ilk kez Kasım 1785'te, elinde bir *İlyada* kitabıyla Troas'ı ziyaret eden Jean Baptiste Lechavalier ile başladığı söylenir. Bu ziyarette Lechavalier, Troia yerleşim alanının Ege kıyısında değil, Skamandros vadisinin yukarılarında, Ballı dağ eteklerinde, Bunarbaşı ya da günümüz Türkçesiyle Pınarbaşı denilen yerde olduğuna ikna olmuştur. Bu akarsuya adını veren kaynaklara yöre halkı Kırk Göz demektedir ve Lechavalier bunların Homeros'un Troia'da bulunduğunu söylediği sıcak ve soğuk su kaynakları olduğunu düşünmüştür. Buradan, *İlyada* XXII. Kitapta Akhilleus'un Troia surları çevresinde dolanarak kaçan Hektor'un peşinden koşmasının anlatıldığı dramatik bir sahnede bahsedilir.

Cambridge'teki Jesus College'ta öğretim üyesi olan Edward Daniel Clarke, Bunarbaşı'nın Troia yerleşim alanı olduğu konusunda Lechavalier'le aynı fikirde değildir. O ve öğrencisi John Martin Cripps Mart 1801'de, iki gün iki gece Troas bölgesinde dolaşmış, Kurşunlu dağdaki antik Skepsis yerleşim alanına kadar içerilere doğru yol almış ve sonra İda dağına çıkmıştır. Bu araştırma inceleme süreci boyunca, J. M. Cook'a göre, "Clarke ve Cripps ilk kez sağlıklı bir arkeolojik yöntemle İlion yerleşim alanını" keşfetmiştir.² Clarke keşiflerini *Travels in Various Countries of Europe, Asia and Africa* (1812) kitabının ikinci cildinde anlatır.

Yerel dilde, onu çevreleyen surların kalıntıları yüzünden Hisarlık denen bu yer, Troia ovasında, Ege denizinden yak-

¹ Cook, *The Troad*, s. 20.

² A.g.e., s. 7.

laşık altı kilometre içeride, alçak bir tepenin batı yamacındadır. Clarke ve Cripps bu yeri ziyaret ederken yöredeki köylüler de kendi evlerini yapmak için antik kentin surlarından temel taşlarını köylerine taşımaktadır. Clarke gözlemlerine dayanarak, bu “dört bir yanı düz bir ovayla çevrili yükselti üzerindeki antik kale belli ki Yeni İlium’un [Novum Ilium] kalıntılarıydı” sonucunu çıkarmıştır.¹

Troas’ta ilk gerçek arkeolojik kazı, Syros [Siros] adasında Doğu Yunanistan Avusturya konsolosu olan, antika meraklısı Johan Georg von Hahn tarafından yapılmıştır. Bunarbaşı’nın Homeros’un anlattığı Troia kenti olduğuna dair Lechavalier’in tezinin doğru olduğuna ikna olan von Hahn, 1864 baharında Ballı dağın zirvesinde kazılar yapar. Kaleyi ortaya çıkarır; ancak buranın bronz çağından değil Klasik dönemden kaldığını keşfedince hayal kırıklığına uğrar. Bunun üzerine kazılarını Ballı dağ yamaçlarından Bunarbaşı’na doğru genişletir; ancak aşağılarda Troia kentine ait bir ize rastlamaz ve sonunda projesinden vazgeçip Syros’a geri döner. J. M. Cook’un yazdığına göre, von Hahn o kadar büyük bir hayal kırıklığına uğramıştır ki, “tarihte Troia denen bir yerin hiç olmadığı ve *İlyada*’da anlatılan hikâyenin bir İskandinav destanı olduğu” sonucuna varmıştır.²

Amatör bir jeolog ve İskoç ulusal gazetesi *The Scotsman*’ın kurucusu olan Charles Maclaren 1822 tarihinde *A Dissertation on the Topography of the Plain of Troy* [Troia Ovasının Topografyasına dair bir inceleme] adlı bir tez kaleme almış ve bu tezde, Homeros’un anlattığı Troia’nın İlion ve Novum İlium’la aynı yer olması gerektiğini savunmuştur. Maclaren’in tezi sağlam bir biçimde antik kaynaklara dayanmaktadır; ancak o zamana kadar Troas’a hiç gitmemiştir ve bu yüzden de tezi geniş ilgi uyandırmamıştır.

Maclaren, Troia ovasını 1847’de ilk kez, 1863’te 80 ya-

¹ Aktaran: Michael Wood, s. 43.

² Cook, *The Troad*, s. 38.

şındayken de ikinci kez ziyaret etmiş ve nihayet hak ettiği büyük ilgiyi gören görüşlerini açıkladığı eserini kaleme almıştır: *The Plain of Troy Described [Troia Ovasının Tarifi]*. Bu kitap, J. M. Cook'a göre, "Hisarlık iddialarını desteklerken, aynı zamanda von Hahn'ın kazıları kadar Lechavalier'in yer tahminini de zayıflatmıştır."¹

Hisarlık sırtındaki ilk kazı, 19. yüzyıl başından beri Troas'ta yaşayan bir İngiliz aileden gelen Frank Calvert tarafından yapılmıştır. Calvert ailesinin Hisarlık'tan Skamandros'a yaklaşık 8 km uzaklıkta, Akçaköy'de, Thymbra Çiftliği denen bir mülkleri vardır. Frank'in erkek kardeşi Frederick 1846-62 yılları arasında Çanakkale'de İngiliz elçisiyken, diğer erkek kardeşi James de Amerikan elçisidir ve bu görev daha sonra kendisine geçecektir. Frank Calvert başlangıçta, Lechavalier'in Homeros'un Troia'sının Ballı dağda olduğuna dair teorisine inanmıştır ve bu yüzden von Hahn'ın kazılarına yardımcı olur. Ancak 1864'te bu kazıların sonuçları Calvert'in fikrinin değişmesine neden olmuştur ve özellikle de, hiç kuşku yok ki Troas'a 1847 yılında yaptığı ilk gezi sırasında şahsen de tanıştığı Charles Maclaren'in makalesini okuduktan sonra dikkatini Hisarlık'a vermeye başlamıştır. Hisarlık'ta yaptığı keşif çalışmaları, burada yaygın antik kalıntıların olduğunu göstermiştir.

Frank Calvert 1865 yılında Hisarlık sırtının kuzey yarısındaki araziye satın alır ve Homeros'un Troia'sını bulma umuduyla burayı kazmaya başlar. Dört mevzide kazı yapar ve ona göre Athena Tapınağı ve "Lysimakhos" duvarı olan kalıntıların yanı sıra, Roma ve Hellenistik dönem ile tarihöncesine ait çanak çömlekler bulur. Ayrıca tam Athena Tapınağının altında, bronz çağına ait bir tabakayı da ortaya çıkarır.

Calvert bu alandaki sistematik bir kazı için elindeki mali kaynaklardan daha fazlasına ihtiyaç olduğunu bilmektedir. 1853 yılında Calvert, daha sonra meşhur Halikarnassos

¹ A.g.e., s. 33.

Mausoleion'unu kazıp çıkaracak olan, British Museum'dan Charles Newton'la tanışmıştır. O zamanlarda Newton'ı muhtemel Troia alanları olan Hisarlık ile Bunarbaşı'na götürür. İkisi de Bunarbaşı ihtimalini reddeder; çünkü yüzeyde antik döneme ait çanak çömlek parçası bulamamışlardır. Öte yandan Hisarlık'ta, Calvert Newton'a tepesinde hâlâ görünür olan uzun kale duvarlarını ve diğer kalıntıları gösterir ve ikili buranın Homeros'un kenti olduğu konusunda fikir birliğine varır. Bu olaydan sonra düzenli olarak mektuplaşırlar ve Calvert 1863 yılındaki ilk deneme kazıları hakkında Newton'a bilgi verdikten sonra, British Museum'dan destek almak için birlikte bir plan yaparlar; ancak bu girişimden hiçbir sonuç alamazlar. Böylece proje, Troas'ı ilk kez Ağustos 1868'de ziyaret etmiş olan Heinrich Schliemann'a kalır.

Heinrich Schliemann (1822-90) *Ilios, City and Country of the Trojans* [*Ilios, Troialıların Ülkesi ve Şehri*] (1880) adlı kitabının biyografik nitelikteki giriş bölümünde, ilk olarak sekiz yaşındayken Homeros'u okuduğunu ve o zaman bir gün Troia'yı kazacağına dair karar verdiğini söyler. Schliemann hayata atıldığı ilk yıllarda, çocukluk hayalini gerçekleştirmek için gerekli parayı biriktirmek üzere iş dünyasına girmiştir.

Schliemann Troas'a varır varmaz, Ballı dağdaki Lechavalier alanında keşif amaçlı küçük kazılar yapar. Sonuç tatmin edici değildir; ancak sonra, kendisini Hisarlık'ın Homeros'un Troia'sı olduğuna ikna eden Frank Calvert'la tanışır. İlk kitabı *Ithaque, le Péloponnèse et Troie*'da [*İthake, Peloponnesos ve Troia*] (1869), Schliemann, "İki defa Troia ovasını dikkatli bir şekilde inceledikten sonra, Hisarlık yükseltisinin antik Troia kenti konumunda olduğu ve bu tepenin onun Pergamos'unun [kalesinin] yeri olduğu konusunda bu *bilginin* [Calvert] görüşlerine tam anlamıyla katıldım"¹ diye yazar.

¹ Aktaran: Michael Wood, s. 44.

Schliemann Frank Calvert'in kendisine etrafı gezdirmesinin ardından Hisarlık tepesinde 14 Ağustos 1868 yılında yaptığı ilk incelemeyi anlatır:

Bu alan Homeros'un İlium hakkında anlattıklarıyla tam bir uyum içinde ve ben de şunu ekleyeceğim: Troia ovasına adınızı atar atmaz, Hisarlık'ın bu güzel tepesinin manzarası insanı şaşkınlık içinde bırakarak kendine bağlıyor. Sanki doğa bu tepeye büyük bir kent olma onuru bahşetmiş ... bütün bu bölgede orasıyla kıyaslanabilecek başka bir yer yok.¹

Schliemann bütün bir 1869 yılını ABD'de geçirir ve Nisan 1870'te Yunan karısı Sophia'yla birlikte Hisarlık tepesinde hazırlık kazısı yapmak üzere yeniden Troia'ya döner. Ardından 1871-3 yıllarında, her biri yaklaşık üç ay süren ve 80 ile 160 arası işçinin çalıştığı üç büyük kazı çalışması yaparlar; işçilerin hepsi yöredeki Yunan köylerinden, çoğunlukla da yaklaşık 2000 yıllık bir tarihi olmasına rağmen Yenişehir (Yunanca Neokhorio) denen köyden gelir.

1932-8 tarihlerinde Hisarlık'ta kazılar yapan Carl Blegen, Schliemann'ın 1871-3 orada yaptığı kazıları, arkeolojik alanı boydan boya kesen devasa bir çukurdan başlayarak anlatır:

Kazılardan önce, Hisarlık tepesini oluşturan kalıntılar yığınına kısaca inceleyen Schliemann bu tabakanın çok derin, 15 metreden daha derin olduğuna karar vermişti. Homeros'tan hareketle şöyle bir varsayım ile başlamıştı işe: Priamos'un yerleşim yeri tepe üzerindeki orijinal kentti ve kalıntıları muazzam bir atıklar yığınının altında yatıyordu. Schliemann bu yüzden yaklaşık 40 metre genişliğinde, tepayı kuzey güney hattında boydan boya kesen kocaman bir çukur kazmaya ve en alt tabakanın üzerinde birikmiş her şeyi temizlemeye karar vermişti.²

¹ A.g.e., s. 34.

² Blegen, s. 27-8.

1871-3 kazıları sürecinde, Schliemann çok geçmeden alanın katmanlı yapısının farkına varmıştır ve Yunan İlion'unun altında, her birine "kentler" adını verdiği, birbirini izleyen dört tabaka tespit eder. Ona göre, Homeros'un Troia'sı alttan ikinci katmandaydı; bu yanmış tabaka Agamemnon'un ordusunun tahrip ettiği, Priamos'un kentinin kalıntılarıydı.

Ancak Schliemann'ın iddiasına iki temel itiraz yöneltilmiştir: Birincisi, onun Homeros'un Troia'sı olduğunu söylediği kentin yalnızca 90 metre çapında küçük bir yer olması- na ilişkindir. İkinci itirazsa 4 Şubat 1873 tarihinde, *Levant Herald* adlı İstanbul gazetesine yazdığı bir makaleyle Frank Calvert'tan gelmiştir:

En önemli halka olan, yaklaşık MÖ 1193-1184 tarihleri arasındaki Troia savaşı da dahil, 1000 yılın üzerinde bir zaman dilimi, MÖ 1800-700 arası kayıptır; tarihöncesi taş aletler ve Arkaik tarzdaki çanak çömlekler arasındaki bu döneme ilişkin hiçbir kalıntı şimdiye kadar keşfedilmiş değildir.¹

Dört ay sonra, 1873 kazılarının bitimine az bir süre kala, Schliemann "Büyük Hazine" ya da "Priamos'un Hazinesi" denen, "Kent Kralının Evinde"² bulduğunu söylediği ilk birkaç antik hazineyi keşfeder.

"Büyük Hazine" daha sonra "Helene'nin Mücevherleri" diye adlandırılacak olan muhteşem bir altın taç, küpeler ve gerdanlıktan oluşan bir mücevher koleksiyonudur. Schliemann'ın "Büyük Hazine"yi Yunanistan'a kaçırmasının ardından Sophia'nın hepsini takarak çektiği fotoğraf, Türk yetkilileri öfkeli edilecek ve kazıları yeniden başlatmak için istediği izin kendisine verilmeyecektir. 1876 yılında, ancak büyük miktarda rüşvet ödedikten sonra kopardığı izin ardından, 1878-9 tarihli ikinci büyük kazı faaliyeti için Troas'a dönecektir.

¹ Michael Wood, s. 45-6.

² A.g.e., s. 46.

Bu iki kazı çalışması boyunca Schliemann Hisarlık'taki katmanları yakından inceleme fırsatı bulmuş ve iki ek "kent" olduğunu tespit etmiştir. Bunlardan biri, tarihöncesi tabaka içindedir ve Homeros'un Troia'sı olarak tanımladığı, yanmış bir katmanı oluşturmaktadır; bu tabaka alttan ikinci değil üçüncü tabakadır. Ötekine, şimdi alttan altıncı olan tabakaya Schliemann, Strabon'a göre, Yunan İlion'undan önce burada kurulmuş, "Lydia" kenti demiştir.

1879 sonrasında Schliemann, Hisarlık'taki işinin bittiği kanaatine varmış ve kendi şaheseri olarak değerlendirdiği *Ilios, the City and Country of the Trojans* (1881) kitabını yazmıştır. Schliemann o zamana kadar ortaya çıkarmış olduğu antik kentin küçüklüğü karşısında şaşkınlığa kapılmıştır ve 1882 yılında kazılara yeniden başlamıştır; bu kez kendisine genç bir Alman mimar ve arkeolog olan Wilhelm Dörpfeld (1853-1940) yardımcı olmaktadır.

Dörpfeld Schliemann'ın 1890 yılındaki ölümüne dek, onunla yalnızca Troia'da değil, Miken ve Tiryns'deki kazılarda da birlikte çalışmıştır. Bu zaman zarfında Schliemann ve Dörpfeld, Hisarlık tepesinde ek "kentler" bulur ve bu dokuz katmanı, en eski olduğunu düşündükleri en alttan başlayarak numaralandırır.

En alt tabaka, Troia I, çoğunlukla işlenmemiş taş ve kemik objeler, basit çanak çömlek ve esas itibarıyla bakır olmak üzere çok az metal ihtiva ettiğinden, Schliemann ilk başta buranın Homeros'un anlattığı kent olduğunu düşünmekte hata yaptığı ve alttan üçüncü sıradaki, yanmış kalın tabakanın Troia olduğu sonucuna varmıştır. Bu tabakada, çok daha yüksek bir kültürün ürünleri olduğu anlaşılan altın, gümüş, bakır ve bronz objeler yanında muhteşem silah takımları, kaplar ve süslemeler gün yüzüne çıkarılmıştır.

Dörpfeld'in Schliemann'a, "Yanık Kent" in Troia II'nin son safhasına ait olması gerektiğini bildirmesi üzerine görüşlerinde yeni bir revizyona giderler. Sonra, 1890 yılında, yeni

bir revizyon daha yapmaları gerektiğini fark ederler; çünkü Troia II'nin kale duvarlarının oldukça dışında, kuzeyde, Miken ve Tiryns'deki saraylarda buldukları taht odalarına çok benzer planları olan büyük yapı kalıntılarına rastlamışlardır.

Schliemann Miken'i ilk kez 1868 yılında ziyaret etmiştir; kendisini oraya götüren genç, her ikisi de Agamemnon'la ilişkili olan kaleden ve Atreus'un Hazinesinden bahsetmiştir. Schliemann daha sonra, 1876 yılında, kazı yapmak için bölgeye yeniden gitmiş ve bu sefer Orkhomenos ve Tiryns'te de kazı yapmıştır.

Schliemann Miken'deki ilk kazısında, kentin Kykloplara yaraşır dev kale surlarının iç kısmında kazdığı bir çukurda, beş mezar odasını gün ışığına çıkarır. Mezarlarda erkek, kadın ve çocuklardan oluşan on dokuz kişiyle birlikte, içinde altın kabzalı, altın ve gümüş işlemeli, bronz kılıç ve hançerlerin de yer aldığı çok miktarda altın ve gümüş mezar eşyası bulunmaktadır. Erkeklerin yüzleri, sakal ve bıyıkları da dahil, yüzün şeklini yansıtacak şekilde dökülmüş, altından ölüm maskeleriyle kaplıdır. Bunlardan biri Agamemnon'un Maskesi olarak bilinegelmiştir; çünkü Schliemann, 1880 yılında yayımlanan *Mycenae* adlı çalışmasında iddia ettiği üzere, mezardaki erkeklerin Agamemnon ve arkadaşları olduğuna inanmaktadır.

Daha sonraki araştırmalar Schliemann'ın bulunduğu mezar odalarının MÖ 16. yüzyıla ait olduğunu, yani Agamemnon'un yaşadığı varsayılan yıllardan üç ya da dört yüzyıl daha eski olduğunu göstermiştir. Ancak Schliemann, bu mezarlarda bulunduğu değerli gömü adakları arasında, Homeros'un *İlyada*'da anlattığı silahların ve öteki objelerin tasvirlerinin bulunmasını yeterli görmüştür.

Schliemann ve Dörpfeld 1886 yılında Girit adasına da bir gezi yapmıştır. İkili başkent Heraklion'da, beş yıl önce Knossos'ta bir kazı yapmış olan, Minos Kalokairinos adlı yerel bir araştırmacıyla tanışır. Kalokairinos onlara, mo-

dern çağda keşfedilmiş, bilinen ilk tablet olan Linear B yazıtlı bir tablet de dahil, bulduğu şeyleri gösterir. Sonra onları Knossos'a götürür ve orada gördükleri Schliemann'ı öylesine heyecanlandırır ki hemen Oxfordlu arkadaşı Max Müller'e İngilizce bir mektup yazar; mektup 22 Mayıs 1886 tarihli ve Schliemann burada, Knossos kalıntılarının kahramanlar çağı kalıntılarından çok daha eski bir medeniyetin kalıntıları olabileceği ihtimalinden bahseder.

Schliemann 1889 Baharında yeniden Girit'e giderek Kalokairinos'un gösterdiği alanı satın almaya çalışır; ancak bunu başaramayınca vazgeçip Troas'a geri döner. Daha sonraları, Knossos'ta "Miken medeniyetinin orijinal vatanını keşfetmeyi umuyordum"¹ diye yazacaktır.

Schliemann'ın, Knossos'un kahramanlar çağı medeniyetinden çok daha eski bir antik medeniyetin beşiği olduğu inancı, bu sahayı 23 Mart 1900 tarihinde kazan Sir Arthur Evans tarafından doğrulanmıştır. 1900 yılında dokuz hafta boyunca iki dönümlük alanda 50 ile 180 arası işçiyle yaptığı kazılarda Evans, bugün Ege'nin en önemli arkeolojik alanlarından biri olan, Minos Sarayı adıyla anılacak arkeolojik alanın batı yakasını ortaya çıkarır. Böylece Evans, o tarihe kadar bilinmeyen bir medeniyeti, adını destansı Kral Minos'tan alan ve *Odysseia* XIX. Kitapta sözü edilen Minos medeniyetini keşfetmiştir.

Evans, Knossos'taki alanın Neolitik dönemden, muhtemelen MÖ 7. binyılın sonundan beri insanların yerleşim yeri olduğu sonucuna varmıştır. MÖ yaklaşık 2600'de Batı Anadolu'dan Girit'e ve Kykladlara büyük bir insan göçü yaşanmıştır ve bronz çağı kültürünü de beraberinde getiren bu insanlar Minos Dönemi denen bir dönemi de başlatmıştır. MÖ 2000 civarında Girit toplumunda köklü bir değişiklik yaşanmış, krallık kurumuyla birlikte hiyerarşik bir toplum ve bir sivil hizmetler ağı ortaya çıkmıştır. Bu da beraberinde, en

¹ A.g.e., s. 65.

büyüklerini Knossos, Phaistos ve Mallia'da gördüğümüz, saray denebilecek büyüklükte yapıların inşasını getirmiştir. Bu, MÖ 2000-1700 yılları arasındaki *Protopalatial* [İlk Saraylar] dönemin başlangıcına işaret eder. Bu dönemde, belli büyüklükteki yerleşim yeri merkezlerinde büyük saraylar ve daha küçük kraliyet konutları ortaya çıkmıştır. Yine bu dönemde, Girit gemileri Minos ürünlerini Troia ve Batı Küçükasya'nın diğer merkezleri ile Kıbrıs, Suriye, Mısır, Yunan adası Kythera ve Lipari adaları gibi daha uzak yerlere taşımaktadır.

Protopalatial dönem, Girit'teki bütün Minos saraylarının etrafındaki yerleşim yerleriyle birlikte tahrip edildiği MÖ 1700 civarında sona ermiştir. Bu tahribatın nedeni muhtemelen, o tarihlerde bütün Doğu Akdeniz'de büyük ve yaygın bir yıkıma neden olduğu bilinen çok büyük bir depremdi. Çok geçmeden, *Neopalatial* [Yeni/İkinci Saraylar] dönemin başlangıcı olarak görülen MÖ 1700-1450 yıllarında, eskilerinin yerine yeni ve daha büyük saraylar inşa edilmiştir. Bunlardan en görkemlisi Knossos'taki Minos Sarayıdır; Evans, buradan sarayın altın çağını tasvir eden olağanüstü freskler bulmuştur.

MÖ yaklaşık 1450 tarihinde, Minos sarayları ve onların çevresindeki yerleşim yerleri bir yangınla yerle bir olmuştur. Knossos bu yangında yıkılmayan nadir yerlerden biridir; ancak yine de saray kısmen zarar görmüştür. Bu felaketi bazı araştırmacılar, Kyklad adalarından Thera'nın (Santorini) ortasında patlayan büyük bir volkana ve muhtemelen neden olduğu deprem ve dev dalgalara bağlamaktadır. Başka bazı otoritelerse bu tahribatı, ihtimallerden bağımsız olarak, MÖ 1450 yılında Knossos'ta kontrolü sağlamış olan, Mikenli Yunanların istilasına dayandırmaktadır.

MÖ yaklaşık 1380 yılında Girit'te, belki bir savaş belki bir deprem, belki de her ikisi birden, başka bir felaket yaşanmış ve Knossos'taki büyük saray nihai olarak yıkılmıştır. Girit'teki bütün diğer saraylar da bu dönemde tahribata uğramış ve

hiçbiri bir daha yeniden inşa edilmemiştir; bu da Minos tarihindeki emperyal çağın sonu olmuştur. Evans Knossos'taki bu büyük yıkıntının kalıntılarını gün ışığına çıkardığında, üzerine Linear B adıyla anılagelen alfabeyle bir metin kazınmış, bunlar yangının etkisiyle pişerek bozulmadan geleceğe taşınmış 2000 adet kil tablet bulmuştur. Evans şahsen Knossos'un arkeolojisinde yeni bir halkın, yani Mikenlilerin istilasını gösteren hiçbir işaret olmadığı sonucuna varmıştır; çünkü 1939 yılında Pylos'taki kazısında Carl Blegen'in de rastladığı Linear B alfabesi, 1951-2 yıllarında Michael Ventris bu alfabeği çözene kadar bilinmemektedir.* Ventris, BBC'nin "Üçüncü Program"ında yaptığı, daha sonra 10 Temmuz 1952'de *Listener*'da da yayımlanan konuşmasında şunları söylemiştir:

Geçtiğimiz haftalar boyunca vardığım sonuca göre, Knossos ve Pylos tabletleri son tahlilde Yunanca yazılmıştır; bu zor ve arkaik bir Yunancadır, Homeros'tan 500 yıl önce ve belli kısaltmalar kullanılarak yazılmıştır; ama her halükârda Yunancadır.¹

Linear B yazıtlarının çoğu Girit'te Knossos ve Kydonia'da (Chania), Yunanistan anakarasındaysa Pylos, Miken ve Thebai'da bulunmuştur. Knossos'taki Savaş Arabası Tabletleri Odasındaki arşivde bulunan yazıtların en eskisi, çömleğiyle birlikte MÖ 1425-1390'a tarihlenmektedir. Bu binlerce tablet, görünüşe bakılırsa görece az sayıdaki "el" [kişi] tarafından yazılmıştır; buradan da söz konusu yazının büyük Miken saraylarında kralın bürokrasisi içinde yer alan ve bir loncaya bağlı, meslekten kâtipler tarafından kullanıldığı sonucuna varıyoruz. Saraylar yıkılınca Linear B yazıtları da kaybolmuştur ve dört ya da daha fazla yüzyıl süren karanlık

* O döneme kadar tabletlerin üzerinde iki farklı yazı sistemi olduğu bilinse de, henüz çözülmemişti -ed.n.

¹ A.g.e., s. 90.

çağlar boyunca Yunanlar, MÖ 8. yüzyılın ikinci yarısında Antik Yunan alfabe dili ortaya çıkıncaya kadar yazısız bir toplum olarak kalmıştır.

Bu arada 1888 yılında Schliemann "kumlu Pylos"ta Kral Nestor'un sarayını aramak üzere Güneybatı Peloponnesos'a gitmiştir. Ancak burada Miken çanak çömlek parçaları bulmakla birlikte, ne kraliyet mezarlarına ne de Nestor'un sarayının izine rastlamıştır.

Schliemann 1890 yılı Noel'inde Napoli'de hayatını kaybeder; ancak Dörpfeld, yakın tarihteki bulgulara ilişkin ortak çalışmalarının kendisine ait kısımlarını tamamlamak üzere işe koyulur. 1893 Baharında Hisarlık'a geri döner ve Sophia Schliemann ve Alman imparator II. Wilhelm'in mali desteğiyle yeniden başlayan kazıların sorumluluğunu üstlenir. 1893-4 yıllarında, Dörpfeld bugün Troia VII olarak bildiğimiz devasa kale duvarlarını ortaya çıkarır; bunlar aslında, belki de bu yerin Homeros'un *İlyada*'da anlattığı kent olduğuna dair çarpıcı kanıtlardır. Dörpfeld, 1894 yazında Hisarlık'taki kazılarını sona erdirir; çünkü Schliemann ve kendisinin, Homeros'un kentini bulduğuna ikna olmuştur.

Dörpfeld'in Hisarlık'ta 1894 yazında yaptığı son kazıdan sonra, Carl Blegen yönetiminde Cincinnati Üniversitesinden bir Amerikan arkeolog ekibi 1932 yılında kazılara yeniden başlayana kadar bölge kendi haline bırakılır. Blegen'in ekibi Hisarlık'taki kazıları 1938 yılına kadar sürdürür; ancak ertesi yıl II. Dünya Savaşı'nın patlak vermesiyle birlikte proje son bulacaktır. Bulgular da ancak 1950'de yayımlanabilecektir.

Blegen ilk kez 1963 yılında basılan *Troy and the Trojans* [*Troia ve Troialar*] adlı kitabında, Cincinnati Üniversitesi ekibinin bulgularını, 1870'lere kadar uzanan daha eski kazılardan elde edilenlerle birlikte özetlemiştir. O ve çalışma arkadaşları, dokuz ana katman içinde toplam kırk altı alt-katman ayırtılabilmektedir. Blegen şöyle yazar:

En genel anlamda ... artık kesin olarak söyleyebiliriz ki Troia I'den Troia V'i de kapsayacak şekilde tüm katman ve dönemler, erken ege bronz çağı dediğimiz bir çağa aittir; öte yandan Troia VI, orta bronz çağına keskin bir geçişe işaret etmektedir... Troia VIIb2 ile birlikte ... ani bir kopuşa rastlıyoruz; belli ki yeni bir halk gelmiştir bölgeye. Bu düzenin tam olarak ne kadar sürdüğünü henüz bilmiyoruz; ama bu alan, görünüşe bakılırsa izleyen yüzyıllar boyunca terk edilmiş ve kendi haline bırakılmıştır ve MÖ yaklaşık 700 yıllarında Yunan kolonicilerin gelişiyle yeniden meskûn bir yer haline gelmiştir. Buna denk düşen katman Troia VIII'dir ve Troia IX, Hellenistik ve Roma Dönemi İlion kentinin var olduğu periyodu ve kalıntılarını işaret etmektedir.¹

Blegen'in Troia I'den Troia VIII'in başlangıcına kadar ana katmanlar kronolojik tablosu şöyledir: Troia I (MÖ 3000-2500); Troia II (MÖ 2500-2200); Troia III (MÖ 2200-2050); Troia IV (MÖ 2050-1900); Troia V (MÖ 1900-1800); Troia VI (MÖ 1800-1300); Troia VIIa (MÖ 1300-1260); Troia VIIb1 (MÖ 1260-1190); Troia VIIb2 (MÖ 1190-700); Troia VIII (MÖ 700-).

Blegen'e göre, onun Troia VIIa diye adlandırdığı en üstteki Troia VII alt-katmanı, MÖ 1260 yılında Troia savaşında yıkılan kente aittir:

Kesin tarihi ne olursa olsun, yıkım kuşkuya yer bırakmayacak şekilde, şiddet ve ateş de kullanılarak insan eliyle gerçekleştirilmiştir. Kocaman taş ve kırık dökük tuğla yığınları diğer yanıp kararmış kalıntılarla birlikte, yıkılmış evlerin ve sokakların üzerine yığılmış ve bir kere daha her şey yerle bir edildiğinden genel olarak zemin dikkate değer bir şekilde yükselmiştir. Güney Kapısından içeri girince sağdaki ilk ev olan 700 No'lu Evin yıkıntıları arasında bazı insan iskeleti kalıntıları bulunmuştur; evin dışındaki sokaktan toplanan öteki parçalar da muhtemelen aynı kişiye aittir.²

¹ Blegen, s. 30.

² A.g.e., s. 161.

Blegen, diğer bireylere ait dağınık kalıntıların bu katman içindeki başka evlerin yıkıntıları arasında bulunduğunu belirtir ve devam eder:

Kanıtların toplamı, bana öyle geliyor ki, savaşın ve öldürmelerin yanı sıra Troia Villa'nın da tahribatını gösteriyor... Yangının kararttığı yıkıntılar ve yerleşim yerleri kalıntıları ... amansız düşmanlar tarafından kuşatılan, zapt edilen ve yağmalanan bir kentin kaderine düşen ... acımasız felaketin canlı bir resmini sunuyor.¹

Yeni bir kazı projesi 1982 yılında, Profesör Manfred Korfmann (1942-2005) yönetiminde, Tübingen Üniversitesinden bir Alman arkeolog ekibiyle başlatılmıştır: Korfmann bunu takip eden beş yılı aşkın bir süre boyunca her yıl Ege kıyısında Hisarlık'tan yedi kilometre güneybatıdaki Beşik koyunun kuzey ucunda büyük bir tümülüs olan Beşik Tepe civarındaki alanları kazmıştır. Bu Tümülüs 1879 yılında ilk kez Schliemann tarafından ve sonra ikinci kez Dörpfeld tarafından kazılmıştır; Dörpfeld eski bir tarihöncesi tepecinin geç bronz çağı döneminde bugünkü biçimine, konik bir Tümülüse evrildiğini göstermiştir.

Korfmann'ın ekibi Beşik koyunun, Hellespontos'ta Skamandros'un hemen ağzında bulunan Akhaların Limanı denen yerden ziyade, bronz çağı Troia'sının ana limanı olduğunu tespit etmiştir. Bu ekip ayrıca tümülüsün, Beşik koyundan 9 km kuzeydeki, Sigeion burnunun kuzey ucunda bulunan Akhilleus Tepesi denen yerden ziyade, neredeyse kesin olarak klasik dönemde Akhilleus'un mezarı olarak kabul edildiği sonucuna da varmıştır.

Korfmann Beşik koyunun orijinal sahil şeridinin geç bronz çağındaki yerini de belirlemiştir: Beşik koyu oldukça içeriye kaymış ve tümülüs Ege denizine doğru yaklaşık bir buçuk kilometre sokulmuş bir çıkıntının üzerinde kalmıştır.

¹ A.g.e., s. 161-2.

Korfmann'ın ekibi Beşik Tepe'nin tarihöncesi tabakalarının erken bronz çağı (MÖ 3. binyıl) ile Neolitik döneme (MÖ 5. binyıla) uzandığını tespit etmiştir. Ekip ayrıca 13. yüzyıldan kalma bir mezarlıkla birlikte, 7. yüzyıl ile 6. yüzyıl arası bir döneme tarihlenen Akhilleion yerleşim yerinin kalıntılarını da bulmuştur. Antik dönemin sahil şeridinde çok yakın olan mezarlıkta, ellinin üzerinde yakılmış ve gömülmüş ceset kalıntısı ile Yunanistan anakarasından gelme beş mühür taşı ve bir kılıç da dahil, Miken çanak çömleği ve mezar sunuları bulunmuştur. Burasının Agamemnon ordusunun mu yoksa Mikenli bir tüccar kolonisinin mi mezarlığı olduğu sorusu ortaya atılmıştır. İkinci seçenek daha olasıdır; çünkü mezarlık alanında kadın ve çocuklara ait ceset kalıntıları da bulunmuştur.

Korfmann denizin erken bronz çağında bugün olduğundan 500 metre daha Beşik koyundan içerlerde olduğunu tespit etmiştir. Sahilin gerisindeki 800 metreye yaklaşık 350 metre boyutlarındaki küçük tatlı su gölünün yeri bugün kumla kaplıdır. Dolayısıyla eskiden Beşik koyu, içeriye doğru oldukça girmiş ve sürekli temiz suyla beslenen, korunaklı ve ideal bir limanmış. Gemiler 21. yüzyılın başlarına kadar Hellespontos'a açılmak için ideal rüzgârı beklerken buraya demir atıyor ya da Schliemann'ın kendi erzağını ve ekipmanını getirirken yaptığı gibi, mallarını Beşik koyundan Troia'ya eski kara yolunu kullanarak taşıtmak üzere buraya boşaltıyorlarmış.

Korfmann'ın araştırmalarına göre Beşik koyundaki yerleşim alanı MÖ 3. binyıldan ortaçağ Bizans dönemine kadar canlılığını korumuştur. Ayrıca buranın, Akhalar Troia'yı kuşatırken Agamemnon'un ordusunun kamp yeri olduğu da neredeyse kesindir.

1988 yılında nihayet Türk hükümeti Korfmann'a, Blegen'in kazısının sona ermesinden sonra 50 yıl atıl kalmış olan Hisarlık tepesinde kazı yapmak üzere özel izin vermiş-

tir. Korfmann ağırlıklı olarak Alman, Amerikan ve Türk arkeologlardan oluşan uluslararası bir ekip kurmuş ve 2005 yılındaki ölümüne dek bu ekibi yönetmiştir. Kazılar her yıl yaz aylarında gerçekleştirilmiştir. Eski kazılarda ortaya çıkarılan antik yapılar onarılırken, Troia'nın daha alttaki yerleşim yeri keşfedilip haritalandırılmış, tepenin ve Troia ovasının kapsamlı bir jeomorfolojik taraması yapılmıştır.

Kazılarda Schliemann, Dörpfeld ve Blegen'in üzerinde çalıştığı "Dokuz Kent" ayrıntılı olarak belirlenmiş, tarihlenirilmiş ve ayrıca araştırma alanı da genişletilmiştir. Çeşitli katmanların tarihlendirilmesi Blegen'inkinden belli bir farklılık göstermiş ve ayrıca ek yeni alt-katmanlar da tespit edilmiştir. Troia VIII ve IX, Yunan ve Roma kentleri, sırasıyla en ince ayrıntısına kadar incelenmiş ve tarihlendirilmiştir. Ana tabakalara göre yeni tarihlendirme şöyle olmuştur: Troia I (MÖ 3000-2500); Troia II (MÖ 2500-2300); Troia III, IV, V (MÖ 2300-1700); Troia VI (MÖ 1700-1250); Troia VIIa (MÖ 1250-1180); Troia VIIb (MÖ 1180-1000); Troia VIII (MÖ 1000-85); Troia IX (MÖ 85- MS 400 ya da 600).

Troia I yaklaşık doksan metre çapında, etrafı zaman içinde yeniden inşa edilip güçlendirilmiş, 2,5 metre kalınlığında taş duvarla çevrili küçük bir köyden ibarettir; güneye bakan ana giriş kapısı ancak 2 metre genişliğindedir ve her iki tarafında koca birer kule yükselmektedir. Kaya yatağı üzerine oturtulmuş surlardan arta kalan çok az kalıntı, büyük Kuzey-Güney çukurunu açan Schliemann tarafından bulunmuştur. Troia I'in geçirdiği bütün aşamalar boyunca kale duvarlarının içi, hemen hepsi bir giriş ve odadan oluşan çeşitli şekillerde ve ölçülerde müstakil evlerle doludur. Evlerin hiçbirinde pencereye raslanmamıştır; düz tavanların üzeri çamur ve saman karışımıyla kaplanmıştır. Evler görünüşe göre düzenli bir şekilde sıralanmıştır; ancak sokaklara ya da kapılara açılan yollara ilişkin herhangi bir kalıntı bulunmamaktadır.

Korfmann ve çalışma arkadaşları Troia I'in yerleşik nüfu-

su hakkında Blegen ve grubuyla çoğu noktada aynı sonuca varmıştır: “Troia I’in halkı çiftçilik, hayvancılık ve balıkçılıkla uğraşıyordu. Kuzey Avrupa ve Anadolu’nun içlerine kadar uzanan Kuzey Ege ve Marmara denizi havzasının sahil yöreleriyle kültürel ilişki içindeydiler.”¹

Troia II Blegen’in belirttiği üzere, “İlk Yerleşim Alanı”nın sonunu getiren felaketin peşi sıra, kale duvarlarının yeni baştan tamamen inşasıyla” başlar. “Bir kopma ya da anlaşılır bir kronolojik boşluk olduğuna dair herhangi bir kanıt yoktur; tam tersine, Troia I’in kültürü anlaşıldığı kadarıyla hiçbir sekteye uğramaksızın Troia II’de de sürmektedir.”

Troia II Troia I’in duvarlarından bir parça daha kalın, yaklaşık 330 metrelik koruyucu surlarla çevrilidir. Duvar eskisine oranla daha büyüktür ve kentin büyük bir kısmını içine almaktadır. Güneydoğu ve güneybatıdaki, bugüne kadar ayakta kalmış iki giriş kapısını Korfmann ve Mannsperger şöyle tanımlar:

Güneydoğu ve güneybatı kapılarının tipik giriş salonları bulunuyor ve korkuluk duvarına sahip bir merdivenle güneybatı kapısına çıkılıyor. İç kısım bir başka kapıyla, Propylon IIC [anitsal kapı] ile ayrılmış olup, sıralı sütunlar bir çatıyla kaplanmıştır. İçerideki büyük uzun evlerin, “megaron” tarzı binanın ilk Yunan “dikdörtgen biçimli tapınak” [templum in antis] örneklerinden biri olduğu düşünülmektedir.²

Propylon’un ya da diğer bir deyişle iç kapının karşı tarafında, yaklaşık 30 metreye 14 metre ölçülerinde kale surları içindeki en büyük tapınak [megaron] bulunmaktadır. Güneydoğuya bakan bu büyük tapınağın portiko denen kare planlı ve sütunlu bir girişi vardır; bu giriş tavanı destekleyen bir ya da iki tahta sütunun bulunduğu büyük bir salona açılmaktadır. Bu yerin kralın tahtının bulunduğu oda olduğuna inanılmak-

¹ Korfmann ve Mannsperger, s. 29.

² A.g.e., s. 31-33.

tadır. Diğer tarafta da aynı plana uygun bir yapı bulunmaktadır; ancak bunun ölçüleri daha mütevazıdır. Bu iki binanın, kraliyet ailesinin yaşama ve uyuma alanlarını teşkil ettiği tahmin edilmektedir. Kale surları içindeki diğer tapınak da yine muhtemelen kral tarafından kullanılmaktadır.

Bu antik kentin Troia olduğunu söyleyen Korfmann ve Mannsperger'in yaptıkları kazılardan çıkardıkları sonuca göre Troia II muhtemelen yönetici ve soylu sınıfına ayrılmıştır; nüfusun geri kalanı kale duvarları dışında, daha aşağıdaki alanlarda yaşamaktadır.

Hem Blegen hem de Korfmann Troia VI'nın geçmişten tam ve çarpıcı bir kopuşu temsil ettiğini düşünmektedir. Korfmann ve Mannsperger'e göre:

20.000 metrekaarelik bir alana inşa edilmiş, tamamen yeni bir prenslik ya da kraliyet kalesi. Büyüklük ve muhtemelen önem bakımından, Hisarlık'ta ve Küçükasya'da bu zamana kadar bulunmuş bütün öteki yerleşim yerlerinde karşımıza çıkan kalelerden çok büyük ... 552 metre uzunluğundaki, kesme taştan örülmüş sur duvarları yeni bir tarzda inşa edilmiş ve teknik olarak çok daha üstün; hafif bir eğimle aşağıya uzanan duvarın üzerinde büyük kuleler ve mazgallar bulunuyor. Surların kalınlığı dört ila beş metre arasında değişiyor ve yükseklikleri de altı metreyi geçiyor ... güneydeki ana kapının iki yanında birer kule bulunuyor... Kale duvarlarının arkasında, içerideki eşmerkezli teraslar üzerinde yer alan binalar kalenin merkezine doğru yükseliyor. Megaron da dahil büyük müstakil binalardan bazıları iki katlı; ancak bunlar sadece akropolisin çevresi boyunca uzanıyor.¹

Blegen, Troia VI kazılarında ortaya çıkan, hiç kuşkusuz en önemli yenilik dediği şeyi anlatır:

Burada kemikleri Cincinnati Ekibi tarafından daha önceki döneme ait katmanlar arasında bulunmamış bir at vardı.

¹ A.g.e., s. 34.

Altıncı Yerleşim'in ilk safhasını temsil eden bir katmanda at kemikleri ortaya çıktı ve az ya da çok bu kemikler daha sonraki katmanlarda da karşımıza çıkmaya başladı. Orta bronz çağında yerleşim yerinde hâkim olduğu varsayılan yeni gelenler beraberlerinde at da getirmiş ve bu onlara erken bronz çağındaki Troialılara göre büyük bir üstünlük sağlamış olmalı.¹

Korfmann'ın Hisarlık'taki kazısı kalenin aşağısındaki Troia VI yerleşim yerine ilişkin bir araştırmayla başlamıştır.

Varlığı çoktan beri kabul ediliyordu; ancak şimdi kalenin 400 metre güneyine doğru bir savunma hattıyla çevrelenmiş olduğu biliniyor. Etkileyici ahşap yapılar bulundu burada. 200.000 metrekarelik yerleşim alanıyla, Troia'nın daha önce tahmin edilenden on kat daha büyük olduğu ortaya çıktı. Burada yaşayan nüfusun 7000 civarında olduğu tahmin ediliyor. Bu bulgular Troia'yı o dönemde, Küçükasya'nın ve Yakındoğu'nun önde gelen ticaret ve saray kentleri arasına sokuyor. Troia çeşitli düzeylerde söz konusu ticaret ağıyla bağlantılıdır.²

Hem Blegen hem de Korfmann, Troia VI'nın yıkıcı bir deprem neticesinde yerle bir olduğu sonucuna varmıştır ve kent çok geçmeden Troia VIIa diye bildiğimiz haliyle yeniden kurulmuştur. Korfmann ve Mannsperger, MÖ 1250-1080 dönemine denk düştüğünü hesapladıkları, Troia VI'dan Troia VIIa'ya geçişe ilişkin şunları yazar:

Kale duvarlarının bir kısmıyla birlikte, Troia VI'nın evlerinin kalıntıları tamir edilip yeniden kullanıma sokulmuştur. Troia VI ile Troia VIIa arasında kültürel bir kopuş yoktur; ancak binalar artık daha düzenlidir ve dikkat çekici bir biçimde daha küçük ve sıkıştırılmıştır. Nüfus artmıştır ve aynı şekilde hem yerleşim yerinin içinde hem de çevredeki yer-

¹ Blegen, s. 113.

² Korfmann ve Mannsperger, s. 38.

leşim yerlerinde depolama kaplarının sayısı da artmıştır. Miken çanak çömlekleri kullanılmaktadır hâlâ. Amerikalı kazı ekibi [Cincinnati Ekibi] yangında kül olmuş Troia VIIa yerleşimi ile “Troia” ya da *İlyada*’daki “İlion”u aynı yer olarak kabul etmiştir. Ancak bu yorum tartışmalıdır.¹

Yeni Yunan kenti İlion, Troia VIII, Korfmann ve arkadaşları tarafından MÖ 1000-85 yılları arasındaki döneme tarihlenmiştir. Korfmann ve Mannsperger’e göre, “büyük oranda terk edilmiş yerleşim alanına, Küçükasya’dan gelen Yunanlar yeniden yerleşmiştir:”

Troia VI/VII anıtlarının kalıntıları, yeni yapılmakta olan kale surları ile evlerin duvarlarında kullanılmıştır. İlk başta burası mütevazı bir yerleşim yeridir; ancak sonra, özellikle MÖ 3. yüzyılın başlarında güneybatıdaki kale duvarlarının dışında bulunan Kybele kutsal alanının binası ve kale içindeki Athena Tapınağıyla birlikte, özellikle “Kutsal Kent İlion” olarak saygıyla anılan bir kent haline gelmiştir... Daha önce değilse şayet, tapınak inşa edildiğinde, Troia VII ve Troia VI’nın merkezi ve en yüksek binaları sökülüp dağıtılmıştır. Güneye doğru düzenli bir şekilde aşağıya uzanan kent, Troia VI/VII aşağı kentlerinin kalıntıları üzerine ve arasına yayılmıştır. MÖ 85 yılında yerleşim yeri Romalılar tarafından ani bir baskınla yerle bir edilmiştir.²

Roma kenti Novum İlium, yani Troia IX Korfmann’ın ekibi tarafından MÖ 85 ile büyük bir depremle yıkıldığı tarih olarak düşünülen MS 400 ya da 600 yılları arasındaki döneme tarihlenmiştir. Athena Tapınağı muhtemelen Troia’yı Julius-Claudius sülalesinin soyağacının uzandığı, atası saydığı Aineias’ın yurdu olarak el üstünde tutan İmparator Augustus tarafından yeniden inşa edilmiştir. Korfmann ve Mannsperger, bu Roma kentindeki tapınak ve diğer kalıntıları şöyle anlatır:

¹ A.g.y., s. 40.

² A.g.y., s. 42.

Oradaki bu anıttan geriye, onun giriş bölümünü destekleyen muazzam temel taşlarının uzun kenarı ile dikdörtgen biçimindeki 9500 metrekarelik kutsal alanı çevreleyen duvarlar kalmıştı; “Kutsal İlion” kalıntılarının güney yamacında sunaklar ve bir toplantı salonuyla birlikte, Augustus döneminden kalma ancak Hadrianus tarafından yeniden inşa edilmiş, üstü kapalı küçük bir tiyatro (Odeion) da bulunuyordu. Bunlardan pek de uzakta olmayan bir yerde, mozaik döşeli tabanıyla muhtemelen bir spor ve hamam kompleksi vardı. Ve büyük bir tiyatro tepedeki tapınağın kuzeyinde yer alan doğal oyuğa yerleştirilmişti. İlium MS 3. yüzyıla kadar Roma’nın cömert himayesinden faydalanmıştır. Tepenin eteklerindeki yerleşim yeri yeni baştan inşa edilmiş, geleneksel *insula* [çok katlı yapı] düzeni esas alınarak birkaç kez genişletilip büyütülmüş ve 3,5 kilometrelik bir kent duvarıyla çepeçevre kapatılmıştı.¹

Antik Troia kentinin yeniden keşfedilme tarihi, en azından bugüne kadar özet olarak böyledir. Michael Wood, *In Search of the Trojan War [Troia Savaşının Peşinde]* (1996) adlı kitabının ikinci baskısının sonunda şöyle yazmıştır: “Troia ve Troia savaşının tarihi konusunda yapılan uzun araştırmaların artık bir doygunluk noktasına erişmiş olabileceğini iddia etmek için henüz erken; ancak bugün tarih ile mitolojinin kesişme noktalarının sıkı bir biçimde tespit edilebileceği bir noktaya erişiyor olduğumuzu söyleyebiliriz.”²

¹ A.g.y., s. 43.

² Michael Wood, s. 256-7.

Troia ve Troas

Antik Troia kentini ilk kez Nisan 1961'de, bir önceki Eylül ayında öğretmenliğe başladığım İstanbul'daki Robert Kolej'in yarıyıl tatilinde ziyaret ettim. Eşim Toots (Dolores) ve ben, üç küçük çocuğumuz, Maureen, Eileen ve Brendan'la birlikte İstanbul'dan Türkiye Denizcilik İşletmesine ait bir vapurla Çanakkale boğazının [Yunanca Hellespontos] Asya kıyısındaki Çanakkale limanına geldik. Yanımızda öğrencilerimden, Türkiye vatandaşı bir Yunan olan ve Troia'yı, ardından da Küçükasya'nın Ege kıyılarındaki arkeolojik alanları ziyaret edeceğimizi duyunca son anda bize katılmaya karar veren Andreas Dimitriades vardı.

O tarihte Türkiye'de henüz turizm başlamış değildi ve bu yüzden antik Troia kentini kendi başımıza gezmek zorundaydık; harabeleri koruyan bir Türk jandarması dışında kimse yoktu. Geziye çıkmadan önce hazırlık için o tarihe kadar bu antik yerleşim yeri üzerine çalışmalar yapmış arkeologların eserlerine ek olarak *İlyada*'yı da yeniden okumuştum.

Güzel bir bahar günüydü ve harabeleri dolaştıktan sonra, hâlâ Schliemann'ın açtığı çukuru bir yara gibi üzerinde taşıyan Hisarlık tepesinde, bir pelit ağacının altında piknik yapmıştık. Tepe kuzeybatı yönünde bütün manzaraya hâkimdi ve gün ortasının parlayan ışıkları, Homeros'un Troia ovasının "çiçekli çayırları"¹ arasından kıvrılarak akan Skamandros'un "güzel suları"² dediği manzarayı seriyordu önümüze; ileride

¹ *İlyada*, XXI:2.467.

² *İlyada*, XXI:354.

“hızla akan” Hellespontos,¹ Asya tarafındaki Kumkale burunun biraz ötesinde Ege deniziyle birleşiyordu.

Kumkale’nin biraz güneyinde, Ege kıyısında birbirine yakın duran iki konik tepeyi görebiliyorduk. Bunların, Schliemann’ın Akhilleus ile Patroklos’un mezarları dediği, iki tümülüs olduğunu fark ettim o zaman. Andreas ve ben, bu tümülüslere daha yakından bakmak için Kumkale ovasında bir yürüyüşe çıkmaya karar verdik; bu arada Toots da, tepedeki harabelerde oyun oynayan çocuklara göz kulak olacaktı. Haritaya bakıp Kumkale’nin yaklaşık altı kilometre uzakta olduğu tahmininde bulundum; ki bu bir saatten fazla yürüyüş mesafesi demekti. Ancak yürüyüşümüz tahminimden iki kat daha uzun sürdü; çünkü yolumuza Skamandros çıkmıştı. En sonunda, Kumkale yakınlarında bir yerde, nehrin üzerine gerilmiş iki ip sayesinde, Tarzan gibi bir ipin üzerinde yürüyüp öbür ipe tutunarak karşıya geçmeyi başardık.

Tümülüsler Kumkale’nin bir kilometre güneyindeydi ve Schliemann’ın Akhilleus’un mezarı olduğunu söylediği, eski bir Türk mezarlığına ait sarıklı mezartaşlarıyla çevrili yerde durup dinlendik.

Tam tümülüsü inceliyorduk ki, yaklaşan atların nal seslerini duyunca şaşırdık ve sonra, Kumkale ile Homeros’un Troia’sında adı geçen yerlerden Sigeion burnu arasındaki, Ege denizine paralel uzanan kıyıdan bize doğru altı atlının geldiğini gördük.

Atlıları karşılamak üzere yola çıktık; bize hoş geldiniz diyen atlılar kim olduğumuzu ve burada ne yaptığımızı sordular. Andreas onlara, benim Amerikalı bir profesör olduğumu söyledi. Kendisi de öğrencimdi ve antik Troia kenti ile çevresini geziyorduk. Yetmiş yaşlarında görünen en yaşlı atlı, okulda kendisine söylendiği kadarıyla, Troia’nın antik bir Anadolu kenti olduğunu ve sonra Yunanlar tarafından işgal edildiğini anlattı. Kendisinin ve beraberindekilerin yöredeki Yenişehir

¹ *İlyada*, II:845.

köyünden olduklarını ve gençliğinde komşularının yarısının Yunan olduğunu söyledi. İhtiyarın bize anlattığına göre Yunan komşularıyla her zaman çok iyi geçiniyorlarmış ve sık sık onların dini festivalleri olan *paniyeria*'ya davet ediliyorlarmış. Ama o insanlar, ihtiyarın gururla kendisinin de katıldığını söylediği Türk Kurtuluş Savaşını izleyen 1923'teki nüfus mübadelesi sürecinde buraları terk etmiş. Hisarlık tepesini işaret ederek, "Yunanlar uzun zaman önce Troia'yı işgal etti, biz de onları sürüp attık ve şimdi Anadolu bizim" dedi.

İhtiyar yapacak işleri olduğunu ve gitmeleri gerektiğini söyledikten sonra bize iyi yolculuklar diledi. İhtiyar ve beraberindekiler ayrıldıktan sonra, Hisarlık'a dönmeden önce tepenin üzerinde bir süre daha oturup yaşadığımız olay üzerine düşündük.

Schliemann'ın 1871 yılında, Hisarlık'taki tepeyi kazmak için Yenişehir'den ve çevredeki diğer iki köyden 100 Yunan işçi kiraladığını not etmiş olduğunu hatırladım. Şöyle yazıyordu: "Türk işçi bulamadık; çünkü onlar bu sıralar tarla işleriyle meşgul."¹ Schliemann, "türlü çeşit Yunan festivalleri" yüzünden işin sık sık yarıda kesilmesinden şikâyetçiydi; çünkü "yöredeki en yoksul Yunan bile, bir saat için 1000 frank verseniz dahi festival zamanı" çalışmazdı.² Başka bir yerde Schliemann, Türk hâkimiyetinde geçen üç yüzyıla rağmen Yunanların ulusal dillerini olduğu gibi koruduklarından söz etmişti şaşkınlıkla. Öte yandan şimdi, o günlerin üzerinden daha yüzyıl bile geçmeden bütün Yunanlar gitmişti ama yine de Yenişehir'de hatırlanıyorlardı. Bu yüzden Akhilleus'un mezarı başında, Küçükasya'da neredeyse üç bin yıldan daha fazla süren Yunan mevcudiyetinin başlangıç ve bitişine dokunduğum hissine kapıldım. Bu üç bin yıl boyunca, Türk fetihleriyle tarihin seyrinin değişmesinden önce, Anadolu'nun büyük bir kısmı Yunanlaşmıştı.

¹ Aktaran: Michael Wood, s. 67.

² A.g.y.

Ertesi gün Çanakkale’de bir balıkçı teknesi kiraladık. Bu sayede Çanakkale boğazının Avrupa sahilleri boyunca ilerleyip Ege denizine inme ve oradan da Asya kıyısına geçme imkânımız olacaktı. Tekneyle Çanakkale’den, II. Mehmet’in 1452 yılında Konstantinopolis’i fethetmeden kısa bir süre önce yaptırdığı, şehri kuşatmadan önce Hellespontos’u kapatmasına hizmet edecek olan muhteşem manzaralı bir iç kalenin bulunduğu Yunan Abydos’a, yani “Denizin Kilidi” anlamına gelen Kilitbahir’e geçtik. Oradan Gelibolu Yarımadası kıyıları boyunca ilerleyerek 1915 Çanakkale savaşı sırasında şehit düşen askerlerin anısına Türklerin yaptırdığı, bir tepede yükselen savaş anıtını geride bırakıp Seddülbahir’e kadar gittik. “Denize Engel” anlamına gelen Seddülbahir, Çanakkale boğazına girişi kapatmak için 1659’da inşa edilen dış taraftaki kalelerden biriydi; diğeriyse Asya kıyısındaki Kumkale’ydi. Her iki kale de Çanakkale savaşı sırasında çok büyük tahribata uğramıştı.

Buradan, antik dönemden beri Hellespontos’a girişi gösteren bir fenerin bulunduğu Kumkale’ye geçtik. Bir diğer fener, Gelibolu Yarımadasının ucundaki Helles burnundaydı. *Agamemnon* tragedyasında Aiskhylos, Klytaimnestra’nın nasıl Hellespontos’tan Miken’e yol boyunca yakılan işaret ateşlerinden Troia’nın düştüğü haberini aldığını anlatır.

Sonra Simoeis ve Skamandros nehirlerinin Hellespontos’a karıştığı, Kumkale’nin doğusundaki bataklığa dönüşmüş nehir ağzını geçerek boğazın Asya kıyılarını gezmeye başladık. Strabon Hellespontos’un Asya kıyısındaki 8 kilometrelik ilk kıyı kuşağının Kumkale’den Rhoiteion’a uzandığını söyler:

Rhoiteion’dan sonra, yıkık bir kent olan Sigeion, donanma merkezi, Akhaların bir limanıyla kampları, Skamandros’un ağzı ve Stomalimne denilen yer gelir; çünkü Simoeis’le Skamandros ovada birleştikten sonra, aşağıya doğru çok miktarda alüvyon taşır ve kıyıyı doldurarak bataklık ve yosunlardan oluşan bir kör ağzı meydana getirir.¹

¹ Strabon, XIII:1.31.

Burası Akhaların karaya ayak bastığı ve Troia kuşatması başlarken kamp kurduğu farz edilen yerdir. Oysa Korfmann ve çalışma arkadaşları çıkarma ve kamp yerinin Ege kıyısındaki Beşik koyu olduğunu iddia eder.

Çanakkale boğazının bu kıyı şeridi, ilk gezginlerin çoğunun Troia ovasını ilk gördükleri yerdir. Strabon, “Kelimenin özel anlamıyla buraya Troia ovası adı verilmiştir; ve işte şairin adını saydığı yerler gözlerimizin önünde uzanıyor”¹ diye yazar.

Nehir ağzının ötesindeki, yerel adı İntepe olan bir tümölüsü geçiyoruz. İlk gezginler genellikle burayı Telamon’un oğlu Aias’ın mezarı bellemiştir. Aias’ın mezarı tanrıların katında yerini alan bir kahramanın onuruna inşa edilen yapı anlamına gelen *heroon* olarak görülür. Strabon’a göre, Rhoiteion’un yanı başında alçak bir kıyı şeridi vardır:

Bu kıyıda Aias’ın mezarı ve Antonius tarafından Mısır’a götürülen bir heykeli vardır. Fakat Caesar diğer heykelleri sahiplerine geri verdiği gibi, bu heykeli de Rhoiteionlulara geri vermiştir. Mısırlı kadını [Kleopatra] taltif etmek için Antonius birçok ünlü tapınaktan en nefis adakları almıştı; fakat Augustus onları da tanrılara geri verdi.²

İmparator Hadrianus, MS 124’teki Küçükasya seyahatinde Aias’ın mezarına bir ziyarette bulunmuştur. Hellespontos’un sularının tümölüsün bir parçasını aşındırıp o muhteşem kahramanın beyaz kemiklerini ortaya çıkardığını görünce onları hürmetle öperek daha yüksekteki yeni bir tümölüse, bugünkü yerine gömmüştür. Schliemann 1879 yılında, Hadrianus döneminden (MS 117-138) kalma bu tümölüsü kazmıştır; ama o aynı zamanda, söz konusu tümseğin daha erken bir çağdan *heroon* olduğuna ilişkin kanıtlar da bulmuştur. Tümölüsün yakınında bir yerde, Schliemann “muazzam

¹ Strabon, XIII:1.34.

² Strabon, XIII:1.30.

büyüklikte, giysileri üzerinde bir savaşçının parçalanmış bir heykelini” keşfetmiştir. Bu muhtemelen Antonius tarafından sökülüp götürülen ve sonra Augustus tarafından yerine konan kült Aias heykeliydi. Sonra bu heykel ortadan kaybolmuştur; muhtemelen o da Greko-Romen dünyanın birçok heykelinin kaderini paylaşarak, yöre halkı tarafından ya inşaatta ya da kireç yapımında kullanılmıştır.

Boğazın beş kilometre kadar aşağısındaki, Babakale denen bir kayalık burnu geçtik. Burası klasik dönemde Hellespontos’un en zengin yerleşim yerlerinden biri olan ve Rhoiteion diye anılan yerdi. Buranın zenginliğini, MÖ 425 yılında Attika-Delos Deniz Birliğinin tayin etmiş olduğu verginin büyüklüğünden anlıyoruz. Strabon, “Kent yıkıldığı zaman toprakları Sigeionlular, Rhoiteionlular ve diğer komşu halklar arasında bölüştürülmüştü. Fakat burası tekrar kurulduğu zaman geri verildi” diye yazar.¹ Arkeolojik kazılar Rhoiteion’un MÖ 700 yılından Roma döneminin başlangıcına kadar meskûn bir yer olduğunu ortaya koymuştur; ancak bugün orada görülecek hiçbir şey bulunmuyor.

Kıyıda üç kilometre daha ilerleyince küçük bir koya rastlıyoruz; burası antik Ophryinion kentine yakındır ve bu kentin oraya buraya saçılmış kalıntıları Çanakkale boğazına tepeden bakan eski bir Türk mezarlığının içinde kalmıştır. Strabon buradan kısaca bahseder: “[Rhoiteion’a] yakın bir yerde Ophryneion vardır; onun da yanında, çarpıcı bir yerde Hektor’un etrafı çevrili kutsal arazisi bulunur.”²

Bu alanda yapılan bir arkeolojik kazıda, bazı antik yapıların temelleriyle birlikte, Erken Bizans döneminden kalma bronz parçalar, MÖ 600 yılına tarihlenen çanak çömlek parçaları ve diğer başka objeler bulunmuştur. MS 17. yüzyıla kadar ziyaretçilere Hektor’un mezarı diye gösterilen bu yerde bir tümülüse dair hiçbir emareye rastlanmamıştır.

¹ Strabon, XIII:1.42.

² Strabon, XIII:1.29.

Buradan beş kilometre ilerideki, antik Dardanie olarak bilinen yerin kıyı şeridini geride bıraktık. Kent adını Zeus ve Elektra'nın oğlu, Troia kraliyet ailesinin kurucusu Dardanos'tan almıştır. Antik dönem verilerine göre burası Troas'ta kurulan ilk kenttir ve etrafındaki bölgeye Dardanie ve daha sonra da *Dardanelles* adı bu yüzden verilmiştir. *İlyada* XX. Kitapta Dardanos'tan bahsedilir. Aineias kavgaya tutuşmadan önce atalarının adını sıralayarak Akhilleus'a seslenir: "Bulut devşiren Zeus, baba oldu ilkin Dardanos'a,/Dardanos kurdu Dardanie'yi,/o zamanlar kutsal İlyon yoktu,/ölümlü insanların büyük kenti yoktu ovada./Dardanoslular çok pınarlı İda'nın eteklerinde otururdu."¹

Bu alanda erken bronz çağından tutun da Roma dönemine kadar tarihlenen pek çok çanak çömlek parçası bulunmuştur. Bunlar dışında bu yerde Dardanos Tümülüsü olarak bilinen bir gömü alanı kalmıştır yalnızca. Bulunan mezarlarda MÖ 4. yüzyıldan 2. yüzyıla kadar uzanan döneme ait objelere rastlanmıştır.

Eskiden Dardanos burnu, şimdilerde Kepez burnu denen noktayı dönünce, Çanakkale'nin güneyinde uzanan geniş bir koya geliyoruz. Burada Kilitbahir Kalesi vardır ve sonra boğazın başladığı yerde Çanakkale görünür. Görkemli bir manzaraya sahip Hellespontos, Asya ve Avrupa kıtalarının birbirine yaklaştığı Nara burnundan başlayarak uzanır.

Ertesi gün üç çocuğumun üçü de hastalandı ve yöredeki bir doktor onları muayene ettikten sonra kızılıcık çıkardıklarını söyledi. Birkaç gün Toots'un onlarla birlikte özel bir odada kalması gerekiyordu. Onları hastaneye yatırdıktan sonra Andreas'la birlikte, ertesi gün Troas bölgesini dolaşmak üzere bir jeep kiraladık.

Sabah erkenden yola koyulduk ve ilk durağımız, Troas içlerindeki belli başlı kasabalardan biri olan, İda dağının kuzey ve batı yamaçlarından doğan Skamandros'un önemli kolla-

¹ *İlyada*, XX:215-18.

rından Akçin çayı üzerindeki Ezine'ydi. Homeros'un Dardanie'sinin kalbinde, Troialılar Katalogunda, Vergilius'un *Aeneis* adlı eserinde Roma'nın kurucusu olarak gösterilen Aineias tarafından yönetilen bir bölge olarak adı geçen yerdeydik.

Köprüyü geçerken kıyıda toplanmış bir kalabalık gördük ve onların yanına gittik. İnsanlar nehirden, komutanları tarafından denetlenen bir grup Roma askerinin tasvir edildiği kocaman antik bir rölyef çekiyordu. Kasaba halkı önce bizi Çanakkale Müzesinden gelen arkeologlar sandı; ancak Andreas onlara kim olduğumuzu anlattı ve benim bu rölyefin Roma dönemine ait olduğunu düşündüğümü söyledi. O rölyef bugün İstanbul Arkeoloji Müzesinde bulunuyor ve Roma imparatorluk dönemine ait bir eser olarak sergileniyor.

Yolculuğumuzun bir sonraki aşamasında anayolu terk edip dar bir toprak yola saptık ve Troas'ın güney sahilindeki Behramkale köyüne ulaştık. Burası ilk kez 1881-83 yıllarında Society of Boston antikacılarının finansman sağladığı, J. T. Clarke ve F. H. Bacon başkanlığında bir Amerikan ekibi tarafından kazılıp ortaya çıkarılmış antik Assos kenti idi. Amerikalı ekibin bulduğu antik objelerin çoğu, yüz yıldan fazla bir zamandır Boston Güzel Sanatlar Müzesinde sergilenmektedir; bulunan parçaların az bir kısmı da Louvre ve İstanbul Arkeoloji Müzesinde yer almaktadır. Sonuç olarak Assos, Türkiye'de turizmin başladığı tarihten beri arada bir ziyaret edilse de, Batıda iyi bilinen bir yerdi. Bugünse Ege kıyılarının en popüler yerlerinden biridir. Andreas'la birlikte ziyaretçi defterini imzalarken, kayıtlı çok az isim olduğunu gördük; dahası bunların kaydı uzun yılları kapsıyordu. Biz son birkaç yılda burayı ziyaret eden ilk kişilerdik.

Antik Assos yerleşim yeri bizim ilk ziyaretimizden sonra etraflı bir biçimde yeniden araştırılmıştı: Akropolis bir Türk ekip tarafından, kentin üzerine kurulduğu büyük kaya parçasının kuzey yönündeki denize uzanan yamaçlarda yer alan aşağı kentse Fransız arkeologlar tarafından kazılıp incelenmişti.

Amerikan kazı ekibinin akropoliste bulduğu parçalar, kentin erken bronz çağında kurulduğunu göstermektedir. Clark hem Strabon hem de Homeros'ta adı geçen Pedasos kentinin bronz çağı yerleşimi olduğunu tespit etmiştir. Homeros, *İlyada* VI. Kitapta kentten bahseder: "Erlerin başbuğu Agamemnon öldürdü Elatos'u,/Elatos, güzel akan Satnioeis ırmağı kıyılarında/sarp Pedasos'ta otururdu."¹

Yine aynı şekilde Homeros XXI. Kitapta, Troialıların müttefiki, kızı Priamos'un eşlerinden biri olan, Leleglerin kralı Altes'ten bahsederken Pedasos'tan da söz eder: "Altes kralıdır savaşsever Leleglerin,/Satnioeis kıyısında yalçın Pedasos'u tutardı elinde./Priamos aldı işte onun kızını,/başka karıları da vardı bir sürü."²

Arkeolojik bulgular gösteriyor ki, bugün kalıntılarını gördüğümüz Assos kenti MÖ 7. yüzyılda kurulmuştur. Yunan tarihçilerden alıntılar yapan Strabon'a göre Assos'u kuranlar, Lesbos'un en kuzey ucundaki, karşı kıyıdan görülebilen ve şimdiki Yunan yerleşim yeri Molivos'un olduğu yerde bulunan Mithimna'dan gelen Aioliyalılardır.

Assos'un en şaşıaalı dönemi, Aristoteles'in burada bir felsefe okulunu yönettiği MÖ 347-344 tarihleri arasındır. Bu okulu, Atina'da Platon'dan ders almış, Atarneus'un Tiranı olarak tanınan ve iyi bir despot olan, hadım Hermes himaye ediyordu.

Assos'un büyük oranda MÖ 4. yüzyıldan kalma kale duvarları, Küçükasya'dakiler içinde en etkileyici olanlardan biridir. Yaklaşık yarısı ayakta kalmış, beş kilometrelik orijinal duvar kenti çevreliyor. Akropolisin zirvesinde MÖ 530 yılından kalma, Küçükasya'daki en eski tapınaklardan biri olan Athena Tapınağı bulunuyor. Akropolis denizden 236 metre yükseklikte ve bir tarafında Güney Troas'tan İda dağına, diğer taraftaysa Adramytteion körfezinden Lesbos'a ve Ege sahillerine uzanan muhteşem bir manzaraya sahip.

¹ *İlyada*, VI:33-5.

² *İlyada*, XXI:86-8.

Assos'tan ayrılıp taşlı topraklı bir yoldan sahil boyunca batıya, Türkçede Bababurnu denen, Troas'ın güneybatı köşesini oluşturan bir burun olan Lekton'a (Lectum) doğru ilerledik. Bababurnu'na geldiğimizde, küçük bir köyde insanlar etrafımıza üşüştiler ve yabancıların buraya nadiren geldiğini söylediler. Bir genç bana, Roma döneminden kaldığı görülen, kilden yapılmış bir oyuncak satmaya çalıştı ama ben almadım; çünkü Türkiye'de, en küçüğünden bile olsa, antik eserlerle ilgili yasalar çok sert.

Strabon kitabında birkaç yerde Lekton burnundan söz ediyor; çünkü burası Troas bölgesinin topografyası açısından odak teşkil edecek bir önem taşıyor. Bir yerde de, aksi halde meçhul kalacak olan, Homeros'un anlatılarında da adı geçen bir anıtlı ilgili olarak buranın bahsi geçiyor. Strabon, "Lekton'da Agamemnon'un yaptığı söylenen on iki tanrılı bir sunak görülecektir"¹ diye yazar; ancak buna dair bir iz bulunmuş değildir.

Lekton burnunu gördükten sonra Andreas'la birlikte Çanakkale'ye geri döndük. İki gün sonra Toots ve çocukların hastaneden çıkmalarına izin verildi ve biz de hep birlikte, Türkiye Denizcilik İşletmelerine ait bir yolcu gemisiyle İstanbul'a geri dönüp, ilk Troia ve Troas gezimizi sonlandırdık.

İzleyen yıllarda Toots'la birlikte sık sık bölgeyi ziyaret ettik. Bazen arabası olan arkadaşlarımız bize eşlik ediyordu; ama sonra biz de kendi başımıza, her zaman bozulduğu için Opeless adını verdiğimiz, üçüncü el Opel marka arabamızla bölgeyi ziyaret ettik. Toots sürüyordu arabayı (ben hiçbir zaman araba kullanmayı öğrenmedim); ben de modern yol haritalarına ve antik yerleşim yerlerini gösteren atlalara bakarak yolu tarif ediyordum. Bazen Troas'ta ya da Anadolu'nun başka bölgelerinde, haritaya girmemiş yanyolarda umudumuzu yitirdiğimizde, yol sormak için sık sık duruyorduk.

¹ Strabon, XIII:1.

Toots'la yaptığımız gezilerden birinde, Ezine'den Tenedos'a vapur seferinin yapıldığı küçük bir Ege köyü olan Odunluk İskelesine kadar uzanan merkez Troas'ı keşfettik.

Ezine'nin birkaç kilometre batısından, antik kent Neandria yazılı tabelanın oradan sola dönerek bir yanyola saptık. İda dağı'nın en kuzey kolunda, deniz seviyesinden 520 metre yükseklikte bulunan ve beş kilometrelik zorlu bir bayırdan çıkılan granit kayaçlardan oluşmuş Çığrı dağı'nın çıplak tepesinde kuruluydu kent. MÖ yaklaşık 400 yılına tarihlenen Neandria'nın görkemli kale surları üç metre kalınlığındaydı ve 1400 metreye 450 metrelik bir alanı çevreliyordu. Kentin güneye bakan ana giriş kapısı gayet iyi korunmuştu.

Bu yerleşim yeri 1899 yılında, Alman arkeolog Robert Koldewey tarafından kazılmıştı. Bulunan çanak çömlek parçaları Neandria'nın Lesbos'tan gelen Aioliyalılar tarafından MÖ 8. yüzyıl sonlarında kurulduğunu gösteriyordu. Kent, I. Antigonos Monophthalmos'un buradaki halkı yeni (daha sonra Aleksandreia Troas adıyla anılacak olan) Antigoneia kentine taşıdığı, MÖ 4. yüzyılın sonuna kadar varlığını sürdürmüştü. O tarihten beri burada oturan olmamıştı; kenti ziyaret ettiğimizde bizim de tanık olduğumuz gibi, yalnızca yörenin çobanları, sığırları otlatmaya geliyordu kente. Ne ilginçtir ki, Neandria sikkelerinin bir yüzünde de otlayan bir at figürü bulunur.

Kentin doğu köşesine yakın bir tepede kuruludur akropolis ve bir kısmı hâlâ ayakta olan, MÖ 6. yüzyılda yapılmış poligonal bir duvarla çevrelenmiştir. Neandria'nın ayakta kalmış tek anıtı, ana giriş kapısının 200 metre kuzeybatısına düşen, tek başına duran ve rüzgârın belini büktüğü bir ağacın altındadır. Bu, MÖ yaklaşık 600 yılından kalma, Aioliyalılara ait bir Apollon tapınağının platformudur; buraya ait Aiolia sütun başlıkları bugün İstanbul Arkeoloji Müzesinde görülebiliyor.

Ezine'den Odunluk İskelesine giden anayola tekrar döndüğümüzde, kısa bir süre sonra, Aleksandreia Troas'ın, çev-

resi Schliemann tarafından beş kilometre olarak tahmin edilen geniş bir alana yayılmış harabelerinin içinden geçmeye başlıyoruz. Yerleşim alanı taş ocağı olarak kullanılmış; dolayısıyla bir tane dikkate değer istisna dışında, belirsiz binalara ve yol kenarına dizilmiş lahitlere ait dağınık yıkıntılar dışında bir şey görmek mümkün değil. Ayakta kalmış tek bina, yerel halk tarafından Bal Saray denen muazzam bir tarihi eser. Yakın arkadaşı İmparator Hadrianus döneminde, Asya eyaletinin yöneticisi olarak Aleksandreia Troas'ta yaşamış Herodes Atticus tarafından, MS 135 yılında yaptırılan bir Roma gymnasium-hamam kompleksinin bir parçası bu eser.

Strabon'a göre bu alandaki ilk yerleşim, Sigia adlı bir antik Yunan kolonisidir. Yeni ve daha büyük kent MÖ yaklaşık 310 yılında I. Antigonos tarafından kurulmuştur ve hükümdar kendi adını onurlandırmak için buraya Antigoneia adını vermiştir. MÖ 301 yılında Antigonos, İpsos savaşında Lysimakhos'a mağlup olup öldürülünce, kentin adı Aleksandreia olarak değiştirilmiştir. Ancak gezginler antik dönemde bile, Troia'ya benzerliğinden dolayı buraya Aleksandreia Troas derlermiş.

Sola ayrılan dar ve taşlı yol bizi bir kumsalı olan, yarımay şeklinde bir koyun çevresine öbeklenmiş küçük bir köye, Dalyan'a çıkarıyor. Aleksandreia Troas'ın artık suyun altında kalmış limanının bütün kalıntıları buradadır. Olağanüstü bir manzarası olan koyun kumsalı boyunca, hepsi ortasından kırılmış dev granit sütunları görebilirsiniz. Sonradan öğrendiğime göre, Osmanlı döneminde İstanbul'da sultan adına yaptırılan bir camide kullanılmak üzere bütün bu sütunlar İda dağının kuzey kolundaki bir taş ocağına getirilmiş, buradan gemilerle başkente taşınmış ve orada da kırılıp parçalanmışlar.

Dalyan'dayken bize, bir benzeri meşhur Kanatlı Nike olarak Louvre'da sergilenen, insan boyundan daha uzun, mermerden bir Nike heykeli gösterdiler. O sabah tarlasını

kazan bir köylü tarafından bulunmuştu ve köylü içinde bir hazine saklı olabileceği umuduyla heykeli kırıp parçalamıştı. Küçükasya'daki, antik Greko-Romen harabelerin bulunduğu bölgelerde yaşayan yerli halk arasında yaygın bir inanişti bu. Köylü, Nike'nin kırık sağ elini bana beş liraya satmayı teklif etti; ama ben nazıkçe reddettim.

Kıyı boyunca bozuk bir yolda ilerleyerek Odunluk İskeleye vardık; burada, yaklaşık altı kilometre açıktaki Tenedos adasına gidecek kayık bekliyordu ve bir düzineden biraz fazla yolcuların neredeyse tamamı Yunanca konuşuyordu. Tenedos ve İmbros adaları, 1919-22 Türk-Yunan Savaşı sonrasında 1923 yılında imzalanan Lozan Antlaşmasıyla Türkiye'ye verilmişti. İki adanın da halkı ağırlıklı olarak Yunan'dı; ama şimdi Türkiye'den gelen yerleşimciler çoğunluğu oluşturuyor.

Küçükasya'nın Ege kıyılarına gerçekleştirilen büyük Yunan göçünün başlarında, Aioliyalıların bir kolu Tenedos'ta, muhtemelen adanın en büyük yerleşim yeri olan, bugünkü Kale'nin bulunduğu yerde bir koloni kurmuştu. Daha sonra Tenedoslu Aioliyalılar Troas'ın Ege sahillerinde de yerleşim yerleri kurmuşlar ve Tenedaia Peraia olarak bilinen topraklar üzerinde kontrolü ele almışlardı. Adalı Aioliyalılar MÖ 4. yüzyılın sonuna kadar kıyı şeridinde hâkimiyet kurmuş ama daha sonra bu hâkimiyeti yeni Aleksandreia Troas'a kaptırmışlardı.

Tenedos Agamemnon'un Troia'yı ele geçirmesinde önemli bir rol oynamıştır; yoldaşları tahta bir atın içinde kentin kale duvarlarından içeriye sızıp kapıyı onlara açtığında, Akhaların donanması adanın arkasına saklanmıştı. Bu bölüm *İlyada*'da yer almaz; ancak Epik Çember'de anlatılan hikâyelerden biri olan *Küçük İlyada*'da anlatılır.

Vergilius hikâyeyi biliyordu ve *Aeneis* II. Kitapta naklederek Akhaların kente nasıl sızdıklarını anlatırken şunları yazar: "Kıydan uzakta uzun bir adadır Tenedos,/Priamos'un krallığı sürerken zengin ve meşhurdur,/şimdi ise kancık bir

sığınaktan başka bir şey değil./Geçtiler bu adayı ve gemilerini sakladılar arkasına/ıssız kıyı boyunca. Biz gitti sandık onları.”¹

Troas’a yanyolları iyileştirildikten ve yeni yollar yapıldıktan sonra gerçekleştirdiğimiz bir ziyarette Toots ve ben, Homeros ve Strabon’un yazdıklarını izleyerek, daha önce görmüş olduğumuz yerlerde durarak ve kıyı boyunca ilerleyerek Çanakkale’den Edremit’e, yani antik Adramytteion’a kadar gittik.

Çanakkale’den ayrılıp İzmir otoyolu boyunca ilerledik ve sonra Kumkale’ye giden yeni yola girdik. Kumkale’yi geçtikten sonra sahil yolunu izleyerek güneye yöneldik ve Akhilleus ile Patroklos’un tümölüslerini geçtik. İlk durağımız Korfmann ve ekibinin daha sonra Troia I ile çağdaş bir yerleşim yerinin kalıntılarını gün yüzüne çıkaracağı Beşiktepe’ydi. Burası tarihi MÖ 7. yüzyıldan 6. yüzyıla kadar uzanan, Akhilleion antik kentinin olduğu yerdi.

Akhilleion adı, Herodotos’un Lelantinos savaşını anlattığı birkaç yerde geçer. Bu, MÖ 6. yüzyılın başlarında Atinalıların kurduğu Sigeion kolonisi ile Akhilleion arasındaki bir çatışmadır. Bu savaşa katılanlar arasında, Sappho’nun çağdaşı olan ve Akhilleionluların safında yer alan, Lesboslu ozan Alkaios da vardır. Alkaios canını kurtarmak için savaştan kaçır ve kaçarken de, zafer kazananların savaş hatırası olarak alacakları zırhını bırakır. Alkaios bu olayı arkadaşı Mytileneli Melanippos’a bir şiirle aktarır. Şiirin son dizeleri şöyledir: “Şimdi tam zamanıdır, şimdi/tanrıların tanıdığı mutluluğu almanın.”²

Odunluk İskelesini, Dalyan’ı ve alüvyonla dolmuş Aleksandreia Troas Limanı’nı geçerek sahil boyunca güneye doğru ilerliyor ve Lekton burnunun yaklaşık beş kilometre kuzeyinde kalan Gülpınar’a geliyoruz. Burası Akhilleus’un

¹ *Aeneis*, II:5.

² Alkaios, aktaran: Freely, *Turkey Around the Marmara*, s. 259.

Apollon Smintheion rahibi Khryses'in kızı Khryseis'i esir aldığı yer olan antik Khryse kentidir. Khryse *İlyada*'nın en destansı bölümlerinden birinin geçtiği yerdir; burada Odysseus, Khryseis'i, Akhaların başına bela ettiği salgını kaldırması için Apollon'a dua eden babasına geri verir. "Böyle yakardı, Phoibos Apollon da dinledi onu."¹

Akhalar Khryseis'i geri gönderdikten sonra, Apollon'a şükranlarını sunmak için gün boyu kutlama yaparlar ve ancak ertesi günün sabahında kamplarına dönerler: "Koruyucu Tanrıya şükürler edip/güzel bir övgü söyledi Akha delikanlıları./O da duydu bunu, ferahladı, hoşnut oldu."²

1990'ların ortalarında Türk arkeologlar burada kazı çalışması yapıp MÖ 3. yüzyılın ikinci yarısından kalma bir Apollon Smintheion tapınağını restore ettikleri zaman Gülpınar'ı yeniden ziyaret ettik. Bu İonya tarzı bir tapınaktı; 24 metreye 43 metrelik bir stylobat, yani platform üzerine dikilmiş, on dörde sekiz sütun dizisinden oluşan, peripteral bir yapıydı. Köydeki küçük bir müzede, tapınaktan kalma mimari buluntularla birlikte tapınağı süsleyen rölyeflerden ilginç parçalar da sergileniyordu.

Lekton burnunu ve çok kısa kaldığımız Assos'u geride bırakıp Edremit körfezini boydan boya geçen yolu kıyı şeridi boyunca izlemeyi sürdürüyoruz. Körfezin kuzey tarafının manzarası inanılmaz güzel: Zeytin ağaçları arasından geçtiğimiz yolun kıyısında beyaz kumsallar ve çam ağaçlarıyla süslenmiş bir sahil şeridi uzanıyor. Solumuzda İda dağı bütün ihtişamıyla tepemizde dikilmiş, 1724 metrelik zirvesiyle bütün Troas bölgesine hükmediyor.

Küçükkuyu'da, sola dönen bir yolda, Zeus Altarı tabelası göze çarpıyor. Bu yol bizi Adatepe köyüne çıkarıyor. Köyün yakınında da Schliemann'ın İda'daki Zeus Altarı adını verdiği, üst kısmı düz, muazzam bir kaya bloku bulunuyor. Bu

¹ *İlyada*, I:457.

² *İlyada*, I:472-4.

ismi destekleyecek herhangi bir arkeolojik kanıt olmamakla birlikte, Schliemann buranın Homeros'un bahsettiği Gargaros, yani Zeus'un tepesine çıkıp Troia ovasındaki savaşın seyrini izlediği, İda dağının en yüksek tepesi olduğuna inanıyordu.

Kıyıdaki otoyola dönüp körfezin kuzey sahillerinden doğuya doğru ilerliyoruz. Körfezin baş kısmına yakın yerde, neredeyse İda dağının zirvesinin tam altında bulunan, antik Antandros kentiyle özdeşleşmiş, bugünkü Devren köyüne geliyoruz.

Hem Herodotos hem de ozan Alkaios, Aioliyalılar Küçük-asya'nın Kuzey Ege sahillerine yerleşmeden önce, Antandros'ta yaşayanların olduğunu yazar. MÖ 5. yüzyıl dolaylarında kente Lesbos'tan gelen Aioliyalı Yunanların yerleştiği anlaşıyor; çünkü Antandros adı o tarihlerde, bir Mytilene kolonisi olarak vergi listesinde görünüyor. Herodotos'a göre doğrudan Antandros'a bakan İda'nın zirvesine Priamos ve Hekabe'nin oğlu Aleksandros'a, daha çok bilinen adıyla Paris'e atfen Aleksandria adı verilmiştir. Mitolojiye göre Paris gençlik yıllarında tam Antandros'un üzerinde yükselen İda dağında koyun otlatır ve orada ayrıca, Troia savaşına yol açacak olan Hera, Athena ve Aphrodite arasındaki o meşhur Güzellik Yarışması'nda kimin en güzel olduğuna karar verir.

İda dağı adı ilk kez *İlyada* II. Kitapta, Troialılar Katalogunda, ozanın Ankhises'in oğlu, Kral Priamos'un ikinci kuzeni Aineias'ın komutasındaki orduyu anlattığı yerde karşımıza çıkar. Yunan mitolojisine göre, Ankhises gençken koyunlarını İda dağında otlatmaktadır. Aphrodite de orada görüp ona âşık olur ve sonra ona Aineias'ı doğurur.

Vergilius'a göre Troia düştükten sonra Aineias, *Aeneis* II. Kitapta anlattığı üzere Antandros'tan sürgüne gönderilir:

Kutsal İlium düştü ve Neptunus'un Troia'sı bütünüyle yapıp kül oldu. Sürgüne gönderilen biz, ilahi emirle yurt edi-

nebileceğimiz, kimselerin yaşamadığı bir toprak parçasının olduğu bir dünya arayışına zorlandık. Böylece Phrygialıların İda'sının eteklerindeki Antandros kentinin aşağısında gemiler yapmaya başladık ve kaderin bizi nereye sürükleyeceğine, nerede yerleşmemize imkân verileceğine dair en küçük bir fikrimiz yoktu... Gözlerimden akan yaşlarla anayurdumun kıyılarını, gökyüzünü ve Troia'nın yer aldığı toprakları terk ettim. Azgın denizlerde tek başıma yol aldım; yoldaşlarım ve oğlumla, yurdumun küçük Tanrıları ve soyumun Büyük Tanrılarıyla birlikte sürgün edildim.¹

Antandros'u ilk ziyaret ettiğimizde, antik kentten kalanlar, deniz kenarındaki zeytinliklerin teras duvarlarına yerleştirilmiş dağınık mimari parçalardan ibaretti. Ancak 1990'ların ortalarında kenti yeniden ziyaret ettiğimizde, Türk arkeologların anayolun her iki tarafında geniş bir alana yayılan kalıntıları gün yüzüne çıkardıklarını gördük; çıkarılanlar arasında Roma döneminden kaldığı belli olan binalar ile o binalara ait mozaik döşeli zeminler de vardı.

Troas bölgesine yaptığımız bütün bu geziler esnasında, Troia'da mutlaka durduk ve 1961 yılında ilk gördüğümüz tarihten Korfmann'ın kazılarının başlamasına kadar geçen sürede buranın aynı şekilde kaldığını gördük. Ancak 1990'ların ortalarında, yirmi yıl aradan sonra burayı yeniden ziyaret ettiğimizde, kentin dönüşüme uğramış olduğunu gördük: Yeni kazılar yapılmış, Troia'nın çeşitli tabakalarını gösteren işaret levhaları konmuş, buluntuların sergilendiği bir müze açılmış ve Troia Atı'nın bir maketi yapılmıştı. Hatta burada turistlere hiç olmazsa Tenedos yapımı Troia şarapları ikram eden Hellen ve Paris Gazinosu adında bir yer bile açılmıştı.

Troia kazı alanının büyük bir bölümü kazılar nedeniyle halatlarla çevrilmişti ve sabit bir gezi yolu dışında, alanın dolaşılmasına izin verilmiyordu. Biz kazı alanı boyunca dolaşan bir yolda ilerleyerek kentin güneydoğusuna yaklaşı-

¹ *Aeneis*, III:2.

yoruz ve oradan sağa dönen patika bizi kale surlarının doğu ucuna çıkarıyor. Bunlar son derece iyi örülmüş kale duvarları ve Blegen'in "bronz çağı askeri mimarisinin bir şaheseri" olarak tanımladığı Troia VI ve Troia VIIa tabakalarına ait.

Troia VIIa'nın bir parçası olan Doğu Kapısı tahkimatlarının etrafını dolaşırken Troia IX'a ait Roma kale surlarının daha açık renkli duvar taşları dikkatimizi çekiyor. Kapıdan içeri girince erken bronz çağında kent sınırlarını aşıp genişledikten sonra inşa edilmiş birkaç Troia VI ve Troia VIIa evinin temellerine rastlıyoruz.

Ardından tepenin kuzeydoğu kısmında Augustus tarafından restore edilmiş ya da yeniden inşa edilmiş, Greko-Romen Athena Tapınağının olduğu yere geliyoruz; buradaki buluntular ve mimari parçalar Hellenistik dönem ve Roma döneminden kalmaz. Taban ölçüleri 36 metreye 16 metre olan bu tapınak, altışar adet başta ve sonda, on üçer adet yanlarda olmak üzere, Dor başlıklı sütunlarla çevrelenmiş, peripteros bir plana sahiptir. Girişte ve arkada, anteler arasında ikişer sütun daha bulunmaktadır. Sütunlar, iki paneli heykel parçaları arasında bulunan, sandık tavanı desteklemektedir. Öndeki girişin saçaklığı kabartmalı metoplarla süslenmiştir; bunların en meşhurlarından biri, güneş tanrısı Apollon/Helios'u başında ışın tacıyla dört atlı bir savaş arabasını sürerken göstermektedir ve bugün bu parça Berlin Arkeoloji Müzesinde sergilenmektedir. Tapınak yaklaşık 9500 metrekarelik dikdörtgen bir alanı kapsayan koca bir kutsal alanın kuzeybatı köşesinin yakınında bulunmaktadır ve bu kutsal alanın ana girişi, çevre duvarlarının güney kenarının ortasına denk düşmektedir.

Tepenin kuzeydoğu yamacında, halen kazı çalışması devam eden büyük Greko-Romen tiyatroyu görebiliyoruz. Oturma kapasitesi yaklaşık 6 ile 8 bin kişi arasında olan tiyatro, Augustus tarafından ya restore edilmiş ya da yeni baştan yapılmıştır.

Sonra en eski surları 15 metre uzunluğa kadar takip edilebilen Troia I'in kale duvarlarından içeriye giriyoruz. Buranın en göze çarpan özelliği, güneydeki ana giriş kapısının doğu kulesidir. Akropolisin merkezinde bir kraliyet sarayının ve aynı tip evlerin temellerine rastlıyoruz; bu temellerin ilki, Schliemann'ın büyük kuzey-güney çukurunun yamacında kendini gösteriyor.

Troia II'nin duvarlarının güneybatı köşesindeki bir kapı bizi taşla döşenmiş, aşağıya doğru eğimli bir yoldan Troia VI'nın sınırlarının içine getiriyor. En etkileyicileri Sütun Ev ve Kolonlu Ev olan büyük kraliyet evlerinin arasından geçiyoruz. Varsayımlara göre, Troia VI'nın güney kapısının sonunda, hemen girişte bulunan Sütun Ev, "Priamos'un muhteşem sarayı"nın olduğu yerde bulunuyor.

Troia VI'nın güneye bakan kapısı, Homeros'un bahsettiği Skaia Kapıları olsa gerek; çünkü bu, batısındaki Büyük İlion Kulesi ile birlikte aşağıdaki ovadan kente girişi sağlayan ana giriş kapısıdır.

Troia VI'nın güney kapısını geçtikten sonra, Yunan ve Roma kentleri olan Troia VIII ve Troia IX'dan kalma yapıları görüyoruz. Kapının tam sağında bir kısmı Troia VI'nın kale surları üzerine inşa edilmiş, danışma meclisinin toplantı salonu (bouleuterion) bulunuyor. Athena Tapınağı ve tepenin en yüksek yerine yapılmış tiyatro gibi, toplantı salonu da, muhtemelen MÖ 20 yılında Troia'yı ziyaret ettikten sonra, Augustus tarafından ya restore edilmiş ya da yeniden yapılmış.

Kapının öbür tarafında, Augustus tarafından müzik gösterileri için inşa ettirilmiş, yarı dairesel bir tiyatro olan Roma odeonu bulunuyor. Odeonun üst kemeri, Troia VI'nın duvarları üzerine inşa edilmiş ve neredeyse Sütun Ev'e degecek, ki bu evin sütunlarından biri tam kemerin arkasında görülebiliyor. Odeondaki sıralardan ancak sekizi bugüne kadar gelebilmiş. En üst sıranın ortasındaki mer-

mer oturma yeri imparatora ayrılmış. Sahnenin tamamından geriye yalnızca orkestranın ön kısmını oluşturan yer kalmış ve burada odeonu restore eden ya da yeniden inşa eden Hadrianus'un, gerçek boyutlarından daha büyük bir heykeli bulunuyormuş.

Odeonu geçip yolumuza devam ediyoruz ve sağımızda kısmen kazılıp çıkarılmış Roma hamamları ile gymnasiumu görüyoruz. Hamamlar, odeon ve bouleuterion [meclis toplantı binası], Greko-Romen kentin pazaryeri ve kamusal hayatın odak noktası olan agoranın çevresinde yer alıyor.

Aynı yönde daha ileriye yürüdüğümüzde, tam güneybatı kapısının yanında, Troia VI'nın duvarlarına karşı yükselen bir tapınak çıkıyor karşımıza. Bu tapınağın tarihinin MÖ 8. yüzyıla, aşağıdaki Troia VI ve VII'nin yerleşim yerinin içine gömüldüğü zamana kadar uzandığı düşünülüyor. Bu tapınağın, sık sık yeniden inşa edilmiş ve değiştirilmiş olsa da, Roma İmparatorluğunun geç dönemine kadar kullanılmış olduğu anlaşıyor. Tapınakta birkaç sunak ile adak çukuru ve aynı zamanda, muhtemelen dini törenleri izleyenlerin oturması için yapılmış, sıra sıra oturma yerleri bulunuyor. Troia'da bulunan Kybele ve Demeter'e ait sayısız kült heykelciğine dayanarak bu tapınağın onlara adandığı söylenebilir. Muhtemelen bu tapınak başlangıçta Kybele tapınağıydı; çünkü o, Phrygia'nın bereket tanrıçasıydı, Anadolu'nun Büyük Tabiat Anası'nın daha sonraki biçimi olan, "hayvanların anası"ydı ve sonra Hellenistik çağda tapınak Yunan bereket tanrıçası Demeter'e adanmış olmalıydı.

Yeni binyılın başına denk gelen en son Troia ziyaretimizde akropolisten görünen manzara, Nisan 1961 yılındaki o sıcak ve pırıl pırıl günde gördüklerimizin aynısıydı: Antik tepe rüzgârlı Troia ovasının üzerine tünemişti. Yeşermeye başlayan ekili topraklar, tepenin etrafındaki zeytinlikler ve meşe koruluklarını karıştıran rüzgârın önünde dalgalanan

gelincik denizi tüm parlaklığıyla ovayı sarmıştı. Skamandros buradan doğuyor ve kıvrılarak Hellespontos'a; suları, adeta denizin üzerinde yüzen İmbros ve Tenedos adalarının arasından köpürerek Ege'nin sularına karışan Çanakkale boğazına dökülüyordu. Güneyde uzakta bir yerde, İda dağı'nın tepesinden bulut eksik olmayan zirvesi tüm görkemiyle Troas'ın, Homeros'un bildiği toprakların platosuna tepeden bakıyordu.

Kahramanlar Dönüyor

Odyseus Agamemnon'un çağrısıyla Troia seferine katılmak için İthake'den ayrıldığında, karısı Penelope ile küçük oğlu Telemakhos'u geride bırakmıştır. Dönüşünden birkaç yıl önce, Odysseus'un krallığındaki genç bekârlar, kocasının öldüğünü varsayarak Penelope'ye kur yapmaya başlarlar. Ancak o hâlâ kocasının döneceğini ve Odysseus'un sarayına davetsiz gelip koyunları ve sığırlarıyla ziyafet çeken talipleri kapı dışarı edeceğini umut etmektedir.

Homeros *Odyseia* destanına, epik şiirin Mousası Kalliope'ye, ondan Troia savaşının bitiminin ardından yurduna dönmekte olan Odysseus'un başından geçenleri anlatmasını istediği bir seslenişle başlar:

*Anlat bana tanrıça, binbir düzenli yaman adamı,
kutsal Troia'yı yerle bir etmişti hani,
sonra sürünmüş durmuştu ordan oraya,
ne çok yerler görmüş, ne çok insan tanımıştı,
ne çok acı çekmişti denizlerde yüreği,
kurtarayım derken kendi canını,
yoldaşlarına dönüş yolunu açayım derken.*

...

*Ölüm uçurumundan kurtulanlar kurtulmuştu,
savaştan ve denizden dönenler dönmüştü,
bir o kavuşamamıştı yurduna ve karısına,
oyuk mağaralarda alıkoymuştu onu Kalypso, yüce tanrıça.¹*

Hikâyesi Troia savaşının onuncu yılında başlayan *İlyada* gibi *Odyseia* da Odysseus'un eve dönüş yolculuğunun onuncu

¹ *Odyseia*, I:1-14.

yılında, maceranın en hararetli yerinde başlar. Mousa'ya seslenişinin ardından Homeros, hikâyenin başlangıcındaki zamanı, yeri ve koşulları anlatır. Öteki tanrıları onun İthake'ye dönüşünü geciktirme konusunda ikna etmiş olan Poseidon tarafından yolculuğu engellenen Odysseus, tanrıça Kalypso tarafından Ogygie adasında tutsak alınmıştır.

Poseidon Kykloplardan biri olan oğlu Polyphemos'u kör ettiği için Odysseus'a kızgındır. Bütün diğer ölümsüzler, özellikle Athena, Odysseus'a acımış ve Poseidon'un Etiyopyalıları ziyarete gidişini fırsat bilip Olympos dağında tanrılar arası bir toplantı için Zeus'a ricada bulunmuştur.

Athena, Kalypso'nun adasında tutsak alınan "kara bahtlı, akıllı Odysseus"u¹ unuttuğu için Zeus'a serzenişte bulunur. "Oysa Odysseus yurdu için can atar, tüter gözünde ocağının dumanı."² Bunun üzerine Zeus Athena'ya yanıt vererek, "Hiç unuttur muyum ben tanrısal Odysseus'u" der.³ "Ama yeri sarsan Poseidon çok içerler ona,/tanrıya denk Polyphemos'un gözünü kör etti diye."⁴

Zeus şöyle sürdürür sözlerini: "Ama ne öldürür, ne de yurduna koyverir onu./Haydi gelin, verelim burada baş başa,/bulalım evine kavuşturmanın yolunu."⁵ Athena Zeus'a yanıt verir ve Hermes'i Kalypso'ya göndererek, ondan Odysseus'u serbest bırakmasını istemesini söyler; kendisi de İthake'ye gidecek ve "bir özlem koyarak yüreğine"⁶ Telemakhos'u harekete geçirecektir.

Athena Telemakhos'u görmek için İthake'ye uçar; orada "küreksever Taphosluların"⁷ kralı Mentos kılığına girer. Athena Telemakhos'a, babasının hâlâ sağ, "engin denizde, sular

¹ *Odysseia*, I:48-9.

² *Odysseia*, I:58-9.

³ *Odysseia*, I:65.

⁴ *Odysseia*, I:68-9.

⁵ *Odysseia*, I:75-6.

⁶ *Odysseia*, I:89.

⁷ *Odysseia*, I:181.

ortasında bir adada"¹ olduğunu ve tanrıların rızasıyla yurduna dönüş yoluna girdiğini söyler. Athena ondan, yurduna dönmüş olan iki kahramanı Nestor'u ve Menelaos'u görmesini ve onlardan Odysseus'un hayatta ve İthake'ye dönüş yolunda olup olmadığını öğrenmesini ister.

Telemakhos İthake'den Peloponnesos'un güneybatı kıyısında yer alan Pylos'a yelken açar ve orada Nestor'u bularak ona babasını sorar. Nestor ona, Troia kuşatması sırasında o ve Odysseus'un sürekli beraber olduklarını söyler ve "Bir tek yürek gibi çarpardı yüreğimiz,/düşünürdük en iyi çareleri tek kafa gibi"² der; ancak yurda dönüş yolunda tanrıların iradesiyle yolları ayrılmıştır:

*Sonunda Priamos'un dik kalesini yerle bir etmişken
ve yurdumuza dönmek için binmişken gemilerimize,
Zeus dert dolu bir dönüş tasarladı bize,
azdı Argoslular arasında akıllı uslu, doğru adam,
gökgözlü Athena'nın kahreden öfkesine uğradı çoğu,
güçlü tanrının kızı fitne soktu iki Atreusoğlu arasına.³*

Athena öfkeye kapılmıştır; çünkü Akhalar Troia'yı yağmalarken Lokrisli Aias, yani Küçük Aias Priamos'un kızı Kassandra'ya tecavüz etmiştir ve Kassandra da Athena Tapınağına sığınmıştır. Sonra Agamemnon Kassandra'yı esir almış ve onu Miken'e getirerek sevgilisi yapmıştır. Burada ikisi de Agamemnon'un karısı Klytaimnestra ve âşığı Aigisthos tarafından öldürülecektir.

Nestor Troia'nın yağma edilmesinin ardından Menelaos ile Agamemnon arasında yaşanan kavgayı anlatır. Menelaos bütün Akhaların evlerine dönmeyi düşünmesini ister; ama Agamemnon yüz kurban sunacak kadar daha kalmak istemektedir: "Dindirilsin Athene'nin korkunç öfkesi./Hiç olma-

¹ *Odysseia*, I:196.

² *Odysseia*, III:129.

³ *Odysseia*, III:130-6.

yacak bir şeydi bu, aptal,/hep var olan tanrıların kararı nasıl değiştirdi?"¹

Nestor Akhaların yarısının Agamemnon'la kaldığını; ancak kendisi ve yandaşları da dahil, diğer yarısının Tenedos'ta durup "tanrılara kurbanlar kestikten sonra"² Menelaos'la gittiğini anlatır. Ancak bu sefer de, "gidelim Agamemnon'un gönlünü alalım"³ diyerek geri dönen Odysseus'la bazıları arasında kavga çıkmıştır.

Nestor ayrıca Menelaos ve Diomedes'in askerleri ile kendisinin ve askerlerinin yurda dönüş yolunda başına gelenleri de anlatır:

*Argos'a vardığımızda dördüncü gündü.
Tydeusoglu at güdücüsü Diomedes ve yoldaşları
düzgün gemilerini çektiler karaya,
ben de tuttum Pylos'un yolunu,
tanrının es dediği yel hiç eksilmedi.
Ben böyle geldim işte yavrum,
ne desem boş, görmedim hiçbir şey,
bilemem Akhalardan kim kurtuldu, kim öldü.⁴*

Nestor Telemakhos'a, "Ama sarayımda, oturduğum yerde,/ ne duyduysam dökerim sana bir bir"⁵ der ve ne duyduysa anlatır. Nestor Akhilleus'un oğlu Neoptolemos'un ve ayrıca Philoktetes ile İdomeneus'un da sağ salim döndüğünü; ancak Agamemnon'un dönünce, karısının âşığı Aigisthos tarafından öldürüldüğünü de söyler.

Bu Akha kahramanlarından dördü; Diomedes, Neoptolemos, İdomeneus ve Philoktetes, maceralı bir yolculuktan sonra Troia'dan dönmüştür; ancak onlara dair bazı anlatılarda, her birinin evinden uzakta öldüğü söylenir. Onların

¹ *Odysseia*, III:145-6.

² *Odysseia*, III:159.

³ *Odysseia*, III:164.

⁴ *Odysseia*, III:180-5.

⁵ *Odysseia*, III:186.

hikâyeleri, Troia'dan dönen Akha kahramanlarının, Homeros sonrası anlatısı olan *Nostoi*'un (*Dönüşler*) bir parçasıdır.

Troia kuşatması sürerken Diomedes, korumaya geldiği oğlu Aineias'la dövüştüğü sırada Ahprodite'yi yaralar. Aphrodite öcünü, Diomedes'in karısı Aigialeia'nın onun yokluğunda zina yapmasını sağlayarak alır ve Diomedes Argos'a döndüğünde, karısının kendisine kurduğu tuzaktan son anda kurtulur. Diomedes ve yoldaşları Hera tapınağına sığınır ve oradan gecenin karanlığına karışırlar.

Diomedes daha sonra Aitolia'ya, oradan da İtalya'daki Daunia'ya (Apulia) geçer ve orada Kral Daunos tarafından sıcak karşılanır. Daunos krallığının yarısı ve kızı Euippe karşılığında Diomedes'ten Messapiahlarla savaşta kendisine yardım etmesini ister. Diomedes savaşı kazanınca Euippe ile evlenir ve iki oğlu olur. Payına düşen krallığı da yoldaşlarıyla paylaşır. Diomedes Brundisium (Brindisi) da dahil İtalya'da en az on kent kurar. Uzun ve mutlu bir hayat sürdüğü ve tanrısal bir kahraman olarak tapıldığı Güney İtalya'da gömüldüğü anlatılır.

Priamos ile Hekabe'nin oğlu, Cassandra'nın ikiz kardeşi Troialı kâhin Helenos, Neoptolemos'a tavsiyelerde bulunarak diğer Akhalar gemileriyle yola çıktıktan sonra birkaç gün daha beklemesini ve deniz yoluyla değil, karadan ülkesine dönmesini ve böylece yoldaşlarının birçoğunun paylaştığı kaderden kaçmasını söyler.

Neoptolemos Hektor'un dul karısı Andromakhe'yi esir alıp sevgilisi yapmıştır ve onunla birlikte Hektor'un kardeşi Helenos'u da yanına alır. Kehanet gücü olan Helenos'un tavsiyesi üzerine babasının krallığı Phthiotis yerine Epeiros'a yerleşir. Orada Menelaos ile Helene'nin kızı Hermione'yle evlenir ancak evliliklerinden çocukları olmaz; ama Andromakhe'den üç oğlu olur. Bu durum Hermione'yi kıskandırmıştır ve eski nişanlısı Orestes'le kafa kafaya verip plan yaparlar. Ardından Orestes Neoptolemos'u öldürür ve Hermione'yle evlenir.

İdomeneus Girit'e dönünce evlat edindiği oğlu Leukos'un onun tahtına el koyduğunu görür. İdomeneus uzak Troi-a'dayken Leukos kralın karısı Meda'yı baştan çıkarmış, sonra onu ve kızı Klisithera'yı öldürmüştür. İdomeneus tahtını yeniden ele geçirmeye çalışır; ancak Leukos onu Girit'ten dışarı sürer. İdomeneus bunun üzerine İtalya'ya geçer ve orada Salentium'a yerleşerek, Athena'ya adanmış bir tapınak inşa eder.

Philoktetes, Tesalya bölgesinde yer alan Magnesia'daki krallığına döner; ne var ki tahtına el konmuştur ve o da Napoli yakınlarındaki Campania'ya taşınır. Anlatılanlara göre Philoktetes, Güney İtalya'daki Crotone bölgesinde, özellikle de Macalla'da kentler kurmuş ve Apollon'a adadığı bir tapınak inşa ettirmiştir. Rhodos'tan gelen ve yerel halkın saldırısına uğrayan kolonicilere yardım ettiği bir çatışmada öldürülmüştür. Philoktetes tarafından kurulan birkaç kentin aynı zamanda onun mezar yeri olduğu iddia edilir.

Görüldüğü gibi gelenek, bazı Akha kahramanlarının son yolculuklarının Güney İtalya'ya olduğunu söylemektedir. Bu, MÖ 8. yüzyılda Magna Graecia'daki ilk Yunan kolonilerinin kurulmasına denk düşer ve yine *Nostoi*'daki hikâyeler de bu dönemde biçimlenmeye başlamıştır.

Telemakhos daha sonra Menelaos'u sorar ve Nestor, o ve Menelaos'un birlikte dönüş yoluna çıktıklarını söyler: "Ama Sounion'a vardığımız sırada,/Atina'nın o kutsal burnuna,/ Phoibos Apollon tatlı oklarından biriyle,/vurup öldürdü Menelaos'un dümencisini."¹ Nestor anlatmaya devam ederek, Menelaos'un dümencisini gömmek için mola verdiğini ve sonra yoluna devam ettiğini; ancak Peloponnesos'ta Maleia burnuna geldiklerinde bir fırtınanın filosunu ikiye ayırdığını söyler. Bir kısmı perişan halde Girit kıyılarına vururken, diğer kısmı fırtınayla birlikte savrulup Menelaos'un yurduna dönmeden önce yüklü bir servet edineceği Mısır'a varmıştır.

¹ *Odysseia*, III:277-80.

Nestor, Telemakhos'a, Menelaos'u ziyaret etmesini tavsiye eder ve "Odur aramızda yaban elden en son dönen" der.¹ "Kendin konuş orda, sarışın Menelaos'a sor,/her şeyi olduğu gibi söylesin sana,/akıllı adamdır yalan dolan bilmez o."²

Ertesi gün Telemakhos adamlarını ve gemisini Pylos limanında bırakarak bir savaş arabasına binip Nestor'un oğlu Peisistratos'la birlikte yola koyulur. İki gün sürer yolculukları: "Oyuk yarlar içinde Lakedaimon'a vardılar,/sürdüler arabayı soylu Menelaos'un sarayına doğru."³ Menelaos seyislerine atları tımar etmelerini buyurmuştur. O arada hizmetçiler de konukları yıkarlar, yağlarla bedenlerini ovarlar ve yeni giysiler verirler onlara. Ardından onları Menelaos'un yanına, şarap dolu altın kupaların ve tabaklar dolusu et yemeklerinin bulunduğu bir masaya oturturlar.

Sarışın Menelaos ikisine de işaret etti, dedi ki:

*"Ekmek alın, bol bol yiyin, doyurun karnınızı,
yemekten sonra sorarız adınızı sanınızı.*

*Soyunuzun kuşağı sizinle sönmeyecek besbelli.
Zeus'un beslediği krallar soyundan olmalısınız,
değnek taşıyan krallar soyundan,
aşağılık dölden doğmaz böyle oğullar."*⁴

Oturmuş yemeklerini yerken Telemakhos Peisistratos'un kulağına eğilip şöyle der: "Zeus'un Olympos'taki sarayından farksız./Bunlar ne güzel şey böyle, ne de çok,/dilim tutulacak neredeyse, baka baka."⁵ Menelaos bu söylenenleri duyar "ve dönüp kanatlı sözler söyler onlara:"⁶

*Canım çocuklar, hiçbir ölümlü boy ölçüşemez Zeus'la,
ölümsüzdür onun evi, malı mülkü,*

¹ *Odysseia*, III:318.

² *Odysseia*, III:327-8.

³ *Odysseia*, IV:1-2.

⁴ *Odysseia*, IV:59-64.

⁵ *İlyada*, IV:73-4.

⁶ *İlyada*, IV:77.

*insanlar arasında, benim mallarımla
boy ölçülecek var mı yok mu bilmem ama,
bunları buraya getirene dek neler çekmişim, neler!
Sekiz yıl dolaştım denizlerde gemilerimle,
sürüldüm Kıbrıs'a, Fenike'ye, Mısır'a,
vardım Habeşistan'a, Sidon'a, Arap iline,
kuzuları boynuzlu doğan Libya'ya vardım.¹*

Menelaos anlatmayı sürdürür ve kendisi ordan oraya dolaşıp bu zenginlikleri toplarken, kardeşi Agamemnon'un, sadık olmayan karısı ile aşığı tarafından öldürüldüğünü söyler ve "Bunca mal mülk içinde kral olmak/sanki ne diye sevindirsin beni" der.² Sonra Menelaos hepsinden çok Odysseus'a üzüldüğünü söyler:

*Akhalar'dan hiçbiri çekmedi onun gibi,
beni de ne çok severdi, ne çok,
sayısız dertler geldi onun başına,
hiç unutmam acısını onun,
nice zamandır ortada yok,
sağ mı, öldü mü, kimse bilmez,
yaşlı babası Laertes gözyaşı döker boyuna,
uslu akıllı karısı Penelope gözyaşı döker,
bir de ufacık Telemakhos'u var.³*

Telemakhos bunu duyunca başlar ağlamaya. Bir yandan da kimse görmesin diye, erguvan rengi harmanisiyle gözlerini kapatmaktadır. Ama Menelaos durumu fark etmiştir:

*Gönlünde, yüreğinde düşündü taşıdı,
babasını ansın diye beklesin miydi,
yoksa kendisi mi sorup öğrenseydi her şeyi?
Böyle düşünüp taşınırken gönlünde ve yüreğinde,
Helene çıkageldi yüksek tavanlı, güzel kokulu odasından,*

¹ *İlyada*, IV:78-85.

² *İlyada*, IV:93.

³ *Odysseia*, IV:106-12.

altın örekeli Artemis'e benziyordu tıpatıp.¹

Helene iskemlesine oturup, "o saat dile gelir, kocasına sorar bir bir:"²

*Söylesene Menelaos, Zeus'un beslediği,
söylesene, kim bunlar?
Kim evimize bunları gönderen?
Yüreğim bak ne buyurur, doğru mu bilmem:
Böyle benzerini ne erkekte gördüm, ne kadında,
baktıkça aklım başımdan gider,
olsa olsa Telemakhos'tur bu çocuk,
ulu yürekli Odysseus'un oğlu,
giderken memede bırakmıştı onu,
benim uğruma gitmişti Akhalar Troia'ya,
ben köpek yüzünün uğruna,
hepsi o uğursuz savaşa atılmıştı.³*

Menelaos karısına döner ve genç konuğunun Odysseus'a olan benzerliğinin kendisini de çok şaşırttığını söyler:

*Ben de ona benzettim kadını,
ayaklar onun ayakları, eller onun elleri,
gözlerinin çakışı, başı, saçları da öyle.
Demin sözünü etmiştim Odysseus'un,
benim uğruma çektiklerini sayıp döktüm dövüne dövüne,
kirpiklerinin altından yaşlar döktü bu delikanlı,
kapadı gözlerini erguvan rengi harmanisiyle.⁴*

Peisistratos o an sesini yükseltir ve Menelaos'a dönerek, arkadaşının gerçekten Telemakhos olduğunu söyler. Menelaos Odysseus'u ne kadar sevdiğini anlatarak karşılık verir ve eğer Zeus ikisinin birlikte dönmesine izin verseydi, onu ve ailesi-

¹ *Odysseia*, IV:117-22.

² *Odysseia*, IV:137.

³ *Odysseia*, IV:138-46.

⁴ *Odysseia*, IV:148-54.

ni İthake'den Argos'a getirtcek olduğunu söyler: "Yakınımda oturacaktı, olacaktık içli dışlı,/kimseler dokunmayacaktı keyfimize/bizi kaplayana dek ölümün kara bulutu."¹

Bu sözler daha sonra onlara Troia'da öldürülen ağabeyi Antilokhos'tan bahsederken "kanatlı sözler söyleyen"² Peisistratos da dahil, hepsinin ağlamasına yol açar: "Benim de bir kardeşim öldü, Antilokhos'tu adı,/en kötüsü değildi o Argosluların,/sen bilirmişsin onu, ben görmedim,/yiğitliğini başkalarından duyarım,/hızlı koşmakta, savaşmakta geçermiş hepinizi."³

Peisistratos'un Nestor'un oğlu olduğunu fark eden Menelaos ona şu sözlerle karşılık verir:

*Aklı başında bir adam gibi konuştun, dostum,
bu sözler daha yaşlı bir adama yaraşır.
Öyle bir babanın oğlu elbet böyle konuşur.*

...

*İçimizden kaynayan hıçkırıkları bırakalım artık,
şölene dönelim, ellerimize su döksünler,
Telemakhos'la yarın sabah konuşur, bakarız işimize.⁴*

Ellerini yıkayıp yemeye içmeye başladıklarında, Helene onlara, Odysseus'un bir dilenci kılığna girerek Troia'ya sızdığı casusluk girişimini anlatır. Helene Odysseus'u tanıdığını ama onu ele vermeyeceğine dair büyük yemin ettiğini; bunun üzerine Odysseus'un ona, birçok Troialı devirip olabildiğince bilgi alarak dönmek niyetinde olduğunu söylediğini anlatır:

*Öbür Troialı kadınlar ağlayıp sızlanıyordu,
ama artık seviniyordu benim yüreğim,
gönlüm şimdi dönmek istiyordu evime,
ne diye bu çılgınlıkları yapmıştım sanki, ne diye,*

¹ *Odysseia*, IV:178-80.

² *Odysseia*, IV:189.

³ *Odysseia*, IV:199-202.

⁴ *Odysseia*, IV:204-215.

*Aphrodite çelmişti aklımı, oralara götürmüştü beni,
götürmüştü sevgili baba toprağından uzaklara,
ayırımtı çocuğımdan, yuvamdan, kocamdan,
ne akıldan yoksundu kocam benim,
ne de güzellikten yoksundu.¹*

Menelaos sonra Helene'ye karşılık vermek üzere konuşma-ya başlar ve Odysseus'un bir stratejisi olan Troia Atı'nın hikâyesini anlatır. Menelaos başlarında Helene olmak üzere, meraklı Troialılar atı kalenin içine alıp incelemeye başladıklarında, Odysseus ve öteki Akha liderleriyle birlikte o Tahta At'ın içinde olduğunu söyleyerek o anları anlatmaya başlar:

*Üç kez dolandın, yokladın koca karınlı tuzağı,
Danaosların seçkinlerini adlarıyla çağırdın bir bir,
karılarının sesine benzettin sesini ayrı ayrı.
Ben, Tydeusoğlu, bir de Odysseus
oturmuş kulak veriyorduk sesine,
Tydeusoğlu'yla ben şöyle bir davranalım dedik,
ya kalkıp gelecektik yanına, ya da seslenecektik,
Odysseus durdurdu, yatıştırdı bizi.²*

Bir süre sonra hepsi yataklarının yolunu tutar. Sabah olunca Menelaos uyanıp kalkar ve Telemakhos'u arayıp bulur; ona "Ne diye geldin buraya yiğit Telemakhos, söyle bana,/ne diye aştın engin denizin sırtını,/tanrısal Lakedaimon'da ne işin var?/Halkın mı gönderdi, kendin mi geldin, de bana"³ diye sorar. Bunun üzerine Telemakhos ona şöyle der:

*Zeus'un beslediği, Atreusoğlu, halkların önderi,
sormaya geldim babamdan bir haber var mı diye.
Tükendi nem var nem yok, kuruttular evimi,
doldu yuvam düşman kişilerle,
yağlı koyunlarımı keserler boyuna,*

¹ *Odysseia*, IV:258-66.

² *Odysseia*, IV:277-84.

³ *Odysseia*, IV:312-14.

*çarpık basan boynuzlu sığırlarımı,
anamın talipleri bunlar, zorba kişiler.
Bu yüzden geldim dizlerine sarılmaya,
ne olur anlat bana, nasıl öldü o,
belki gözlerinle gördün, belki duydun bir yolcudan,
yaban ellerde dolaşan birinden duydun.¹*

Menelaos taliplerin bu davranışına öfkesini açığa vurur ve sonra Telemakhos'a Odysseus hakkında bildiklerini anlatır. Bütün bildikleri, Mısır yakınlarındaki Pharos adasında yaşayan, Deniz İhtiyarı lakaplı kâhin Proteus'tan öğrendikleridir. Kâhin ona, Odysseus'un orada Olympos tanrılarının isteğiyle tutulduğunu söylemiş ve eklemiştir: "Şarap rengi denizde varabilmen için yurduna,/güzel kurbanlar sunmalıydın yola çıkmadan/hem Zeus'a, hem öbür tanrılara."²

Menelaos Proteus'a, tavsiye ettiği şeyi yapacağını söyler ve "orada yaygın gökte oturan ölümsüzlere"³ yüz tane kutsal sığır kurban etmek için Mısır'a döner. Menelaos daha sonra Proteus'a, Nestor ile onun Troia'da bıraktığı Akhaların başına neler geldiğini sorar: "Nestor'la Troia'dan gelirken gemilerde bıraktığımız/tekmil Akhalar döndüler mi sağ salim?/Aralarında uğursuz ölümle ölenler var mı,/gemilerinin içinde ölenler/ya da sevdiklerinin kollarında, savaş dönüşü?"⁴

Proteus ona yanıt verir, ama "Benim bildiklerimi bilme, öğrenme daha iyi,/öğrenirsen edemezsin gözyaşı dökmeden"⁵ diye onu uyarır da:

*Dostlarının birçoğu kaldıysa, birçoğu öldü.
Tunç zırhlı Akha önderlerinden ikisi,
yalnız ikisi öldü sılaya kavuşmadan.
Sen de bulundun, bilirsin o savaşı.*

¹ *Odysseia*, IV:316-24.

² *Odysseia*, IV:472-4.

³ *Odysseia*, IV:476.

⁴ *Odysseia*, IV:487-90.

⁵ *Odysseia*, IV:494.

*Üçüncü önder sağ, ama engin denizin öbür ucunda.
Aias öldü, uzun kürekli gemileri de battı.¹*

Proteus Aias'ın filosunun tahrip olduğunu ve Aias'a gelince, Poseidon'un, tanrılara isyan ettiğini yüzüne haykırdıktan sonra onu yalçın kayalıklara çektiğini ve şimdi Gyaros denen, Kyklad adalarından Gyrai'de öldüğünü anlatır.

Proteus Menelaos'a Aias'ın öldüğü fırtınada sağ kurtulan kardeşi Agamemnon'un yurduna dönüş yolculuğunu özetler:

*Senin kardeşini Here korudu,
kaçtı kurtuldu ölümden koca karınlı gemileriyle.
Ama sarp Maleia burnuna tam varacakken
bir kasırga koparıp sürükledi onu,
attı balıklı denize ağlaya hıçkırığa,
sürdü uzağa, toprakların ucuna,*

...

*Tanrılar rüzgârı çevirip kavuşturdular yurduna.
Baba toprağına sevinçle ayak bastı,
avuçlayıp öptü toprağı,
yaşlar döküldü gözlerinden sıcak sıcak.²*

Proteus devam eder konuşmaya ve kardeşinin, ne zaman döneceğini kendisine bildirmesi için bir gözcü tutan ve sonra ona pusu kuran Aigisthos tarafından nasıl öldürüldüğünü anlattır ona:

*Seçti halk arasından yirmi yiğit delikanlı,
bir yandan delikanlıları koydu pusuya,
bir yandan şölenin hazırlanmasını buyurdu.
Kendi de atları arabalarıyla gitti karşılamaya
halkların güdücüsünü, Agamemnon'u.
Oysa domuzluk düşünüyordu içinden.
Habersizce sürükledi onu ölüme,*

¹ *Odysseia*, IV:495-99.

² *Odysseia*, IV:512-23.

*yemek yerken onu öldürdü
boğazlar gibi ağılda bir öküzü.
Sağ bırakmadı birlikte gelen tek arkadaşını,
Aigisthos'un adamlarından da bir kişi kalmadı sağ.¹*

Menelaos, Agamemnon'un ölüm hikâyesini duyunca Telemakhos'a, "Benim de yüreğim parçalandı,/ağladım oturup kumsalın üstüne,/ne yaşamak istiyordu artık canım/ne de görmek gün ışığını" der.² Ama Proteus ona yas tutarak vaktini boşa harcamamasını, intikamını almak için tüm hı-zıyla yurduna dönmesini söyler. Agamemnon'un oğlu Orestes şimdiye kadar belki Aigisthos'u öldürmüştür; ama en azından "cenaze şölenine yetişirsin onun" der.³

Menelaos kendini toparlar ve Proteus'a "kanatlı sözlerle" seslenerek henüz yurduna dönmeyen başka bir kahramanı sorar. Şöyle yanıt verir Proteus:

*"Laertes'in oğlunu sorarsın bana,
yurdu Íthake'de olan adamı.
Durmadan gözyaşı döker gördüm onu bir adada,
tanrıça Kalypso'nun evindeydi,
bir türlü dönemiyordu baba toprağına,
tanrıça zorla alıkoyuyordu bu adada onu,
ne çok kürekli gemileri vardı, ne arkadaşları,
denizin engin sırtında onu götürecek.
Sana Menelaos, Zeus'un beslediğı, nasip değil
at yetiştiren Argos'ta ölüp kaderini doldurmak,
ölümsüz dünyanın ucuna götürecek seni,
Elysion ovasına, sarışın Rhadamanthys'in yanına,
öyle rahat yaşar ki insanlar orda:
Hiç kış olmaz, ne kar yağar, ne yağmur,
insanlar 7 serinletmek için yükselir Okeanos'tan
esen yelleri Zephyros'un tatlı tatlı.*

¹ *Odysseia*, IV:530-37.

² *Odysseia*, IV:539-40.

³ *Odysseia*, IV:547.

*Neden mi böyle olacak bu,
sen Helene'nin kocası, Zeus'un damadısın da ondan."
Böyle dedi, daldı köpüklü denizin dibine.¹*

Menelaos hikâyesini bitirince Telemakhos'tan bir süre daha sarayında davetlisi olarak kalmasını ister; ama Telemakhos gitmesi gerektiğini söyler. Çünkü Pylos'taki yoldaşları Íthake'ye dönmek için kendisini beklemektedir. Ve bunun üzerine Menelaos Telemakhos'a kenarları altın işlemeli, gümüş bir kase armağan eder ve yola çıkmadan bir gece önce onların onuruna bir şölen düzenler.

Bu arada Íthake'de, Odysseus'un sarayında bekleyen talipler Telemakhos'un gittiğini fark etmişlerdir ve dönüş yolunda önünü kesip onu öldürmek üzere bir gemi gönderirler. Penelope öğrenir bunu ve perişan olur; ancak Athena ona rüyasında görünerek Telemakhos'un sağ salim yurduna döneceğini söyler.

Athena o vakit Menelaos'un sarayına uçar ve rüyasında Telemakhos'a görünerek onu uyarır; taliplerin dönüş yolunda kendisine pusu kurmak üzere bir gemi gönderdiklerini anlatır. Ona gemisini hep kıyıya yakın sürmesini ve geceleri yol almasını tavsiye eder.

*Varınca Íthake'ye, ilk burunda çık karaya,
sonra kente gönder geminle bütün arkadaşlarını,
kendin de hemen domuz çobanının yanına git,
domuz sürülerinin bekçisidir o, sever seni.
Geceyi orada geçir ve sonra gönder onu da kente,
haber götürsün uslu akıllı Penelope'ye,
Pylos'tan döndüğünü söylesin senin sağ salim.²*

Ertesi sabah Telemakhos, Menelaos'a ve yurduna götürmesi için kendisine armağanlar veren Helene'ye veda eder. O ve Peisistratos ayrılırken Menelaos arabalarının önüne geçer ve

¹ *Odysseia*, IV:555-70.

² *Odysseia*, XV:36-42.

onları uğurlarken toprağa şarap serpip, “Selam size delikanlılar, selam Nestor’a,/savaşıkları zaman Troia’da Akhaoğulları/bana yumuşak bir baba gibi davranan Nestor’a” der.¹

Pylos’a varır varmaz Telemakhos Peisistratos’a veda eder ve bekleyen gemisinin hemen yola çıkmaya hazırlanmasını ister; bir an önce yurda dönmek zorundadırlar. Telemakhos sonra yoldaşlarına döner ve “Her şeyi yerleştirin arkadaşlar kara geminin içine,/kendiniz de binin haydi, çabuk yola çıkacağız” der.²

Sonra yola çıkarlar ve Athena “itici bir rüzgâr salar” arkalarından.³ Ve ertesi gün şafak sökerken, taliplerin kendileri için gönderdiği gemiyi atlatarak İthake’ye varırlar. Gemilerini kentten uzakta bir kıyıya çekerler ve Telemakhos yoldaşlarına kendisini burada bırakmalarını söyler; çiftliğini ve çobanlarını kontrol etmesi gerekmektedir. Onlara akşam kendileriyle kentte buluşacağını söyler ve ekler: “Hepinize dönüş şöleni çekeceğim yarın erkenden,/en tatlı şarabımla güzel bir şölen, bol etli.”⁴ Ve Telemakhos, sadık domuz çobanı Eumaios’un evine doğru yürümeye başlar, babası Odysseus’un orada gizlenmiş, kendisini beklemekte olduğundan habersiz.

¹ *Odysseia*, XV:151-3.

² *Odysseia*, XV:218-9.

³ *Odysseia*, XV:292.

⁴ *Odysseia*, XV:506-7.

Kalypso'nun Adasına Veda

Tanrılar Olympos'ta toplandığında, Athena Zeus'a ve öteki tanrılara, Odysseus'un hâlâ nymphâ [peri] Kalypso'nun adasında tutsak olduğunu ve taliplerin, oğlu Telemakhos'u pusuya düşürüp öldürmek için planlar yaptığı yurduna dönemediğini hatırlatır.

Zeus sevgili oğlu Hermes'ten, Agreiphontes'i çağırmasını ve nymphâ Kalypso'ya Odysseus'u serbest bırakmasını söylemesini ister; Odysseus da yurduna dönme hazırlıklarına başlasın der.

Hermes hemen sandallarını ayağına geçirir, yanına ne gerekiyorsa alır ve karaların, denizlerin üzerinden süzülüp uçarak Kalypso'nun adasına gelir. Kalypso'nun oturduğu büyük mağaraya girer ve onu orada bulur.

*Buldu onu içinde mağaranın.
Kocaman bir ateş vardı ocakta,
kokuğu uzaklara yayılıyor, sarıyordu adayı,
çatır çatır yanan dağ selvisinin, mazi ağacının.
Kalypso içeride türkü çağırıyordu güzel sesiyle,
kumaş dokuyordu altın mekikle tezgâhına gide gele.¹*

Hermes mağaranın içine girer girmez, Kalypso tanır onu. "Ama ulu yürekli Odysseus'u göremedi içeride:/Deniz kıyısında oturmuş ağlıyordu o,/her vakit orda yer bitirirdi kendini/gözyaşları, hıçkırıklar, iniltilele,/hasat vermez engine bakardı boyuna,/bakardı iki gözü iki çeşme."²

Kalypso selamlayıp ağırladıktan sonra Hermes'e neden

¹ *Odysseia*, V:58-62.

² *Odysseia*, V:81-4.

geldiğini sorar ve Hermes de, Zeus'un ondan Odysseus'un yurduna dönmesine izin vermesini istediğini söyler. Kalypso bu sözleri duyunca titrer. "Amma da kıskançsınız tanrılar, yazık size!/Çok görürsünüz bir erkekle yatmasını bir tanrıçanın,/sevdiği erkeği koca diye almasını açıkça" der.¹

Hermes Kalypso'nun şikâyetine yanıt verir: "Öylece gönder onu, Zeus'un öfkesinden sakın,/hışmına uğrayacak, zarar göreceksin yoksa."²

Hermes gidince Kalypso Odysseus'u aramaya koyulur. Onu deniz kıyısında ağlarken bulur ve ona seslenir:

*Talihsiz adam, ağlayıp durma artık karşımda,
ömrünü boşuna tüketme, seni göndereceğim ben kendim.
Haydi git uzun tahtalar kes tunç baltanla,
geniş bir sal yap uydurup birbirine tahtaları,
dikine bir küpeşte kur üstüne,
sisli denizde o sal götürür seni.*³

Kalypso konuşmaya devam ederek tanrıların isteğiyle salın üstünde yurduna dönerken gerçekleştireceği yolculukta ona yardım etmek için neler yapacağını anlatır:

*Ben de ekmek, su ve kırmızı şarap veririm sana,
açlık çekme yesin diye veririm bol bol.
Ayrıca rubalar giydiririm sırtına,
yollarım rüzgârı da arkandan,
sağ salim varasın baba toprağına,
yaygın gökte oturan tanrılar varmanı isterlerse.*⁴

Sonra Odysseus Kalypso'yla birlikte mağaraya döner ve orada "hizmetçileri ambrosiayla nektar getirir" ona.⁵ Ziyafet bittikter. sonra Kalypso Odysseus'a seslenerek, hâlâ yurduna

¹ *Odysseia*, V:119-121.

² *Odysseia*, V:146-7.

³ *Odysseia*, V:160-4.

⁴ *Odysseia*, V:165-9.

⁵ *Odysseia*, V:199.

dönmek için yanıp tutuşuyor musun diye sorar ve yardım etmek için elinden gelen her şeyi yapacağı vaadinde bulunur:

*Ama daha neler gelecek başına, bir bilse yüreğin,
baba toprağına varmadan önce,
bilsen bundan sonra neler çekeceğini,
karın Penelope'yi ne kadar özlersen özle,
kalırdın benimle, bekçi olurdun bu eve,
üstelik ölümsüz yapardım seni.
Övünürüm ondan aşağı olmamakla boyda bosta,
ölümlü kadınların tanrıçalarla, görülmüş değıl
beden güzelliğinde boy ölçüştükleri.¹*

Odyseus ona döner ve kendisini bir aşk tutsağı olarak yedi yıl adasına hapseden tanrıçaya yanıt verir:

*Yüce tanrıça, bağışla beni,
ben bütün bunları bilmez değılim,
hem boyda bosta, hem güzellikten yana
uslu Penelope hiç kalır senin karşında.
Ne de olsa bir ölümlüdür o,
senin içinse ne yaşlanmak var, ne ölüm.
Neyleyim ki gece gündüz onda aklım,
tek istediğim şey görmek sıra gününü.
Yine de acı çektirecekse ölümsüzlerden biri
şarap rengi denizin üstünde bana,
ne yapayım, o acıya da katlanacağım,
göğsümdeki yürek öylesine dayanıklı.
Neler çekmiş, nelere göğüs germişim
denizlerde, savaşlarda bundan önce.
Hazırım bundan sonra gelecek acılara da.²*

Odyseus konuşmasını bitirdikten sonra ikisi de “yürüdüler oyuk mağaranın içine doğru,/sokuldular birbirlerine, oldular sarmaş dolaş.”³

¹ *Odyseia*, V:206-13.

² *Odyseia*, V:215-24.

³ *Odyseia*, V:226-7.

*Erken doğan gül parmaklı şafak görününce,
 çabucak giydi Odysseus gömleğini, kaftanını,
 Nymphe de gümüş renkli harmanisini atmıştı sırtına,
 çok güzel ince bir harmaniydi bu,
 altından güzel bir kemerle sardı belini,
 örttü başını bir yaşmakla
 ve düşündü ulu yürekli Odysseus'un yolculuğunu.¹*

Kalypso eline iki ağzı bilenmiş tunç bir balta ve bir keser tutuşturup Odysseus'u adanın uzak ucundaki ormana götürür; orada Odysseus yirmi uzun ağaç keser: "Baltayla yontup düzeltti güzelce,/bir ip çekip denk getirdi hepsini."² Sonra tanrıça ona bir delgi getirir: "O da delikler açıp takozlar yaptı,/sonra birbirlerine çaktı tahtaları."³

Sonra işine devam eder: "Sık mertekler dikip kurdu küpeşteyi,/sonra geniş tahtalarla kaplayıp tamamladı onu,/bir direk yaptı, sereni taktı ona."⁴ Sonra: "Bir de dümen yaptı yönetmek için salı,/boydan boya örttü her yanı saz örgülerle,/sonra bol odun yükledi safra olsun diye dalgalara."⁵

"Bu sırada bez getirdi Kalypso, yüce tanrıça,/yelken yapılacaktı bu bezlerle,/Odysseus biçti yelkenleri bir güzel,/bağladı halatı, ıskotayı, yaka iplerini,/sonra feleklerle indirdi salı denize."⁶ Dördüncü günde sal tamamlanır.

*Kalypso uğurladı Odysseus'u adadan beşinci gün,
 onu yıkamış, rubalar giydirmişti güzel kokulu,
 bir tulum siyah şarap vermişti yanına,
 daha büyük bir tulum dolusu da su,
 koymuştu kumanyayı bir meşin torbaya,
 her türlü yiyecek vermişti bol bol.
 Ardından uğurlu, tatlı bir yel saldı.⁷*

¹ *Odysseia*, V:228-33.

² *Odysseia*, V:244-5.

³ *Odysseia*, V:247-8.

⁴ *Odysseia*, V:252-3.

⁵ *Odysseia*, V:254-7.

⁶ *Odysseia*, V:258-61.

⁷ *Odysseia*, V:263-68.

Odyseus rüzgârı arkasına alıp yelkenleri açar ve geceleri yıldızları takip edip Kalypso'nun kendisine verdiği talimatlara uyarak yol alır.

*Öğüt vermişti ona Kalypso, yüce tanrıça,
demişti o yıldızı hep solunda tut.
Denizlerde yol aldı on yedi gün,
on sekizinci gün sisler arasında
Phaiak toprağının dağları göründü,
çok yakınlardaydı kara,
duruyordu sisli denizde bir kalkan gibi.¹*

Hem modern hem de antik dönemden çoğu yazar, Phaiakların ülkesi Skherie'nin İonya adalarının en kuzeyindeki, Yunanların Kerkyra dedikleri, bugünkü Arnavutluk ile Yunanistan arasındaki sınırdan güneye doğru uzanan Yunan kıyıları açıklarındaki Korfu adası olduğunu iddia ediyor. Ada dar ve uzun, kuzeybatıdan güneydoğuya yaklaşık 70 kilometre; ancak kuzeydeki 30 kilometrelik genişlik güneyde 4 kilometreye kadar iniyor. Adanın kuzeyine, 906 metre yükseklikteki, batıdan adaya yaklaşmakta olan birisine "sisli denizde bir kalkan gibi duran"² Pantokrator dağı egemen.

Bu esnada Poseidon, Etiyopyalıların ülkesinden geri dönerken Lykia'daki Solymos dağının ardına bakar ve Odyseus'un yelken açmış, ilerlediğini görür. Poseidon onu görünce çok öfkelenir ve anlar ki öteki tanrılar fikirlerini değiştirmiştir:

*Odyseus için verilmiş kararı tanrılar
ben Yüzüyanıklar'dayken değiştirdiler demek!
Phaiakların toprağına yanaşacak neredeyse,
orada kurtulacak başına gelen belalardan.
Ama ben daha bir sürü bela getirebilirim onun başına.
Böyle dedi, yığıldı bulutları üst üste,*

¹ Odyseia, V:276-81.

² Odyseia, V:281.

*bir anda allak bullak etti denizi,
 üçlü yabasını tutuyordu elinde,
 salıverdi çeşitli yellerin kasırgalarını teknil,
 toprağı, denizi kapladı bulutlarla,
 karanlıklar boşandı göklerden.
 Euros'la Notos ve uluyan Zephyros
 ve koca dalgalarla açık gökten kopan Boreas,
 estiler dört bir yandan boğuşa boğuşa.¹*

Fırtına Odysseus'u dehşete düşürür ve bir büyük dalga salı denizin ortasında fırlıdak gibi döndürür. Seren direğini ortadan kırar ve yelkenleri üst güverte boyunca savurur. Odysseus düştüğü denizde geriye doğru yüzüp saldan artakalanlara zor tutunur: "Atıldı dalgaların içine, yakaladı onu,/ortasına oturup baktı ölümden kurtulmaya."²

Deniz tanrıçası İno, namı diğer Leukothea, dalgaların ortasında çaresizce sürüklenen Odysseus'a acır: "Bir martı oldu, pır etti, çıkıverdi sudan,/geldi oturdu salın üstüne."³ Sonra şöyle seslenir: "Haydi çıkar rubalarını sırtından,/yeller götürsün salını bırak,/ulaşmaya bak Phaiakların toprağına/olanca gücünle yüze yüze."⁴

Sonra Tanrıça, "dalmadan önce bir martı gibi dalgalı denize"⁵ Odysseus'a şunları söyler:

*Al şu tanrısal yaşmağı vereyim sana,
 göğsünün altına dola onu,
 korkma, ne acı var artık ne ölüm.
 Ama değdiği zaman karaya ellerin,
 onu çöz at şarap rengi denize, uzağa,
 atar atmaz da dön gerisingeri.⁶*

¹ *Odysseia*, V:287-96.

² *Odysseia*, V:325-6.

³ *Odysseia*, V:337-8.

⁴ *Odysseia*, V:343-5.

⁵ *Odysseia*, V:352.

⁶ *Odysseia*, V:346-50.

Tanrıça ona yaşmağı verir ve denize dalar yeniden. Odysseus ne yapacağını bilemez, kararsız kalır ve kendi kendine der ki: “Vay başıma gelen! Ölümsüzlerden biri/yine bir düzen mi kuruyor ne?/Yoksa ne diye saldan in desin bana?”¹ Sonra iyiden iyiye dağılıncaya kadar salda kalmaya karar verir; ancak hemen koca bir dalga salı paramparça eder. “O da ata biner gibi, biner bir tahtaya.”²

*Kabaran denizin üstünde çalkandı durdu
tam iki gün iki gece,
yüreği kaç kez ölümü gelirken gördü.
Güzel örgülü şafak getirince üçüncü günü,
rüzgâr birden düştü, deniz oldu çarşaf gibi.
Baktı Odysseus keskin gözleriyle
koca bir dalganın tepesinden,
işte şuracıktaydı toprak.*³

Karaya yaklaşırken kayalık sahili döven köpüklü dalgaların sesini duyabilmektedir. Büyük bir dalga onu büyük bir kayaya çarpar ve geri çekilen dalga onu kucağına almadan, Odysseus bir yarığa tutunur. Sonra kıyı boyunca yüzerek, dalgalardan uzak, kayaların olmadığı, rüzgârın esmediği bir dere ağzına varır. Odysseus nehir tanrısına yalvarır. “Böyle dedi, ırmak da akışını durduruverdi,/tuttu dalgayı, denizi dümdüz etti çarşaf gibi,/kurtardı Odysseus’u, çekti aldı yatağına.”⁴ Soluklanan Odysseus cesaretini toplayıp en sonunda İno’nun yaşmağını çıkarır boynundan ve sonra “İno yaşmağı kendi eliyle alana kadar”⁵ koca bir dalga onu önüne katar.

“Odysseus da çıktı ırmaktan, uzandı sazlar arasına,/öptü bereketli toprağı.”⁶ Geceyi nerede geçireceğini düşünerek,

¹ *Odysseia*, V:357-9.

² *Odysseia*, V:371.

³ *Odysseia*, V:388-93.

⁴ *Odysseia*, V:451-3.

⁵ *Odysseia*, V:462.

⁶ *Odysseia*, V:463-4.

nehir yamacından bir koruluğun kenarındaki, birbirine sımsıkı dolanmış bir çift küçük ağaca doğru tırmanır. "İşte Odysseus yapraklar içine öyle gömülmüştü./Athena döktü uykuyu gözlerine,/kapadı o canım gözkapaklarını,/çabuk kurtulsun diye acı yorgunluktan."¹

Odysseus'un yüzerek çıktığı iddia edilen yer için Korfu'nun batı kıyılarından birkaç aday vardır. Kuzeyden güneye doğru sıralayacak olursak, Afionas, Palaiokastritsa [Palaio-kastro] ve Ermones önde gelen yerlerden bazılarıdır. Bunların hepsinde de denize dökülen bir nehir ve kumlu bir koy vardır. Bu üç koyu da görmüş biri olarak, ben Odysseus'un Ermones'te kıyıya çıktığını söyleyen Ernle Bradford'a katılıyorum.

Athena bu arada kente ve Phaiakların kralı Alkinoos'un sarayına doğru yola çıkmıştır. Çoğu otorite, bugün Korfu'nun, adanın merkezinin, adanın dar orta kısmı boyunca, Ermones'in 13 kilometre doğusunda yer aldığını iddia etmektedir. Tanrıça saraya varınca doğrudan Alkinoos'un kızı Nausikaa'nın yatak odasına giderek, kızın aklına, ertesi gün refakatindeki kişilerle birlikte, Ermones körfezine dökülen nehre çamaşır yıkamak için gitmeyi koyar.

Ertesi sabah Nausikaa babasına bundan bahseder ve bunun üzerine babası onun için bir katır arabası ayarlanmasını emrederken, annesi Arete de bu yolculuk için bir sepete yiyecek ve şarap koyar. Saray çamaşırları arabaya yerleştirildikten sonra Nausikaa dizginleri eline alır, katırları kamçılar ve araba yola koyulur; bu arada hizmetçiler de yürüyerek ona refakat ederler.

Ermones'e varınca, katırların koşumlarını çözüp onları otlamaları için çayıra salarlar. "Kızlar indirdi arabadan giysileri/atırlar suyun kara yalağına./Başladı yarış, çiğne babam çiğne."² Çamaşırlar yıkanıp durulanır. "Serildi deniz kıyısına

¹ *Odysseia*, V:491-3.

² *Odysseia*, VI:91-2.

sıra sıra,/dalganın karaya uzanıp arada bir/çakıl taşlarını yı-
kadiğı yere.”¹

*Güneşte kurumaktayken çamaşırlar,
kızlar yıkanıp kokulu yağlar süründüler,
sonra ırmak kıyısında doyurdular karınlarını.
Nausikaa'yla hizmetçileri yiyip içtikten sonra,
attılar başörtülerini başlarından,
başladılar hep birden top oynamaya.
Ak kollu Nausikaa'ydı oyunu yöneten.*²

Nausikaa topu hizmetçi kızlardan birine atar ama ıskalar ve top dönerek akmakta olan suya kaçır. Bunun üzerine hepsi hayal kırıklığıyla cıgılık atar. Bu sesler üzerine Odysseus uyanıp doğrulur. “Çalılıktan çıktı,/sık ormandan bir dal kopardı güçlü eliyle,/bol yapraklı bir daldı bu,/örttü onunla bedeninde erkekliğini.”³

Bütün hizmetçiler korku içinde oraya buraya kaçısr; ama Nausikaa olduğu yerde kalır ve Odysseus'un karşısına dikilir. “Bal gibi dokunaklı sözlerle” seslenip Odysseus kıza şunları der:⁴

*Yalvarırım kraliçem sana,
ister tanrı ol, ister insan.
Yaygın göklerdeki tanrılardansan,
ulu Zeus'un kızı Artemis olmalısın,
görünüşün, boyun bosun, dipdiri bedeninde tıpkı osun.*

...

*Senin gibi bir insan görmedi gözlerim daha,
ne erkeklerden, ne kadınlardan.
Baktıkça bakasım geliyor sana.*⁵

¹ *Odysseia*, VI:93-4.

² *Odysseia*, VI:96-101.

³ *Odysseia*, VI:126-29.

⁴ *Odysseia*, VI:148.

⁵ *Odysseia*, VI:149-62.

Odyseus bunun üzerine Nausikaa'ya yirmi gün rüzgârların ve dalgaların kendisini sürüklediğini anlatır: "Tanrı bu kıyıya attı sonunda,/burada da ne yıkımlar gelecek başıma kim bilir,/bu belalar bitmeyecek gibime gelir,/tanrılar yeni acılar mı yığacak başıma?"¹

Odyseus Nausikaa'dan kendisine acımasını ister: "Göster bana kentin yolunu,/bir paçavra ver sarıneyim,/getirmişsindir gelirken bez gibi bir şey."² Nausikaa ona, bir insanın kaderini belirleyen Zeus olduğunu söyleyerek yanıt verir ve "O sana bu acıları vermişse katlan" der.³

Nausikaa ona talihsiz bir ricacı olarak ülkesinde, babası Alkinoos tarafından yönetilen Phaiak topraklarında hiçbir şeyin eksikliğini çekmeyeceğini söyler. Sonra huzurundakilere şöyle seslenir:

*Durun, kadınlar, durun!
Bir erkekten böyle kaçmak neye?*

...

*Bu zavallı adam gelmiş buraya dek sürüne sürüne,
kucağımızı açmalıyız biz ona,
az da olsa candan bir şey vermeliyiz,
bütün yabancılar, dilenciler gelir Zeus'tan,
verin ona bir gömlekle bir harmani
şu yıkanmış çamaşırlardan,
ırmakta, kuytu bir yerde yıkayın onu.*⁴

Hizmetçiler onun dediklerini yaparlar: "Kuytu bir yere götürdüler Odyseus'u,/bir gömlek koydular önüne,/bir harmani ve çamaşır koydular,/bir de altın ibrik içinde duru bir yağ,/dediler, buyur, ırmağın akıntılarında yıkan."⁵ Odyseus hizmetçilerden uzaklaşmalarını ister, kendi başına yıkana-

¹ *Odyseia*, VI:172-75.

² *Odyseia*, VI:178-9.

³ *Odyseia*, VI:190.

⁴ *Odyseia*, VI:199-210.

⁵ *Odyseia*, VI:214-16.

caktır çünkü; “güzel örgülü kızlara cırılçıplak görünmekten”¹ utanmaktadır.

Odyseus yıkanıp yağlandıktan sonra Nausikaa’nın kendisine verdiği giysileri geçirir sırtına. “Gelip oturduğu zaman deniz kıyısına,/güzelliği, alımı öyle pırıl pırlıdı ki/genç kız baktı, şaştı kaldı.”² Derken güzel örgülü hizmetçilerine dönüp şunları söyler:

*Demin yüzüne bakılmaz gibi geldi bana,
şimdiyse tanrılara benzer, engin gökte oturanlara.
Ne olur, böylesine bir gün kocam desem,
kalsa burda, otursa bizim yanımızda.
Bu yabancıya yiyecek, içecek verin kızlar, haydi.*³

Odyseus yemeğini bitirdikten ve çamaşırlar toplanıp arabaya yerleştirildikten sonra Nausikaa konuğuna seslenir: “Haydi kalk yabancı, kente gidelim,/götüreyim seni babamın evine,/akıldan yana üstün bir adamdır o,/Phaiakların en ileri gelenlerini görürsün orada.”⁴

Nausikaa Odyseus’tan hizmetçileriyle birlikte yola koyulan kendisini izlemesini ister; ancak kentin kenar mahallelerine varıp Apollon için kutsal bir kavak korusuna geldiklerinde, Odyseus’un durması ve Nausikaa’yla hizmetçiler saraya varıncaya kadar orada beklemesi gerekecektir; çünkü aksi halde onun varlığı dedikodu çıkmasına neden olacaktır. Kız sarayı herkesin bildiğini, çocukların bile kendisine sarayı göstereceğini söyler ona. Saraya geldiğinde Odyseus’un salonu boydan boya geçip annesi Kraliçe Arete’ye gitmesi gerekecektir. Bunun nedeni şudur: “Ne kadar uzaklardan gelersen gel,/iyi duygular kıpırdatırsan yüreğinde anamın,/hazır ol sevdiklerine kavuşmaya,/güzel yapılı evine, baba toprağına.”⁵

¹ *Odyseia*, VI:222.

² *Odyseia*, VI:236.

³ *Odyseia*, VI:242-7.

⁴ *Odyseia*, VI:255-7.

⁵ *Odyseia*, VI:313-15.

Apollon'un koruluğuna geldiklerinde kız ve hizmetçiler yollarına devam ederken Odysseus orada kalır. Yeteri kadar zaman geçtiğini düşündüğünde kente doğru yola çıkar Odysseus ve oraya yaklaşırken, ona sarayı göstermeyi kabul eden bir kız çocuğu kılığına bürünmüş Athena'ya rastlar. Athena Odysseus'un çevresini büyülü bir sis bulutuyla kaplar ve böylece o geçerken kimse onu göremez. Saraya vardıklarında Athena gidip doğrudan Arete'yi kucaklaması gerektiğini; zira onun gözüne girerse yurduna sağ salim ulaşabileceğini söyleyerek Nausikaa'nın verdiği talimatların aynısını verir ve kendi başına saraya girmesi için Odysseus'u yalnız bırakır.

Bir süre bu masalsı sarayı hayranlıkla seyrettikten sonra Odysseus içeriye girer ve Athena'nın büyülü sis bulutuyla çevrili olduğundan, kimseye görünmeden doğrudan taht odasına gider.

*Yürüdü Arete'ye ve Kral Alkinoos'a doğru.
Dizlerine kapandı Arete'nin, sarıldı kollarıyla ona,
Odysseus'u saran sis o saat dağıldı.
Birdenbire önlerinde bir adam görünce oradakiler,
yuttular dillerini, apışıp kaldılar,
Odysseus da başladı yalvarmaya:
"Arete, tanrıya denk Reksenor'un kızı,
saygıdeğer eşi ulu yürekli Alkinoos'un,
çok acılar çektikten sonra, bak işte,
kapıyorum ayaklarına, dizlerine senin,
yalvarıyorum tek mil konuklarına ayrı ayrı.*

...

*Yola koyun beni, tezelden gönderin yurduma,
çile doldururum ne zamandır sevdiklerimden uzakta."*¹

Dileğini arzededen Odysseus "gitti ocağın külleri içine oturdu,/ kesiliverdi bir anda herkesin sesi soluğu."² İlk konuşan, Phaiakların en yaşlısı, kahraman Ekheneos olur ve Alkinoos'a, ya-

¹ *Odysseia*, VII:141-52.

² *Odysseia*, VII:153-4.

bancının yanlarına oturması ve kendisine yiyecek bir şeyler ikram edilmesi gerektiğini; çünkü bunun bütün ricacıların kutsal hakkı olduğunu söyler.

Alkinoos bunun üzerine Odysseus'u elinden tutup getirir ve en sevdiği oğlu Laodamas'ı kaldırıp onun yerine oturtur. Bir hizmetçi su getirir ve yıkasın diye, gümüş bir leğenin üstünde tuttuğu ellerine su döker. Ev sahibi ona yemek sunar ve ardından Alkinoos herkese şarap servis edilmesini buyurur. Herkes şarabını içtikten sonra Alkinoos ayağa kalkar ve huzurunda bulunanlara şafakta büyükleri de yanlarına alarak toplanmalarını söyler ve ekler:

*Sonra da görüşelim bakalım bu işi,
konuğumuz bizim kılavuzluğumuzla nasıl dönecek
o çok uzak baba toprağına,
kazasız belasız, sevinçten uça uça,
dileriz yolda hiç sıkıntı çekmesin
yurduna ayak basıncaya dek.¹*

Odysseus diğerleri salonu terk edene kadar Alkinoos ve Arete ile birlikte oturur, hizmetçiler masayı temizlerken yanlarında kalır. Arete, Odysseus'un üzerine giydiği harmaniyle tuniği tanır: "O güzel rubaları hizmetçi kadınlarıyla kendisi dokumuştun,/seslendi ona, kanatlı sözler söyledi:/Sana şunu soracağım ilkin konuğumuz:/Kimsin sen? Hangi insan soyundan? Bu rubaları kim verdi sana?/Denizlerde sürüldüm de vardım buraya demedin mi?"²

Odysseus ona dönerek yanıt verir: "Gökteki tanrılar öyle çok çile verdiler ki bana,/anlatmak çok zor kraliçem bütün çektiklerimizi!/Ama öğrenmek istediğini anlatacağım sana."³

Odysseus gemisinin batıp yoldaşlarının yitip gitmesinden başlayarak anlatmaya koyulur hikâyesini. Sonra nasıl

¹ *Odysseia*, VII:191-4.

² *Odysseia*, VII:234-9.

³ *Odysseia*, VII:241-3.

Ogygie kıyılarına vurduğunu, yedi yıl orada Kalypso ile kaldığını ve nihayet Kalypso'nun yurduna dönmesi için onu serbest bıraktığını anlatır. Odysseus son olarak Poseidon salını parçalayan muazzam bir fırtına patlattıktan sonra nasıl kıyıya yüzdüğünü, geceyi ağaçların arasında geçirdiğini ve ertesi sabah yakınlardan gelen kadın sesleriyle uyandığını anlatır. Ve sözlerini şöyle sürdürür:

*Kızının hizmetçileri top oynarlar baktım kıyıda,
kızın da ortalarında, tıpkı bir tanrıça.
Gittim yalvardım ona, ağırbaşlı dinledi beni.*

...

*Bana bol ekmek verdi, kızıl şarap verdi,
yıkattı ırmakta, giydirdi şu gördüğün giysileri.
İşte gerçeği olduğu gibi söyledim sana
yüreğim yanarken acılar içinde.¹*

Alkinoos Nausikaa'nın onu doğrudan saraya getirmeyerek hata yaptığını söylemek ister; ama Odysseus utanmış ve babasının kendisine kızacağını düşünmüş olabileceğini anlatır. Şöyle karşılık verir Kral: "Keşke Zeus Baba, Athene, Apollon nasip etse/senin gibi düşünen, soylu bir erkek,/alsın benim kızımı, damat olsun bana,/burada kalırdın, sana bir ev verirdim,/üstelik mal mülk verirdim bir sürü,/burada kalmak istersen ama."²

Alkinoos ardından Odysseus'a ertesi gün dinlendikten sonra yurduna dönmesi için gerekli düzenlemeleri yapacağına söz verir; bu arada Arete hizmetçilere konuğun yatağının avluya serilmesini emreder ve bunun üzerine herkes çekilir.

O gecenin sabahında Alkinoos toplanma yerine kadar Odysseus'a eşlik eder; Phaiaklar toplanmış, krallarını beklemektedir. Kral toplanan kalabalığa bu yabancının ülkesine dönmek için kendisinden ricada bulunduğunu anlatır. Son-

¹ *Odysseia*, VII:290-7.

² *Odysseia*, VII:312-4.

ra kendisine yeni bir gemi ve kendisinin sağlayacağı elli iki sağlam delikanlı verileceğini söyler. Ve herkesi sarayında düzenleyeceği şölene davet eder. Sonra haber yollayarak Ozan Demodokos'u şölene davet eder ve geminin tayfası olacak elli iki gencin de bir an önce seçilip şölene katılmasını emreder.

Şölen alanında herkes yemeğini yerken, Mousalar Demodokos'a ilham vererek onun, Troia savaşında Odysseus'un Akhilleus'la o meşhur çekişmesini anlatan bir şarkı okumasını sağlarlar. Şarkıyı duyunca Odysseus duygulanır, gözlerinden yaşlar boşanır ve gözyaşlarını gizlemek için mor harmanisiyle yüzünü örter. "Ama bir tek Alkinoos fark etti ve gördü onu,/yanı başında duruyor, inlediğini duyuyordu ağır ağır."¹

Alkinoos daha sonra Phaiaklara seslenir: "Gidelim yarışmalarda kendimizi deneyelim şimdi,/konuğumuz, isterim yurduna döndüğünde/anlatsın dostlarına üstün olduğumuzu oyunlarda,/anlatsın ne üstün olduğumuzu yumruk dövüşünde,/güreşte, atlamada, koşuda ne üstün olduğumuzu."²

İlk yarış koşudur ve bu yarış Klytoneos kazanır; sonra Euryalos güreşte herkesi yener; Amphialos atlamada rakiplerini geride bırakır ve Elatreus diski en uzağa atar. Sonra Euryalos Odysseus'a dönerek şöyle der: "Çık sen de alana konuk babamız, katıl yarışmalara,/hangi oyunda idmanlıysan onda yarış,/oyunda ustasın herhal, görünüşe bakılırsa."³

Bu hitaptaki alaysı tondan incinen Odysseus, hâlâ omzunda duran harmanisini savurduğu gibi ayağa fırlar ve öteki yarışmacıların disklerinden daha ağır bir diski eline alır. Yaylanır ve diski fırlatır: "Taş vınladı ve oradakiler tüm yere eğdiler başlarını,/tüm Phaiaklar, tüm usta gemiciler, tüm uzun kürekçiler,/avuçtan hızla çıkan taş, yuvarlana yuvarlana,/hepsinin nişanlarını geçti gitti."⁴

¹ *Odysseia*, VIII:92-3.

² *Odysseia*, VIII:100-3.

³ *Odysseia*, VIII:145-6.

⁴ *Odysseia*, VIII:191-3.

Sonra Odysseus genç Phaiaklara meydan okuyarak kimin kendisini disk atmada ya da herhangi bir sporda alt edeceğini sorar:

*Haydi bakalım, delikanlılar, ulaşın buraya bakalım,
bir ikincisini ya aynı yere ya daha uzağa atacağım birazdan.
Başka hangi oyunları çekiyorsa gönlünüz denerim onları da;
hepsine varım: Güreşe de, yumruk yarışına da, koşuya da.
Çok oldunuz artık, kabarttınız saframı.¹*

Alkinoos Odysseus'u yatıştırmak ve ortamı yumuşatmak için, konukları onuruna gösterilerini sunması için Phaiakların en iyi dansçılarını huzura çağırır:

*Oynayın da anlatsın dostlarına bu konuğumuz,
yurduna döndüğünde anlatsın ne kadar üstünüz herkesten
gemicilikte, koşuda, oyunda, ezgide.
Gidin alın biriniz Demodokos'un ince sesli sazını,
bizim sarayda kaldı o, haydi çabuk!²*

Haberci gider alır sazı saraydan. "Verdi sazı Demodokos'a,/ ozan sazını alıp geçti ortaya,/horada usta gencecik delikanlılar dizildiler çevresine,/başladılar tanrısal toprağa ayaklarıyla vurmaya,/bakakaldı Odysseus, şaşıtı gönlünde,/ışıl ışıl dönen ayaklarına delikanlıların."³

Demodokos vurur lirin teline ve başlar anlatmaya bir ezgiyle Ares ile Aphrodite aşkının hikâyesini. Sonra Alkinoos oğulları Halios ve Laodamas'a bir akrobasi gösterisi yapmalarını buyurur. Oğlanlar sırayla havaya sıçrayıp birbirlerine güzel bir kırmızı top atarken, gençlerin geri kalanı el çırpır: "Bir cümbüştür gidiyordu, bir gürültü, bir kıyamet."⁴

Alkinoos'a dönen Odysseus, Phaiakların danslarına övgüler düzerek onun gönlünü alır ve "Ne kadar haklıymışsın,

¹ *Odysseia*, VIII:202-6.

² *Odysseia*, VIII:251-5.

³ *Odysseia*, VIII:262-5.

⁴ *Odysseia*, VIII:380.

doğrusu şaştım kaldım” der.¹ Bu Alkinoos'un hoşuna gider ve Phaiak soylularına seslenerek şöyle der: “Euryalos da bir armağan versin ona,/bir de özür dilesin ondan,/az önce dedikleri yutulur şey değil.”²

Soylulardan her biri kendi habercisine, gidip armağanları getirsin diye buyururken, Euryalos Odysseus'a çok değerli bir kılıç armağan eder ve ona şöyle seslenir:

*Sağ olasın konuk babamız, sağ olasın,
yakışıksız bir söz söylendiyse yeller alsın!
Karını görmeni nasip etsin tanrılar,
yurduna dönmeni nasip etsin,
dostlarından uzakta, besbelli, çok çektin!*³

Bunun üzerine Odysseus ona döner ve der ki: “Sen de sağ olasın dostum, sen de,/mutluluk bağışlasın sana tanrılar!/ Bir gün şu kılıcı aramayasın dilerim,/tatlı sözlerle bana verdiğin şu kılıcı.”⁴

Şölen sona erdiğinde hizmetçilerin onun için hazırladığı banyonun ardından sunmak üzere, Alkinoos ve Arete konuklarına bir ayrılık armağanı hazırlamaya koyulur. Hizmetçiler onu yıkar, yağlarla ovar, sonra da ona tunik ve harmani giydirirler. Odysseus banyodan dışarı çıkarken Nausikaa'yla karşılaşır: “Göz göze geldi Odysseus'la, öylece ona baktı,/ sonra seslendi kanatlı sözlerle dedi ki:/Sağ esen kal, konuğumuz, sağ esen kal,/baba toprağına döndüğünde unutma, an beni,/sen ilkin bana borçlusun kurtuluşunu.”⁵

Bunun üzerine, her işin altından kalkan Odysseus karşılık vererek şöyle der:

*Ulu yürekli Alkinoos'un kızı, Nausikaa,
Zeus, Here'nin uzaktan gürleyen kocası, eğer isterse,*

¹ *Odysseia*, VIII:384.

² *Odysseia*, VIII:396-7.

³ *Odysseia*, VIII:408-11.

⁴ *Odysseia*, VIII:413-15.

⁵ *Odysseia*, VIII:459-62.

*döneceksem ben yurduma, göreceksem sıla günümü,
bir tanrı gibi tapacağım sana orada,
her vakit, sabahtan akşama dek, gün boyunca,
can verdin bana sen ey genç kız, can!*¹

Böyle dedikten sonra Alkinoos'un yanına oturur Odysseus. Bu arada bir haberci Demodokos'u getirir: "Kocaman direğe dayayıp sırtını/oturttu onu şölen yapanların ortasına."² Odysseus domuz etinden bir parça koparıp Demodokos'a versin diye onu haberciye uzatır; "o da alır ve yürekten sevinir." Yemeklerini bitirince Odysseus Demodokos'a dönerek, ondan Tahta At'ın hikâyesini anlatmasını ister: "Athene'nin yardımıyla Epeios yapmıştı onu hani,/getirmişti Akropolis'e dayamıştı tanrısal Odysseus da kurnazca./İlyon'u yıkacak adamlarla doluydu içi."³

Ozan şarkısını bitirince, Alkinoos Phaiaklara seslenerek şöyle der: "Durmadı hıçkıra hıçkıra ağlaması konuğumuzun/şölene oturalı, ozan ezgiye başlayalı,/dağlamada yüreğini besbelli büyük bir acı."⁴ Sonra Odysseus'a döner Kral ve doğrudan ona hitap ederek şunları söyler:

*Saklayacaksın da düşünceni konuğum, ne olacak,
en iyisi, ver karşılığını doğru dürüst, ne sorarsak:
Ne ad verdi sana, de bakalım, yurdunda anan baban?*

...

*Ülken, kentin neresi, halkının adı ne?
Söyle de götürsün gemilerimiz seni oraya.*⁵

Bunun üzerine Odysseus Alkinoos'a döner ve ona adını, nereden geldiğini söyler:

*Laertes'in oğlu Odysseus'um ben,
kurnazlığımla tanınmışım tek mil insanlar arasında,*

¹ *Odysseia*, VIII:464-8.

² *Odysseia*, VIII:473.

³ *Odysseia*, VIII:493-5.

⁴ *Odysseia*, VIII:539-41.

⁵ *Odysseia*, VIII:548-57.

*benim işte o, ünü göklere yükselen adam.
 Otururum uzaktan görünen İthake'de,
 çünkü kocaman bir dağ vardır üstünde,
 yaprakları hışırdayan Neritos dağı,
 sarmıştır çevresini bir sürü ada,
 Dulikhion, Same, ormanlarla kaplı Zakynthos,
 çok yakındır bu adalar birbirlerine,
 İthake yakındır karaya ve odur batıya en dönük olan,
 ötekilerse ya doğuya ya güneye bakar açık denizde.
 Kalabalıktır ve yetiştirir güzel delikanlılar,
 görmedim bu dünyada ben ondan daha tatlı toprak.¹*

Böyle söyler Odysseus ve “Ama gelin anlatayım şimdi size Troia dönüşünü,/anlatayım Zeus’un ne belalar yağdırdığını başıma”² diyerek sürdürür sözlerini. Ve bunu dedikten sonra Odysseus kendisini Troia’dan Phaiakların topraklarına getiren destansı yolculuğunu anlatmaya başlar.

¹ *Odysseia*, IX:19-28.

² *Odysseia*, IX:36-7.

Şarap Rengi Ege'yi Geçerken

Odyseus Alkinoos ve saray halkına, Troia'dan eve dönüş yolculuğunun ilk aşamasını; kendisinin ve adamlarının yolunun, Troia savaşında Priamos'un müttefiklerinden biri olan Kikonların ülkesi, Trakya'nın İsmaros kentine nasıl düştüğünü anlatmaya başlar.

Kikonlar yaşadıkları yerlerin adlarıyla birlikte tarih sayfalarından silinmiş olsalar da, İsmaros kesinlikle, Dareios tarafından inşa edilen ve Kserkses'in kullandığı bir Pers kalesi olan Doriskos'un yakınındadır. Herodotos'a göre Doriskos Hebros [Meriç] nehrinin batı yakasındadır ve Kikonlar buradan batıya doğru, Nestos nehrine kadar uzanan toprakların hâkimidir. Hebros bugün Türkiye ile Yunanistan arasındaki sınırı teşkil ediyor ve antik Doriskos yerleşim yeriye sınırın Yunan tarafında, aynı adı taşıyan bir köydür. İstanbul ile Atina arasında otomobille yaptığımız seyahatler sırasında defalarca yanından geçtiğimiz Aleksandropolis'in [Dedeoğlu] 20 kilometre doğusundaki Ferai [Pherae] kasabasına yakındır.

Odysseus yelken açıp Troia'dan doğrudan doğruya İsmaros'a gitmiş değildir; çünkü Hellespontos'un güneyindeki güçlü güney akıntısı onları Tenedos ile Troia ovası arasındaki boğazı geçmeye zorlamıştır ve sonra Tenedos'ta uygun bir rüzgâr beklemişlerdir. Ege'nin hâkim rüzgârı kuzeyden esen, bugün Yunanların *meltemi* dedikleri Etesian rüzgârlarıdır. Odysseus burada kendisini kuzeye taşıyacak güneyli rüzgârları bekledikten sonra doğuya, İmbros'a ve Trakya kıyısındaki Samothrake'ye geçecek ve orada İsmaros'a saldıracaktır.

*İlyon'dan çıkarken bir rüzgâr aldı beni,
götürdü attı İsmaros'a, Kikonların kentine,
yerle bir ettim ben orayı, öldürdüm Kikonları,
aldım karılarını, mallarını bütün
ve onları bir güzel pay ettim,
hiç kimse yakınmadı kendine düşen eşit paydan.
Haydi, dedim adamlarıma, çabuk kaçalım şimdi buradan,
ama koca aptallar dinlemediler sözümü.¹*

Adamları bütün şarapları içip, koyunları ve sığırları boğazlar kumsalda.

Oysa Kikonlar gidip komşularını çağırmışlardı,
içerilerde oturan Kikonlar hem yığittiler, hem de çoktular,
hem at üstünde savaşmasını bilirdi onlar, hem kaya.

...

Saldırdılar sıra sıra, bir dövüştür başladı,
koca karınlı gemiler önünde uçuştı tunç kargılar.

...

Kikonlar ağır basıp Akhalara boyun eğdirdiler.
Güzel dizlikli altı yoldaşım benim
o gün gemilerin dibinde can verdiler.
Kaçmakta bulduk ne yapalım biz de kurtuluşu.²

Sonra Odysseus İsmaros'ta Apollon rahibi Maron ile onun
karısı ve çocuğunu nasıl kurtarıp koruduğunu anlatır. Maron
ona on iki testi şarap da dahil, zengin armağanlar vererek
şükranlarını sunmuştur.

*Yedi talanton veriydi, iyi işlenmiş altından,
baştan başa gümüş bir sağrak veriydi
ve on iki testi şarap eklediydi bunlara,
tatlı su katılmamış, tanrısal bir içkiydi bu.³*

...

¹ *Odyseia*, IX:39-44.

² *Odyseia*, IX:47-61.

³ *Odyseia*, IVX:202-5.

*Açıldık oradan denize, yüreğimiz yas dolu,
ölümünden kurtulmuştuk ama yanıyorduk yoldaşlara.*

...

*Bulutları devşiren Zeus, tam o sıra,
Boreas yelini, o azgın kasırgayı saldı üstümüze,
sağanak sağanak bulutlarla kapladı toprağı, denizi
ve sonra gece yağdı gökyüzünden aşağı.
Sürüklendi durdu gemiler bata çıka,
üç dört parçaya böldü yelkenleri rüzgârın gücü,
indirtti bize tek mil yelkenleri ölüm korkusu.
Zorla yanaştık karaya, dayanıp küreklere var gücümüzle.
Yattık kaldık orada tam iki gece iki gün,
hem yorgunluk kemiriyordu yüreğimizi, hem acılar.¹*

Odyseus ve adamları sonraki iki günü Hebros nehrinin ağzının doğusunda, Doriskos'tan 16 kilometre uzakta bir Yunan kenti olan Ainos'ta geçirir.

*Güzel belikli Şafak görününce üçüncü gün,
direkleri dikip çektik ak yelkenleri,
gemileri yele ve dümencilere bıraktık, geçtik yerlerimize.
Varacak mıydık şimdi baba toprağına sağ salım?
Maleia burnunu dönüyorduk ki, ne gezer,
dalga ve akıntı ve Boreas bir olmuşlar,
sürdüler bizi Kythera adasının ötesine.²*

Odyseus, Peloponnesos'un üç yarımadasının en güneydoğusunda kalan Maleia burnuna ve en yakındaki Kythera adasına gelene kadarki Ege denizi yolculukları hakkında hiçbir şey söylemez. Bu yolculuğun güzergâhı ancak tahmin edilerek çizilebilir. Öte yandan *Odyseia* destanındaki bir iki ipucuna ve aynı zamanda Ege'deki havanın ve rüzgârların durumuna bakarak birkaç olasılıktan söz edilebilir.

Eldeki ipuçlarından biri, Nestor'un yurduna dönerken

¹ *Odyseia*, IX:62-75.

² *Odyseia*, IX:76-81.

anlattıklarıdır: Nestor Odysseus'tan ayrıldıktan sonra Tenedos'tan geriye, Agamemnon'a katılmak için Troia'ya döner. Nestor Telemakhos'a, "Euboia'ya dümen kırmalıydık açık denizden dosdoğru"¹ demiştir. Oradan, adanın güneydeki bir koyu olan Geraistos'a (Karistos) geçerler. Sonra Attika yarımadasının kayalıklarını ve Poseidon burnunu geçerek kuzeye yönelip Maleia burnunu dönerler ve doğrudan Peloponnesos kıyılarındaki Pylos'a giderler. Bu Odysseus'un İsmaros'tan ayrıldıktan sonra takip ettiği rota olabilirdi; şayet önce Ege'de, sonra da Maleia burnu açıklarında büyük fırtınalara yakalanmamış olsalardı.

Ancak Odysseus Maleia burnu dışında, Nestor'un sözünü ettiği yerlerin adını hiç anmaz; dolayısıyla onun gemisi güneye, Apollon'un doğum yeri Delos kutsal alanını "çevreleyen adalar"a, Kykladlara, savrulmuş olmalıdır. Euboia'nın en güneyi ve Sounion burnundan merkez Ege'ye doğru uzanan adaların en batıda kalanları olan Kykladlar, Küçükasya kıyılarıyla karşı karşıyadır; dolayısıyla Trakya kıyılarından güneye yelken açan herkes o adalardan geçer ve daha güneye devam edecek olurlarsa yolları Girit'e çıkar.

Odysseus onu Delos'ta gördüğü genç bir palmye ağacına benzettiği Nausikaa'yla ilk konuşmasında Delos'tan bahseder: "Senin gibisini Delos'ta görmüştüm, Apollon Tapınağında,/alabildiğine boy atmış bir palmye filizi görmüştüm./ İşte oraya da gittim bir sürü halkla,/ne dertler açtı başıma bu yolculuk, ne dertler!"²

Tanrının Delos'ta doğumunun anlatıldığı, *Apollon'a İlahi* bu palmye ağacından, Leto'nun onu doğurduğu yerin yakınındaki bir ağaç olarak bahseder. Delos'u 1960'ların başlarında ilk ziyaret ettiğimizde, mitin Apollon'un doğum yeri olarak gösterdiği yerde bir palmye ağacının dikili olduğunu görmüştük.

¹ *Odysseia*, III:175.

² *Odysseia*, VI:162-5.

Odysseus ve yoldaşlarının İsmaros'tan ayrıldıktan sonra yakalandıkları fırtına muhtemelen onları Kykladlar üzerinden Girit'e kadar sürüklemiştir; orada, kendilerini kuzeybatı yönünde, Kythera ve Maleia burnuna doğru götürecek uygun rüzgârı beklemiş olmalılar.

Odysseus varını yoğunu yitirmiş bir soylu kisvesine bürünerek serserilik yaptığı zamanlarda "uydurduğu hikâyeler"den birinde bir ipucu verir. Bu hikâyede Penelope'ye, İdomeneus'un küçük kardeşi kılığında dolaşırken, Girit'teki Amnisos'ta, Troia'ya dönmekte olan Odysseus'a rastladığını anlatır. Der ki, Troia'ya doğru yola çıkan Odysseus'un Maleia burnunda yakalandığı fırtına onu Amnisos'a savurup atmış; böylelikle o da, gerçek kimliğini gizlemek için yolculuk güzergâhını tersine çevirmiş.

*İşte orada gördüydüm ben Odysseus'u,
orada verdiğim konukluk armağanlarını ona.
Troia yolunda Maleia burnunu geçerken, yellerin azgın gücü
onu karadan çok uzağa atmıştı Girit'e doğru,
sığınmıştı Eileithyia mağarasının bulunduğu Amnisos'a,
tehlikeli koylara girmiş, güç bela kurtulmuştu fırtınadan.¹*

Sonra Odysseus Penelope'ye, fırtınanın Amnisos'a savurduğu ve Troia'ya gitmek için uygun rüzgârı bekleyen Odysseus ve yoldaşlarıyla nasıl vakit geçirdiğini anlatmıştır:

*Hemen kente doğru çıkıp başlamıştı İdomeneus'u aramaya,
eski konuğuymuş onun İdomeneus ve çok saydığı bir dostu.
Oysa İdomeneus'un İlyon'a doğru yola çıktığından bu yana
şafak on kez ya da on bir kez görünmüştü.
Kendi evime götürdüm ben onu, konukladım bir güzel.²*

1980'lerde Girit'te bulunduğumuz sırada, Minos döneminde Knossos'un limanı olan Amnisos arkeolojik alanını ziyaret et-

¹ *Odysseia*, XIX:185-9.

² *Odysseia*, XIX:190-4.

miştik. Yerel dilde Neraidaspilios ya da Nymphaların [Nimfa] Mağarası olarak bilinen Eileithya Mağarası, Amnisos'tan iki kilometre daha içericidir. Burası Neolitik döneme tarihlenen, Girit'in en eski ve en önemli kutsal alanlarından biridir ve mağaranın içinde bulunan adakların Eileithya'ya sunulduğu anlaşılmaktadır. MÖ 3000 gibi eski bir tarihte ve Greko-Romen dönem boyunca, hatta antik bereket tanrıçalarının bir özelliği olan, çocuk doğuran kadınların koruyucusu olarak Hristiyanlığın ilk dönemlerinde Eileithya'ya tapınıldığı biliniyor. Eileithya Yunan mitolojisinde, Delos'taki palmiye ağacının yanında Apollon'u doğururken Leto'ya yardım etmesiyle tanınır. Kutsal ebe kadını Leto'nun annesi Hera çağırmıştır.

Yine Delos'taki palmiye ağacı, Odysseus'un Kral Alkinoos'a "uydurduğu hikâye"sinde de onları Troia'dan İsmaros'a ve Kykladlar üzerinden Girit'e getiren uzun yolculuklarının ilk aşamasının gerçek güzergâhını gözler önüne serer.

Odysseus Girit'ten Maleia burnunu ve Kythera'yı geçmek için kuzeybatıya yönelmiş ve İonya adaları boyunca ilerleyip İthake'ye doğru yelken açmak için Peloponnesos'u dolanmış olmalıdır.

Kythera yalnızca kâğıt üzerinde İonya adalarından biri. Aslında Eptanissia, yani Yedi Adalar'dan biridir; çünkü İonya denizinden çok ama çok uzakta, Peloponnesos'un güneydoğu ucundaki Maleia burnu ile batıdaki antik Tainaria çıkıntısının ucundaki Matapa burnunun açıklarında bulunur. Yakınındaki yoldaşı, yani Antikythera ise daha da uzaktır İonya denizinden; neredeyse Kythera ile Girit'in kuzeybatı çıkıntıları arasında, tam ortada bir yerdedir. Strabon Kythera ve Antikythera adalarının Girit ile Sicilya denizi arasındaki denizcilik sınırını teşkil ettiğini, aynı zamanda da, Girit ile Peloponnesos arasında bir atlama taşı oluşturduğunu düşünmektedir.

Kythera 1669 yılında Venedik tarafından alınan idari kararlar sonucunda, Eptanissia'nın diğer altı adasıyla tarihsel

olarak da bağlantı kurmuştur ve ada, Kraliçe Victoria onları 1864 yılında Yunanistan Krallığına hediye edinceye kadar İonya adalarının bir parçası olarak kalmıştır. Yunanistan'ın bir parçası olduğunda da Kythera hâlâ Latince adıyla, yani Cerigo olarak bilinmektedir ve ona, Antikythera ya da Cerigotto denmiştir; ancak geçen yüzyılda adalar klasik adlarına kavuşmuştur.

Kythera adına ilk kez *Odyseia* ve *İlyada* destanlarında atıfta bulunulur. Bu iki destanda da Homeros, “güzel çelenkli”¹ aşk tanrıçası Kytheria Aphrodite'sine adanan meşhur tapınak yüzünden adadan “kutsal Kythera”² diye bahseder.

Odyseus Kral Alkinoos'a dolaştığı yerlerin hikâyesini anlatırken, Maleia burnuna geldiklerinde bir rüzgârın onları Kythera'dan uzağa, bilinmedik denizlere savurduğunu söyler. Ama Kythera adasını ya da Maleia burnunu tarif etmez. Kythera adası ile Maleia burnu arasındaki boğaz, antikçağdan beri Yunan denizcilerin korkulu rüyası olmuştur; çünkü 1893 yılında Korinthos Kanalı açılıncaya kadar, İonya ve Ege denizleri arasında seyreden gemiler Peloponnesos'un etrafından dolaşarak bu boğazdan geçmek zorundaymış ve bu gemilerden birçoğu geri dönmüyormuş. İlk kez Strabon'un aktardığı eski bir Yunan atasözü şöyle der: “Eğer Maleia burnunu dönüyorsan, evini unut.”

Kythera ile anakara arasındaki boğaz, Maleia burnunun batı ucunun hemen açığında bir adacık olan Elefonissi'den beş deniz mili uzaklıktadır. Antik dönemden beri bu ada, Eşek Çenesi anlamına gelen *Onugnatos* adıyla bilinmektedir ve Strabon'un “deniz seviyesinde düz bir yarımada” olarak tarif ettiği anakarayla bağlantılı olma ihtimali yüksektir. Kythera'ya gitmek için anakaradaki ana liman, Maleia ve Matapa burunları arasındaki Lekonia körfezinin baş kısmında bulunan Gythion'dur; buradan feribotlar adanın üç limanı-

¹ *Odyseia*, VIII:288.

² *Odyseia*, VIII:288; *İlyada*, XV:432.

nın en kuzeyindeki, Agia Pelagia ve Diakofti'ye gidip gelir. Adanın diğer limanı, güney kıyısındaki Kapsali'dedir ve burası iki kilometre içerideki, Kythera'nın merkezi Khora'nın limanıdır. Agia Pelagia antik dönemde "çınar ağacı" anlamında Platania olarak bilinen, Kythera'nın burnu Akri Spathi'nin dört kilometre güneydoğusundadır.

Pausanias, kendi zamanında geçidin durumunu anlatır:

Anakarada Eşek Çenesi olarak bilinen burun ile adada Çınar Ağacı olarak bilinen burun arasındaki boğaz, yelkenliyle beş mil uzaklıktadır. Kythera halkı sahildeki Skandeia Limanı'nı kullanır; ama Kythera kentinin kendisi Skandeia'dan içeriye doğru 1,25 mil uzaklıktadır. Göksel tanrıçanın [Aphrodite] kutsal alanı, Yunanistan'daki bütün kutsal alanlar içinde en kutsal ve en eski olandır.¹

Thukydides MÖ 425/424 yılına denk düşen Peloponnesos savaşının yedinci yılındaki muharebeyi anlatırken, Sparta'ya ait Kythera adasına Atinalı kara ve deniz askerlerinin çıktığından bahseder. O zamanlar Skandeia denen limanın, "Mısır ve Libya'dan gelmiş tüccar gemileri tarafından kullanıldığını ve Lakonia'ya denizden gelen korsan saldırılarından korunmak için bir sığınak hizmeti de gördüğünü" yazar.²

Thukydides ve Pausanias'tan aktardığımız bu pasajlar nedeniyle çoğu uzman, bugün Kastri'yi Skandeia, Palaeopolis'i de klasik dönemde adanın merkezi olan Kythera antik kenti olarak tanımlar.

Hesiodos *Theogonia*'da Aphrodite'nin doğuşunu anlatır. Orada göklerin tanrısı Uranos'un nasıl oğlu Kronos tarafından hadım edildiğinden bahsedilir. Kronos babasının organlarını denize atarak Aphrodite'nin doğmasını sağlamıştır:

¹ Pausanias, c. 1, s. 85.

² Thukydides, IV:53.

Ve çakmaktaşıyla keser kesmez, uzuvlarını köpürüp kabaran denize fırlatır ve parçalar deryada uzun bir süre batmadan gider ve ölümsüz etten beyaz bir köpük salınıp etrafına yayılır ve oradan bir bakire vücuda gelir. Önce kız, kutsal Kythera kıyısına sürüklenir ve oradan, bir süre sonra, denizlerle çevrili Kıbrıs'a gelir ve muhteşem ve güzel bir tanrıça olur ve şekilli ayaklarının altından çimenler fışkırır. Tanrıları ve insanlar ona Aphrodite der ve köpükten doğmuş tanrıça ve zengin taçlı Kythera derler; çünkü köpüklerin içinde büyü müştür ve çünkü Kythera'ya erişmiştir. Ve ona Kyprogenes de derlerdi; çünkü o dalgalı Kıbrıs'ta doğmuştu.¹

Herodotos tanrıçanın en eski tapınağının Suriye'deki Askalon'da bulunduğunu ve orada kendisine Aphrodite Urania, Göksel Varlık, olarak tapınıldığını ve Fenikelilerin kültü oradan Kıbrıs'a ve Kythera'ya taşıdıklarını yazar. Mezopotamya'da daha erken tarihlerde, bereket tanrıçası ve göklerin tanrısı İhtar olarak ona tapınıldığını biliyoruz. İhtar ismi Hint-Avrupa dillerine yıldız [İngilizce *star* ve Yunanca *astir*] sözcüğü olarak geçmiştir; aynı şekilde Yunancada Venüs gezegeninin ismi de "Aphrodite"dir.

Pausanias, "Asurlar Göksel Varlık'a tapan ilk insan soyuydu; sonra Kıbrıs'taki Paphos halkı ve Filistin'deki Fenike kökenli Askolon ile ona tapınmayı Fenikelilerden öğrenen Kythera halkı da ona tapmıştır" diye yazar.²

Aristoteles'e göre tarihöncesi dönemlerde ada Porphyro-
usa olarak biliniyordu; çünkü antik dönemde erguvan rengi boya elde etmekte kullanılan bir yumuşakça olan deniz minaresinin (*purpura haemastoma*) kabuğu bu adada bulunuyordu. Homeros'a ait Gemiler Katalogunda adanın adı geçmez; ancak *İlyada*'nın başka bir yerinde Homeros, Troia'da Agamemnon'un ordusunda savaşımlar arasında Kythera'dan gelen askerler – Amphidamas ve Lykophron – olduğundan bahseder.

¹ Hesiodos, s. 93.

² Pausanias, c. 1, s. 44.

Schliemann adada arkeolojik keşif yapan ilk kişidir ve 1888 yılında, yüzü Girit'e dönük güneydoğu sahilindeki Avlemonas koyunda yer alan Kastri'den içeride, Palaeopolis'te, meşhur Ahprodite Tapınağını bulduğunu düşünmüştür. Atina'daki British School of Archeology'den Sylvia Benton, 1932 yılında Kastri'de bir kazı çalışması yapmış ve MÖ yaklaşık 2000-1450 yıllarına tarihlenen bir Minos ticaret limanının kalıntılarını ortaya çıkarmıştır. Benton'un ve bu okuldan başka arkeologların daha sonra yaptıkları araştırmalar, Kastri'deki Minos kolonisinin Pylos, Troia ve Mısır gibi uzak diyarlarla ticari ilişkilerinin olduğunu göstermiştir. Yine bu araştırmalara göre antik Skandeia da bu genel alana dahildir. Daha içerilerdeki Palaiokastros'un, antik Kythera'nın bir kenti olduğuna inanılır. Buradaki, 14. yüzyıla ait Ayios Kosmas Kilisesinde bulunan Dorik yazıların ve diğer mimari parçaların da meşhur Aphrodite Tapınağından kaldığına inanılır. Pausanias çevirisine koyduğu bir dipnotta, Peter Levi şunu belirtmiştir: "Temmuz 1437'de, Ankonalı Kyriakos, tapınak kalıntılarının *in summa civitatis arca* resmini çizmiş ve bu çizim günümüze kalmıştır."¹ Dolayısıyla, görünüme bakılırsa, Schliemann yine haklı çıkmıştır.

Cerigo'yu [Kythera] ilk ziyaret eden Avrupalı gezginin, 1437 yılında Palaeopolis'i keşfeden Ankonalı Kyriakos olduğu biliniyor. O tarihe kadar farklı şeyler söylenmiştir: Bir söylenceye göre, Paris tarafından ırzına geçildiği ve Troia'ya kaçırıldığı zaman Troialı Helene, Menelaos'la birlikte burada, Cerigo'da yaşıyordu. İngiliz gezgin Sir Richard Guylforde, 1511 yılında yayımlanan adaya ve mitolojisine ilişkin karmaşık anlatısında bu hikâyeyi yineler.

Salı gecesi Cerigo adlı bir adadan geçtik

Bazen bu adaya Kitheria denirmiş, Yunan Kraliçe

Helene bu adada doğmuş

¹ A.g.e., c. 2, s. 85.

Ama burada, yakın ada Cicerigo Doynge'den gelen
 Paris tarafından tecavüze uğramış
 Bu tecavüz için Tapınakta kurban kesilmiş
 Ardından Troia'nın tahribatı gelmiş
 Bunun üzerine o meşhur destan çıkmış
 Her dilde anlatılmış.
 Denir ki Cerigo adası Morea'daki Maleo burnunun hemen
 karşısına düşüyormuş
 Ve Venüs de bu aynı adada doğmuş.¹

Tapınağın kalıntıları en son 1551 yılında, Fransız saraylı ve coğrafyacı Nicholas Daulphinios tarafından görülmüştür. Daulphinios Aphrodite Tapınağının kalıntılarını, Cerigo'da "yüksek bir dağın tepesinde"² gördüğünü yazar; büyük bir ana kapının iki İonya tarzı sütunu hâlâ ayakta ve Aphrodite olduğu varsayılan, "Yunan tarzı giysiler içindeki devasa bir kadın heykeli" kapının üzerinde yükselmektedir. Tapınağın aşağısında bir adalı ona, "Menelaos'un Kalesi" olduğu varsayılan yapının kalıntılarını göstermiştir; ancak Daulphinios daha sonraki gezginlerin bahsettiği "Helene'nin Hamamları"nı görememiştir. George Wheler ve ekibi 1675 yılında adayı ziyaret etmiştir ve bu kez Helene'nin Hamamları yabancı gezginlerin yolu üzerindedir. Wheler şöyle yazar:

Cerigo'nun kuzeyinde Morea vardır ve antik dönemde buraya Kithera denirdi; Helene ve Venüs'ün doğum yeri olarak meşhurdur. Bu Güzelliklerin bu yerden olduğu Fikri bizi öyle sarmıştı ki, burayı Dünyanın en ilgi çekici yerlerinden biri olarak hayal ettik. Ama tam tersine, adanın büyük bir kısmı çorak, kayalık, dağlık ve metruk; övülecek pek bir şeyi yok. Ne mısır ne şarap ne de zeytinyağı var. Ve Helene'nin buradan kaçırılıp anakaranın güzel düzlüklerine götürülmeye istekli oluşuna şaşmamalı. Şimdi ne gibi güzellikler

¹ Stoneman, *A Literary Companion to Travel in Greece*, s. 78.

² Freely, *The Ionian Islands*, s. 216.

üretebilir, bilmiyorum; orada bir kadın gördüğümü bile hatırlamıyorum.¹

Wheler'in teknesi daha sonra, Venediklilerin Porto San Nikola dedikleri Agios Nikolaos'tan içme suyu almak için Avlemonas koyuna girer ve oranın yerlilerinden biri onları harabelere götürür.

Bu yerin yakınında, eski zamanlarda bu adanın kralı olan Menelaos'un kentinin harabeleri olduğu söylenen yeri bulduk. Her şey neredeyse yerle bir olmuştu. Kalıntılar arasında kayalar oyularak oluşturulmuş mağaralar vardı ve bu, adanın antik dönemden kaldığını gösteriyordu ve rehberimiz buranın Helene'nin hamamları olduğunu, sarayınınsa üç ya da dört mil ötedeki bir tepede bulunduğunu söylüyordu. Rehberimizin söylediğine inandık ve bakalım ne göreceğiz diye oraya gittik. Ama tüm bulabildiğimiz, yerden yükselen iki sütundu. Başlıkları yoktu sütunların ve kaideleri toprağın içine gömülüydü; bu yüzden onların hangi döneme ait olduğunu kestiremedik... Buranın bir saraydan çok eski bir tapınak olduğu fikri bana daha inandırıcı geliyor. Buraya şimdi Paleo-Kastro ya da Eski Kale diyorlar.²

Fransız yazar Fenelon 1699 yılında basılan kendi *Telemaque*'ine *Odysséia*'yı model alarak, kayıp babasının peşinden yollara düşen Telemakhos'un gezdiği yerleri, onun rüya gibi bir kent olan Kythera'da kaldığı günleri anlatmıştır. Fenelon bu uzak ve büyülü olduğu söylenen adanın, en meşhuru Watteau'nun *Voyage to Cythera*'sı [*Kythera'ya Yolculuk*] olan, romantik tabloları için manzarayı betimler. Ancak oraya seyahat eden bazıları da, *Travels in the Morea* [*Morea'da Geziler*] adlı kitabı 1813 yılında yayımlanan Francis Pouqueville gibi, kısa sürede hayal kırıklığına uğramıştır.

¹ A.g.e., 216.

² A.g.e., 216-7.

Cerigo antik kent Kythera olarak meşhurdur. Burada, hayal gücünün garip bir oyunuyla, sunaklar çok yaban ve metruk bir kırın ortasına, gülmeyi seven neşeli bir tanrı için yapılmıştır. Bazı ekili yerler görülebilse de kayadan ibaret manzara, antik dönem hatıralarına kapılıp adayı ziyaret eden şairlerin ve hayranların fikrini değiştirmeye yetecektir. Şık Celadon'lar* yerine kaba saba köylüler görüyoruz; Venüs ve Kharitler [Üç Güzeller] yerine, yarı deli Yunan kadınlarını; çiçeklerle süslenmiş güzel bahçeler yerine, yalçın kayalar ya da çalılırların kapladığı vadiler görüyoruz.¹

Adaya Atina'dan deniz yoluyla gelen seyyahlar genellikle Kapsali'de karaya çıkarlar; buradan dolambaçlı bir yolla Kythera'nın başkenti Khora'ya geçerler. Khora'nın sıra sıra dizilmiş beyaz evleri ona bir İonya adasından çok Kykladlara özgü bir köy havası vermiştir.

Kuzeye, adanın iç kısımlarına doğru giden yol Livadi'de ikiye ayrılır; sola dönerseniz adanın batı sahilindeki Myrtidia Manastırına varırsınız. Yerel kaynaklar bu manastırın 13. yüzyılda kurulduğunu belirtmekle birlikte, mevcut yapı 1841 tarihinde yapılmıştır. Manastır, bir çobanın adanın batı sahilinde mersin ağacı dalları arasında bulduğu bir Bakire Meryem ikonuna ev sahipliği yapmak üzere kurulmuş ve bu yüzden buraya, mersin ağacına [myrtle] atfen Myrtidiotissa, yani Mersinlerin Hanımefendisi adı verilmiştir; yerel dildeki adıyla Myrtidia'dır. Myrtidia *paneyeri* 7 Kasım'da düzenlenir ve kutsal ikon o gün Kythera Piskoposunun başını çektiği tören alayı tarafından eller üzerinde taşınır. Bu, Geç Bizans döneminden beri Kythera'nın en önemli festivalidir ve *The Latins in the Levant* [*Levanttaki Latinler*] adlı kitabında William Miller, Myrtidiotissa'nın, antik Kytheria Aphrodite'si kültünün bugün aldığı biçim olduğunu ileri sürer; çünkü o

* Honore d'Urfé'nin, pastoral bir aşk hikâyesinin anlattığı *L'astree* adlı romanının şık ana karakteri-çn.

¹ A.g.e., s. 217.

gün bütün ada halkı, “dalgalardan doğup adaya vurmuş ve mersin ağacı dalları arasında bulunmuş olarak gösterilen ve denizden yükselen Ahprodite’nin Hıristiyan versiyonu olan, Mersin Dallı Aziz Hanımefendi”ye adanan festivali kutlamaya koşar.¹

Gythion’dan feribotla Kythera’ya gelenler, antik dönemde Sparta olarak anılan, Menelaos’un yurdu Sparti’den gelen yola girerler. Gythion limanının hemen dışında, Homeros’un *İlyada*’sında III. Kitapta bahsi geçen Marathonisi adlı küçük bir ada vardır. Homeros’a göre burası Menelaos’un sarayından kaçtıktan sonra, Troia yolunda Paris ile Helene’nin bir-birlerine ilk âşık oldukları yerdir. Paris Menelaos’la karşılıklı dövüşünde alt edilip kaleye dönünce Helene tarafından onun için hayatını tehlikeye attı diye azarlanmasının ardından Kranae’den bahseder.

*Ağır sözlerle azarlama beni böyle,
bugün Menelaos Athene eliyle beni yendiyse,
bakarsın ben de onu yenerim bir gün,
bizden yana da tanrılar var.
Seninle sevişelim gel şu döşekte,
sevgi hiç dolmamıştı içime bu kadar.
Denizleri aşan gemilerle şirin Lakedaimon’dan
seni kaçırıp, kayalık ada Kranae’de,
döşekte sarmaşdolaş olduğumuz gün bile
şu anda sevdiğim gibi sevmedim seni.
Tatlı istek hiç sarmadı beni böylesine.²*

Latince adı Cerigotto olan Antikythera, Yunan adalarından en yalnız ve en uzak olanlardan biridir; Kythera ile Girit’in kuzeybatı burunları arasında bir yerde tek başına kalmış bir adadır. Yaz ayları boyunca buraya, Kythera, Girit ve Pire’den haftada iki kere feribot vardır; ama kış aylarında feribot se-

¹ Miller, *The Latins in the Levant*, s. 568.

² *İlyada*, III:438-46.

ferleri azalır, havanın kötü olduğu zamanlardaysa ada genellikle günlerce dünyanın geri kalanından kopuk yaşar.

Adanın tek köyü olan Potamos buranın en kuzeyindeki girintili çıkıntılı koyda kurulmuştur. Yaklaşık 120 kişiden oluşan ada nüfusunun büyük bir bölümü burada yaşar; adanın başka yerlerinde az sayıda çiftlik ve yazlık ev de bulunur. Potamos, antik Antikythera'nın başlıca kenti olan Aigilia'nın yakınındadır; kentin kale surlarının kalıntıları, yerleşim yerinin yaklaşık bir buçuk kilometre kuzeydoğusundaki, Paleokastro adlı burunda görülebilir. Paleokastro aynı zamanda bir ortaçağ kasabasının da yeridir; Venedik dönemi boyunca, Venedikli bir soylu aile olan ve 1204 yılında Konstantinopolis'in Latin işgalinin hemen ardından Cerigotto'da hâkimiyet kuran Viariler tarafından yönetilmiştir.

Böylesine uzakta olması itibarıyla Antikythera, Girit ile Peloponnesos ya da Ege ile Sicilya denizi arasında yelken açan o antik dönemin denizcileri için bir durak yeri olsa gerektir. Symi'den bir sünger teknesinin fırtınadan kaçıp Potamos koyuna sığındığı 1900 yılında, bunun dramatik bir örneği yaşanmıştır. Teknedeki bir dalgıç sünger aramak için derine dalar ve denizin dibinde, Roma döneminden kalma batık bir gemi görür; geminin yükleri arasında heykeller, heykellerin arasında da o tarihten beri Atina Ulusal Arkeoloji Müzesinde sergilenen, genç bir adamın neredeyse hiç zarar görmeden korunmuş, bronz bir heykeli vardır. Bugün Antikythera'nın Ephebos'u olarak bilinen, çıplak ve kaslı bir gencin heykeli- dir bu. Genç sağ elini kaldırmıştır ve parmakları sanki, artık yerinde olmayan, kargı benzeri bir nesneyi tutuyormuş gibi kıvrılmıştır. Bu gencin, Troia kralı Priamos'un oğlu Paris olduğu ve Troas'taki İda dağında düzenlenen güzellik yarış- masında, kıskançlıklarıyla Troia savaşına yol açan Hera ve Athena karşısında kazanan Aphrodite'ye Eros'un elmasını sunarken tasvir edildiği iddia edilmiştir. Eğer öyleyse bu, MÖ 4. yüzyıl ortalarında Atina'da çalışmış, tanınmış bir heykel-

tıraş ve ressam olan Euphranor tarafından yapılmış meşhur Paris heykeli olmalıdır. Heykelin bulunduğu geminin, MÖ 2. ya da 1. yüzyıla ait, muhtemelen Atina'dan aldığı sanat eserlerini Roma'ya götüren bir tüccar gemisi olduğu ve İonya adalarının en uzak noktasında, burada battığı tahmin edilmektedir.

Odysseus ile yoldaşları, fırtına onları Ege'den Batı Akdeniz'e savurduğu ve *oikoumenos*'tan, yani "insanların oturduğu dünya"dan bir harikalar diyarına attığı sırada Antikythera'yı görmüş olmalıdır.

Harikalar Diyarı

Kral Alkinoos ve Phaiak saray halkına Troia'dan yurda dönüş yolculuğunu anlatırken Odysseus, kuzey rüzgârının onları rotalarının dışına savurmasıyla birlikte Kythera'yı geçtiklerini ve dokuz gün açık denizde oradan oraya sürüklendikten sonra, onuncu gün bilinmedik bir toprak parçasına ayak bastıklarını anlatır. Böylelikle Maleia burnunu dönen Odysseus bildik Ege dünyasını geride bırakmış ve akıllara durgunluk veren maceraların ardından yuva-ya dönünceye kadar dokuz yıl boyunca köşe bucak dolaşacağı harikalar diyarına girmiştir.

Hikâyedeki bu fantezi unsuru antikçağdan günümüze birçok yazarı, Odysseus'un seyahatleri konusunda, anlatılan her şeye inanmak ile hiçbir şeye inanmamak arasında farklı tutumlar takınmaya sevk etmiştir. Meşhur İskenderiye Kütüphanesi'nin yöneticisi ve Homeros destanlarının editörü Eratosthenes (MÖ yaklaşık 276-194) *Odysseia* coğrafyasının büyük oranda hayal mahsulü ve masalsı olduğuna inanmış ve "rüzgâr çuvalı diken bir terzi yamağı bulursanız Odysseus'un maceralarının geçtiği yerleri de bulursunuz" diye yazmıştır.¹ Ancak Strabon şöyle yazar:

Ve nasıl işinin ehli biri gümüş üzerine altın işlerse, Homeros da gerçekten olmuş şeylerin üzerine hayal mahsulü unsurlar katmıştır ve böylece üslubuna renk ve tat verir; ama kendisi de tıpkı olayları anlatan tarihçiler gibi aynı sonuca çıkar. Örneğin, Homeros tarihsel bir olgu olarak Troia savaşını alır ve onu söylencelerle süsler; ve Odysseus'un başından

¹ Strabon, I:2.15.

geçenler konusunda da aynısını yapar; ama gerçeklerden bütünüyle uzak, içi boş, olağanüstü bir hikâyeye sarılmak hiç de Homeros'un tarzı değildir.¹

Doğu Akdeniz'in hâkim rüzgârı, Yunanca *meltemi* olarak bilinen, kuzeydoğu yönünden esen ve esmeye başladığında beş ya da daha fazla gün etkili olan bir rüzgârdır. Dolayısıyla Odysseus Kythera'yı geçip Libya denizi boyunca Kuzey Afrika kıyılarına kadar savrulmuş olabilir; bu mesafe yaklaşık olarak 1000 kilometredir ve şimdi Libya ile Tunus arasında bir yere denk gelen bir kıyıya ayak basmış olmalıdır.

Akdeniz boyunca ilk kez, ABD donanmasına ait bir gemiyle Kalküta'dan yola çıkıp Süveyş Kanalı'ndan geçerek New York'a gittiğimiz zaman, 1945 yılının Kasım ayında deniz yolculuğu yaptım. İki yıl önce, liseyi bırakıp orduya yazılmadan *Odyseia*'yı okumuştum ve kanalı geçip Akdeniz'de batıya doğru yol alırken bir yerde, Odysseus'un güzergâhından da geçeceğimizi biliyordum.

Kanali sabahın erken saatlerinde, şafak daha sökmeden geçtikten bir süre sonra, güverteden sancak tarafına bakarken, Avrupa'nın en güney noktası olduğu bilinen Girit'in güneyindeki Yunan adası Gavros'un kayalık çıkıntısı Trypiti burnu ilişti gözüme. Güneş doğduktan kısa bir süre sonra, bu defa iskele tarafına bakarken, Strabon'un Phykus burnu dediği, yaklaşık MÖ 630 yılında kurulmuş, Kyrenaika'nın başkenti, antik Yunan kenti Kyrene'nin tam batısına düşen Libya'nın en kuzey noktasından geçtiğimizi de görebiliyordum. Sonra Strabon'un Syrtis Maior dediği, Bingazi'den Trablus'a kadar uzanan kocaman bir körfezden geçtik; artık karanlık çökmüştü. Ertesi gün şafak vakti Sicilya boğazından geçerek kuzeybatıya yöneldik ve Strabon'un Syrtis Minor dediği karaya doğru büyük bir girinti yapan Gabes körfezini geçerken iskele tarafından Tunus kıyılarını görebiliyorduk.

¹ Strabon, I:2.29.

Güneş batarken boğazı geçiyorduk ve iskele tarafında Bone burnunu görebiliyorduk. Sonra batıya yöneldik ve antik Kartaca kentinin bulunduğu Tunus görüş alanımız içindeydi. Bunları o tarihte bilmiyordum; ama o gün Odysseus'un güzergâhından, Kuzey Afrika kıyılarına giderken ve oradan dönerken geçtiği yerlerden iki kez geçmiştim.

Homeros, *Odysseia* IX. Kitapta, Odysseus'un ve yoldaşlarının fırtınayla birlikte Maleia burnu ve Kythera'yı geçip çok uzaklara savrulduktan sonra ilk ayak bastığı toprakları anlatır.

*Tam dokuz gün ölüm rüzgârları balıklı denizde çalkaladı bizi,
sonunda Lotosiyenlerin toprağına vardık onuncu gün,
bir bu çiçeği yer buranın halkı,
orada karaya çıktık ve gittik su almaya,
arkadaşlar da çabucak hazır etti akşam yemeğini,
oturup doyurduk karnımızı tez giden gemilerin dibinde.¹*

Strabon Kuzey Afrika kıyılarının Sicilya boğazının karşısına düşen kısmını anlatırken şunları yazar:

Sirte'nin [Küçük Sirte kuzey burnu] başladığı yerin yakınında Cercinnis [Chergui] adlı uzun bir ada vardır. Oldukça büyük ve aynı adlı bir kenti de içinde barındıran bir adadır bu; ve daha küçük, Cercinnitis [Gharbi] adlı bir ada daha vardır.

Bunların devamında Küçük Sirte gelir, buraya Lotosiyenlerin Sirte'si de denir. Körfezin çevresi yaklaşık 1600 stadion'dur; yani yaklaşık 200 mil ve ağzının genişliği de 600 stadion'dur; yukarıda sözü edilen Cercinna ve Meninks [Djerba] de aynı büyüklüktedir. Meninks Homeros'un sözünü ettiği Lotosiyenlerin ülkesi olarak görülür ve bunun belli işaretleri de yok değildir: örneğin bir Odysseus sunağı ve lotosun kendisi. Adada da lotos adı verilir bu bitkiye ve meyvesi çok lezizdir.²

¹ *Odysseia*, IX:82-6.

² Strabon, XVII:3.16-7.

Odysseia IX. Kitapta, Odysseus Lotosiyenlerle karşılaştıklarını ve lotostan bir parça aldıklarında üç yoldaşının başına gelenleri anlatır:

*Bizimkilerden kim yediyse lotosun bal gibi yemişini,
kendinden geçti ve dönmek istemedi bir daha gemiye.
Orada kalıp lotos yemekten başka şey düşünmediler,
akıllarını çelmişti bu yemiş, unutturmuştu sılayı.
Ama bakmadım gözlerinin yaşına, sürükledim gemiye onları,
teknede, kürekçi sıraları altına çektim, vurdum zincire.
Sonra buyurdum öbür sevgili yoldaşıma,
haydi, dedim, binin tez giden gemilere çabuk,
korktum, biri lotos yer, sılayı unutuverir diye.¹*

Sonra, “onlar da hemen bindiler ve oturdular sıralarına,/küreklerle sarılıp köpürttüler kırçıl denizi.”²

Yunancası *Lotophagoi* olan Lotosiyenlerden Herodotos da bahseder. O da Strabon’la aynı coğrafyaya yerleştirir onları; ancak onun bu kıyılar hakkındaki bilgisi yeterli değildir.

Yalnızca lotos meyvesi yiyerek yaşayan *Lotophagoi*’un ülkesi olan Gildan topraklarından denize çıkıntı yapan bir burun vardır. Lotos bitkisinin meyvesi sakız ağacının meyvesi kadar büyüktür ve tatlılığı palmiye ağacının meyvesinin tatlılığı gibidir. *Lotophagoi* bu meyveden şarap da yapar.³

How ve Wells, *Commentary on Herodotus* [*Herodotos’a Yorum*] (1912) adlı kitaplarında bu meyve hakkında ilginç bilgiler verir:

H. [Herodotos] insanların yurtlarını ve ailelerini unutmalarına neden olan bir bitki olarak Homeros’un destanlarındaki ünü yüzünden lotosu etraflı bir biçimde anlatır; Polybios ondan bile daha detaylı bir anlatım sunar. Lotos İngilizlerin

¹ *Odysseia*, IX:94-102.

² *Odysseia*, 103-4.

³ Herodotos, 176.

buckthorn dedikleri akdikenin de dahil olduğu *Rhamnescea* familyasından jujube (*zizyphus vulgaris*) adlı dikenli bir bitkidir; meyvesi büyüklük ve şekil olarak eriğe benzer ve genellikle kurutulmuş olarak yenir. Mısır lotosu tamamen farklıdır... Bu meyveden bir tür şarap da yapılır.¹

Cerbe [Djerba] tarihöncesi dönemden beri Nil vadisinin batısında, Kuzey Afrika'nın yerli halklarından Berberilerin yurt edindiği bir yerdir. Berberiler mütemadiyen, Atlantik kıyılarından bugün Libya ile Mısır'ın sınırını teşkil eden Siwa Vahasına ve Akdeniz'den Nijer nehrine kadar uzanan geniş bir bölgeye yayılmıştır. Tarihsel olarak bu halk Berberi dilinin çeşitli biçimlerini kullanır ve bütünlüklü olarak bu dil Afro-Avrupa dil ailesinin bir üyesidir. Modern Berberiler antik Mısır kayıtlarında adı geçen kabile topluluklarından olan ilk Berberilerin soyundan gelir. İlk Libya kabileleri geç bronz çağından erken demir çağına kadarki dönemi kapsayan, Homeros'un esas aldığı zaman diliminde oluşmuştur.

Kuzey Afrika Berberilerinin geleneksel inanışları sırasıyla Mısır'dan, Fenikelilerden, Musevilikten, Hellenistik Yunanistan'dan, ilk Hristiyanlıktan ve sonra da ortaçağ dönemindeki İslamiyetten etkilenmiştir. Cerbe İslamcı el-İbadiye tarikatının bir merkezidir ve burada Kohanim'in üyeleri olan antik bir Yahudi cemaat de yaşamaktadır ve bunlar hâlâ, tarihi MÖ yaklaşık 500 yılına dayanan, dünyanın en eski sinagoglarından El Ghriba Sinagogunda ibadet etmektedirler.

140 bine varan nüfusuyla Kuzey Afrika'nın en büyük adası olan Cerbe, Berberi dilinin hâlâ konuşulduğu Tunus'taki sayılı yerlerden biridir. Odysseus ve yoldaşlarının karaya ilk ayakbastıkları yerlerden biri olma ihtimali yüksek güzel kumsalları, burayı sevilen bir turistik güzergâh haline getirmiş-

¹ How ve Wells, c. I, s. 359.

tir. Adanın üçüncü büyük yerleşim yeri Cerbe Ajim, Cerbe'yi anakaradan ayıran dar bir kanal üzerindedir ve 1977 yılında *Star Wars* filmini çeken ekip, muhtemelen Lotosiyenlerin Ülkesinin başka dünyaya aitmiş gibi görünen atmosferi yüzünden burayı kendisine mekân olarak seçmiştir.

Odyseus lotostan tadan yoldaşlarını güverteye aldıktan sonra yolculuklarının bir sonraki durağına, onları Kyklopların [Tepegözlerin] Ülkesine götüren aşamaya geçerler. Bu seferki yolculuk kısa sürmüş olmalıdır; çünkü Odyseus bu yolculuğu uzun da olsa sadece iki cümleyle anlatmıştır:

*Engine açıldık yeniden, yine yüreğimiz acı dolu.
Vardık töre bilmez, azgın Tepegözlerin iline,
onlar yalnız Ölümsüz tanrılara güvenirler,
ne ekin ekerler elleriyle, ne de çift sürerler,
toprak ekilmeden, işlenmeden verir onlara her şeyi,
arpayı da, buğdayı da, asmayı da verir,
şarap sunan iri salkımları Zeus'un yağmuru şişirir.
Yoktur onların dernekleri, yasaları falan.
Otururlar yüksek dağ tepelerinde, oyuk mağaralarda,
herkes kendi evini yönetir, kendi karısını, çocuğunu,
umurlarında değildir hiç kimse, başkalarına aldırılmazlar.¹*

Platon Homeros'un anlattığı Kyklopların yaşam biçiminin, medeniyetin ilk aşamasını, insanların topluluk içi ve topluluklar arası ilişkileri kurmadan ve yasaları koymadan önceki dönemini yansıttığını ileri sürer (*Yasalar*, III:680). Yunan mitolojisine göre Kykloplar Yeraltı Dünyası'nın tanrısı Uranos'un ve Toprak Ana Gaia'nın oğullarıdır. Hesiodos onlardan Gaia'nın çocukları diye söz eder:

Ve yine o, Kyklopları doğurdu, yüksek ruhlu Brontes [Gök Gürültüsü], Steropes [Parıltı] ve katı yürekli Arges'i [Şimşek] ki bunlar Zeus'a yıldırımını vermişler ve şimşegi yaratmışlardır; her şeyiyle tanrılara benziyorlardı ama yalnızca

¹ *Odyseia*, IX:105-15.

alınlarının ortasında bulunan tek gözleri fark yaratıyordu. İşlerinde güç, kararlılık ve beceri vardı.¹

Poseidon'un oğlu Polyphemos Kykloplar içinde en meşhur olanıdır. Homeros *Odyseia* I. Kitapta Zeus'un Athena'ya, Poseidon'un Odysseus'a oğlunu kör ettiği için öfkeli olduğunu söylediği kısımda ondan bahseder: "Polyphemos, Tepegözler arasında en üstündür güçte,/Peri Thoosa'dır anası onun,/ekin vermeyen denizin efendisi Phorkys'in kızı,/Thoosa, Poseidon'la birleşmişti oyuk mağaralarda."²

Odysseus ve yoldaşlarının, Kyklopların ülkesinde ilk kez karaya ayak bastıkları yer, Keçiler adası olarak bilinegelen metruk bir adadadır: "Limanın karşısında Küçükada diye bir adacık var,/Tepegözlerin toprağına ne yakın, ne uzak,/her yer alabildiğine ağaç, orman,/sayısız yabankeçisi ürer orada,/insan ayağı hiç basmaz adacığa, ürkütülmez keçiler."³

Odysseus Kyklopların medeniyetin ilk aşamasından öteye geçmedikleri temasını geliştirerek sürdürür; aksi takdirde onlar da Keçiler adasına yerleşir ve Hellenler gibi, ticaret yapmak için gemiler inşa eder, tarımla uğraşır ve üzüm yetiştirirlerdi:

*Yoktur bu Tepegözlerin aşiboyalı gemileri,
sağlam güverteli tekneler yapacak marangozları yok,
yapsalardı, giderlerdi gemilerle insanların kentlerine,
alışveriş yaparlardı deniz yoluyla öbür insanlar gibi,
getirip götürürlerdi bir sürü mal,
onarırlardı adalarını güzel güzel yapılarla.⁴*

Odysseus ve yoldaşları limana yönelirler: "İşte girdik bu limana, bir tanrı yol gösterdi bize,/göz gözü görmüyordu kapkara gecede./Kalın bir sis sarmıştı gemilerimizi/gökte ay da

¹ Hesiodos, s. 89.

² *Odyseia*, I:70-3.

³ *Odyseia*, IX:116-9.

⁴ *Odyseia*, IX:125-30.

yoktu, kapalıydı bulutlarla.”¹ Sonra gemilerini karaya yanaştırıp yelkenleri indirirler: “Sonra çıktık hepimiz karaya, orada uzandık,/uykuya dalıp bekledik tanrısal Şafak’ı.”²

Gün ağarmadan kalkarlar “ve her şeyine hayran oldukları adada” bir tur atarlar. “Dağ keçilerini”³ görünce oklarını ve yaylarını hazır edip onlardan 109 tanesini öldürürler; on iki geminin her birine dokuz keçi, Odysseus için de fazladan bir keçi dağıtılır. “Bütün gün şölen yaptık gün batıncaya dek,/et yedik doyasıya, içtik tatlı şarap.”⁴

Adadan karşı kıyıya, Kyklopların ülkesine bakarlar: “Yükselen dumanlarını görüyorduk Tepegözlerin na şuracıkta,/neredeyse seslerini duyacaktık onların,/keçilerinin melemesini duyacaktık neredeyse.”⁵ Güneş batınca kumsalda uzanıp yatmaya koyulurlar ve ertesi sabah Odysseus bir toplantı düzenler; tayfasıyla birlikte Kyklopların ülkesine geçeceğini, geri kalan gemilerin oldukları yerde beklemeleri gerektiğini söyler.

*Varacağımız yer çok yakındı, vardık az sonra:
Bir burun dikildi önümüze, baktık dibinde bir mağara,
denize açılan yüksek bir mağaraydı bu,
defne ağaçları sarmıştı tepesini.
Ağıldı burası koyun ve keçi sürülerine,
avlusunu çevriliydi dikili taşlarla
ve uzun gövdeli çamlarla ve gür yapraklı meşelerle.
İnsan azmanı bir dev otururdu bu mağarada,
bir başına, herkesten uzak, sürülerini güderdi,
kimseyle görüşmez, karışmazdı başka adamlara,
tasarlardı kendi köşesinde bir sürü kötü işler.
İnsan dilini yutardı görünce bu dev,
ekmek yiyen insanlara hiç benzemezdi o,*

¹ *Odysseia*, IX:143-5.

² *Odysseia*, IX:150-1.

³ *Odysseia*, IX:155.

⁴ *Odysseia*, IX:161-2.

⁵ *Odysseia*, IX:167-8.

*daha çok ormanlı bir doruk gibiydi,
bir sürü doruk arasından tek başına sivrilmiş.¹*

Odyseus yoldaşları arasından en iyi on iki adamı seçer ve onlarla yola devam eder; diğerlerine de gemide kalmalarını söyler. Şarap tulumuna, İsmaros'ta Apollon rahibinin kendisine verdiği tatlı kırmızı şaraptan doldurur ve yanına bu tulumu ile bir çuval erzak alır.

Polyphemos sürüsünü gütmek için dışarıya çıkmıştır; böylece Odyseus ve adamları mağaranın içlerine kadar ilerler ve içerideki her şeye hayran kalırlar.

*Kalburlar baktık ağzına dek peynirle dolu,
mandıralarda baktık kuzular, oğlaklar tıka basa,
yaşlarına göre, ayrı ayrı yerlere konmuşlar,
beride körpeler kapatılmış, ilk doğanlar,
ötede ortancalar, daha ötede son doğanlar.
Bütün kaplar, süt sağılan kovalar, kavatalar,
sütten, ayrandan ha taşı ha taşıacaklar.²*

Odyseus der ki, adamları yalvarmıştır ona: "Alalım, dediler, peynirleri, oğlakları, kuzuları,/boşaltalım mandıraları, hızlı gemilerimize gidelim bir koşu,/durmayalım, binelim açılalım tuzlu engine."³ Ancak Odyseus kulak asmamıştır: "Ben razı olmadım.../İstedim göreyim ilk önce onu,/bakalım, dedim, ne armağanlar verecek konuklarına."⁴

Bu arada Odyseus ve yoldaşları bir ateş yakar ve tanrılara kurban keserler; peynirleri mideye indirip Polyphemos'u beklemeye koyulurlar: "Birden çıkageldi, bir kucak dolusu kuru dalla,/ateş yakacaktı pişirmek için akşam yemeğini,/bir gürültü patırtıyla attı onları mağaranın içine,/ödümüz koptu, kaçıştık en dibe hepimiz."⁵

¹ *Odyseia*, IX:181-92.

² *Odyseia*, IVX:216-24.

³ *Odyseia*, IVX:225-7.

⁴ *Odyseia*, IVX:228-30.

⁵ *Odyseia*, IVX:233-6.

Odysseus ve adamları, Polyphemos'u seyreder: "Semiz koyunları, sağılacak bütün dişileri,/kapıda bıraktı erkekleri bütün,/koçları, tekeleri bıraktı dışarıda, avluda./Sonra kaldırdı kocaman bir kayayı,/dikti onu mağaranın ağzına, kapattı ağzı."¹ Ardından koyunları ve keçileri sağlar, sütün yarısını ayırır ve pıhtılaştırdıktan sonra, peynir yapmak için hasır sepetlere boşaltır; diğer yarısını da akşam yemekte içmek için süt kovalarına aktarır.

*Bu işleri çabucak bitirdikten sonra ateş yaktı,
işte tam o sıra, gördü bizi ve sordu:
"Kimsiniz yabancılar, nereden geldiniz buraya?
Deniz yollarında bir iş için mi gezersiniz böyle,
yoksa başıboş mu dolaşırsınız korsanlar gibi,
elâleme kötülük mü götürürsünüz ölümü göze alıp?"
O böyle dedi, hepimizin gücü kurudu,
korku salmıştı içimize gür sesi, dev boyu,
yine de karşılık verdim ben ona."²*

Odysseus Polyphemos'a Agamemnon'un ordusundan Akhalar olduklarını, Troia'yı yerle bir ettiklerini ve şimdi ülkelere dönmekte olduklarını söyler: Bir fırtına onları buralara kadar savurmuştur ve kendisinden ricada bulunup yardım istemek için gelmişlerdir:

*Gelmişiz şimdi de kapanırsız senin dizlerine,
dileriz konuğun olalım, öyle karşıla bizi,
konuklara yaraşır armağanlar ver bize.
Say tanrıları, kork onlardan, ey güçlü adam,
sığındık sana, yalvarırız bak işte,
konukseverdir Zeus, korur yalvarıcıyı, konuğu.
Yoldaşlık eder, buyurur, saygı gösterilsin ona der.
Ben böyle dedim, o saat karşılık verdi o, amansız, kaskatı:
"Sen ya bir budalasın ey yabancı,
geliyor olmalısın ya da çok uzaklardan,*

¹ *Odysseia*, IVX:237-8.

² *Odysseia*, IVX:250-8.

kork diyorsun bana tanrılardan, say onları,
 ne kalkanlı Zeus'a aldırış eder Tepegözler,
 ne de öbür tanrılara aldırış eder
 çok daha güçlüyüz biz onlardan.
 Benim hiç umurumda değil Zeus'un öfkesi.
 İster esirgerim seni ve dostlarını, ister esirgemem.
 Yaparım ben canımın istediğini, yaparım ne dilersem.
 Söyle bakalım, nerede bıraktın gelirken, sağlam yapılı gemini,
 burnun ucunda mı, daha beride mi, nerede?"¹

Odysseus Polyphemos'un kendisini sınıadığını anladığını söyler: "O saat anladım, kandırmak isterdi beni bu adam,/bir yalan uydurup şöyle karşılık verdim ona:"²

"Parça parça etti yeri sarsan Poseidon benim gemimi,
 çarptı şu sizin toprağınızın ucundaki kayalara,
 açık denizden esen rüzgâr atmıştı bizi o burna doğru.
 Bir bu adamlar kurtuldu ölümden, bir de ben."
 Böyle dedim, hiç karşılık vermedi bu katıyürek,
 ellerini açıp atıldı arkadaşlarımla üzerine,
 yakaladı ikisini, çarptı kafalarını yere enikler gibi,
 o saat beyinleri fışkırdı, ıslattı dört bir yanı,
 ayırdı onları parça parça, hazırladı yemeğini,
 dağda büyümüş bir aslan gibi, hepsini yedi bitirdi,
 ne bağırsak kodu, ne et kodu, ne de ilikli kemik.
 Bizse, kaldırıp ellerimizi Zeus'a, ağladık durduk,
 o tıkınıırken kaldı kan içinde yüreklerimiz bizim,
 ama yapamazdık hiçbir şey, çaresizdik."³

Odysseus, karnını doyuran Polyphemos'un uykuya dalmasını bekler; o vakit kılıcıyla onu öldürmeyi düşünmektedir. Ancak sonradan fark eder ki, eğer onu öldürürse mağaranın içinde ebediyen kapalı kalacaklardır; çünkü girişi kapayan o koca kayayı yerinden oynatmaları imkânsızdır.

¹ A.g.e., IVX:267-80.

² A.g.e., IVX:281-2.

³ *Odysseia*, IVX:283-95.

Ertesi sabah Polyphemos, sürüdeki koyunların ve keçilerin sütünü sağlar:

*Bitirdikten sonra bu işleri bir çırpıda,
yakaladı iki adamımı daha, yaptı kahvaltısını,
onları yiyip bitirince semiz davarlarını sürdü dışarıya,
kapıyı tıkayan koca kayayı çok kolay kaldırdı,
sonra hemen koydu onu yine yerine,
sanki bir okluğa kapağını takıyordu.¹*

Odysseus nasıl kaçabileceklerini düşünmeye başlar ve planını kafasında olgunlaştırınca, yoldaşlarıyla konuşup kendisine yardım etmelerini ister onlardan.

Polyphemos'un mağarada bıraktığı, "bir büyük sopa vardı, mandıraların birine dayalı,/yaş yaş koparmıştı bu dalı bir zeytin ağacından,/bunu kuruduktan sonra taşıyacaktı."² Odysseus bu sopadan iki metreye yakın bir uzunlukta bir parça kesip yoldaşlarından bu sopayı temizlemelerini ve ucunu sivriltmelerini ister: "Sonra kızdırıp katılaştırdım korlu ateşte."³ Sonra kazığı saklayıp yoldaşları arasında bir kura çeker: "Kazığı bakalım benimle birlikte kim kaldıracaktı,/dev tatlı uykudayken onu gözüne bakalım kim sokacaktı?"⁴

Polyphemos dönüp sürüyü mağaraya sokar ve "yine kaldırıp koyar koca kayayı kapının önüne"⁵ ve sonra koyunlarını ve keçilerini sağlar.

*Çarçabuk bitirdikten sonra bu işi,
yine aldı iki arkadaşımı ve hazır etti akşam yemeğini.
O sıra ben yaklaştım Tepegöz'ün yanına ve konuştum,
bir gerdel dolusu siyah şarabı iki elimle uzatmıştım:
"Al bu şarabı, Tepegöz iç yediğin et üstüne,
nasıl şarabımız vardı gemimizde bir gör bak,*

¹ *Odysseia*, IX:310-14.

² *Odysseia*, IX:319-20.

³ *Odysseia*, IX:328.

⁴ *Odysseia*, IX:332-3.

⁵ *Odysseia*, IX:340.

*bu şarabı senin için getirmiştım sunu diye,
bize acıyasın, gönderesin diye bizi yurdumuza.
Ama sen iyice azıtmışsın, ne insaf kalmış sende, ne bir şey.
Kim gelir bundan böyle senin kapına, hangi insan?
Öyle kötü, öyle berbat ki davranışın senin!"¹*

"Ben böyle konuştum, o da aldı gerdeli, dikti bütün şarabı,/ tatlı şarap çok hoşuna gitmiş olacak, dedi ki:/Daha ver ne olur, daha, hem adını söyle çabuk,/seni sevindirecek bir konukluk armağanı veririm sana."²

Polyphemos şarabı içip bitirir ve daha fazlasını ister. Şarap etkisini gösterir gibi olduğunda, Odysseus kendisini takdim eder:

*"Peki diyeyim sana Tepegöz, bana verilen adı,
ama sen de tut sözünü, ver bana armağanı.
Benim adım Kimse, beni böyle çağırır
anam, babam ve bütün arkadaşlarım."
Ben böyle dedim, hemen karşılık verdi amansız yürek:
"Tekmil arkadaşlarından sonra yiyeceğim Kimse'yi,
hepsini yiyip bitireceğim, sonra onu,
bu da konukluk armağanım olacak sana."³*

Polyphemos körkütük sarhoş olup sırtüstü yere devrilir; bunun üzerine, Odysseus ucu sivriltilmiş, zeytin ağacından kazığının sakladığı yerden çıkarıp sokar ateşteki közün içine daha iyi sivriltilmek için. Sonra yoldaşlarını Polyphemos'a saldırı konumuna sokar ve onu kör etmeye hazırlanırlar:

*Kaldırıp kazığı batırdılar sivrisini gözünün tepesine,
ben de yukarıdan boyuna çevirdim bastıra bastıra,
nasıl bir gemi kalasında delgiyi çevirirse usta,
altına gerili kayışı kalfaları hani
bir o yana bir bu yana çekip dik tutarlar delgiyi,*

¹ *Odysseia*, IX:343-52.

² *Odysseia*, IX:353-6.

³ *Odysseia*, IX:364-70.

*o da hep aynı yeri durmadan deler,
biz de tıpkı öyle, ucu ateş gibi kazığı
sokmuştuk gözüne onun, döndürdük habire.
Cızırdayıp tütüyordu gözkapakları ve kirpikleri,
köklerine dek çatır çatır yanan gözbebeğinin içinde.
Bir demirci ustası, batırdığı zaman
koca bir baltayı ya da çekici soğuk suya,
kızgın demir nasıl birden toplar da gücünü,
ıslık sesleriyle çınlatırsa ortalığı,
göz de öyle cızırdıyordu zeytin kazığının çevresinde.¹*

Polyphemos acı içinde uluyunca “koca kayalar yankılanır.”² Sonra Polyphemos, kazığı gözünden çıkarıp atar ve çevre mağaralarda oturan öteki Kyklopları yardıma çağırır çığlıklar atarak. Duyarlar sesini çevredeki Kykloplar ve mağaranın çevresine doluşurlar; başına ne geldiğini sorarlar ona:

*“Ne oldu sana böyle Polyphemos, ne bağıırırsın acı acı,
tanrısal gecenin ortasında böyle uykusuz korsun bizi?
Ölümsüzlerden biri sürülerini mi kaçırdı ne?
Yoksa seni biri mi tepeliyor düzenle ya da zorla?”
Güçlü Polyphemos karşılık verdi mağaranın içinden:
“Beni Kimse tepeliyor, dostlar, zorla değil düzenle.”³*

Bunun üzerine diğerleri ona yanıt verir:

*“Sana karşı Kimse zor kullanmazsa ve yalnızsan,
Büyük Zeus’tan çaresiz bir dert gelmiş olacak başına.
Ama baban Poseidon’a yalvar yakar sen yine.”
Böyle dediler ve gittiler, ben de yürekten güldüm,
adımla aldatmıştım onu, parlak bir düzen kurmuştum.”⁴*

Polyphemos acı içinde kıvrınmaktadır; el yordamıyla mağaranın ağzına gidip koca kayayı kaldırır yerinden. “Sonra uza-

¹ *Odysseia*, IX:382-94.

² *Odysseia*, IX:395.

³ *Odysseia*, IX:401-8.

⁴ *Odysseia*, IX:410-14.

tıp iki elini, oturdu kapının önüne,/koyunlarla birlikte bizden kim çıkarsa yakalayacaktı./Benden böyle bir ahmaklık umuyordu aklı sıra.”¹

Odyseus bir kaçış planı yapıncaya kadar kafa yorar. Gece boyunca sessizce çalışarak koçları bir araya toplar mağaranın içinde ve sonra Polyphemos’un yatağından çıkardığı hasırlarla koçları üçerli gruplar halinde birbirine bağlar:

*Bağladım onlarla koçları üçer üçer,
adamlarımdan birini bindirdim ortadaki koça,
öbür ikisi, iki yandan giderek, saklardı onu.
Böylece üç koç taşırdı her arkadaşımı.
Ben de en güçlü koçu seçtim koyunlar arasında,
sırtından yakaladım onu, karnının altına asıldım,
kıvrır kıvrır, dolgun yapağıya tutundum ellerimle,
öylece, sabırlı bir yürekle asılı kaldım.
Koyulduk beklemeye tanrısal Şafak’ı,
işte böyle, içimizden içimizden, inleye inleye.”²*

Sonra şafak söker:

*Davarların erkekleri fırladılar otlığa doğru,
dişilerse, mandıraların çevresinde meleyip durdular,
sağılmamış memeleri süttten şiş şişti, dolu dolu.
Sahipleriyse kıvrana kıvrana, acılar içinde,
yokluyordu önünden dümdüz geçen koyunların sırtını,
ama farkında değildi aptal, yapağılı karnılara asılanların.
Benim koç kapıya doğru en son yürüdü,
bol yapağının ve benim karışık düşüncelerimin yükü altında.”³*

Mağaradan belli bir uzaklığa erişince Odyseus koçun altından kendini kurtarır, sonra da yoldaşlarını çıkarıp alır ve sürüyü gemilerine doğru sürerler. Bekleyen yoldaşlarına sessiz olmaları uyarısında bulunur öncelikle. “Haydi, dedim,

¹ *Odyseia*, IX:417-19.

² *Odyseia*, IX:429-36.

³ *Odyseia*, IX:437-445.

atın gemiye şu güzel yapağılı koyunları,/açılın tuzlu engine hiç vakit geçirmeden.”¹ Neredeyse işitilemeyecek kadar uzağa açıldıklarında, Odysseus Polyphemos’a seslenir ve onunla alay eder:

*Gördün mü, hey Tepegöz, kısmet değilmiş bak sana
güçsüz bir adamın dostlarını yemek zorla, kıştır kıştır.
Bize ettiklerinin karşılığını bol bol al işte,
çekinmedin kendi evinde konuklarını yemekten, alçak seni,
sana Zeus’un ve öbür tanrıların verdiği bir ceza bu!²*

Polyphemos öfkeden deliye döner:

*Kopardı kocaman bir kayanın tepesini,
lacivert pruvalı gemimizin önüne fırlattı attı,
baş bodoslamasını tuzla buz edecekti az daha,
düşen kaya parçası denizi etmişti allak bullak,
bir dalga gerisingeri karaya attı bizi,
baktım gemi koca akıntıyla neredeyse kıyıya çarpacak.³*

Odysseus gemiyi geriye itip kıyıdan uzaklaştırır ve kaçmak için hep birlikte vargüçleriyle kürek çekerler. Öncekinden iki kat uzağa kaçınca, Odysseus yeniden seslenir Polyphemos’a: “Ölümlü insanlardan biri Tepegöz, sorarsa sana,/nasıl oldu da böyle kör oldu gözün,/dersin ki, Odysseus kör etti beni, kentler yıkan,/yurdu İthake’de olan Odysseus, Laertes’in oğlu.”⁴

Polyphemos yüksek sesle inler ve bir kâhinin, Odysseus adlı birinin elinden gözünü kaybedip kör olacağını söylediğini; ama şimdi, babası Poseidon’u kendisini tedavi etmesi için çağıracağını söyleyerek yanıt verir. Odysseus yeniden karşılık verir: “Canını bir alabilsem senin, yoksun bıraksam seni

¹ *Odysseia*, IX:470.

² *Odysseia*, IX:475-9.

³ *Odysseia*, IX:481-6.

⁴ *Odysseia*, IX:502-5.

yaşamaktan,/bir gönderebilsem Hades'in oturduğu ülkeye ölünü!/Hiç umma, senin gözünü iyi edemez yeri sarsan."¹

Bunun üzerine Polyphemos yakarak Poseidon'u yardıma çağırır ve şöyle der ona: "Gerçekten oğlunsam ben senin, sen de babam olmakla övünüyorsan,/yerine getir dileğimi, dönmesin bir daha yurduna/bu kentler yıkan Odysseus, bu İthakeli, Laertesoglu.../Böyle yakardı o, lacivert yeleli tanrı da dinledi onu."²

Polyphemos bu defa, önceki kaldırdıklarından çok daha büyük bir kayayı kaldırır ve gemiye doğru fırlatır; ama sıyı- rıp geçer gemiyi kaya parçası. Kayanın neden olduğu dalga- lar gemiyi öteki gemilerin beklediği adaya savurur ve orada, Polyphemos'un sürüsünü pay ederler aralarında. Odysseus ve yoldaşları günün geri kalanını şöyle değerlendirir: "Böyle- ce koca bir gün, güneş batıncaya dek,/oturup şölen yaptık bol et ve tatlı şarapla./Gün batıp karanlık çökünce, kıyıda yattık uyuduk."³ Ertesi sabah şafakla birlikte gemilerine binip pa- lamarları çözerler. "Onlar da hemen bindiler ve oturdular sıralara,/ardından kürekler başladı dövmeye kırçıl denizi./ Açıldık yine engine, yüreklerimiz acı dolu,/kurtarmıştık canlarımızı ölümden, kurtarmıştık ama/yitirdiğimiz sevgili dostlar içimizden çıkmıyordu."⁴

Hem modern hem de antikçağdan çoğu yazar, Keçiler ada- sı ile Kyklopların ülkesini Sicilya'nın doğu ucuna yerleştir- miştir. Benim katıldığımısa ilginç bir azınlık görüşüdür ve bu görüşü Armin ve Hans-Helmut Wolf kardeşler *Die wirkliche Reises des Odysseus. Zur Reconstruction des Homerischen Welt- bildes* [Odysseus'un Gerçek Yolculuğu: Homeros'un Dünyasının Yeniden Tasarımı] (1990) adlı kitaplarında savunur. Onlara göre, Keçiler adası, Küçük Sirte'nin (Gabes körfezi) kuzey

¹ *Odysseia*, IX:523-5.

² *Odysseia*, IX:529-31 ve 536.

³ *Odysseia*, IX:557-8.

⁴ *Odysseia*, IX:564-7.

burnundaki Sfax kasabasının açıklarında yer alan Kerkenah adalarından biri olan Chergui'dir, yani antik Cercinna.

Eğer Odysseus Lotosiyenlerin Ülkesinden ayrılıp bir gün ve takip eden gecenin bir kısmını kapsayan kısa bir yolculuktan sonra tekrar karaya ayak basmışsa, bu yaklaşık on yedi saatlik bir yolculuktur; dört knotluk bir hızla altmış beş deniz mili yol almış demektir ve bu da Strabon'a göre, Gabes körfezi boyunca Mininks'ten (Cerbe) Kerkennah adalarına kadar olan mesafedir. Bu küçük takımadalar hem Fenikeliler hem de Romalılar tarafından bir askeri üs olarak kullanılmıştır; adada her iki medeniyete ait kalıntılar vardır. Hareketli kumların altında Roma mozaikleri bugün bile görülebilir. Chergui'de, altlarında bugün bile keçi ve koyunların otlağı, sık hurma ağaçları vardır ve Wolf kardeşler bu yüzden burayı Keçiler adası olarak tanımlamıştır.

Kyklopların Ülkesi Wolf kardeşlere göre Gabes körfezi civarındaki anakaradır; kuzey burnu Sfaz, Chergui'nin en yakın ucuna 20 kilometre uzaklıktadır ve bana göre bu doğru bir tespittir. Antik dönemde bu bölge anlatılanlara göre, işgale uğrayınca yeraltına çekilen ve geceleri işgalcileri öldürmek için yüzeye çıkan yerel Berberilerin yaşadığı mağaralarla delik deşik olmuş topraklardan oluşuyordu. Bu bölgenin, Kykloplar gibi, yabancıları avlayan canavarların yaşadığı mağaralarla dolu olduğu söylenceleri o tarihlerden kaynaklanır.

Kykloplar hakkındaki Yunan mitlerinin, Poseidon ve Toprak Ana Gaia'nın oğlu canavar Antaios hakkındaki Libya mitinden geldiği ileri sürülmüştür. Polyphemos da, Antaios da Poseidon'un oğludur ve Yunanlar 7. yüzyılın ikinci yarısında, Mikenlilerin bronz çağının sonlarındaki rotalarını izleyerek Kuzey Afrika'da koloniler kurmaya başladıktan sonra bu Libya söylencesini özümsemiş olabilirler.

Hem Yunan hem de Berberi mitolojisine göre, (Berberilerin Anti dediği) Antaios Libya içlerindeki çöllerde yaşayan, gelip geçene meydan okuyarak onları güreşe davet edip öldü-

ren ve sonra, babası Poseidon adına inşa etmekte olduğu tapınakta bu kurbanlarının kemiklerini kullanan bir canavardır. Bir gün Herakles, Hesperidai Bahçesine giderken yolda Antaios'a rastlar ve canavar meydan okuyarak onu da güreşe davet eder. Herakles Antaios'un ayakları toprağa bastığı müddetçe annesi Gaia'yla bağlantıda olduğunu ve gücünü de buradan aldığını; dolayısıyla böyle bir rakibi yenmesinin imkânsız olduğunu bilmektedir. Ayaklarını yerden kaldırıncan canavarın gücünü kaybettiğini fark eden Herakles, bir yolunu bulup kucakladığı gibi Antaios'un ayaklarını yerden keser ve onu tüm gücüyle sıkarak ezip öldürür. Romalı şair Ovidius, *Metamorphoses* [Başkalaşım] adlı kitabında bu hikâyeyi anlatmıştır ve Herakles orada şöyle demektedir: "Antaios'u anasının memesinden koparıp ayırdım."¹

Yunanlar MÖ 7. yüzyıl ortalarında ilk kez Libya'yı kolonileştirdiklerinde, bu Libyalı dev kahramanın hikâyelerini duymuş ve kısa bir süre sonra da kendi gezgin kahramanları Herakles ile onu harmanlayarak yeni bir hikâye yaratmış olsalar gerektir. Belki yüzyıl önce Homeros da aynı efsanenin Miken versiyonunu duymuş ve Libyalı dev Polyphemos'u mağlup eden, gezgin kahramanı Odysseus'a uyarlamış olabilir.

Gabes körfezinin güney ucuna yakın olan ve bölgenin yönetim merkezi Gabes'ten karayoluyla ulaşılabilen Marmata köyü civarında, Berberi mağara adamlarının meskenlerinin bugüne kadar bozulmadan kalmış örneklerine rastlamak mümkündür. Bu yeraltı insanları asırlar boyu dış dünyadan uzak kalmış; çünkü bu bölgede çoğunlukla, dışarıdan gelenleri pek sıcak karşılamayan göçer kabileler yaşıyormuş.

Derken 1967 yılında bu bölge, yirmi iki gün aralıksız süren yoğun yağmurların gazabına uğramış ve mağara adamlarının evleri sular altında kalarak büyük oranda tahrip olmuş. Bölgede oturanlardan oluşan bir heyetin Gabes'e gitmesi

¹ Ovidius, *Metamorphoses*, IX:183.

üzerine, yetkililer bölgede kendilerine yeni evler yapmalarına yardım etmişler. Ancak yerel halktan çoğu insan, bir süre sonra kendi mağara evlerini yeniden inşa edip karanlık çağlarda atalarının yaptığı gibi bu mağaralarda yaşamayı sürdürmüş.

Marmata 1977 yılında, ilk *Star Wars* filminin dış mekân çekimlerinin yapıldığı yerdir ve bu yüzden çok tanınmış bir turistik ziyaret yeridir. Marmata'daki geleneksel bir mağara konutu olan Hotel Sidi Driss, filmde Luke Skywalker'ın Tatooine gezegenindeki evi olarak kullanılmıştır ve o günlerden geriye kalan set malzemeleri otelin duvarlarını süslemektedir.

İşte buraları benim 1945 yılının bir kasım günü, Odysseus'un izini sürerek ne zaman yollara düşeceğimi merak ederek boylu boyunca geçtiğim Kuzey Afrika kıyılarıydı.

Cadının Sarayı

Göğü antik ve modern yazar, Kuzey Afrika kıyılarını terk ettikten sonra Odysseus'un kuzeydoğuya yelken açtığı ve bir sonraki maceralarının Sicilya ve Güney İtalya'da ya da çevresinde yaşandığı konusunda hemfikir. Bu bölge Yunanların Magna Graecia, yani "Büyük Yunanistan" dedikleri yerdir ve MÖ 8. yüzyılın başlarında, başta Euböia'daki Khalkis olmak üzere, Yunanistan'daki kent-devletleri çok sayıda koloni ve yerleşim yeri ya da ticaret merkezi kurmuştur burada.

Kurulan bu yerleşim yerlerinin en eskisi MÖ 775/770 yıllarında, bugün Napoli körfezi denilen Cumae körfezinin kuzey ucuna 11 kilometre uzaklıktaki, İtalyancada İschia olarak bilinen Pithekousai adası üzerinde Euböialıların kurduğu kenttir. Bu adada MÖ yaklaşık 1400 yıllarına denk düşen geç bronz (Miken) çağına ait Yunan çanak çömlekleri bulunmuştur.

MÖ yaklaşık 750 yılında, Yunan tüccarlar Pithekousai üzerinden İtalyan anakarasındaki Cumae'a geçmiş ve yirmi beş yıl sonra bağımsız bir polis, yani kent-devleti haline gelecek bir yerleşim yeri kurmuştur. Daha sonra, MÖ yaklaşık 730-20 yıllarında, yine Yunanlar İtalya yarımadasının topraklarında Rhegion'u (Reggio Calabria) ve ardından Sicilya boğazının karşısında Zankle'yi (Messina) kurarlar. Sonuç olarak Yunanlar Sicilya sahilleri boyunca çok sayıda koloni kurmuşlardır. Bunlar arasında Himera, Katanya [Catania] ve sonradan Kyklad adalarından biri olacak Naksos'ta kurulan Naksos sayılabilir. Messina'da yapılan kazılar bronz çağından kalma insan yerleşimlerini ortaya çıkarmıştır; bu da başka yerlerde olduğu gibi burada da, Yunanların bir zamanlar

Miken yerleşimi olan yere yeniden yerleştiklerini göstermektedir.

Ve sonuç olarak Odysseus'un yolculuğuna dair anlattığı, "harikalar diyarı"ndaki yerlerin çoğu, Güney İtalya ve çevresindeki yeni Yunan dünyası olan Magna Graecia'dadır.

Odysseus Kuzey Afrika kıyılarından ayrıldıktan sonra ne kadar süre boyunca ve hangi doğrultuda yol aldıklarını belirtmiyor. Tek söylediği, Kyklopların topraklarından ayrıldıktan sonra ilk ayak bastıkları toprağın "yüzen ada" Aiolos olduğudur; destansı rüzgârların efendisinin adasıdır burası. Aiolos ve karısı, on iki çocuğuyla burada yaşamaktadır.

*Altısı kızdı, altısı erkek, delikanlı çağında,
oğullarına karı diye vermişti kızlarını Aiolos.
Şölen yaparlardı bu çocuklar her zaman
sevgili babalarının, saygıdeğer analarının yanında,
türlü yiyecek içeceklerle doluydu sofraları,
tüterdi yağ dumanları bütün gün evin içinde,
kaval sesleriyle çınlar dururdu ev bütün gün,
geceleriye herkes yatardı saygıdeğer eşinin yanında,
kilimler döşeli oymalı sedirlerde.¹*

Strabon ve modern ya da antik çoğu başka yazar, Aiolos'un yurdu olarak Lipari'yi ya da Sicilya'nın kuzeyindeki öteki Aiolia adalarından birini göstermektedir. Ernle Bradford bu gruptan biraz ayrı düşer; ona göre bu yer, Lipari'nin 160 kilometre batısındaki bir ada olan Ustica'dır ve ben, bu denizlerin rüzgârlarını ve akıntılarını bilen biri olarak bu görüşe katılıyorum.

Odysseus devam eder:

*İşte bunların kentine, güzelim evine vardık.
Beni konukladı tam bir ay, sordu soruşturdu her şeyi,
İlyon'u, Argosluların gemilerini ve nasıl döndüklerini Akhaların.
Anlattım ben de hepsini yolu yordamıyla, tane tane.*

¹ *Odysseia*, X:6-13.

*Sonra dedim, bırak beni artık, gideyim yoluma,
olmaz, demedi, hazırladı dönüşümü kendisi.¹*

Aiolos Odysseus'a, bütün rüzgârları içine doldurduğu bir tulum verir; ama birini dışarıda bırakmıştır. "Sonra saldı ardımızdan bir Zephyros yeli,/bu yel götürecekti gemileri ve bizi varacağımız yere,/ama varamadık oraya çılgınlığı yüzünden adamlarımın/ve perişan olduk, ölecektik neredeyse."²

Arkalarına batı rüzgârlarını almışlardır. Odysseus anlatır:

*Dokuz gün dokuz gece durmadan gitmiştik,
başlamıştı görünmeye vatanın tarlaları onuncu günü,
daha da yaklaştıydık ve gördüydük nöbetçi ateşlerini.
Tatlı bir uyku sarmıştı beni o sıra,
yorulmuş bitmiştim geminin ıskotasını tutmaktan,
kimseye vermemiştim onu tez varalım diye baba toprağına.³*

Odysseus anlatısını sürdürür: "Oysa arkadaşlar aralarında konuşmaya başlamışlar,/sözde ben yurda altın ve gümüş götürürmüşüm,/Hippotesoğlu Aiolos, ulu yürekli,/bir sürü armağan vermiş bana sözde."⁴ Adamlarından biri diğerlerine öneride bulunur:

*"Haydi gelin bir bakalım neymiş bunlar,
bakalım tulumda altın ne kadar gümüş ne kadar!"
Onlar böyle konuştu ve bu düşünce yendi onları,
çözdüler tulumu, fırladı dışarı tek mil rüzgârlar,
kopan fırtına sürdü bizi açık denize,
çok uzaklara sürdü baba toprağından,
arkadaşlar çığırışmaya başladı ama iş işten geçmişti!
Uyandım ve düşündüm ben yüreğimde en iyi yolu,
atayım mı kendimi gemiden, yok olayım mı denizde,
yoksa her şeyi sineye çekip kalayım mı yaşayanlarla?*

¹ *Odysseia*, X:13-8.

² *Odysseia*, VX:25-7.

³ *Odysseia*, VX:28-33.

⁴ *Odysseia*, X:34-6.

*Kal gemide, dedim kendi kendime, kal, dayan
ve sarındım, uzandım teknenin içine,
karışık rüzgârlar Aiolos adasına attı bizi gerisingeri,
tekml arkadaşlar dövünüp durdular yol boyunca.*¹

Odyseus ve yoldaşları, gemilerini yeni baştan Aiolos adasının sahiline çekerler ve içecek su bulduktan sonra “yemeğe otururlar gemilerin yanında.”² Odyseus yanına iki adamını alarak ailesiyle ziyafet çekmekte olan Aiolos’u görmeye gider. Kral görür onu ve sorar: “Nereden böyle Odyseus, nereden bu geliş böyle?/Yine peşine hangi kötü cin takıldı ki?/Biz yapmıştık senin için gereken her şeyi,/yola çıkasın, varasın diye yurduna,/evinin ve sevdiklerinin bulunduğu yere.”³

Karşılık verir Odyseus:

*“Arkadaşlar yüzünden oldu ne olduysa,
uğursuz bir de uyku geldi başıma,
ama düzeltin her şeyi dostlar, sizin elinizde bu.”
Böyle dedim, denedim en yumuşak sözleri,
ama onlar açmadılar ağızlarını, öylece kaldılar,
sonunda babaları karşılık verdi, dedi ki:
“Çabuk git bu adadan, aşağılık herif, defol haydi,
seni konuklamak da, yolcu etmek de meğer yasakmış bana,
sen mutlu tanrıların lanetine uğramışsın bir kere,
madem ölümsüzler lanetledi seni, defol buradan!”
Böyle dedi Aiolos, kovdu beni evinden,
için için, derin derin ağlayan beni.
Ordan yine açıldık denize, yüreklerimiz acı dolu,
yoldaşların canları çıkıyordu habire kürek çekmekten,
görünmez olmuştu bizim çılgınlığımızdan sıla yolu.
Altı gün aralıksız gittik geceli gündüzlü,
Lamos’un sarp kalesine vardık yedinci günü,
vardık Laistrygonların Telepylos kentine.”⁴*

¹ Odyseia, X:44-55.

² Odyseia, X:57.

³ Odyseia, X:64-6.

⁴ Odyseia, X:68-82.

Hem modern hem antik çoğu yazar, Laistrygonların Magna Graecia'da yaşadıklarını iddia eder; Thukydides onları Sicilya'nın ilk sakinleri olarak gösterir. Birkaç modern yazar, onları adanın en batısındaki Marsala kentinin tam kuzeyinde yer alan ve Stagnone de Marsala olarak bilinen geniş boğazın yakınlarındaki Sicilya'nın doğu ucuna yerleştirir.

Körfezin kuzey burnunu, uzun bir ada olan Îsola Grande neredeyse kapatmıştır; muhtemelen antik dönemde bu iki uç bitişikti ve doğal bir liman oluştuyordu. Burası Kartaca'dan doğrudan Sicilya boğazını geçerek gelen yerleşimciler tarafından MÖ 725 yılında kurulmuş, Fenike kolonisi Motya'nın olduğu yerdir. On altı kilometre kuzeyde, yaklaşık 750 metre yüksekliğindeki zirvesiyle, Odysseus zamanından günümüze kadar denizciler tarafından bir nirengi noktası olarak görülen Eryks (Erice) dağı bulunmaktadır. 1963 yılının Eylül ayında, buharlı bir İtalyan yolcu gemisiyle Palermo'dan Yunan limanı Patras'a giderken, Sicilya'nın doğu ucundan geçmiş ve bu dağı görmüştüm.

Tepesinde bugün bile Fenike kale duvarlarının kalıntılarını görebileceğimiz Erice dağı, Aineias tarafından kurulduğu öne sürülen, Erice Venüs'üne adanmış antik Roma tapınağının kalıntıları üzerine inşa edilen bir ortaçağ Norman kalesiyle taçlanmıştır. Odysseus'un, yasa tanımaz *anthrophagoi*, yani yamyamlar olduklarının farkında olmadığı Laistrygonların topraklarını ilk tespit ettiğinde Lamos dediği yerdir burası.

Odysseus, "Derken girdik bu güzelim limana,/boydan boya yüksek kayalarla çevriliydi iki yanı,/ağzında iki burun uzanıyordu karşı karşıya,/böylece orda dar bir boğaz oluyordu" diye anlatır burasını.¹

Odysseus limanın hemen dışında tutar gemisini ve bir kayaya bağlar. Kayalık bir tümseğin üzerine çıkarak çevreyi kolaçan etmeye başlar; ama ne bir insan görür ne de bir sığır,

¹ *Odysseia*, X:85-9.

tek görebildiği “toprakdan tüten dumandır.”¹ Bunun üzerine adamlarından üçünü, “gidin bakın, ekmek yiyen hangi insanlarıdır bu toprak”² diyerek yollar. Yoldaşları, tepelerden kente uzanan yol boyunca yürümeye başlar ve yolda suya giden bir kıza rastlar; kız onlara Laistrygonların kralının kızı olduğunu söyler ve onlara ailesiyle birlikte kaldıkları evi gösterir. Eve girdiklerinde karşısına bir kadın çıkar:

*Kocamandı bu kadın, bir dağ doruğu kadar,
ona, ağızları açık ve şaşkın bakakaldılar.
Kadın çağırttı kocasını pazaryerinden, şanlı Antiphates'i,
o da kapkara bir ölüm kurdu bizimkilere:
Birini yakaladı bizimkilerden, hazırladı akşam yemeğini.
Öbür ikisi kaçtılar gemilere doğru koş koş,
ama kral çığırtkan dolaştırdı kentin içinde,
dört bir yanda Laistrygonlar koşuştu iri iri,
toplandı binlerce kişi, insandan çok deve benzeyen.*³

Devler limanı tepeden gören kayalıklara koşarlar ve biri hariç bütün Akha gemilerinin limanda yan yana bağlanmış, savunmasız bir şekilde sıralandığını görürler. Yalnızca Odysseus'un gemisi limanın dışındadır ve Odysseus oradan, Laistrygonların yoldaşları üzerinde yarattığı yıkımı gözleriyle görür. “Başladılar taşlar atmaya, taşınamayacak kadar ağır,/korkunç gürültüler yükseldi gemilerden,/insanlar ölüyor, gemiler oluyordu parça parça./Adamlar şişlenip taşındılar iğrenç şölenlere balık gibi.”⁴

Bu arada Odysseus kılıcını çeker ve gemisini karaya bağlayan ipi keser. Sonra yoldaşlarına seslenir:

*Haydi, dedim arkadaşlara, haydi durmayın,
sarılın küreklere, kurtulalım yıkımdan çabuk,*

¹ *Odysseia*, X:99.

² *Odysseia*, X:101.

³ *Odysseia*, X:113-20.

⁴ *Odysseia*, X:121-4.

*onlar da can kaygısıyla köpürttüler dalgayı hep birden.
Kurtarmıştık canımızı, çıkmıştık açık denize,
uzaklaşmıştı gemimiz boğazın sarp kayalarından.
Ama yok olmuştı öbür gemiler teknil.¹*

Yolculuklarının bundan sonraki aşamasında, yolları Aiaie adasına, büyülü dönüşüm süreçlerinde ya da şekil değiştirmede, karanlık ölü sevicilik sanatında, ölümlerle iletişime geçmede ve sihirli uyuşturucuları kullanmada ustalaşmış bir büyücü ve kâhin olan, *pharmakia* tanrıçası Kirke'nin yurdu-na düşer. Kirke'nin erkek kardeşi Aietes doğuda çok uzak bir yerde, Aia adasında yaşamaktadır; Aiaie ise batıda çok uzak bir yerdedir. Aralarındaki sınır dünyayı çepeçevre saran Okeanos nehri ve denizidir.

Odyseus şöyle devam eder anlatmaya: "Gide gide Aiaie adasına vardık sonunda,/orada Kirke otururdu, güzel belikli,/insan sesli korkunç tanrıça."² Ve sürdürür: "Sarp kıyının önünden usulca geçirip gemiyi,/yanaştırdık en tehlikesiz, sığ yerine koyun,/bir tanrı da kılavuzluk ediyordu bize./Karaya çıktık ve yattık iki gün iki gece,/yorgunluktan, üzüntüden canımız çıkmıştı."³

Üçüncü günün şafağında Odyseus kargısını ve kılıcını kuşanır ve yola koyulur: "Kulak kabarttım bir insan sesi duyar mıyım diye./Gözetlerken çevreyi yüksek bir kayanın tepesinden,/bir duman gördüm, geniş yollu topraktan tüten,/Kirke'nin konağından çıkıyordu bu duman,/uzakta, sık çalılığın, ormanın ötesinde."⁴

Bütün antik kaynaklar ve Ernle Bradford da dahil, çoğu modern yazar Aiaie'yi Napoli körfezinin kuzey ucundan hemen ilerideki Gaeta körfezinin kuzeybatı ucundaki Circeo burnu olarak tanımlamaktadır. Aynı zamanda, yüksekliği

¹ *Odyseia*, X:128-32.

² *Odyseia*, X:135-6.

³ *Odyseia*, X:140-3.

⁴ *Odyseia*, X:147-50.

541 metre olan Circeo dağı olarak da bilinen bu yüksek burn, anakaraya alçak bir düzlükle bağlanmıştır; bu alüvyonlu topraklar Tiber nehri tarafından denize dökülür. Bu yüzden antikçağda burası muhtemelen bir adaydı. Strabon, “Circe adası denizle bataklıklar arasındadır ve gerçekten de bir adadır”¹ diye yazar. Ernle Bradford İtalya’nın batı sahili için, *Admiralty Pilot*’tan [*Deniz Seyir Kitabı*] alıntı yapar:

Circeo burnunun güneybatı ucundaki Promentario ya da Circeo dağı yalıtık bir kayalık kütledir; çok dik yükselir ve üzerinde yer yer bitki örtüsü vardır. Bu kayalık kütle alçak, düz bir kara parçasıyla anakaraya bağlanır; kuzey, kuzeybatı istikametinden bakınca, ucu sivri, yüksek bir koni gibi görünür.²

Adayı kolaçan eden Odysseus, incelemesini sürdürmek için daha ileriye gidip gitmeme konusuna kafa yorar; ama sonunda, önce gemiye dönüp yoldaşlarıyla akşam yemeğini ayarlamaya karar verir. Gemiye yaklaştığında, “iri bir geyik çıkar yoluna, yüksek boynuzlu.”³ Odysseus kargısıyla geyiği öldürür ve hayvanı arkadaşlarına taşır; onlar da “yıkayıp ellerini şanlı bir şölen hazır ederler.”⁴

Günün geri kalanını şöyle geçirirler: “Yedik içtik bütün bir gün, güneş batıncaya dek,/çok güzel etler yedik, tatlı şaraplar içtik.”⁵ Karanlık bastırınca sahilde uykuya dalarlar. Güneş doğar doğmaz Odysseus yoldaşlarını toplar ve onlara bir gün önce adada yaptığı gezide gördüklerini anlattıktan sonra, daha ilerilere gidip araştırmaya devam etmekten başka yapacak bir şey olmadığını söyler. Nerede olduklarını bilmedikleri için Kirke’nin nerede oturduğunu bulmaları gerekmektedir; çünkü onlara yardım edebilecek tek kişi odur.

¹ Strabon, I:171.

² Bradford, s. 90.

³ *Odysseia*, X:158.

⁴ *Odysseia*, X:182.

⁵ *Odysseia*, X:184.

Arkadaşları, adada birilerinin yaşadığını öğrenmekten pek mutlu olmaz; çünkü Kyklopların ve Laistrygonların elinde uğradıkları felaketleri hatırlar hepsi. Bunu bilen Odysseus adamlarını iki gruba ayırır; gruplardan birine kendisi önderlik ederken, “ötekine tanrıya denk Eurylokhos”¹ önderlik edecektir. Sonra, Kirke’yle bağlantı kurmak için kimin yola çıkacağını belirlemek üzere bir miğferin içinden kura çekerler: “Ulu yürekli Eurylokhos’un kurası fırladı dışarı./Hepsi yirmi arkadaş, yola çıktılar.”²

Bu grup ormanlık bir kuytudaki Kirke’nin evine gelir.

*Kurtlar, aslanlar vardı çevresinde, dağ hayvanları,
büyülemişti Kirke onları kötü ilaçlarla.
Saldırmadı bu hayvanlar adamlarımın üstüne,
ama kalkıp uzun kuyruklarıyla onları okşadılar.*³

...

*Güzel belikli tanrıçanın eşiğinde durakaldılar,
duyuyorlardı içeride türkü söyleyen Kirke’nin güzel sesini,
tanrısal bir büyük bez dokuyordu tezgâhta,
ince ve güzel, parlak bir işti bu tanrıçalara yaraşır.*⁴

Sonra onlar dışarı çağırırlar Kirke’yi. “Kirke de çıktı dışarı ve parlak kapıları açtı,/çağırdı hepsini içeri, onlar da boş bulunup girdiler,/bir Eurylokhos kalmıştı dışarıda, sezmişti tuzak kokusu.”⁵ Kirke onları oturtur: “Peynir, sarı bal ve arpa unu ezdi Pramnos şarabında,/sağrağa korkunç ilaçlar karıştırdı/büsbütün unutsunlar diye baba toprağını.”⁶ Adamlar içkiyi başlarına diker dikmez, Kirke hepsine değneğiyle vurur:

*Ve kapattı yoldaşlarımı domuz ağılına.
Şimdi onlar tıpkı domuza benzemişlerdi*

¹ *Odysseia*, VX:205.

² *Odysseia*, VX:207.

³ *Odysseia*, VX:212-15.

⁴ *Odysseia*, VX:220-24.

⁵ *Odysseia*, VX:230-2.

⁶ *Odysseia*, VX:234-6.

*başları ve sesleri, kılları ve gövdeleriyle,
ama akıl vardı yine içlerinde eskisi gibi.
Ağlar sızlar halde onları kapadı oraya,
attı önlerine kayın kozalağı, palamut, kızılıcık yemişi,
hep yediği şeylerdi bunlar yerde sürünen domuzların.¹*

Eurylokhos kaçıp gemilerin bulunduğu yere döner ve arkadaşlarına olup biteni anlatır. Odysseus kılıcını, yayını kuşanır ve Eurylokhos'tan kendisini Kirke'nin oturduğu yere götürmesini ister. Ama Eurylokhos Odysseus'un emirlerine karşı gelerek, ona kendisini oraya götürmesini diye yalvarır. Kirke'nin evindeki arkadaşlarının da kendisinin de asla geri dönemeyeceğini anlatır. "Tek yapacağımız iş, bu kalanlarla çabuk kaçmak,/belki böylece kurtulur, önleriz kara günü" der.²

Odysseus Eurylokhos'a gemilerin yanında kalmasını, kendisinin tek başına oraya gideceğini söyler. Kirke'nin evine yaklaşırken, Odysseus genç bir erkek kılığına bürünmüş Hermes'e rastlar. Hermes Odysseus'a, şimdi kendisine vereceği ilacı ve tavsiyeyi kabul etmeksizin Kirke'nin evinden bir daha çıkamayacağı uyarısında bulunur.

*"Bir içki hazırlayacak, bir ilaç koyacak içine,
ama dinlemez büyü müyü benim sana vereceğim ot.
Daha bitmedi, anlatayım bak dinle:
Kirke uzun değneğiyle sana vurur vurmaz,
çek sen de kalçandan sivri kılıcını,
öldürmek istermiş gibi atıl üstüne Kirke'nin.
Ödü kopacak, yatağına götürmek isteyecek seni,
sakın olmaz deme, hor görme tanrıçanın yatağını,
çok iyi bakılacaksın, yoldaşların da kurtulacak,
ama önce büyük andını içsin mutluların, zorla onu,
ant içsin sana bir daha kötülük etmeyeceğine,
yoksun bırakmayacağına seni gücünden ve erkekliğinden,
soyununca sen anadan doğma, çırılçıplak."*

¹ *Odysseia*, VX:238-43.

² *Odysseia*, VX:268-9.

*Argos'u öldüren böyle konuştu ve kopardı otu topraktan,
uzattı onu bana ve bir bir saydı özelliğini:
Çiçeği sütbeyazdı, kökü kapkara,
ona "molü" derlerdi tanrılar arasında,
koparamazdı onu hiçbir ölümlü insan,
ama yeterdi her şeye tanrılarının gücü.¹*

Ernle Bradford, R. M. Henry'nin "molü" hakkında *Classical Review*'un 1960 Aralık sayısına (s. 434) yazdığı makalesinden bir alıntı yapar: "R. M. Henry, kutsal ot söylencesinin Fenike ya da Mısır kaynaklarından geldiği sonucuna varmıştır. Klasik devirlerden itibaren sarı yapraklarından dolayı bir sarımsak türüne (*Allium Moly*) verilmiş bir addır bu."²

Hermes bunları söyledikten sonra uçup gider ve Odysseus da Kirke'nin evine doğru yoluna devam eder. Eve gelince kapıda durur ve seslenir içeriye. Kirke hemen kapıyı açar ve onu içeri davet eder; sonrasını Odysseus şöyle anlatır:

*Bana bir içki hazırladı altın bir sağırakta,
ilacı attı içine, kötülükler kura kura yüreğinde.
Verdi içtim, ne büyülendim ne bir şey oldum,
derken değneğiyle vurup konuştu, diller döktü, dedi ki:
"Sen de gel ağla bakalım, öbür arkadaşlarınla yat orada!"³*

O bunları söylerken, Odysseus tam da Hermes'in kendisine yapmasını tavsiye ettiği şekilde karşılık verir:

*O böyle dedi, ben de çektim sivri kılıcımı kalçamdan,
atıldım Kirke'nin üstüne öldürecekmiş gibi.
O bir çılgılık attı ve kapandı dizlerime,
yalvara yakara söyledi şu kanatlı sözleri:
"Kimsin, nerden gelirsin? Nerelisin, anan baban kim?
Nasıl da büyülenmedin, şaştım kaldım ben buna,
hiçbir insan hiçbir zaman dayanamadı bu zehre,*

¹ *Odysseia*, VX:290-306.

² Bradford, s. 97.

³ *Odysseia*, X:316-9.

*hem içer içmez, geçer geçmez dışlarının arasından,
ne alt edilmez bir gücün varmış senin!
Çok kurnaz Odysseus musun sen yoksa,
her vakit söylerdi bana Argos'u öldüren, altın değnekli,
hızlı bir kara gemiyle geleceğini senin Troia dönüşü.
Ama şimdi sok kılıcını kınına haydi,
gidelim seninle uzanalım yatağımıza,
sevgi içinde güvenelim birbirimize, sevişe birleşe.”¹*

Odysseus yine Hermes'in tavsiyelerini hatırlayarak Kirke'ye, arkadaşlarını domuza çevirmiş birine nasıl güvenebileceğini ve soyunup silahsız kalınca aynı şeyin kendi başına gelmeyeceğinden nasıl emin olabileceğini sorarak karşılık verir. Ardından Kirke'den, Hermes'in tavsiye ettiği üzere, ant içmesini ister:

*“Katlanmazsan büyük bir ant içmeye tanrıça,
bana hiçbir kötülük etmeyeceğine bundan böyle,
çıkamam senin yatağına ben taş çatlasa.”
Böyle dedim, o da o saat ant içti istediğim gibi.
Bitirdikten sonra andını, çıktım onun güzel yatağına.”²*

Kirke'nin hizmetçileri Odysseus'u yıkar; ona yiyecek ve içecek sunar. Ancak sanki hiçbir şey Odysseus'un gönlünü hoş etmemiştir. Bunun üzerine Kirke, ona neyin eksik kaldığını sorar. Odysseus yanıt verir:

*“Göster bana Kirke, bir adam, aklı başında,
görmeden gözleriyle dostlarının kurtuluşunu,
güzel güzel yesin içsin, baksın keyfine!
Yürekten diliyorsan sen benim yememi içmemi,
kurtar sevgili arkadaşlarımı, göreyim onları gözlerimle.”³*

Odysseus bunları söyler söylemez, Kirke elinde değneği,

¹ *Odysseia*, X:325-335.

² *Odysseia*, X:342-7.

³ *Odysseia*, X:383-7.

sarayı boydan boya geçer ve domuz ağılının kapılarını açıp Odysseus'un arkadaşlarını serbest bırakır:

*Baktım, dokuzar yaşında, semiz semiz domuzlar.
Kirke'nin karşısında durup öylece baktılar ona,
o da aralarından geçip ovdu her birini başka bir ilaçla,
üstlerindeki kıllar dökülüyordu o saat,
yüce Kirke daha önce o uğursuz içkiyi içirince
bütün vücutlarını saran kıllardı bunlar.
İşte hepsi insan olmuşlardı yeniden,
ama şimdi eskisinden daha gençtiler,
daha güzeldiler ve daha boylu boslu.¹*

Odysseus'un serbest bırakılan arkadaşları onu hemen tanır-
lar, çevresini sararlar ve ellerine sarılıp onunla birlikte göz-
yaşı dökerler. Bu manzaradan etkilenen Kirke Odysseus'a
dönerek, kumsala inip gemilerinin yanına gitmesini söyler;
"Sonra al yanına bütün tayfanı, bana gel" der.²

Odysseus da öyle yapar ve kendilerine tuzak kurulmuş olma-
sından korkan Eurylokhos'un ayak diremesine aldırmaksızın
arkadaşlarıyla birlikte yeniden Kirke'nin sarayına döner.

*Bu ara Kirke, konağında öbür arkadaşlarını
bir güzel yıkatmış ve ovdurmuştu ince bir yağla,
gıydırmıştı hepsine gömlekler ve yün harmaniler.
Konakta şölen yapar bulduk hepsini.
Birbirlerini görüp tanıyınca başladılar ağlamaya,
çın çın çınladı konak hıçkırıklar içinde.³*

Kirke Odysseus'a seslenerek şöyle der ona:

*Ama gelin, yiyin şu yemeklerden, şu şaraplardan için,
canlansın yeni baştan göğsünüzde yüreğiniz,
yürekli olun ilk ayrıldığınız zamanki gibi*

¹ *Odysseia*, X:390-6.

² *Odysseia*, X:405.

³ *Odysseia*, X:449-54.

*o baba toprağından, o kayalık İthake'den!
Bakın şu halinize, kalmamış iler tutar yeriniz,
öyle acılar, öyle acılar çekmişsiniz ki,
acı günleri düşünmekten sevinci unutmuş yürekleriniz.¹*

Odysseus bunun üzerine, “Böyle dedi, atılgan yüreklerimiz de buna kandı” der ve anlatmayı sürdürür:

*Tam bir yılın sonuna dek kaldık orada,
her gün şölen yaptık bol etlerle, tatlı şaraplarla,
ama bir yıl geçip de mevsimler dönünce,
aylar bir bir geçip de gelince uzun günler,
sevgili dostlarım çağırdılar beni, dediler ki:
“Ey çılgın, yurdunu düşünmenin vakti gelmedi mi,
eğer kaderinde kurtulmak ve dönmek varsa
yüksek damlı evine ve baba toprağına?”²*

Odysseus yoldaşlarının sözlerine hak verir ve o günkü şölenin ardından, Kirke'den yurduna dönmesine izin vereceğine dair sözünü tutmasını ister, hepsi odalarına çekildikten sonra:

*Ben de çıktım çok güzel yatağına Kirke'nin,
dizlerine sarıldım, yakardım, o da kulak verdi bana,
ben de kanatlı sözler söyledim, dedim ki:
“Getir yerine artık ey Kirke, bana verdiğin sözü,
beni evime göndereceğini söylemiştin hani,
ben de can atarım gitmek için, arkadaşlar da,
sen biraz uzaklaştın mı buradan, sararlar çevremi,
ağlar sızlarlar durmadan, yüreğim parçalanır.”³*

Kirke ona der ki:

*“Kalmayın benim evimde istemeye istemeye,
ama bir başka yolculuk yapmanız gerek daha önce:
Gidilecek Hades'in ve korkunç Persephone'nin ülkesine,*

¹ Odysseia, X:460-5.

² Odysseia, X:467-74.

³ Odysseia, X:480-86.

*danışmak için Thebailı Teiresias'ın ruhuna,
henüz yitirmemiş aklını bu kör bilici,
Persephone bir ona bilinç bağışlamıştır ölülerden,
bir odur düşünen, ötekiler uçuşurlar gölgeler gibi.”¹*

Aldığı karşılıktan yüreği parçalanan Odysseus gözyaşlarına boğulur. Kendini toparladıktan sonra tanrıçaya sorar: “Ey Kirke, bu yolculukta kim yol gösterecek bize,/şimdiye dek Hades’e kara gemiyle bir kimse gitti mi?”² Kirke ona yalnızca yelkenlerini açmasını ve kuzey rüzgârının onu istediği yere götüreceğini söyler.

*Ama geçtiğin zaman Okeanos’u geminle,
orda Alçak Kıyı var ve Persephone’nin koruluğu,
uzun kavaklar göreceksin, kısır söğütler,
derin anaforlu Okeanos’un kıyısında çek karaya gemini,
sonra çık yola, Hades bataklarına doğru,
orada Akheron’a Pyriphlegeton ve Kokytos akar,
Styks’ten gelen sular da dökülür oraya.
Bu yankılanan iki ırmağın birleşiminde bir kaya var.”³*

Kirke Odysseus’a, ölülerin ruhlarını cezbetmek için yerine getirmesi gereken kurban törenlerini anlatır: “Dört yanın nasıl bir anda ölmüşlerin ruhlarıyla dolacak.../Sen de otur orada, ama çek kalçandan sivri kılıcını,/Teiresias sana karşılık verene dek/ölülerin güçsüz başlarını yaklaştırmaya kana.”⁴

Kirke neler olacağını anlatmaya devam eder Odysseus’a: Teiresias gelecek ve “söyleyecek sana gideceğin yolu, yolun ne kadar sürdüğünü/ve balıklı denizde nasıl gideceğini, baba toprağına doğru.”⁵

Odysseus anlatmaya devam eder hikâyesini: “Ben de do-laştım konağı, uyandırdım arkadaşları,/ondan ona gittim,

¹ *Odysseia*, X:489-95.

² *Odysseia*, X:501-2.

³ *Odysseia*, X:508-15.

⁴ *Odysseia*, X:529-37.

⁵ *Odysseia*, X:539-40.

bal gibi sözler ettim:/Haydi uyanın, yeter artık tatlı uyku,/ Kirke tanrı kararını açtı bana, yolculuk çıktı.”¹

Ama adamlarından en genci, Elpenor, Kirke’nin sarayının terasında sarhoş olup sızmıştır ve arkadaşlarının kalktığını duyunca merdivenden aşağıya inmek yerine “gider dümdüz ve yuvarlanır damdan aşağı,/kırar boynunun boğumlarını ve iner ruhu Hades’e.”²

Odyseus gemilerine giderken yolda adamlarıyla konuşur ve onlara, “Sanmayın evimize döneriz, baba toprağına!/Kirke gösterdi bize başka bir yol,/gideceğiz Hades’in ve korku saçan Persephone’nin ülkesine,/danışacağız Thebaili Teiresias’ın ruhuna orada” der.³

Bunu duyan yoldaşlarının morali bozulur; çünkü onlar nihayet evlerinin yolunu tutacaklarını düşünmüştür. Odyseus onlara şunları söyler:

*Yürüdük hızlı gemiye ve deniz kıyısına doğru,
gözyaşı döke döke, yürekler yas içinde.
Kirke gelmişti kara gemiye bizden önce,
bağlamıştı oraya bir koçla bir kara koyun,
kolayca gelmişti bizden habersiz, hiç görünmeden,
bir tanrının oradan oraya gittiğini kim görebilir,
kendisi göze görünmeyi istemedi mi?*⁴

¹ *Odyseia*, X:546-9.

² *Odyseia*, X:559-60.

³ *Odyseia*, X:562-5.

⁴ *Odyseia*, X:569-74.

Ölümle Diyalog

Odyseus ve yoldaşları gemilerini suya indirirler, direği dikip yelkenleri fora ederler, koyunları güverteye alırlar ve üzgün bir şekilde yola koyulurlar. “Güzel belikli Kirke, yaman tanrıça, insan sesli”¹ diye anlatmayı sürdürür Odysseus:

*Yelken şişiren bir yel saldı bize
iyi bir yoldaş, lacivert geminin ardından.
Bütün avadanlıkları yerli yerine koyduk ve oturduk,
rüzgârla dümenci yönelttiler gemiyi.
Gergin kaldı yelken deniz aşan gemide bütün gün.
Güneş batarken ve kararırken teknil yollar
vardık sınırlarına derin akışlı Okeanos’un,
oradadır Kimmerlerin ülkesi ve kenti,
oldum olası bol sisle ve bulutlarla örtülü,
parlak güneş onları ışınlarıyla göremez hiçbir vakit,
ne yükseldiği vakit yıldızlı göğe,
ne de gökten toprağa döndüğü vakit.
Öylece serili durur bir uğursuz gece
bu zavallı ölümlülerin üstünde.
Varınca oraya çektik kara gemiyi,
çıkardık bütün koyunları gemiden,
yürüdük biz de Okeanos’un akıntısı boyunca,
Kirke’nin dediği yere varalım dedik.²*

Hem antik yazarlar hem de Ernle Bradford dahil modern yazarlar, Homeros’un Hades’ini, Homeros zamanında her

¹ *Odyseia*, XI:5.

² *Odyseia*, XI:7-22.

şeyi kaplayan Okeanos nehri olduğu düşünölen Atlantik okyanusunun doğu kıyılarında yer alan Herakles Sütunlarının [Cebelitarık boğazı] ötesine yerleştirirler. İlk Yunan coğrafyacı Miletoslu Hekataios, *Yeryüzünün Tasviri* (MÖ yaklaşık 500) kitabında, *oikoumenos*'un, yani "meskun dünya"nın batı sınırlarının "Herakles Sütunları" olduğunu söyler. Pindaros MÖ yaklaşık 470-60 tarihlerinde yazdığı bir şiirinde Sütunları, ötesinde "kimsenin geçemeyeceği koyu karanlık"ın,¹ yani Atlantik okyanusunun bulunduğu Cadiz Kapıları olarak düşünür.

Robin Lane Fox şöyle yazar:

Herodotos'un izinden giden öteki seyyahlar buraya Cebelitarık boğazı der. Sütunlardan biri, onlara göre Kaya'dır; ötekiyse modern Fas kıyısındaki Cueta'dır. Herakles söylenenlere göre, ya Öte okyanusa geçişe izin vermek için boğazı genişletip açarmış ya da okyanusun deniz canavarlarının girişini önlemek için daraltıp kapatırmış.²

Homeros'un zamanındaki Yunanlar Cebelitarık boğazı hakkında bildiklerini, MÖ yaklaşık 9. yüzyılda Cadiz'in ötesinde, Güneybatı İspanya'da bugünkü Huelva'nın olduğu yerde bir ileri karakol kurmuş olan Fenikelilerden öğrenmiştir. O tarihlerde Fenikeliler Yunanların kahraman Herakles olarak tanımladıkları tanrı Melkart için bir tapınak dikmiştir. Strabon'a göre bu tapınağın her biri sekiz dirsek yüksekliğinde olan iki bronz sütunun gerçek Herakles Sütunları olduğuna inanılır.

Homeros Herakles Sütunlarını duymuştur; ama görmüş olma ihtimali çok düşüktür. MÖ 5. yüzyılda, Homeros'tan üç asır sonra yazan Euripides, Sütunların "yolun sonunda bulunduğunu" söyler ve ekler: "Okyanusun Efendisi, denizcilerin buradan sonra erguvan renkli denizde seyahat

¹ Pindaros, *Nemea Türküleri*, IV:111.

² Fox, s. 209.

etmelerine izin vermez." Ancak o tarihlerde Küçükasya'daki Phokaia'dan [bugünkü Foça] denizciler boğazı geçmiş ve bugünkü Sevilla'ya denk düşen Tartessos'ta bir koloni kurmuştur.

Antik Yunanlar, Odysseus ve başka birçok Yunan ve Romalı kahramanın yaptığı türden, Yeraltı Dünyasına fiili bir yolculuk yapmak anlamındaki *katabasis* ile bu dünyadan göçmüş olanlarla gelecek hakkında bilgiler almak için iletişime geçme (*nekromantia*) anlamındaki *nekyia*yı ayrı tutmuştur. Nekyia ritüeliyle ilişkilendirilen tanrılar Hades, karısı Persephone ve ruhlara Hades'te rehberlik eden Psykhopompos rolündeki Hermes'tir.

Antik Yunan dünyasında, kısmen ya da tamamen ölümlerle konuşma pratiğinin gerçekleştirildiğine inanılan birçok yer, özellikle de Yeraltı Dünyası ile doğrudan iletişim kurulduğuna inanılan bazı mağaralar vardır. Bunların en meşhuru Kuzeybatı Yunanistan'da, Homeros'un Thesprotia dediği, İthake ile diğer İonya adalarının karşısına denk düşen anakaradaki Epeiros'tur. Buradan ilk kez bahseden, MS 2. yüzyılda yazan gezgin Pausanias olmuştur. *Yunanistan'ın Tasviri*'nde şöyle yazar: "Kikhyros yakınında Akherousia gölü, Akheron nehri ve iğrenç Kokytos çayı vardır. Homeros'un bu bölgeyi görmüş olması gerektiğini ve Hades hakkındaki son derece cüretli dizelerindeki nehir adlarını Thesprotia'daki nehirlerin adlarından aldığını düşünüyorum."¹

Epeiros'un yeri Parga'nın on kilometre kuzeydoğusunda gün ışığına çıkarılmıştır. Nekromanteion, Mesopotamos köyü yakınındaki Aghios Ioannis tepesindedir. Bu köy bir zamanlar Akherousia gölü ve Pyriphlegeton nehrinin yatağı olan bataklıktan geçerek denize dökülen Kokytos ve Akheron nehirlerinin kuzeyinde kalır. Daha önce belirtildiği gibi, Homeros Hades'in nehirlerini anlatırken bu nehir isimlerini kullanır; bu kısımda Kirke Odysseus'a, "Orada Akheron'a

¹ Pausanias, c. 1, s. 18.

Pyriphlegeton ve Kokytos akar,/Styks'ten gelen sular da dökülür oraya" der.¹

Epeiros'un akropolisinde yapılan kazılarda, Yeraltı Dünyası'nın tanrısı Hades'in karısı tanrıça Persephone'ye adanmış, yaklaşık MÖ 7. yüzyıla tarihlenen adak nesnelerinin yanı sıra, bronz çağı ve Miken döneminden kalma çanak çömlek parçaları ortaya çıkarılmıştır. Nekromanteion 1958-64 arasında ve sonra yine 1967'de, Yunan arkeolog Sotirios Dakaris tarafından kazılmıştır. Dakaris Kirke'nin Odysseus'a söylediği türden, ölüye adanan kurban bulgularına rastlamıştır. Bu yerleşim yerinin MÖ 4. yüzyılın sonlarına ait olduğunu söylemekle birlikte, MÖ 7. yüzyıla ait adak objeleri de bulan Dakaris, Nekromanteion'un Romalıların MÖ 167'de Epeiros'u fethinin ardından tahrip edildiği sonucuna varmıştır.

1988 yılında bu yeri ziyaret ettiğimizde, Nekromanteion'un Hellenistik dönemdeki görünümüne benzer şekilde restore edilmiş, aşırı yıpranmış merdivenlerinden yukarıya çıkmıştık. Profesör Dakaris'in anlattığına göre, Nekromanteion iki katlı inşa edilmiştir; ikinci kat kâhine danışmaya gelenler için, alt katsa ölülerin ruhları içindir. Arınma töreninin ardından, kutsal mekân gezginleri, girift koridorlar boyunca ilerleyip üç demir kapıdan geçerek kâhine danışacakları odaya gelirlermiş; kâhin onları sorgular, sonra aşağıdaki ölünün ruhuyla iletişime geçer ve oradan aldığı yanıtları iletirmiş.

Epeiros'taki Nekromanteion'dan kuzeye doğru kısa bir yürüyüşle, önem bakımından ancak Delphoi'daki Pythia Apollon'unun kâhiniyle kıyaslanabilecek olan, Yunan dünyasının en eski kâhinine, Dodona'daki Zeus'un "fısıldayan meşe" kâhinine ulaşırız. Homeros *Odyseia* XIV. Kitapta Dodona'dan, kılık değiştirmiş Odysseus'un, ilk sadık domuz çobanı Eumaios'a, sonra da karısı Penelope'ye, Thesprotia'da gerçek Odysseus'un gerçek sesini duyduğunu ve oraya kral ta-

¹ *Odyseia*, X:513-4.

rafından sürgüne gönderilmiş olduğunu öğrendiğini anlattığı yalan bir hikâyede bahseder. Ve buradan hareketle Pausanias Homeros'un Thesprotia'nın kutsal alanlarından, modern Epeiros'tan haberdar olduğu ve dolayısıyla Yeraltı Dünyası'nı ziyaret eden Odysseus'un gözünden Hades'in topografyasını ve ritüellerini anlatırken Epeiros'taki Nekromanteion hakkındaki bilgilerini kullandığı sonucuna varmıştır.

Odysseus Hades'e varınca, Kirke'nin kendisine söylediklerini harfi harfine yerine getirir ve böylece Yeraltı Dünyası'ndan göçmüş ruhları bir araya toplar.

*Gelinler, delikanlılar, çok çekmiş ihtiyarlar,
gönülleri yeni yaslı kızlar, körpecik körpecik
ve tunç kargılar altında can vermiş savaş erleri,
tekmil silahları hâlâ kan içinde.
Çok kalabalıktılar, sürü sürü dolaşıp durdular
çukurun üstünde korkunç çığlıklar ata ata,
bir korku sarmıştı beni, sarı-yeşil bir korku.
O ara döndüm yoldaşlarıma, yüreklendirdim onları,
alın, dedim, insafsız tunçla kestiğiniz şu hayvanları,
yüzün derilerini ve adamakıllı yakın
ve yakarın güçlü Hades'e ve korku saçan Persephone'ye.
Kendim de çekip kalçamdan sivri kılıcımı,
Teiresias sorularına karşılık verene dek
ölülerin güçsüz başlarını yaklaştırmadım kana.¹*

Ama sonra önünde, Kirke'nin konağında terastan düşerek ölen ve alelacele Hades'e doğru yola çıktıkları için gömmeye vakit bulamadıkları Elpenor'un ruhu belirir. Onu görür görmez Odysseus'un gözlerinden yaşlar boşanır ve "Nasıl vardın bizden önce Elpenor, karanlıklar ülkesine,/yürüye yürüye mi, yoksa kara gemiyle mi?"² diye sorar.

Elpenor ağlayıp sızlar ve Odysseus'a yalvararak Hades'ten ayrılıp yurda dönerken kendisini Kirke'nin adasında ağıtsız,

¹ *Odysseia*, XI:38-50.

² *Odysseia*, XI:57-8.

mezarsız koyup gitmemesini ister ondan ve “Öfkelenmesin sana tanrılar benim yüzümden”¹ diye sorar.

*“Yak beni silahlarımla ve daha neyim varsa hepsiyle,
kırçıl denizin kıyısında bana bir mezar yığ,
bilsin gelecek kuşaklar ne kara bahtlıyım ben,
yap bu dediklerimi ve çaktır mezarımın üstüne
sağlığında dostlarımla birlikte çektiğim küreği.”
O böyle dedi, ben de ona karşılık verdim, dedim ki:
“Yapacağım hepsini bunların ey bahtı kara!”²*

Odyseus yas içinde, Elpenor’un hayaletiyle bir süre daha konuşarak orada dururken, bir yandan da kılıcını kan gölünün üzerine koyarak ölülerin hortlaklarını kendisinden uzak tutmaktadır; ta ki ölmüş annesi önünde belirene kadar:

*Bir de baktım, geçmiş göçmüş anamın ruhu çıkageldi,
ulu yürekli Autolykos’un kızı Antikleia’nın ruhu,
oysa kutsal İlyon’a giderken sağ bırakmıştım onu,
görünce bir acıdım, bir yandım, bir ağladım,
ama ne kadar büyük olursa olsun benim acım,
yine bırakmadım öne geçsin, yanaşsın kana,
Teiresias sorularıma karşılık verene dek.
O zaman yaklaştı Thebaili Teiresias’ın ruhu,
“Çok kurnaz Odyseus, Laertes oğlu, tanrıların beslediği,
ne diye bıraktın sanki bahtsız adam, güneşin ışığını,
ne diye geldin bu ölüleri, bu pis ülkeyi görmeye?
Çekil çukurun üstünden, kaldır sivri kılıcını,
içeyim bu kandan bırak ve gerçeği diyeyim sana.”³*

Odyseus kılıcını kınına sokar ve Teiresias kanı içtikten sonra onunla konuşmaya başlar: “Bir dönüş özlüyorsun şanlı Odyseus, bal gibi tatlı,/oysa bir tanrı sana çok zorluk vere-

¹ *Odyseia*, XI:73.

² *Odyseia*, XI:74-80.

³ *Odyseia*, XI:84-96.

cek bu yolculukta,/yeri sarsan tanrı sana olan kinini sanmam unutsun,/onun sevgili oğlunu sen kör etmedin mi?"¹

Teiresias Odysseus'a, eğer o ve yoldaşları güneş tanrısı Helios'un sığırlarını öldürecek olursa başlarına gelecekleri söyler: "Sen kurtulsan bile, çekeceksin çok acılar,/bir tek arkadaşın kalmayacak, yitireceksin hepsini,/yabancı bir gemiyle çok geç varacaksın yurduna,/karşılaşacaksın evinde nice dertlerle,/bir de bakacaksın, yasa bilmez adamlar/yemedeler senin malını mülkünü,/armağanlar getirip karına talip olmadalar."²

Odysseus şöyle yanıt verir ona: "Demek tanrılar bana bu kaderi dokudu."³ Sonra Teiresias'a kan gölünün kıyısında sessizce oturan annesiyle nasıl iletişim kurabileceğini sorar. Teiresias ona, "Ölmüşlerden kimi yaklaştırırsan kana,/o gerçeği söyler sana olduğu gibi,/kimi yaklaştırmazsan, gerisingeri döner yerine"⁴ diyerek yanıt verir.

Bunu söyledikten sonra Teiresias "Hades'in evine" geri döner; bu sırada Odysseus sabırla annesini beklemektedir: "Gelsin ve içsin kara kara tüten kandan./Anam içince kanı hemen tanıdı beni/ve şu kanatlı sözleri söyledi inleye inleye:"⁵

*Nasıl geldin çocuğum, sisli karanlıklar ülkesine diri diri?
Yaşayan insanlar kolay kolay göremez buraları,
büyük ırmaklar var arada, korkunç akıntılar var:
Önce Okeanos var, bulamazsın bir sığ yerini,
sağlam yapılı bir gemin yoksa aşamazsın onu.
Söyle bakalım, sen neden şimdi gelirsin Troia'dan,
bunca zaman gemin ve arkadaşlarıyla nerelerde dolaştın ki?
Gitmedin mi İthake'ye, evini, karını görmedin mi?"⁶*

¹ *Odysseia*, XI:100-3.

² *Odysseia*, XI:114-7.

³ *Odysseia*, XI:139.

⁴ *Odysseia*, XI:147-9.

⁵ *Odysseia*, XI:153-4.

⁶ *Odysseia*, XI:155-62.

Odyseus ona, Hades'e Teiresias'ın ruhuna danışmak için geldiğini anlatır; çünkü Troia seferi için Agamemnon'la birlikte ayrılalı beri İthake'ye ayak basmamıştır. Sonra Odyseus ona, kendisinin ve ailenin diğer fertlerinin, özellikle de karısı Penelope'nin nasıl olduğunu sorar. Antikleia ona, Penelope'nin "büyük bir sabırla"¹ kendisini beklediğini, oğlu Telemakhos'un "varlığını yönettiğini"² ve babası Laertes'in "onun dönüşünü bekleyip durduğunu"³ söyler. "Büyür yüreğindeki yas,/üstüne bir ihtiyarlık çökmüştür ki babanın, tariflere sığmaz."⁴ Antikleia oğluna, kendisinin bir hastalıktan ölmediğini söyler: "Senin yüzünden öldüm ben şanlı Odyseus, senin hasretinden,/senin sevgindir beni bal gibi canımdan eden."⁵

*O böyle konuştu, benim gönlümse bir tek şey istiyordu:
Kucaklamak geçmiş göçmüş anamın ruhunu.
Üç sefer atıldım üstüne, ah dedim anama bir sarılısam,
üç seferinde de uçtu gitti kollarımın arasından,
üç seferinde de bir gölge gibi, düş gibi,
yüreğimdeki keskin acı her seferinde büyüdü.
Ve dile geldim, şu kanatlı sözleri söyledim ona:
"Neden kaçarsın anacığım, kucaklayayım bırak seni,
sarılalım kollarımızla birbirimize Hades'te de olsa gel,
hıçkırı hıçkırı çıkaralım ağlamanın tadını.
Güçlü Persephone bir görüntü mü çıkardı karşıma,
daha da artırsın diye iniltilerimi, acılarımı?"⁶*

Antikleia hemen yanıt verir ona: "Sanma ki oyun eder sana Persephone, Zeus'un kızı,/ölümlülerden biri öldü mü, yasadır bu."⁷

¹ *Odyseia*, XI:181.

² *Odyseia*, XI:185.

³ *Odyseia*, XI:195.

⁴ *Odyseia*, XI:195-6.

⁵ *Odyseia*, XI:201-3.

⁶ *Odyseia*, XI:204-14.

⁷ *Odyseia*, XI:217-8.

*Can ayrılır ayrılmaz ak kemiklerden
kaslar artık etleri, kemikleri tutmaz olur,
yok eder onları ısıldayan ateşin zorlu gücü,
ruh uçar gider kanatlanmış gibi.
Ama sen tezelden yönelt isteğini ışığa,
bütün bunları aklında tut iyicene,
kavuştuğunda anlatasın karına bir bir.¹*

Odysseus Antikleia'yla konuşurken, Persephone Yeraltı Dünyası'nın bütün soylu kadınlarının gölgelerini yollamaktadır ona doğru. "Hepsi de karıları, kızlarıydı soylu kişilerin./Geldiler yığın yığın, toplandılar kara kanın çevresinde."² Bunun üzerine Odysseus bir karar verir: "Önledim hepsinin birden içmelerini kara kandan,/geldiler birbiri ardından, içtiler sırayla,/her biri anlattı soyunu sopunu, söyledim böylece hepsini."³

Bu noktada Odysseus, artık yatma vaktinin geldiğini söyleyerek Alkinoos'a ve saray halkına anlattığı uzun hikâyesine ara verir. Ama Alkinoos onu devam etmeye zorlayarak, şöyle der:

*Tanrılara benzer yoldaşlarından birini gördün mü,
seninle İlyon'a gelip kadere kurban gidenlerden?
Çok uzundur bu çöken gece, kolay görünmez sonu,
odalarda uykuya çekilmenin de henüz vakti gelmedi,
o yaptığın akıl almaz işleri say dök bana burada,
oturur dinlerim şuracıkta tanrısal Şafak'a dek,
ama içinden gelir mi anlatmak bunları, bilmem.⁴*

Odysseus devam eder ve Alkinoos'a der ki:

*Ama ille de beni dinlemek isterse senin canın,
en acıklı olayları anlatmaktan hiç de geri kalmam,
sonradan kırılıp giden arkadaşlarımla başına gelenleri:*

¹ *Odysseia*, XI:219-24.

² *Odysseia*, XI:227-8.

³ *Odysseia*, XI:232-34.

⁴ *Odysseia*, XI:371-6.

*Onlar Troialıların savaş naraları arasında can vermedi,
dönüşte kurban gittiler kötü bir kadın yüzünden.¹*

Odysseus anlatmaya devam eder ve der ki: Persephone kan gölünün etrafında toplaşıp duran kadınların ruhlarını uzaklaştırıp dağıtınca, "Agamemnon'un ruhu keder içinde çıktı, /bir sürü ruh toplanmıştı çevresinde, /kendisiyle birlikte ölenlerdi bunlar Aigisthos'un konağında."²

*Beni hemen tanıdı, içer içmez kara kandan,
ağlayıp sızlıyordu gözyaşları döke döke,
yetiştir dokunmak için uzatıyordu ellerini bana doğru,
ama bir zamanlar çok çevik olan kolları, bacakları
şimdi öyle güçsüz, öyle güçsüzdü ki!
Onu böyle ağlar sızlar görünce yüreğim cız etti.³*

Odysseus Agamemnon'un ruhuna sorular sorar, ölümü hakkında konuşur onunla. Agamemnon ne denizlerde bir fırtınada ne de karada bir savaşta ölmüştür; onu karısı Klytaimnestra ve âşığı Aigisthos öldürmüştür. Bu adam aynı zamanda yoldaşlarını ve Troia'dan esir alıp getirdiği, Priamos'un kızı Cassandra'yı da öldürmüştür. Agamemnon bunun Odysseus'un savaşlarda görüp görebileceği her şeyden kötü olduğunu söyleyerek, korkunç manzarayı şöyle anlatır:

*Yerlere serilmiştik sağırakların ve dolu sofraların çevresinde,
kanlar tütüyordu dört bir yanımdan kara kara.
Birden korkunç bir ses duydum, baktım bizim Cassandra,
Priamos'un kızını öldürüyordu benim üstümde,
ben ellerimle onu korumak isterken tam
bir kılıç salladı, kıydı benim canıma
ve sonra döndü gitti köpek suratlı,
ben yol alırken Hades ülkesine doğru,
o ne gözlerimi kapattı benim, ne ağzımı kapattı.⁴*

¹ *Odysseia*, XI:380-4.

² *Odysseia*, XI:387-9.

³ *Odysseia*, XI:390-5.

⁴ A.g.e., XI:419-26.

Odyseus, Agamemnon'un hayaletiyle bir süre daha, konuşarak, karşılıklı acıklı sözler sarf edip ağlaşarak orada kaldığını anlatır. Ardından Akhilleus, Patroklos, Antilokhos ve Telamon'un oğlu Aias'ın ruhlarıyla bir araya gelirler. İlk konuşan Akhilleus'tur:

*Ayağı tez Akhilleus'un ruhu tanıdı beni,
şu kanatlı sözleri söyledi inleye inleye:
"Çok kurnaz Odyseus, Laertes'ın, tanrıların beslediği,
daha ne büyük işler tasarladın, korkunç adam, kimbilir,
nasıl göze alabildin Hades'e inmeyi,
burada ölümler oturur, düşünme gücünden yoksun olanlar,
iş bitmiş ölümlülerin görüntüleri."*¹

Odyseus Akhilleus'a, oraya Teiresias'a "kayalık İthake'ye nasıl döneceğini" danışmak için indiğini; çünkü henüz yurduna dönemediğini anlatır. Sonra Akhilleus'a, öldüğü için üzülmemesi gerektiğini söyler; çünkü yaşamda nasıl onurlandırılmışsa ölümdede aynı şekilde onurlandırılmıştır o: "Oysa senden mutlu adam yok Akhilleus,/ne geçmişte vardı senden mutlu, ne gelecekte olacak:/Biz Argoslular sayardık seni sağlığında bir tanrı gibi,/burada, ölümler arasında da, sürdürmedesin gücünü,/hiç üzülme, tasalanma Akhilleus öldün diye."²

Akhilleus ona şöyle yanıt verir: "Ballandırma bana ölümü şanlı Odyseus,/bütün geçmiş göçmüş ölümlere kral olacağıma/el kapısında kulluk edeydim keşke,/varlıksız, yoksul bir çiftçinin yanında ırgat olaydım."³

Akhilleus Odyseus'a, oğlu Neoptolemos ve babası Peleus hakkında bir şey duyup duymadığını sorar. Odyseus da Peleus hakkında hiçbir şey duymadığını ama Troia'daki en büyük kahramanlardan biri olarak övgüyle söz ettiği Neoptolemos hakkında bir şeyler bildiğini söyler; Tahta At'ın içinde

¹ A.g.e., XI:471-76.

² *Odyseia*, XI:483-6.

³ *Odyseia*, XI:488-91.

onunla birlikte kaleye girenlerden biridir oğlu: “Böyle dedim, ayağı tez Aiakosoğlunun ruhu/uzun adımlarla yürüdü gitti Asphodel çayırı boyunca,/sevinçliydi, sığmıyordu içi içine,/ seçkin bir er olduğunu öğrenmişti oğlunun.”¹

Odysseus mahvolmuş diğer ölü ruhların etrafında kümelenecek nasıl kendi üzüntülerini ona naklettiklerini anlatarak sürdürür hikâyesini. Bir tek Telamon’un oğlu Aias’ın ruhu diğerlerinden ayrı durmakta, yanaşmamaktadır; Akhilleus’un silahlarının kendisine değil de Odysseus’a verilmesinden ötürü hâlâ öfkeli. Bu yüzden Odysseus ona “teskin edici sözler” söyler:

*“Ölmüşken de mi unutmayacaksın, Aias, Telamon’un oğlu,
o silahlar yüzünden bana o kinini?
Bu uğursuz silahları tanrılar ortaya
Argoslulara bela olsunlar diye koymadılar mıydı:
Yitirdik seni yitirmekle biz en önemli kalemizi,
biz Akhalar nasıl yandıysak Akhilleus’un ölümüne,
öyle ağladık senin ölümüne de, öyle yandık...”
Ben böyle dedim, ama o karşılık vermedi, gitti
geçmiş göçmüş başka ölülerin ruhlarıyla Erebos’a doğru.”²*

Odysseus daha sonra Girit kralı Minos’u görür: “Elinde altın değneği, oturmuş ölüleri yargılıyordu,/ölüler de onun çevresinde, kimi oturmuş, kimi ayakta,/yargıları dinliyorlardı Hades’in engin kapılı konağında.”³ Odysseus, “Sonra dev Orion’a takıldı gözüm”⁴ der; yıldızlar arasına bir takımyıldız gibi yerleştirilen, Şafak’ın sevgilisi kahraman Orion’u görmüştür. Sonra Tityos’u, “çok şanlı Toprağın oğlunu”⁵ görür. Vakti zamanında “Leto’ya saldırdığı”⁶ için iki yanında iki akbaba didikleyip durmaktadır ciğerini; cezası budur çünkü.

¹ *Odysseia*, XI:538-40.

² *Odysseia*, XI:553-64.

³ *Odysseia*, XI:569-70.

⁴ *Odysseia*, XI:572.

⁵ *Odysseia*, XI:576.

⁶ *Odysseia*, XI:579.

Onların ardından Odysseus sırasıyla iki önemli şahsiyetin, Tantalos ve Sisypchos'un ruhlarını görür; tanrıları kızdırdıkları için ikisi de ebediyen işkence görecektir.

Niobe ile Phrygia kralının kardeşi olan Tantalos'un, Zeus'un oğullarından biri olduğu söylenir. Akıl almayacak kadar zengindir. Sisypchos dağında kendine bir saray yaptırmıştır ve tanrıları orada ağırlamaktadır. Ama kutsal konukların dostluklarını kötüye kullanarak, onların masalarından ambrosia ile nektar çalmış ve onların sırlarını insanlara açıklamıştır. Bu şölenlerin birinde, kesip doğradığı oğlu Pelops'un etini tanrılara sunmuş, buna çok kızan tanrılar da oğlunu yeniden canlandırıp onun adıyla anılan Peloponnesos'ta bir de krallık vermişlerdir ona.

Tanrılar sonra bir depremle sarayını yerle bir etmişler ve onu Yeraltı Dünyasında bir çukura hapsedmişlerdir ceza olarak. Orada ebedi bir açlığa ve susuzluğa mahkûm edilmiştir ve elinin uzanamayacağı bir mesafeye tatlı su ile bol bol meyve konmuştur; böylece Odysseus'un gözlemine göre "boş yere" umutlandırılmıştır.

*Tantalos'u da gördüm, korkunç işkenceler çekerken.
Duruyordu bir gölün içinde ayakta,
yüksele yüksele çıkıyordu su çenesine kadar,
ama içmek için davrandı mıydı, damlasını alamıyordu suyun,
ihtiyar adam eğiliyor, eğiliyor, eğiliyordu,
su da çekiliyor, çekiliyor, yok oluyordu hemen toprakta
ve bir çamur peyda oluyordu ayaklarının dibinde kapkara,
o saat bir tanrı kurutuveriyordu gölü.¹*

Tesalya'nın kralı Aiolos'un oğlu Sisypchos, babasının sarayında yolcuları ve konukları öldürerek misafirperverlik yasasını çiğnemiş ve böylece tanrıların gazabına uğramıştır; cezası, Yeraltı Dünyası'nda koca bir kayayı dik bir yamaçtan yukarıya doğru bin bir zahmetle itmektir.

¹ *Odysseia*, XI:582-7.

*Sisyphos'u gördüm korkunç işkenceler çekerken:
Yakalamış iki avcuyla kocaman bir kayayı
ve de kollarıyla bacaklarıyla dayanmıştı kayaya,
habire itiyordu onu bir tepeye doğru,
işte kaya tepeye vardı varacak, işte tamam,
ama tepeye varmasına tam bir parmak kala,
bir güç itiyordu onu tepeden gerisingeri,
aşağıya kadar yuvarlanıyordu yeniden baş belası kaya.*¹

Odysseus, "Sonra da Herakles'in gücüne ilişti gözüm,/ama kendisi değildi bu, görüntüsüydü Herakles'in"² diye sürdürür hikâyesini.

*Gözleriyle görür görmez Herakles hemen tanıdı beni,
şu kanatlı sözleri söyledi içini çeke çeke:
"Çok kurnaz Odysseus, Laertes'ın, Zeus'un beslediği,
sen de mi o kara bahtı sürüklersin, sen de mi,
bir vakitler güneşin altında benim sürüklediğim gibi?"*³

Odysseus daha sonra Herakles'in "yine Hades'in konağına girdiğini"⁴ söyler; ama o başkalarını da görme umuduyla orada kalmıştır.

*Bekledim belki gelir diye
bizden önce ölen yiğit erlerden biri...
Çok isterdim Theseus'u, Peirithoos'u görmek,
tanrıların bu ünlü, yiğit iki oğlunu.
Ama baktım onlardan önce başladı toplanmaya
cehennem çılgınlıklarıyla, ölülerin binlerce sürüsü,
bir korku aldı beni birdenbire sapsarı,
ya gönderdiyse dedim ulu Persephone, Hades'ten buraya
korkular saçan başını Gorgo canavarının!
O saat döndüm gemiye ve buyurdum yoldaşlarıma,*

¹ *Odysseia*, XI:593-7.

² *Odysseia*, XI:601-2.

³ *Odysseia*, XI:615-9.

⁴ *Odysseia*, XI:626.

*haydi binin çabuk, dedim, çözün palamarı.
Onlar da atladılar gemiye çabucak, oturdular sıralara.
Ve indik Okeanos ırmağı boyunca akıntıya uyup,
önceleri kürek çeke çeke
ve sonra ardımızdan esen yele bırakarak.¹*

¹ *Odysseia*, XI:629-40.

Sirenlerin Ülkesi

Odyseus ve yoldaşları Kirke'nin adasına vardıklarında hâlâ gecedir ve bu yüzden önce gemilerini kumsala çekerler: "İndik hepimiz gemiden, ayak bastık kıyıya,/sonra uykuya dalıp bekledik tanrısal Şafak'ı."¹ Gün ağarır ağarmaz Odyseus adamlarını Kirke'nin konağına yollar getirsinler diye Elpenor'un bedenini; arzusu üzerine, o ve yoldaşları ölüyü yakarlar, bir anıt dikerler gömüldüğü yere ve "eline yatkın küreğini mezarın tepesine çakarlar."²

Onlar kendi işleriyle meşgulken Kirke gelir adamlarıyla; yanında ekmek, et ve şarap getirmiştir Odyseus ve tayfası için. Odyseus, "Ortamızda durdu ulu tanrıça ve dedi ki"³ diye sürdürür hikâyesini anlatmayı.

*Yamansınız çok! İndiniz Hades'in evine sağ salım,
bir kez ölür öbür insanlar, siz öldünüz iki kez.
Haydi gelin, yiyin için burada bütün gün,
Şafak sökünce çıkaralım yine yola,
hem yolu göstereceğim size, hem anlatacağım her şeyi,
bir aksilik çıkar bakarsınız yine,
denizde, karada bir şey gelmesin başınıza.⁴*

Otururlar başına etin, şarabın bir ziyafet çekerler ve güneş batınca adamlar yatıp uyurken, Kirke elinden tutup Odyseus'u adamlarından uzaklaştırır ve ona Sirenlerden başlayarak yurda dönüşlerinde karşılaşacakları tehlikeleri anlatmaya başlar.

¹ *Odyseia*, XII:6-7.

² *Odyseia*, XII:12.

³ *Odyseia*, XII:20.

⁴ *Odyseia*, XII:21-7.

*Seirenlere varacaksın sen en önce,
onlar büyüler yakınlarına gelen bütün insanları,
kim yaklaşırsa bilmeden ve dinlerse onları yandı,
bir daha evinde onu ne karısı karşılar, ne çocukları.
Seirenler onu çayırdı cınlayan ezgileriyle büyüler,
çayırın çevresinde kemikler vardır, öbek öbek,
bunlar kemikleridir etleri çürüyen insanların,
büyük büyük durur kemiklerin üstünde deriler.¹*

Kirke ardından Odysseus'a, o ve tayfasının Sirenlerin öldürücü cazibesinden sağ salim kurtulmak için neler yapması gerektiğini anlatır birer birer.

*Durma orada yürü, arkadaşlarının da tıka kulaklarını,
tatlı balmumuyla tıka ki, onların sesini dinlemesinler,
istersen dinle sen, ama bağlasınlar ayakta seni,
hızlı geminin içinde iplerle bağlasınlar
kollarından bacaklarından orta direğe,
ondan sonra dinle Seirenleri doya doya.
Ama dostlarına yalvarır da, dersen ki ne olur iplerimi çözün,
bağlasınlar onlar senin bağlarını bir kat daha sıkı.²*

Sirenler hakkındaki mitolojinin bir versiyonuna göre, Yunancada Seirenler olarak bilinen Sirenler, nehir tanrısı Akheloos ile Mousalardan Melpomene'nin kızlarıdır. Başlangıçta onlar Demeter'in kızı Persephone'nin hizmetçileridir. Persephone gizlice Hades tarafından kaçırılıp Yeraltı Dünyası'na götürülünce, Demeter onlara kuş bedenleri verip onları kızını aramak üzere Hades'in ölümler diyarına göndermiştir.

Strabon dahil bazı antik dönem yazarları, Sirenlerin yalnızca, bazı gemicilerin onların ezgilerini duyup da, Odysseus'un durumunda olduğu gibi, büyülenmeden yollarına devam edinceye kadar yaşamaya yazgılı olduklarını söyler.

¹ *Odysseia*, XII:39-46.

² *Odysseia*, XII:47-54.

Bu durumda Sirenler denize dalacak ve birer kayaya dönüşecektir. Strabon şöyle yazar:

Kampanoi'un [Campania] kentlerinden Surrentum [Sorrento], bazılarının Seirenoussai burnu olarak adlandırdığı, Atinalıların denize açıldığı yerdir... Buradan Kaprea [Capri] adasına kestirme bir yol vardır ve burnu geçince ıssız, kayalık adalara varılır, ki onlara Seirenler denir.¹

Ernle Bradford, Strabon'un sözünü ettiği kayalık adalar için, "Salerno körfezi girişinde uzanan Galli adacıkları olmalıdır bunlar"² diye belirtir. "Kerkeo burnundan Galli'ye eğer doğrudan Procida ve Capri kanallarından geçerek gidererseniz, yaklaşık 120 kilometre mesafe katedersiniz; ama eğer, Odysseus'un muhtemelen yaptığı gibi, Gaeta körfezi ve Napoli burnunu dolaşarak kıyıyı takip ederseniz, yolunuz biraz daha uzayacaktır."³

Bu eşsiz güzellikteki kıyıyı ilk keşfe çıktığımız 1963 yılının yazında, elimde yetişkin hayatının büyük bir kısmını Napoli körfezi, özellikle de Capri adası civarında geçirmiş ve 1952'de orada hayata gözlerini yummuş Norman Douglas'ın *Siren Land* (1911) adlı bir rehber kitabı vardı. Antik ya da modern, neredeyse bütün yazarlar, Siren Ülkesinin büyüleyici atmosferini, onun Sorrento'nun yükseklerinden yaptığı betimlemelerinden bilmektedir. Sorrento ve civarını betimlerken sanki Sirenlerin büyüleyici atmosferini anlatmaktadır.

Gözümüzü, bir tepelik çıkıntıyla birbirinden ayrılan iki körfezden, Napoli ve Salerno körfezlerinden alamıyoruz. Sağda boylu boyunca, yekpare bir kütle halinde uzanan Sant' Angelo, doğu yönünde yarımadanın bütün dünyayla bağlantısını kesiyor. Burası Sirenlerin Ülkesi. Güneyde Sirenlerin adacıkları vardır ki bugünlerde Galli deniyor onlara. Batı

¹ Strabon, V:4.8.

² Bradford, s. 120-1.

³ A.g.e., s. 121.

yönündeyse kayalık ama yine de çekici oluşlarıyla neredeyse Sirenlerin adacıklarına benzeyen Capri ... kuzeye doğru uzanıyor. Ayrıcalıklı bir ülke, süt ve bal akan topraklarıyla; özellikle de süt. Saint Noj bu verimliliğin kanıtı gibi; çünkü burada yaşları on dörtle elli beş arasında değişen süt annelere rastlayabilirsiniz.¹

Kirke Odysseus'a Sirenlerden nasıl kaçıp kurtulacağını anlattıktan sonra, Kıranlar olarak bilinen çarpışan kayaların arasından nasıl geçebileceğini söyler; buradan geçebilen tek geminin, Kirke'nin kardeşi Aietes'i ziyaret ettikten sonra yurtlarına dönen Iason ve Argo gemicilerini taşıyan meşhur Argo olduğunu söyler.

*Hiçbir insan gemisi varamadı öbür kayaya sağ salım,
bir gemi yaklaştı mı alır götürür denizin dalgaları
ve öldürücü bir ateşin kasırgaları alır götürür
geminin tahtalarını ve gövdelerini tayfaların.
Ama bir tanesi aşabildi bu kayayı denizde yüzen gemilerden,
dillere destan Argo gemisiydi bu da,
aştı kayayı Aietes'in ülkesinden dönerken,
dalgalar onu engin kayaların üstüne atmıştı ya, neyse,
bereket Iason'u seviyordu da Hera, kurtardı gemiyi.²*

Kirke Odysseus'a, bu boğazın her iki yanda kayalar üzerinde oturan iki canavarımsı deniz tanrıçası, Skylla ve Kharybdis yüzünden ayrıca çok daha ölümcül olduğunu anlatır. Skylla'nın yalçın bir kayanın ortasında bir mağarada yaşadığını söyler ve ekler: "İstemez kimse onu görmek, istemez bir tanrı bile."³

*On iki ayağı var, biçimsiz ve güdük on ikisi de,
upuzun boyunları var, tam altı tane,
her boynun üstünde korkunç bir kafa var,*

¹ Douglas, s. 13.

² *Odysseia*, XII:66-72.

³ *Odysseia*, XII:88.

*her kafada üç sıra
 diş, üst üste, sımsıkı,
 kapkara ağızlar durmadan ölüm saçar.
 Mağaranın kovuğuna bele kadar gömülüdür o,
 uzatır başlarını korkunç uçurumdan dışarı,
 gezdirip bakışlarını kayalarda, olduğu yerden
 avlar yunus balıklarını, köpekbalıklarını
 ve indirir gövdeye sürülerle deniz canavarını,
 uğuldayan Amphitrite'nin beslediği canavarlardır bunlar.
 Şimdiye dek övünemez hiçbir denizci,
 diyemez ben gemimi sağ salim geçiririm oradan,
 canavar uzanır lacivert pruvalı geminin dibine kadar,
 her başıyla bir adam kapar geminin içinden.¹*

Kirke Odysseus'a, Kharybdis'in daha alçak öbür kayada yaşadığını söyler ve ekler: "Çok yakın birbirlerine bu kayalar,/ vurursun birinden öbürünü bir okla."²

*Bir incir ağacı var üstünde, yaprak dolu, kocaman,
 tanrısal Kharybdis sömürür yutar kara suları ağacın altından.
 Üç kez kusar günde ve çeker içine sömürür üç kez,
 suları yuttuğu sıra varayım deme oraya sakın,
 yerisarsan tanrı bile seni yıkımdan kurtaramaz.
 Sen Skylla kayasına yaklaşmaya bak, en iyisi bu,
 gemiyi çabucak geçir kayanın önünden,
 tutsanız yalnız altı arkadaşın yasını, ne olur sanki,
 yok olup gideceğinize şuracıkta topunuz birden.*

Bütün antik kaynaklar ve Ernle Bradford dahil çoğu modern yazar, Skylla ve Kharybdis kayalıklarını Messina boğazının kuzeyine yerleştirir; Homeros'un bir ok atımı mesafe dediği, İtalya'nın topuğu Skylla ile Sicilya'nın kuzeydoğu ucu Kharybdis arasındaki altı kilometrelik kısmıdır boğazın burası.

¹ *Odysseia*, XII:89-100.

² *Odysseia*, XII:102-3.

Böylece Odysseus, yoldaşlarıyla birlikte Kirke'nin adasından ayrılınca, Napoli körfezini geçerek İtalya kıyıları boyunca güneye ilerleyecek, Messina boğazına yaklaşırken volkanik Stromboli adası ile Lipari adalarının doğusundan geçecektir.

Biz de 1963 yılının Haziran ayında, günbatımından önce Adriyatik denizinde beliren Napoli'ye giderken, bir İtalyan yolcu gemisinin güvertesinde Messina boğazından geçmiştik. Birkaç saat sonra karanlıkta parıldayan volkanik dağ Stromboli'nin doğusuna geçtik. Ve bir kez daha ama bu kez ters yönde, Odysseus'un izinden gitmiştim.

Thukydides şöyle yazar:

Söz konusu boğaz, Rhegion [Reggio] ile Messana [Messina] arasındaki denizdir; burası Sicilya'nın anakaraya en yakın olduğu noktadır ve Odysseus'un geçtiği söylenen Kharybdis adlı yerdir. Darlığı ve Adriyatik denizinin çalkantılarının neden olduğu akıntılar yüzünden buranın doğal olarak tehlikeli olduğu söylenir hep.¹

Ernle Bradford gelgit akıntıları ve Messina boğazının girdaplarıyla ilgili olarak *Admiralty Pilot* kitabından alıntı yapar; burası Euboia Kanalıyla birlikte, böyle bir olgunun Akdeniz'de görüldüğü nadir yerlerden biridir.

Her bir ay gününde, su seviyesi iki kere boğaz boyunca kuzeye doğru maksimum eğime ulaşır ve her bir ay gününde iki kere güneye doğru eğim yapar. Seviye farkı küçük olmakla birlikte, bahar aylarında 30 santime kadar ulaşarak, öyle bir kısa mesafede yoğunlaşır ki dört knotluk bir akıntı ortaya çıkar. Bu akıntılar boğazın en dar ve en sığ yeri olan Punta Pezzo ile Ganzirri arasında en büyük gücüne erişir.²

Punta Pezzo boğazın İtalya tarafında, Skylla Kayası civarındadır ve yakınındaki Skilla köyü adını buradan alır; Sicilya

¹ Thukydides, IV:24.

² Bradford, s. 144-5.

köyü Ganzirri ise Pesaro burnundan üç kilometre uzaktadır. Kharybdis Kayası kıyından iki ya da üç yüz metre açıktadır ve aynı adla anılan güçlü bir girdap oluşur burada. *Admiralty Pilot*'ta bu girdaptan söz edilir:

Bu, antiklerin Kharybdis dediği girdaptır; onun karşısına denk gelen Skylla, 1783 yılının Şubat ayında yaşanan bir depremin neden olduğu, yerkabuğundaki değişimler yüzünden artık çok zayıftır. Buna rağmen Skilla yerleşim yerinin açıklarında bir girdabın oluştuğunu ve eskiden hem onun hem de Kharybdis'in bugün olduğundan çok daha etkileyici olduğunu söylemek için gayet haklı nedenler mevcuttur.¹

Kirke'nin bahsettiği, deniz kıyısındaki mağarasından bakan ve yunusları, köpekbalıklarını ve büyük her türlü deniz canavarını avlayan Skylla, Ernle Bradford'un, boğazın bu parçasının "köpekbalıkları, ahtapotlar, mürekkep balıkları ve daha bir sürü deniz canlısı bakımından dikkate değer bir bolluk sergilediği"² kaydını düşmesine neden olmuştur. Bradford ayrıca, Amerikalı biyolog Dr. Paul A. Zahn'ın *National Geographic* dergisinde (Ekim 1953) yayımlanan "Fishing in the Whirlpool of Charybdis" [Kharybdis Girdabında Balık Avlamak] adlı makalesinden bir bölümü aktarır:

Gelgitler süresince Messina boğazının yüzey suları, yaşam alanları normal olarak her zaman kara ve durgun olan, yaşayan ya da yarı canlı deniz canlılarıyla doludur... Kıyıya doğru esen güçlü bir rüzgârın ardından Messina boğazı boyunca kumsalların sık sık, garip görünüşleri sanatçı Dalî'yi bile irkiletebilecek binlerce ölü ya da ölmekte olan yaratıkla dolup taşığını gözlerimle gördüm.³

¹ A.g.e., s. 150.

² A.g.e., s. 147.

³ A.g.y.

Kirke Odysseus'a, Skylla ve Kharybdis'i nasıl geçeceğini anlattıktan sonra, güneş tanrısı Helios'un yurdu Thrinakia [Çatal] adasına gelince ne yapması gerektiğini de anlatır:

*Aklın fikrin sılada olursa, dokunmazsan bu sürülere,
belki varırsın o zaman İthake'ye, çile doldura doldura,
ama dokunursanız onlara, peşin söyleyeyim bak,
gemin de, arkadaşların da bil ki yok olacak.¹*

Ve gün ağarıp diyeceğini dedikten sonra Kirke konağına gider. Odysseus ise gemisine döner. Sonra yoldaşlarından gemiye binmelerini ister. Onlara, Kirke'nin arkalarından bir rüzgâr yollayacağını söyler ve böylece "rüzgârla dümenci yöneltir gemiyi."² Sonra yoldaşlarına, başta Sirenler olmak üzere kendilerini bekleyen tehlikelerden korunmak için Kirke'nin verdiği talimatları aktarır.

Odysseus konuşurken gemi de Sirenlerin adasına yaklaşmaktadır ve aniden rüzgâr da diner: "Bir tanrı bütün dalgaları dindirmişti."³

Mürettebat yelkenleri indirip toplarken Odysseus bir parça balmumu alır ve onların kulaklarını tıkar: "Onlar da bağladılar kollarımdan bacaklarımdan beni/sarıp orta direğe ayakta iplerle./Sonra oturup vurdular kürekleriyle kırçıl denize."⁴ Sesiyle adadan duyulacak bir mesafeye gelirler: "Gözlerinden kaçmadı yakından geçen hızlı gemi,/çınlayan sesleriyle hemen başladılar ezgiye:"⁵

*Gel buraya, dillere destan Odysseus, Akhaların şanı şerefî,
durdur gemini de duy bizim sesimizi.
Hiçbir vakit bir kara gemi buradan geçemedi
durup dinlemeden ağzımızdan çıkan tatlı ezgileri,*

¹ *Odysseia*, XII:137-41.

² *Odysseia*, XII:152.

³ *Odysseia*, XII:169-70.

⁴ *Odysseia*, XII:176-9.

⁵ *Odysseia*, XII:182-3.

*dinlerler doya doya, daha çok şey öğrenir öyle giderler.
Biliriz biz engin Troia'da olup biten her şeyi,
Argoslularla Troialılara tanrıların ne acılar çektiğini,
biliriz biz ne olur ne biter bereketli toprak üstünde.¹*

Odysseus feci halde Sirenlerin ezgilerine kapılır; ama yoldaşlarına onu çözüp serbest bırakmalarını emretse de onlar adayı geçinceye kadar onu sıkı sıkıya bağlı tutarlar ve küreklere asılırlar:

*Güzelim sesleriyle onlar böyle diyorlardı işte
ve dinlemek istiyordu onları benim gönlüm,
kaşlarımla işmar verdim arkadaşlara, çözümler dedim beni,
onlarsa habire kürek çekiyorlardı iki büklüm.
Perimedes'le Eurylokhos hemen kalktılar ayağa
ve bir kat daha sıkı bağladılar bağlarımı.
Az sonra epey uzaklaşmıştık Seirenlerden,
artık duymaz olmuştuk onların seslerini ve ezgilerini,
o zaman çıkardılar kulaklarından balmumlarını sadık yoldaşlarım
ve sonra geldiler çözdüler benim bağlarımı.²*

Güneye dümen kırarlar sonra. Bir sonraki nirengi noktaları, Stromboli volkanik adasıdır; Messina boğazına yaklaşırken sağ taraflarında kalan bu adayı da geride bırakırlar:

*Ama şöyle az bir şey ayrılmıştık ki adadan,
bir duman gördüm birdenbire ve bir dalga gördüm kocaman,
sesler geldi arkasından kulağıma gümbür gümbür,
ürktü arkadaşlar ve kürekler uçurdu ellerinden
ve küttedek düştüler suyun akıntısına, gemi durdu,
uçları yassı kürekleri artık eller çekemez olmuştu.³*

Odysseus geminin içinde bir o yana bir bu yana yürümeye ve tayfayı sakinleştirerek onlara küreklere asılmalarını, dümen-

¹ *Odysseia*, XII:184-91.

² *Odysseia*, XII:192-200.

³ *Odysseia*, XII:201-5.

ciyeyse, Skylla ile Kharybdis arasındaki boğazdan dümdüz geçmek için yerinde, volkanik adanın uzağında kalmasını söyler.

Odysseus, "Ünlü silahlarımı kuşandım,/iki de büyük kargı alıp çıktım pruva küpeştesine,/bekledim orada, Skylla'yı kayanın içinde aradım durdum,/dostlarımla başına bela getirmeden onu göreyim dedim"¹ diye sürdürür hikâyesini. Ve böylece doğuda Skylla'nın, batıda Kharybdis'in tehdidi altında boğaza girerler.

*Böylece girdik dar boğaza içimizi çeke çeke,
Skylla bir yanımızda, tanrısal Kharybdis bir yanımızda.
Ne korkunçtur bu canavar yutarken denizin acı sularını,
kustuğu zaman da kaynayıp gümbürder koca engin
ateşin üstünde dopdolu bir kazan gibi,
köpükler yükselir iki kayanın doruklarına kadar,
sonra doruklardan aşağı yuvarlanır bu köpükler.
Bir daha yutunca acı sularını denizin,
dibi görünür anaforların içinde,
sarsılır gümbürtüyle çevresinde kayalar,
dipteki masmavi kumlar fırlar dışarı.²*

Odysseus sağındaki ve solundaki canavar tarafından aniden yutulmamak için çırpınırken, bir taraftan da emirler yağdırmayı sürdürür.

*Ölüm ondan gelecek diye biz tam bakarken,
Skylla daldı geminin içine ve kaptı kopardı
en güçlü kürekçilerimi, en iyi altı yoldaşımı,
dönünce ben gemiye ve arkadaşlarıma bakayım diye,
gördüm tepemde onları, elleri ayaklarıyla çırpınırlarken,
havada sallanıp bağıra bağıra çağırıyorlardı beni adımla,
son kez anıyorlardı adımla, ecel terleri döke döke.³*

¹ *Odysseia*, XII:228-31.

² *Odysseia*, XII:234-43.

³ *Odysseia*, XII:244-50.

Kirke Odysseus'a, Skylla ve Kharybdis'i geçince Hyperion olarak da bilinen güneş tanrısı Helios'un dokunulmaz sığırlarını baktığı Thrinakia adasına geleceklerini söylemişti. Hem modern hem de antik dönem yazarları Thrinakia adasını Sicilya'nın doğu kıyısına yakın bir yere yerleştirirler. Ernie Bradford'a göre bu ada, Messina boğazındaki Skylla ile Kharybdis'in 42 kilometre güneyindeki antik Taormina yerleşim yerinin açıklarında bulunan Rada di Taormina adındaki adacıktır.

Odysseus kendisinin ve sağ kalan yoldaşlarının korkunç deniz canavarlarının elinden kurtulduktan sonra, Helios'un adasına doğru yol aldıklarını söyler.

*Kara gemimiz daha açıklardayken gelmişti kulağıma
ağıllardaki ineklerin böğürmesi koyunların melemesi,
hemen aklıma kör bilici Thebailı Teiresias'ın sözü düştü.
Seslendim arkadaşlara, yüreğim acı içinde, dedim ki:
"Dinleyin beni çile çeken yoldaşlarım benim,
dinleyin beni de bakın diyeyim size
bilici Teiresias'ın gelecekte verdiğ haberi:
Üst üste öğütler vermişti bana o Hades ülkesindeyken,
ölümlüleri büyüleyen Güneş'in adasından sakın, demişti."*¹

Böyle uyarır adamlarını Odysseus ve "Haydi bu adayı geçelim, açın kara gemiyi" der.² Ama Eurylokhos karşı çıkar. Bütün adamların bitap düştüğünü ve aç olduğunu, adada kalmaları gerektiğini söyler: "Tez giden geminin yanında hazır edelim akşam yemeğini, şafakta yine biner açılırız engin denize."³

Öteki arkadaşları da Eurylokhos'la aynı fikirdedir ve Odysseus da ister istemez kabul eder; ama onlara güneş tanrısının sığırlarına dokunmayacaklarına, "uslu uslu, Kirke'nin onlara verdiklerini yiyeceklerine"⁴ dair yemin ettirir. Hepsi

¹ *Odysseia*, XII:264-71.

² *Odysseia*, XII:276.

³ *Odysseia*, XII:292-3.

⁴ *Odysseia*, XII:302.

katılır buna; ama karanlık bastırıldığında, güneyden müthiş bir fırtına patlar ve ertesi sabah yola çıkmalarını imkânsız kılar; bu yüzden gemilerini kıyıya yanaştırırlar. “Gemiği kara-
raya alıp çektik oyuk bir mağaraya,/Nympheler orada oturur,
orada hora teperlerdi.”¹

Ne var ki bir sonraki ay boyunca rüzgâr hep güneyden ve doğudan eser ve onlar da, yurtlarına gitmek için batı rüzgârına ihtiyaç duyduklarından mecburen adada kalırlar. Erzakları biter sonunda: “Başladı mideler açlıktan acı acı kazınmaya,/o zaman kırlarda ve denizde ava çıkıldı çaresiz,/çengelli oltalarla tuttular ellerine ne geçerse, balık, kuş.”²

Odysseus tanrılara yakarmak için yalnız başına çıkıp gider kırlara: “Onlar da döktüler gözkapaklarıma tatlı uykuyu./O sıra Eurylokhos öğütler vermişti arkadaşlara kötü kötü.”³ Eurylokhos, tayfayı açlıktan ölmektense Helios’un sığırlarından bazılarını kesip tanrılara kurban etmeye ikna etmiştir. “Ama tanrı kızar da yok etmek isterse gemimizi/düz boy-nuzlu ineklerine karşılık/ve onaylarsa onun bu kararını öbür tanrılar/boğulup gidelim dalgalar arasında daha iyi/sürüne sürüne öleceğimize bu ıssız adada.”⁴

Odysseus uyanıp gemiye geri döndüğünü, “dört bir yanını kızarmış yağ kokuları sardığını”⁵ ve kederle bağırdığını söy-ler. “Zeus Baba ve siz hep var olan öbür mutlu tanrılar,/de-mek yıkımım için şu uğursuz uykuya yatırdınız beni!/Bizim arkadaşlar yalnız kalınca ne işler tasarlamışlar!”⁶

Güneş tanrısının kızı, nympha Lampetia bir koşu gider babasının yanına ve Odysseus ile yoldaşlarının, onun kut-sal sığırlarını öldürdüğünü anlatır. Helios bunun üzerine Zeus’tan onları cezalandırmasını ister: “Gereğince ödemez-

¹ *Odysseia*, XII:316-7.

² *Odysseia*, XII:330-3.

³ *Odysseia*, XII:338-9.

⁴ *Odysseia*, XII:348-51.

⁵ *Odysseia*, XII:369.

⁶ *Odysseia*, XII:371-3.

lerse ineklerimin karşılığını bana,/Hades'e dalacağım, orasını aydınlatacağım ben de" der.¹

Zeus yanıt verir ona: "Sen burada parlamaya bak Güneş, ölümsüzler arasında/ve ölümlüler arasında, bereketli toprak üstünde./Birazdan ak yıldırımla çarpacağım onların gemisini,/paramparça edeceğim şarap rengi denizin ortasında."²

Odysseus anlatmaya devam eder: Sonraki altı gün boyunca yoldaşları güneşin sığırlarıyla şölen yapmayı sürdürür ve yedinci gün, güney rüzgârı nihayet esmez olur. "Çarçabuk bindik gemiye, engin denize açıldık,/bir yandan da direği diktik, ak yelkenleri çektik."³

Odysseus ve arkadaşları Thrinakia'yı terk ettikten sonra gökyüzü kararır ve birden çığlık çığlığa bir batı rüzgârı gelir çöker üstlerine ve kafasına düşüp dümeniye öldürecek olan direği ortadan kırar.

*Zeus hem gürledi, hem yıldırım yağdırdı gemiye.
Altüst oldu Zeus'un kükürtlü yıldırımıyla çarpılan gemi,
tekmil arkadaşlar hep birden denize düştüler.
Dalgalar aldı götürdü yoldaşlarımı,
başladılar yüzmeye karabataklar gibi geminin çevresinde,
tanrı onlara sılayı kısmet etmemişti.⁴*

Odysseus kendisinin nasıl kurtulduğunu anlatmaya başlar: Geminin parçalarını birbirine bağlayarak kendine bir sal yapmış ve uğuldayan rüzgârda suyun üzerinde kalmıştır.

*Bense koşuyordum geminin içinde bir yandan bir yana,
saldırdı bir dalga gümbür gümbür, dağıttı padavraları,
çıplak kalan omurgayı da bir başka dalga aldı götürdü,
yelken direği devrilmiş yüzüyordu omurganın üstünde,
ona bir kayış bağlı kalmıştı, öküz derisinden bir sıırım,*

¹ *Odysseia*, XII:382-3.

² *Odysseia*, XII:385-8.

³ *Odysseia*, XII:401-2.

⁴ *Odysseia*, XII:415-9.

*omurgayla direği bu kayışla bağladım birbirine
ve oturup üstüne bıraktım kendimi ölüm rüzgârlarına.¹*

Sonra rüzgâr yönünü değiştirir ve güneyden esmeye başlar; onu yeniden Messina boğazına, Skylla ile Kharybdis'in kucağına sürükler. Sal Kharybdis'in girdabıyla suda batarken, Odysseus kayalardaki bir incir ağacının dalına tutunur ve sular yükselinceye kadar dalı bırakmaz; sonra sal yeniden belirlince suyun yüzeyinde, kendini onun üzerine bırakır ve iki elini kürek gibi kullanır.

Odysseus Skylla ve Kharybdis'ten ikinci kaçışının ardından, Kalypso adasına gelinceye kadar salın üzerinde nasıl sürüklendiğini anlatarak Kral Alkinoos'a ve saray halkına anlattığı uzun hikâyesini sonlandırır.

*Ve böyle çalkalandım durdum daha dokuz gün,
tanrılar attı beni Ogygie adasına onuncu gece,
tanrıça Kalypso otururdu orada, güzel belikli,
bu insan sesli ulu tanrıça konukladı ve sevdi beni.
Ama bunları şimdi bir daha ne diye anlatayım,
konağında dün akşam sana ve saygıdeğer eşine anlattıydım
hepsini,
ben bir daha anlatmasını hiç sevmem
uzun uzadıya bir kere anlattığımı.²*

Kalypso adası olarak birkaç yer gösterilir; ama bunların içinde en makul olanı, Malta takımadalarının en büyüğü, Gozo adasıdır. Adanın kuzey sahilinde, İr-Ramla adlı bir koy uzun zamandan beri Odysseus'un karaya ayak bastığı yer olarak gösterilir ve denizin kıyısında, yüksekte yer alan bir mağaraya da Kalypso'nun Mağarası adı verilmiştir. Malta'da beş yıl yaşamış olan Ernle Bradford, savaşta ve barışta yelkenliyle dört bir yanını dolaştığı Sicilya çevresinde denizden esen

¹ *Odysseia*, XII:420-5.

² *Odysseia*, XII:447-53.

rüzgârları ve akıntıları dikkate alarak bu koyun Odysseus'un geldiği koy olduğunu söyler.

Frederick W. Ryan'ın metnini yazdığı ve 19. yüzyıl ressamlarından Maltalı Vittorio Boron'un resimlerini yaptığı 1910 tarihli bir Malta rehber kitabı, Ramla koyundaki mağarayı Kalypso'nun Mağarası olarak gösterir. Odysseus orada yuvaya dönüş yolculuğunun son aşamasına yeniden başlamasına izin verilene kadar, yedi yıl boyunca bir nymphâ ile yaşamıştır. Ryan Kalypso adası hakkında şunları yazar:

Adanın tarihini yazanlar, her zaman Gozo'yu Homeros'un Ogygie'si olarak göstermiştir; Ulysses'i [Odysseus] büyülediği sırada Kalypso orada yaşamıştır. Bunu iddia ederek bu yazarlar kuşkusuz, ortaçağ boyunca tarihçilerin her yerde yaptığı gibi, ülkelerinin klasik çağda –gerçek ya da hayali– çok özel bir yere sahip olduğunu göstermek istemektedir. Ve bu şekilde, aslında güzel Kalypso yirmi civarında adayı da elinde bulundurmaktadır. Her neyse, biz Gozo'ya Maltalıların, Kalypso'nun adası dediklerini biliyoruz ve adanın mağarası da bugün olduğu haliyle hayranlık uyandırmaktadır.

İthake'ye Dönüş

Odyseus Kral Alkinoos ve Phaiak saray ahalisine hikâyesini anlatmayı bitirir: “Oradakiler de öylece sessiz kalakaldı,/bir büyü sarmıştı karanlığa gömülen ortalığı.”¹

Sonra Alkinoos Odyseus’a hiç endişelenmemesi gerektiğini, yuvasına kesin döneceğini söyleyerek, Phaiaklara dönüp şöyle der:

*Giysiler konmuştur konuğumuz için şu güzel oymalı sandığa,
işlenmiş altınlar konmuştur ve başka armağanlar bir sürü,
Phaiak danışmanlarının buraya getirdiği armağanlar.
Haydi ona bir de büyük üçayak verelim,
bিরer leğen verelim ayrıca adam başına,
toplayalım yine halkı, onlara ödetelim bunu,
böyle bir bağış ağır gelir tek adama.”²*

Ertesi sabah bütün Phaiak soyluları Odyseus’a yaraşır tunçları getirirler; Alkinoos da bunları ve diğer armağanları, konuğunu yurduna götürmesi için hazırladığı gemiye yükler. “Sonra Alkinoos’un konağına dönüp şöleni hazırlarlar.”³

*Bir sığır kurban etti şölen için Alkinoos’un kutsal gücü
Kronosoglu kara bulutlu Zeus’a, tanrıların kralına.
Butları yakıp doya doya çıkardılar tadını şanlı şölenin,
aralarında Demodokos başladı ezgiye,
tanrısal ozan, halktan saygı gören Demodokos,
ama Odyseus bakıyordu dönüp dönüp ışıldayan güneşe,*

¹ Odyseia, XIII:1-2.

² Odyseia, XIII:10-5.

³ Odyseia, XIII:23.

*bekliyordu dört gözle batmasını güneşin,
can atıyordu yola çıkmaya, yamıyordu içinde sıla ateşi.¹*

Odyseus Phaiaklara, özellikle de Alkinoos'a hitap ederek göstermiş oldukları misafirperverlik ve vermiş oldukları armağanlar için teşekkür eder, esenlikler diler ve onlardan yola koyulmak için izin ister.

*"Kral Alkinoos, en üstün adamı bu halkın,
sunularını sun ve gönder beni sağ salim yurduma,
siz de hoşça kalın, sağ esen kalın burada,
yerine getirdiniz bütün dileklerini gönlümün:
Sağladınız dönüşümü ve bu güzel armağanları verdiniz,
gökteki tanrılar uğurlu etsin bana bunları,
sağ salim bulayım karımı ve hısım akrabamı evimde.
Mutlu olun siz de burada, karınız ve çocuklarınızla,
bütün nimetleri bağışlasın size tanrılar,
halkınız dert yüzü görmesin bu topraklar üstünde."²*

Ve sonra Odyseus, son libasyonu Alkinoos'un karısı Kraliçe Arete'ye teklif eder ve iki kulplu tası [goblet] ona verip, "şu kanatlı sözlerle der ki:"³

*Mutlu olasın kraliçe, her zaman mutlu,
ihtiyarlayana dek ve gelene dek senin de başına
tekmlil insanların başına gelen ölüm.
Ben yurduma gitmek için yola çıkıyorum,
hoşça kalasın sen de evinde çocuklarınla,
halkın ve kralın Alkinoos'la hoşça kalasın."
Tanrısal Odyseus böyle dedi ve aştı eşiği.
Onunla gönderdi ulağını Alkinoos'un gücü,
götürsün diye onu hızlı gemiye ve deniz kıyısına.
Arete de hizmetçi kızlarını yolladı ardından:
Biri tertemiz yıkanmış kaftanla entariyi taşıyordu,*

¹ Odyseia, XIII:24-31.

² Odyseia, XIII:38-46.

³ Odyseia, XIII:58.

*öbürü sık tahtalı bir sandıkla geliyordu, arkadan,
ekmekle kızıl şarap getiriyordu bir üçüncüsü.¹*

Gemiye geldiklerinde mürettebat arnağanları alıp diğer yiyecek ve içeceklerin yanına, teknenin dibine istif eder. Sonra da geminin kış güvertesine, Odysseus üzerinde rahat rahat uyun diye halı ve keten çarşaf sererler. Kürekçiler yerlerini alıp halatları çözdükten sonra İthake'ye doğru yola koyulurlar.

*Az sonra abandılar küreklere, köpürttüler denizi.
Tatlı bir uyku düştü gözkapaklarına Odysseus'un,
rahat ve derin bir uykuydu bu, ölümün eşiğinde.
Arabaya koşulmuş dört aygır ovada nasıl
şaklayan kamçı altında atılırsa hep birden öne,
nasıl hızla yol alırlarsa şahlanıp şahlanıp,
geminin pruvası da öyle şaha kalkıyordu işte.*

...

*Böylece yarıyordu denizin dalgalarını koşa koşa,
taşıyordu tanrısal düşünceli yiğidi,
çok büyük acılar çekmişti yüreğinde o yiğit,
dövüş vuruşa erlerin savaşlarında
ve denizde korkunç dalgalarla boğuşa boğuşa,
uyuyordu şimdi o adam, hiç kımıldamadan,
artık bütün çektiklerini unutmuş gitmişti.²*

Sonunda şafak vakti İthake'ye varırlar; dümenci gemiyi güvenli bir limana yönlendirirken, kürekçiler de Homeros'un Deniz İhtiyarı anlamında Phorkys adını verdiği kumsala doğru kürek çekerler. Homeros'un betimlediği gibi, iki sarp dağlık burun, korunaklı bir liman yaratmıştır burada.

*Gür yapraklı bir zeytin ağacı vardır koyun bir ucunda
ve onun yanı başında güzel ve loş bir mağara,
Naiadlar denen Nymphelerin kutsal yeridir burası.
Taştan küpler, testiler dizilidir bu mağarada,*

¹ *Odysseia*, XIII:59-69.

² *Odysseia*, XIII:78-92.

*kurmaya gelir oraya arılar peteklerini.
Uzun uzun tezgâhlar dizilidir yine taştan,
Nympheler alacalı bezlerini dokurlar, gözlere şenlik.
Sular da vardır, boyuna çağlar durur.¹*

Kürekçiler gemiyi kıyıya öyle hızlı yanaştırmıştır ki gemi yarısına kadar kuma gömülmüştür; böylelikle adamlar doğrudan kumsala ayak basarak yüklerini boşaltabilir.

*İndiler sağlam yapılı gemiden, çıktılar karaya,
önce parlak çarşafı ve yumuşak döşeğiyle birlikte
Odysseus'u çıkardılar koca karınlı gemiden,
yatırdılar kumsalın üstüne, derin uykusunda onu.
Sonra da malları çıkardılar, soylu Phaiakların verdiği,
ulu Athene'nin buyruğu gereğince, dönerken yurduna
ve getirip yığdılar yolun dışına, zeytin ağacının dibine,
gelip aşırmasın diye ordan geçen bir adam
bu malları Odysseus uyanmadan önce.
Sonra da yurtlarına doğru koyuldular yola.²*

Ve nihayet, on yıllık savaşın ve peşi sıra yaşanan, on yılı aşkın, son derece tehlikeli bir maceranın ardından Odysseus İthake'ye geri dönmüştür.

Bazı modern yazarlar, şimdi İthake olarak bilinen adanın Odysseus'un yurdu olmadığını iddia etmektedir. Schliemann'ın mesai arkadaşı Wilhelm Dörpfeld, Homeros'un İthake'sinin Leukas adası olduğuna inanıyordu; ancak bu, hiçbir modern uzmanın desteklemediği bir teori-dir. Daha yakın tarihlerde Robert Bittlestone ve arkadaşları, Odysseus'un yurdunun Kephallonia'daki Paliki Yarımadası olduğunu ispat etme gayreti içine girmiştir. Her ne kadar Bittlestone güçlü bir tez ileri sürmüş olsa da, ben hâlâ bütün tarihsel süreçte, İthake denen adanın Odysseus'un yurdu olduğuna inanıyorum.

¹ *Odysseia*, XIII:102-9.

² *Odysseia*, XIII:116-25.

İthake'yi ilk ziyaret ettiğimizde, Yunan anakarasındaki Astakos'tan kalkan bir feribota bindik; en kuzeydeki Echinades adaları arasında dolaşarak, feribot adanın merkezi ve önemli bir limanı olan Vathi'ye getirmişti bizi en sonunda. Vathi, Molo körfezinin güneydoğu köşesinde, derin bir koyun en iç kısmındadır ve burada ada sanki ortadan ikiye bölünür; çünkü kuzey parçası ile güney parçası arasındaki bağlantıyı sağlayan bu kayalık dar geçidin genişliği yaklaşık 620 metre kadardır. Kuzey yarımadaının en yüksek noktası, Merovigli olarak da bilinen Petalaiko dağıdır (671 m); güney yarımadaınıkiyse, *Odyseia*'nın Neritos'u olarak bilinen Neriton dağıdır (806 m). Bu iki büyük parça arasındaki geçidin güneyine, Kartallar Kayalığı olarak bilinen Aitos hâkimdir ve buradan Kephallonia'ya doğru İthaki geçidi görülebilmektedir; Kephallonia'nın testere dişi gibi kuzeybatı sahili, İthake geçidinden kuş bakışı yaklaşık dört kilometre uzaklıktadır. Kuzeyde Leukas ve güneydeyse Zakynthos görülebilmektedir.

İthake antik dönemde Odysseus'un yurdu olarak nam salmıştır; ancak Strabon Homeros'un ada ve çevresiyle ilgili anlattıklarında bazı coğrafi tutarsızlıklar olduğunu belirtmiştir. Bununla birlikte, İthake'nin bizatihi varlığı, ortaçağ Bizans dönemi boyunca Avrupa'da unutulup gitmiştir. Bu dönemde barbar kabilelerin ve korsanların saldırıları az sayıdaki ada sakininin kaçıp dağlara sığınmasına ve sonra hiçbir iz bırakmadan tarih sayfalarından silinmesine neden olmuştur. İthake adanın Sicilyalı amiral Margaritone tarafından 1185 yılında alınmasıyla birlikte Bizans İmparatorluğundan tamamen kopmuştur.

O tarihten itibaren ada sırasıyla Normanlar (1185-1209), Venedikliler (1209-18), Konstantinopolis'in Latin İmparatorları (1204-61), Angevinler (1267-1404), Tocco Hanedanı (1404-79), Türkler (1479-1503) ve Venedikliler (1503-1797) yönetiminde kalmış ve nihayet, başka güçlerin kısa süreli bir

yönetiminden sonra, 1815-1864 yılları arasında, Britanya yönetiminde modern Yunan Krallığının bir parçası haline gelmiştir.

1503 yılında Venedikliler adanın yönetimini bir kere daha ele geçirdiklerinde, ada yerel Yunan dilinde, bugün bilinen adıyla Thiaki olarak tanınmaktadır. Venedikliler adayı aldıklarında, burası neredeyse kimsenin yaşamadığı boş bir yerdir ve sonra onlar da, kolonistleri buraya davet etmişler ve onlara beş yıl vergi muafiyeti tanımışlardır.

Adadaki Homeros'un bahsettiği yerleri ilk belirleme çabasına girişen, *Geography and Antiquities of Ithaca* [*İthaka'nın Coğrafyası ve Antikçağ Tarihi*] adlı kitabı 1807 yılında yayımlanan Sir William Gell olmuştur. Bu tarihten üç yıl sonra adayı ziyaret eden Byron, böylesi bir antik dönem çalışması konusunda başlangıçta alaycı bir tutum sergilemiştir ve "Kültür turları hakkında bırakın allameler konuşsun, topografyayı da aylak Gell'e bırakıyorum"¹ diye yazmıştır. Ancak yazarla tanıştıktan sonra, *Monthly Review*'da yazdığı üzere, fikrini değiştirmiştir: "Son yıllarda ülkemiz insanları arasında artarak süren, klasik antikçağın kalıntılarına duyulan bu övgüye layık merak hiçbir gezginde ya da yazarda Bay Gell'de olduğu kadar belirgin değildir."²

Byron İthake'yi ilk kez 1810 yılının Ağustos ayında, Kephallonia'dan geçerek boydan boya dolaşmış ve kendisine Gell'in tespit ettiği, Homeros'un bahsettiği yerleri gösteren Kaptan Wright Knox'un, British Resident'ta sekiz gün konduğu olmuştur. Yazar 1823 yılında Mesolongi'deki ölümünden kısa bir süre önce İthake'ye geri dönmüştür.

İthake çok ciltli *Travels in Northern Greece* [*Kuzey Yunanistan Seyahatleri*] (1835) adlı kitabında anlattığı üzere, William Martin Leake tarafından da araştırılmıştır. Leake İthake'ye, Homeros'un bahsettiği, "Vathi'nin okumuşları tarafından

¹ Freely, *The Ionian Islands*, s. 131.

² A.g.y.

ozanın Arethusa'sı olduğu farz edilen"¹ Arethusa Çeşmesi'ni bulmak için Astakos'tan kayıkla gelmiştir.

Leake, Gell ve başka araştırmacılar İthake'nin antik kalıntılarını incelemiş olsalar da, ilk sistematik arkeolojik kazı, adayı 1868 ve 1878 yıllarında ziyaret eden Heinrich Schliemann tarafından yapılmıştır. 1900 yılından itibaren Wilhelm Dörpfeld de adada araştırmalar yapmış ve buldukları onu, Leukas'ın *İlyada*'da sözü edilen orijinal İthake olduğu sonucuna götürmüş ve bunu 1927 yılında basılan *Alt-Ithaka* [*Eski İthaka*] kitabında açıklamıştır. O yıl birbirine karşıt iki görüş iki önemli kitapta savunulur aslında: Victor Bérard'ın *Ithaca et la Grèce des Achéens* [*Ahhaların İthaka ve Yunanistan'ı*] (*Les Navigations d'Ulysse* [*Ulysses'in Seyahatleri*] kitabının ilk cildi) ve Rennell Rodd'un *Homer's Ithaca* [*Homeros'un İthaka'sı*] kitaplarıdır bunlar. Rodd daha sonra, W. A. Heurtley yönetiminde 1930'ların başında İthake'de kazılara başlayan, Atina'daki British School of Archaeology'nin araştırma programına sponsorluk yapmıştır. Günümüze kadar süren bu kazılar, adanın erken bronz çağından Roma dönemine kadar her zaman iskân edildiğini göstermektedir; aynı zamanda elde edilen bir dizi bulgu, çoğu arkeolog ve tarihçiyi buranın aslında Homeros'un bahsettiği İthake olduğu sonucuna götürmektedir.

Bu sonucu, J. V. Luce'un muhteşem *Celebrating Homer's Landscapes* [*Homeros'un Tasvirlerini Kutlamak*] (1998) çalışması da pekiştirir. Bu kitapta Luce, Homeros gibi meslekten ozanların da biliciler ve şifacılar gibi gezgin olduğunu anlatır ve yine İthake'de yaptığı etraflı topografik çalışmanın, "Homeros'un böyle bir seyyah olduğuna ve gerek keskin gözlerinin gerek güçlü hafızasının destanını geçtiği coğrafyaya dair doğru ve kapsamlı bilgileri kendisine sağladığına duyduğu inançla kaleme alındığını" yazar.²

¹ A.g.e., s. 135.

² Luce, s. 19.

Vathi yerleşim yeri limanın içlerine kadar uzanır ve Yunanistan'ın en muhteşem yerlerinden biridir; dar ağzından limanın en içlerine kadar uzanan kısım 926 metredir ve yerleşim yerinden körfezin tamamı ve Neriton dağı görünmektedir.

Byron'ın İthake'ye yaptığı iki ziyaretin anısına dikilen bir dikilitaşa, yazarın Odysseus'un bu adası hakkındaki ilk izlenimleri kazınmıştır: "Eğer bu ada bana ait olsaydı, bütün kitaplarımı buraya gömer ve asla başka yere gitmezdim."¹

Vathi'den çıkan tali yollardan biri, adanın güneydoğu ucundaki küçük bir koyda yer alan ve küçük bir adacık olan Perapigadia'ya uzanır. Körfezin yukarı kısmında Leake ve Gell tarafından tespit edilmiş, Homeros'ta bahsi geçen üç yer bulunmaktadır: Arethusa Çeşmesi, Karga Kayası ve Odysseus'un sadık domuz çobanı Eumaios'un Evi. Bunlar *Odyseia* XIII. Kitapta kılık değiştirmiş Athena'nın Odysseus'a, konağına doğru yola koyulmadan önce Eumaios'u aramasını söylediği bölümde geçer.

Adanın kuzey yarısına giden anayol, Vathi rıhtımının batı ucundan başlar. Yerleşim yerinden yaklaşık bir kilometre uzaklaşınca karşınıza çıkan kavşaktan sola döndüğünüzde, yol sizi Spilaio Nymphi'ye, yani Nymphaların Mağarasına götürür; üç kilometre içeridedir burası. Ancak buranın, XIII. Kitapta Athena'nın Odysseus'a anlattığı mağara olma ihtimali düşüktür; çünkü o mağara, Deniz İhtiyarı da denen, Phorkys Limanı yakınında ya da kıyısındadır; Gell ve diğer bazı otoriteler Vathi limanının girişinin batısına denk düşen Deksia koyunu, sözü edilen yer olarak tespit etmiştir. Ne yazık ki, Gell'in Nymphaların Mağarası olarak tespit ettiği Deksia koyundaki mağara, Britanya işgali döneminde, kıyı boyunca bir otoyol inşası sırasında tahrip olmuştur. Gell'e göre burası Phaiakların bütün malı mülküyle Odysseus'u kıyıda uyur halde bıraktıkları yerdir.

¹ Freely, *The Ionian Islands*, s. 134.

Vathi'den yaklaşık üç kilometre sonra sola dönen yol sizi Piso Aitos'a, geçmiş zamanlarda gezginlerin Kephallonia'dan İthake'ye geçmek için bir iskele olarak kullandıkları bir koya çıkarır. Bir sırtı geçerken yol, yerli dilde Kastro tou Odysseus olarak bilinen, Schliemann'ın Alalkomenai olarak tespit ettiği, antik İthake'nin başkenti olan yerleşim yerinin kıyısından geçer. 1930 yılından beri bu yerleşim yeri British School arkeologlarının kazı alanıdır; burayı kazın arkeologlar geç dönem bir arkaik tapınak ile Miken döneminden Roma dönemine kadar tarihlenen, hem yapı hem de çanak çömlek kalıntılarını gün ışığına çıkarmıştır. Bu kazılarda keşfedilen en eski yapı, MÖ 1200 yılına ait bir tapınaktır; bu tarih yaklaşık olarak Odysseus'un uzun bir maceranın ardından İthake'ye döndüğü tarihe denk düşer.

Anayol, Aitos körfezi çevresinden devam eder ve aradaki geçidin sırtı boyunca kıvrılarak İthake'nin kuzey ve güney yarılarını birleştirir; geriye dönüp baktığınızda, Vathi limanına kadar uzanan nefes kesici bir manzarayla karşılaşsınız. Geçidin kuzey ucunda anayol ikiye ayrılır; sola ayrılan yol aşağıya doğru kıvrılarak Agios İoannis adlı sahil köyüne iner; sağa ayrılan yolsa Neriton dağına doğru kıvrılarak yükselir ve Anogis adlı dağ köyüne, oradan aşağıya, Kuzey İthake'deki bütün yolların birleştiği bir merkez olan Stavros'a çıkar.

Kıstağın kuzey ucundaki kırsal alan, yerel dilde Agros Laertou, yani Laertes çayırları olarak bilinir. Orada, "Ulysses'in babasının, oğlunun yokluğunda inzivaya çekildiği Laertes bahçelerinin yerini"¹ keşfettiğine inanan Gell'e göre bu yer o yerdir.

Stavros'un merkezinde, Odysseus'un bronzdan bir büstünün dikili olduğu bir anıt ve çevresinde küçük bir park vardır; yerel geleneğe göre bu yer, Pelikata Bayırı'nın tam kuzeyine denk düşer.

¹ A.g.e., s. 138.

Köyün hemen dışında, Eksogi yolu üzerinde, Stavros çevresindeki yerleşim yerlerinden çıkarılan buluntuların sergilendiği küçük ama ilginç bir arkeoloji müzesi vardır. Bu buluntulardan en önemlisi, “Odysseus’a İthaf Edilmiştir” yazısının kazınmış olduğu, bir kadın yüz maskına ait parçadır. Roma döneminden kalma bu adak objesi, Spiliou Louizou olarak bilinen Polis koyundaki bir mağara-kutsal alanda bulunmuştur. Bu mağara ilk kez 1930 yılında, British School’dan arkeologlar tarafından kazılmış ve burada, Miken döneminden Roma dönemine uzanan tarihsel süreçte yapılmış çanak çömlek parçaları bulunmuştur. Buna dayanarak arkeologlar, Spiliou Louizou’nun bir *heroon*, yani bir kahramanı yüceltmek için yapılmış bir mezar olduğu sonucuna varmıştır. Söz konusu kahraman, Odysseia olarak bilinen oyunlarda, MÖ 3. yüzyıl kadar eski bir tarihte İthake’de anısına kutlamalar yapılan Odysseus’tur.

Stavros müzesindeki diğer parçalar, Kastro olarak bilinen Pelikata Bayırı’ndaki köyün tam kuzeyine denk düşen bir yerleşim yerinden çıkarılmıştır. Burada 1930 yılında British School tarafından yapılan kazılarda, bronz çağından Miken dönemine kadar uzanan geniş bir yelpazeye yayılmış kalıntılar ortaya çıkarılmıştır. Bu buluntular ve yerleşim yerinin coğrafi konumu, birçok araştırmacıyı buranın Aitos’un değil, antik İthake’nin başkenti olduğu sonucuna götürmüştür. Buranın Homeros’ta bahsi geçen başkent olduğunu savunanlar Pelikata Bayırı’nın konumuna işaret ederler; güneyinde Neriton dağı, kuzeydoğusunda Marmarakas dağı ve kuzeybatısında da Eksogis dağı vardır. Bu sözü edilen son iki dağ, doğuda Phrikes, kuzeydeyse Ahpales koyunu çevreler. Bu da *Odysseia*’daki anlatıma uygundur. Hikâyede, İthake’nin başkenti “üç dağ” tarafından çevrilmiştir ve “üç deniz”e bakar; bunlar da iki büyük koy ve İthake boğazıdır.

Yol Stavros’un kuzeyinde ikiye ayrılır; sola kıvrılan Eksogi’ye, sağa kıvrılan yolsa Platithias köyünün içinden

geçerek kuzeydoğu kıyındaki Phrikes körfezine (Reithron) uzanır.

Platithias antikçağdan beri bir yerleşim yeridir; çünkü her şeyden önce, verimli ve sulak bir arazinin tam ortasıdır. Ayrıca Aphales ve Phrikas koylarına inerek denize kolayca erişilebilecek bir konumdadır. Köyün yakınında antik kalıntılar bulunmuştur ve burada yapılan kazılarda, Miken dönemine ait yapılar ve mezarlar ortaya çıkarılmıştır. Toprak üstünde görülebilir durumdaki tek antik yapı, Platithias ile Eksogi arasındaki Agios Athanasios'ta bulunan yıkık bir ibadet yeridir. Yerel kaynaklara göre "Homeros'un Okulu" olan bu yıkıntıların Miken döneminden kalma olduğu düşünülmektedir; buna kanıt olarak da o dönemden kalma çanak çömlek parçaları gösterilmektedir. Gell 1806 yılında burayı ziyaret ettikten sonra bu tespitin doğru olduğunu savunmuştur ve o tarihten itibaren burası, Homeros'la ilgili İthake turlarının düzenli uğrak yerlerinden biri olmuştur.

Odysseus nihayet uyandığında kendi yurdunu hatırlayamaz: "Çevresine de sis dökmüştü Pallas Athene, Zeus'un kızı,/Odysseus hiç tanımasın diye buraları,/her şeyi kendinden öğrensin diye./Onu ne karısı tanısin istiyordu, ne yurttaşları, ne dostları,/taliplerin bunca taşkınlıklarından öç alana dek."¹

Sonra genç bir çoban kılığına bürünmüş Athena'yı görür Odysseus ve ona doğru yürüyerek nerede olduğunu sorar: "Neresi bura, hangi ülke, kimler oturur burada?/Bir ada mı burası, denizin ortasında,/yoksa denize uzanan ucu mu bereketli bir toprağın?"² Athena şöyle yanıt verir ona:

*Sorduğuna göre neresi olduğunu buranın yabancı,
sen ya çocuksun ya da gelirsin çok uzaklardan.
Oysa hiç de bilinmeyen bir yer değildir burası,*

¹ *Odysseia*, XIII:190-3.

² *Odysseia*, XIII:233-5.

*çok insan bilir bu toprağı, çok insan,
Şafak'ın ve Güneş'in yatağında oturanlar da bilir,
arkada, sisli kuzeye doğru oturanlar da.*¹

Kılık değiştirmiş tanrıça ardından adayı anlatmaya başlar Odysseus'a:

*Kayalıktır bu toprak, yaramaz at yetiştirmeye,
çok geniş değil, ama kısır da değil:
Buğdayı bereketlidir, şarabı bol,
sık sık yağmur görür, bol çisintili,
hem domuz yetiştirmeye elverişlidir, hem keçi,
ormanları var türlü türlü, sular kaynar pınarlarından.
İşte bu yüzden yabancı, gider Troia'ya kadar İthake'nin adı,
hani şu Akha topraklarından çok uzaktaki Troia'ya kadar.*²

Athena gerçek kimliğini Odysseus'a açık ettikten sonra sisi dağıtır ve Odysseus da yurdunu tanır. Tanrıça yanında getirdiği şeyleri mağarada saklamasına yardım ettikten sonra Odysseus'a, konağında yaşayan ve karısını kuşatmış olan taliplerden intikam almak için yapması gerekenleri anlatır.

Önce gidip sadık adamı, domuz çobanı Eumaios'u bulmasını söyler ona.

*Domuz sürülerinin yanında bulacaksın onu,
Otlarlar Karga Kayası'nın, Arethusa Çeşmesi'nin orada,
palamut yerler tıka basa ve lokur lokur içerler kara suyu,
domuzların yağlarını tam kıvamına getirmek için ne gerekse.
Sen orada kal, ahbaplık et onunla, her şeyi sor soruştur,
bir ara, kadınları güzel Sparta'ya gideyim ben de,
Telemakhos'u çağdırmaya Odysseus, senin oğlunu,
geniş ovalı Lakedaimon'a gitmişti o, Menelaos'un yanına,
senden bir haber almaya, sağ mısın, ölü müsün diye.*³

¹ *Odysseia*, XIII:237-41.

² *Odysseia*, XIII:242-49.

³ *Odysseia*, XIII:407-15.

Athena konuşmasını bitirince değneğiyle Odysseus'a dokunur ve değnek dokunur dokunmaz Odysseus yakışıklı bir savaşçıdan paçavralar içinde yaşlı bir adama dönüşür. Bu, talipleri alt edip konağını ve ailesini geri alıncaya kadar çoğunlukla bürüneceği kılık olacaktır.

Athena ayrıldıktan sonra, Odysseus Eumaios'u aramaya koyulur. Çalı çırpıyla üzerini örttüğü, çayırdaki bulduğu taşlarla duvarlarını ördüğü kulübenin önünde bulur onu. Ayrıca koca bir ağıl ve bu ağılın içinde, etrafı çitlerle örülü bir düzine ayrı bölme vardır ve her birinde de elli domuz; dört köpek bekçilik etmektedir domuzlara ve onlara da dört domuz çobanı. Çobanlardan biri bir domuz alarak yanına, konağa gitmiştir taliplerin karnını doyurmak için.

Köpekler Odysseus'u görür görmez ona doğru hamle yaparlar; ancak Eumaios onları geri çağırır ve Odysseus'a dönerek şöyle der:

*Az kaldı, ihtiyar, bir saldırışta paralayacaktılar seni,
bir şey değil, leke getirecektin benim de adıma,
tanrıların verdiği bunca tasa bana yetmezmiş gibi:
Bir yandan ağlarım, dövünür dururum tanrıya denk bir efendiye,
bir yandan yağlı domuzlar yetiştiririm yesin diye eller,
şu anda sağsa henüz, görüyorsa gün ışığını,
belki de sürünüyordur orda burda benim efendim,
sürünüyordur gurbet ellerde aç açına.
Gel arkamdan sen hele ihtiyar, girelim kulübeme,
canın istediği kadar ye iç, doyur karnını,
sonra anlatırsın bana nereden gelirsin, neler çektin.¹*

İki adam geceyi ziyafet çekerek ve konuşarak geçirir: Odysseus, Girit'ten dövüşmek için nasıl Troia'ya gittiğine dair uzun bir hikâye uydurup anlatırken, Eumaios da ona daha çocukken Fenikeli korsanlar tarafından nasıl kaçırıldığını ve sonra

¹ *Odysseia*, XIV:37-47.

hâlâ sağ ve kayıp oğlunun yasını tutan Laertes tarafından fideye karşılığı alınıp İthake'ye getirildiğini anlatır.

Bu arada taliplerin kurduğu pusudan kurtulan Telemakhos İthake'ye dönmüştür; gemisini kente doğru göndermiş, kendisi de Eumaios'un kulübesine doğru yürüyerek yola çıkmıştır. Telemakhos şafak sökerken, tam da sadık domuz çobanı ve kılık değiştirmiş Odysseus ateşi yeniden canlandırıyor ve kahvaltılarını hazırlıyorken varır yanlarına. Eumaios Telemakhos'u öper ve gözyaşları içinde ona anlatmaya başlar olan biteni:

*Hoş geldin Telemakhos, iki gözümün tatlı ışığı,
gemiyle Pylos'a gittiğin günden bu yana,
sanmıştım seni bir daha göremem.
Haydi sevgili yavrum, gir içeri,
çok uzaktan gelirsin, bakayım sana doya doya,
neden kentte kalırsın çokluk,
tarlalarına, çobanlarına neden seyrekle uğrarsın,
taliplerin pis kalabalığını seyretmekten mi hoşlanırsın gönlün?*¹

Telemakhos onu görmeye ve annesi hakkında bilgi almaya geldiğini söyler: “Annem hâlâ sarayda mı oturur,/yoksa o adamlardan biri mi aldı onu, götürdü evine,/kötü örümcekler mi sardı Odysseus'un boş yatağını?”² Eumaios yanıt verir: “Sabırla bekler durur senin konağında o,/yürekler acısıdır evlat onun hali,/durmadan gözyaşı döker, gece gündüz.”³

Telemakhos daha sonra içeriye girer ve kılık değiştirmiş Odysseus ona yer vermek için ayağa kalkar; ama oğlu durdurur onu: “Kalkma yabancı, biz kulübemizde yer buluruz oturacak” der.⁴ Kahvaltılarını bitirdikten sonra Telemakhos Eumaios'a sorar: “Nereden geldi amca sana bu yabancı,/söy-

¹ *Odysseia*, XVI:23-9.

² *Odysseia*, XVI:33-5.

³ *Odysseia*, XVI:37-9.

⁴ *Odysseia*, XVI:44.

ledi mi, kimlerden olmakla övünür? Nasıl getirmiş onu gemiciler İthake'ye?/Sanmam yaya gelebilsin o buraya kadar."¹ Eumaios kılık değiştirmiş Odysseus'un kendisine anlattığı uzun hikâyeyi aktarır ona; bunun üzerine Telemakhos, yabancıyı konuk etmekle iyi ettiğini ama onu konağa getiremeyeceğini; çünkü zorba taliplerin ona hakaret etmesinden korktuğunu söyler.

Telemakhos sonra Eumaios'tan bir koşu kente gitmesini ve Penelope'ye Pylos'tan sağ salim döndüğünü haber vermesini ve bu haberi çiftliğindeki Laertes'e de iletmesini ister. Eumaios oradan ayrılır ve o an Athena Odysseus'a görünür. Ondan avluya çıkmasını ister ve çıkınca da ona şöyle der:

*Çok kurnaz Odysseus, Laertesoglu, tanrıların beslediği,
artık açıl oğluna, bir şey gizleme ondan,
talipleri nasıl pusuya düşürüp öldüreceksiniz,
bunun bir yolunu bulmalısınız ikiniz baş başa verip.
Haydi çok ünlü kente gitmeye bakın,
ben de uzak olmam sizden, çok özledim savaşı.²*

Sonra Athena Odysseus'a dokunur değneğiyle ve onu gerçek haline döndürür. Athena ortadan kaybolunca Odysseus da kulübeye döner. Telemakhos bu değişiklik karşısında şaşırıp kalır ve ona der ki: "Yoksa bir tanrı mısın sen engin göklerde oturan?"³ Odysseus yanıt verir oğluna:

*"Ben tanrı değilim, ne diye benzetirsin beni ölümsüzlere?
Babanım ben senin, uğruna bunca acılar çektiğin,
o adamların zorbalığına katlandığın baban."
Böyle dedi, öptü oğlunu ve yaşlar boşandı gözlerinden,
gözyaşları yanaklarından aşağıya, yerlere aktı.⁴*

¹ *Odysseia*, XVI:57-9.

² *Odysseia*, XVI:167-71.

³ *Odysseia*, XVI:183.

⁴ *Odysseia*, XVI:187-91.

İlk başta Telemakhos inanmaz ona; ama Odysseus onu babası olduğuna ikna eder. “Telemakhos da soylu babasına sarıldı/ve başladı hıçkıra hıçkıra ağlamaya,/ağlaya inleye boşanıyordu şimdi ikisi de.”¹

Sonra oğlunun sorusuna yanıt veren Odysseus, Phaiaklar tarafından nasıl İthake'ye getirildiğini ve buraya Telemakhos'u bulmaya ve onunla talipler hakkında konuşmaya geldiğini anlatır. Karar vermek gerekecektir: “Karşı gelebilir miyiz onlara tek başımıza ikimiz,/yoksa başkalarından yardım istememiz mi gerekecek?”²

Telemakhos taliplerin sayısının yüzü aştığını söyleyince, Odysseus şayet Athena ve Zeus yardım edecek olsa, başkasına ihtiyaç olup olmadığını sorar oğluna. Telemakhos da yanıt verir: “Bu iki tanrı en iyi yardımcıdır bize,/onlar az yüksekte, bulutlarda otururlar ama/insanlara da geçer sözleri, ölümsüz tanrılara da.”³

Odysseus Telemakhos'a, daha sonra konağa, kendisinin yine ihtiyar bir dilenci kılığında geleceğini söyler. Sonra da oğluna taliplerden intikam almak için neler yapacaklarını sayar birer birer:

*İyi öğütçü Athene getirdiği vakit aklıma,
başımınla işmar vereceğim sana ben,
ne kadar savaşaracı varsa hemen toplar,
götür koy üst katta hazne odasında bir köşeye.*

...

*İki kılıç bırak ikimiz için, iki de kargı,
bir de elde tutulacak sığır derisinden iki kalkan...⁴*

Eumaios o akşam evine geri döner ve Athena'nın yardımıyla, “domuz çobanı karşısında görünce tanımasın diye onu,/

¹ *Odysseia*, XVI:214-5.

² *Odysseia*, XVI:238-9.

³ *Odysseia*, XVI:263-5.

⁴ *Odysseia*, XVI:282-97.

kendini tutamayıp Penelope'ye haber vermesin diye"¹ tekrar yaşlı bir dilenci kılığına bürünen Odysseus ve Telemakhos'la birlikte akşam yemeğini yerler.

Telemakhos Eumaios'a sorar: "Taşkın talipler eve döndüler mi pusularından,/yoksa benim yolumu mu gözlerler hâlâ?"² Eumaios güvertesinde bir sürü silahlı adamın bulunduğu, hızlı bir geminin limana gelmiş olduğunu söyler ona. "O böyle dedi, Telemakhos'un da tanrısal gücü/babasının gözleri içine bakarak gülümsedi,/ama çoban varmadı bunun farkına."³

¹ *Odysseia*, XVI:457-9.

² *Odysseia*, XVI:462-3.

³ *Odysseia*, XVI:476-7.

İntikam ve Yeniden Birleşme

Ertesi gün Telemakhos kente doğru yola çıkar; yaklaşık yirmi kilometrelik bir yolu vardır. Eumaios'a günün ilerleyen saatlerinde ekmeğini dilenmesi için konuğunu da kente getirmesini söyler ve kılık değiştirmiş Odysseus da bunu kabul eder. Telemakhos konaktan içeriye girince sütninesi Eurykleia selamlar onu; kısa bir süre sonra da Penelope odasından çıkıp gelir, gözyaşları içinde kucaklar oğlunu, yolculuğunun nasıl geçtiğini sorar. Telemakhos her şeyi daha sonra detaylı bir biçimde anlatacağını söyler; öncelikle dönüş yolunda rastladığı ve güvendiği dostu Peiraios'un evine rahat etsin diye bıraktığı bir konuk dostunu, yani Odysseus'u görmesi gerekmektedir.

Bu arada Eumaios ve kılık değiştirmiş Odysseus yola koyulmuş ve kente yaklaşmıştır; kentin kıyısında, diğer iki keçi çobanının yanı sıra, taliplerin akşam ziyafeti için konağa götürmek üzere en semiz keçileri gütmekte olan Melantheus'la karşılaşır. Melantheus, "Bakın hele, tutmuş aşağılık herifin biri/kılavuz olmuş kendinden daha aşağılık birine,/işte tanrı böyle birleştirir birbirine benzeyen kişileri,/şu miskini nereye götürürsün pis domuz çobanı,/nereye götürürsün şölenlerin belasını, iğrenç dilenciyi?"¹ diye sataşır önce, sonra da bir tekme atar Odysseus'a. Yerinden kımıldamaz Odysseus; içinden sopasıyla bir güzel pataklamak geçer keçi çobanını ama sessiz kalır. Eumaios ellerini gökyüzüne kaldırır ve yüksek sesle, yolun kenarındaki pınarın nymphasına yakarır; ondan, Melantheus ile hizmet ettiği taliplere cezalarını versin diye, Odysseus'u yurduna döndürmesini ister. Melanthe-

¹ *Odysseia*, XVII:217-20.

us bu yabancıyı köle olarak satılsın diye bir gemiye bindirip yollayacağını söyler ve keşke der, Telemakhos'u da Artemis bir okla devirse yere ya da talipler öldürse: "Çıksın canı,/nasıl Odysseus yitirdiyse uzaklarda dönüş gününü."¹

Melantheus iki çoban ve keçilerle birlikte önden gider ve konağa geldiklerinde doğrudan taliplerin yanına vararak şölene katılır; "en büyük dostu Eurymakhos'un karşısına" oturur.²

Odysseus ve Eumaios konağa geldiklerinde, lirin yükselen sesini ve şölen yapmakta olan talipler için şarkılar söyleyen ozan Phemios'un ezgilerini duyarlar. Odysseus Eumaios'a içeriye girmesini, kendisinin kapının dışında bekleyeceğini söyler; son olarak yirmi yıl önce Troia'ya giderken çıktığı bu kapının dışında bekleyecektir.

İkili konuşurken kapının kenarında yatan bir köpek başını kaldırır, kulaklarını diker. Odysseus'un köpeği Argos'tur bu. Kendi yetiştirmiştir onu; ama şimdi çoktan beri kayıp olan efendisinin ardından yaşlanmış, ihmal edilmiş, kapının dışında, gübre yapılmak üzere hizmetçilerin toplayıp tarlalara taşınması gereken, öküz ve eşek dışkılarının yığınları arasında, her yanını keneler sarmış halde yatmaktadır.

*Yaklaşan Odysseus'u hemen o anda tanıdı,
kuyruk salladı ve indirdi iki kulağını,
ama çok bitkindi, kalkıp gelememi efendisinin yanına.
Odysseus da başını çevirdi ve sildi gözünden akan yaşı,
o saat başladı söze, Eumaios varmasını diye farkına.*³

Eumaios içeriye girer, hemen ardından da Odysseus. "Ama kara ölümün kaderi yakalamıştı Argos'u,/görür görmez Odysseus'u yirmi yıl sonra."⁴

¹ *Odysseia*, XVII:253-4.

² *Odysseia*, XVII:257.

³ *Odysseia*, XVII:301-5.

⁴ *Odysseia*, XVII:326-7.

Eumaios bir iskemle alıp sofrada Telemakhos'un karşısına otururken, hırpani giysiler içinde, ihtiyar bir dilenci kılığındaki Odysseus da içeride, kapının kenarında bir yere ilişir. Onu gören Telemakhos ekmek ve et alıp Eumaios'a, "Haydi ver şunları konuğumuza ve söyle ona,/dolaşsın taliplerin sofralarını ve dilensin,/çekinmek yakışmaz yoksulluk içinde olan adama" der.¹

Yerde oturan Odysseus verilen yiyeceği alır ve yer. O sırada Athena görünür Odysseus'un gözüne:

*Athene geldi yanına Odysseus'un, kışkırttı onu,
haydi dedi, taliplerden ekmek kabuğu dilen,
kim töre bilir, kim töre bilmez anlayacaktı,
ama yine de hiçbiri kurtulamayacaktı yıkımdan.
Yürüdü Odysseus sağdan sola, dilendi önünde her adamın,
çok eski bir dilenci gibi her yana eliniaça aç.
Kimisi acıdı, sadaka verdi, kimisi şaşırıldı kaldı.
Sordular birbirlerine, kimdi bu, nereden gelmişti?²*

Hemen hepsi yiyecek verir Odysseus'a, biri hariç. Önde gelen iki talipten biri olan Antinoos sofrasından uzak durmasını ister ondan. Alır bir tokmak, fırlatır Odysseus'a; sağ omzuna isabet eder tokmak. Odysseus kapının kenarındaki yerine geri döner ve bütün herkese seslenerek şöyle der: "Dilencilerin öcünü alan tanrılar varsa eğer,/dilerim Antinoos düğününden önce varsın eşğine ölümün."³ Antinoos yabancıya yanıt vererek çekip gitmesini ister ondan; "yoksa bu söylediklerin yüzünden kork bu gençlerden,/tutup elinden ayağından seni bu evde sürüklemesinler,/yüzmesinler tependen tırnağına kadar derini" der.⁴

Olup biteni öğrenince Penelope, Eumaios'tan yabancıyı kendisine getirmesini rica eder; onunla yarenlik edip belki

¹ *Odysseia*, XVII:347-9.

² *Odysseia*, XVII:362-4.

³ *Odysseia*, XVII:475-6.

⁴ *Odysseia*, XVII:479-80.

kocasından haber alabileceğini umar. Odysseus karşılık olarak Eumaios'tan, Penelope'ye akşam güneş battıktan sonra odasına geleceğini, taliplerin korkusu olmaksızın özel olarak sorularına yanıt vereceğini iletmesini ister. Eumaios daha sonra Telemakhos'a, domuzlara bakmak için evine gideceğini ve sabah döneceğini söyler.

Bu sırada konağın ana salonuna İros adında çam yarması bir dilenci girer ve Antinoos onu, kazanan dilenciye yağlı ve kanlı bir yahniyle ödüllendireceğini söyleyerek Odysseus'un üzerine salar. İros Odysseus'a meydan okur; Odysseus adamı tuttuğu gibi yere çalar ve ayağından sürükleyerek kapının dışına çıkarır. Antinoos yahniyi Odysseus'un önüne koyarken, bir diğer talip Amphinomos ona iki somun ekmek verir ve "Sağ olası konuk baba, bahtın açık olsun,/dilerim tez elden kurtulasın bu yoksulluktan"¹ diye seslenir.

Odysseus Amphinomos'a yanıt verirken talipleri itham eder:

*Bir adamın mallarını yer, karısına saygısızlık ederler,
ama bence, o adam dostlarından ve baba toprağından
uzun zaman uzak kalmayacak, çok yakında olmalı.
Keşke bir tanrı seni evine götürse de karşılaşmasanız,
sevgili baba toprağına döndüğü zaman o adam.
Bu konağın içine girmeyegörsün bir kere o,
taliplerle kozunu paylaşmaz kan dökmeden.²*

Bu arada Athena Penelope'nin aklına girer ve "taliplere görünüp gönüllerini alevlendirmesini" ister ondan; "böylece kocası ve oğlu ona daha çok saygı" besleyecektir.³ Penelope isteneni yapar ve Athena onun güzelliğine güzellik kattıktan sonra, Penelope iki yanında eşlikçileriyle birlikte odasından aşağıya iner ve taliplerin akıllarını başlarından alır. "Tekmil

¹ *Odysseia*, XVIII:122-3.

² *Odysseia*, XVIII:144-50.

³ *Odysseia*, XVIII:160-2.

talipler eridi bitti, gönülleri büyüldü,/hepsi can atıyordu onunla yatmaya.”¹

Penelope’nin ortaya çıkışı Athena’nın tam da tahmin ettiği etkiyi yapar: “Herkes ulağını gönderdi armağanlar getirsin diye.”² Antinoos çok güzel bir yaşmak verir, Eurymakhos incelikle işlenmiş bir gerdanlık, Eurydamas bir çift küpe, Peisandros da bir başka gerdanlık verir. “İşte böyle armağanlar sundular, her biri başka güzel./Sonra tanrısal kadın çıktı yine üst kata,/güzelim armağanları hizmetçiler taşıyordu yanında.”³

Talipler karanlık çökünce de şölene ve içmeye devam ederler. Eurymakhos, kılık değiştirmiş Odysseus’a takılmaya başlar; Odysseus da onu korkaklıkla suçlayarak şöyle yanıt verir: “Bir gelse Odysseus, baba toprağına bir varsa,/kapıya doğru gerisingeri dönerdin o saat,/kapı ne kadar geniş olursa olsun, yine de/dar gelirdi dışarı kaçmak isteyen ayağına senin.”⁴ Bu sözler Eurymakhos’u çileden çıkarır ve Odysseus’a bir iskemle fırlatır; ama attığı iskemle şarap taşıyan hizmetçiye çarpar ve onu yere devirir. Bu, talipler arasında bir kargaşaya neden olur; Telemakhos da herkesin evine gitmesi tavsiyesinde bulunur. “Sunularını yapıp kendileri de içtikten sonra kana kana,/yola çıkıp her biri kendi evine yatmaya gitti.”⁵

Talipler gittikten sonra Odysseus sofrada Telemakhos’la birlikte oturup, vakti geldiğinde taliplerin işini bitirmek için uygulayacakları planı gözden geçirir; kendi kullanacakları hariç bütün silahları toplayıp gizleyeceklerdir. Sonra Telemakhos da yatmaya gider ve sofrada yalnız kalır babası, “Athene’nin yardımıyla taliplere ölüm kura kura.”⁶

¹ *Odysseia*, XVIII:212-3.

² *Odysseia*, XVIII:292.

³ *Odysseia*, XVIII:301-3.

⁴ *Odysseia*, XVIII:383-5.

⁵ *Odysseia*, XVIII:427-8.

⁶ *Odysseia*, XIVX:2.

Sonra Penelope hizmetçileriyle birlikte aşağıya iner, talip-lerin masalarını temizlemeye girişen hizmetçilerden ateşin yanına kendisi için bir koltuk koymalarını ister. Gizlenmekte olan Odysseus'u gören Penelope kâhyasına seslenir: "Bir koltuk getir Eurynome, üstüne postlar ser,/otursun konuğumuz, hem söylesin, hem dinlesin,/çünkü soracağım çok şey var ona."¹ Odysseus karşısına geçip oturduktan sonra, Penelope sormaya başlar: "Adın ne, nereli ve kimlerdensin, anan baban kim?"² Odysseus da yanıt verir: "Sor şimdi sen bana kendi evinde ne istersen,/ama soyumu, baba toprağımı sakın sorma bana,/tazelenir anılarım, dolar yüreğime daha çok acı."³

Penelope ona kendi acılarını anlatarak karşılık verir. Bir sürü taliple etrafım kuşatılmış haldeyken, "yiyip kemiririm yüreğimi özleye özleye Odysseus'u" der.⁴ Penelope talipleri oyalamak için konağına bir dokuma tezgâhı kurdurduğunu ve soranlara Odysseus'un yaşlı babası için uzun bir bez dokumaya başladığını ve bu bez tamamlanana kadar teklifleri dikkate alamayacağını söylediğini anlatır; ancak kimsenin görmediği vakitlerde çalışmayarak süreci uzatmaktadır. Ama bazıları taliplerle yatan hizmetçilerinin sırrını öğrendiğini ve onu ayıpladığını söyler. Dolayısıyla artık kararını erteleyemeyeceğini belirtir Penelope; çünkü "anam babam da baskı yapar durur evleneyim diye,/köpürür durur oğlum, sömürürler diye malı mülkü" der.⁵

Odysseus kimlerden olduğu sorusuna yanıt olarak, uzun bir hikâye uydurur; buna göre, Girit'ten, Kral Minos'un bir torunudur ve oradayken, Troia'dan yurduna dönmeye çalışan Odysseus'la da tanışmıştır. Penelope adamı sınamak

¹ *Odysseia*, XIX:97-9.

² *Odysseia*, XIX:105.

³ *Odysseia*, XIX:115-7.

⁴ *Odysseia*, XIX:136.

⁵ *Odysseia*, XIX:158-9.

için, kocasının giydiği urba hakkında sorular sorar ve adam bütün ayrıntılarıyla kocasının ne giydiğini anlatınca onun doğru söylediğine ikna olur. Dilenci kılıklı Odysseus, Thesprotların kralı Pheidon'un, Odysseus'un yakın zamanda orada olduğunu ve İthake'ye doğru yola çıktığını söylediğini anlatır ona. Ve Odysseus sözlerini, "Bu ay içinde gelecek Odysseus buraya,/ya bu ayın sonunda, ya gelecek ayın başında"¹ diyerek sonlandırır.

Penelope bütün bunlara rağmen kocasının dönüp geleceğinden hâlâ kuşku duymaktadır. Hizmetçilerine bu yabancı-nın yıkanıp temizlenmesini ve ona büyük salonda bir yatak hazırlanmasını buyurur. Ancak Odysseus ona, döşemenin üzerinde urbasıyla uyuyacağını ve hizmetçilerin de ayaklarını yıkamasını istemediğini söyler ve ekler: "Belki bir yaşlı kadın bulunur, hizmetten anlar biri,/benim kadar çok acı çekmiştir yüreğinde,/bir diyeceğim yok böyle birinin yıkamasına ayaklarımı."²

Bunun üzerine Penelope yaşlı bir kadını çağırır: "Haydi kalk, uslu akıllı Eurykleia, buraya gel,/yıkla bu adamın ayaklarını, bak efendinin akranı,/şimdi Odysseus'un da elleri ayakları herhal böyle,/çabuk yaşlanır çünkü ölümlüler yoksulluk içinde."³

Yaşlı kadın ayaklarını yıkamaya başlayınca, Odysseus kadının, gençliğinde avlanırken bir yaban domuzunun saldırısı sonucu oluşan, dizindeki yarayı görürse kendisini tanıyacağını fark eder. Eurykleia yarayı görür görmez bu yabancı-nın Odysseus olduğunu anlar ve şaşkınlıkla ayak elinden kayar, su kovasına çarpıp onu devirir.

*Bir anda sevinç ve acı kapladı kocakarının gönlünü,
gözleri doldu ve tam bağıracakken boğuldu sesi,*

¹ *Odysseia*, XIX:306-7.

² *Odysseia*, XIX:346-8.

³ *Odysseia*, XIX:357-60.

*yakaladı Odysseus'un çenesini ve ona şöyle dedi:
 "Odysseus'sun sen, Odysseus, sevgili yavrum benim,
 nasıl da tanıyamamışım demin ben seni."¹*

Eurykleia hanımına dönerek yabancıнын kim olduğunu söyler; ama Athena hemen araya girip Penelope'nin dikkatini başka yöne çekerek kadının söylediğini duyurmaz ona. Odysseus yaşlı kadının gırtlığına yapışır ve kimliğini açık etmemesi konusunda onu uyarır. Eurykleia sessiz kalacağına yemin eder, kovayı tekrar suyla doldurur ve Odysseus'un ayaklarını yıkamayı sürdürür.

Eli ayağı yıkandıktan sonra, Odysseus koltuğunu ateşin yanına çekerken hırpani giysilerinin altındaki yara izini gizler. Penelope bu arada ona seslenerek şöyle der: "Sana bir sorum daha var, bir tek konuğum,/çünkü insanın yatmaktan hoşlandığı saat geldi,/tasalı da olsa, bırakmak ister kendini insan tatlı uykuya./Ama bana sınırsız bir yas vermiştir tanrı."²

Sonra Penelope ona, gördüğü iki rüyayı anlatarak, bu gördüklerinin ne anlama geldiğini sorar. Birinci rüya, sayıları yirmiyi bulan kazlarıyla ilgilidir; rüyasında bir kartalın dağdan süzülerek onların arasına daldığını ve ölü kazları konağın dört bir tarafına saçtığını görmüştür. Sonra kartal geri dönüp konağının çatısına tünemiş ve ona insan sesiyle şöyle seslenmiştir:

*Korkma çok ünlü İkarios'un kızı, düş değil bu,
 hayırlı bir işarettir bu sana ve gerçekleşecek;
 kazlar senin talipler, kanatlı kartal da ben,
 demin gittim ve şimdi kocan oldum geldim,
 korkunç bir ölüm hazırlayacağım tek mil taliplere.³*

Odysseus Penelope'nin rüyasını yorumlayarak ona şöyle der: "Madem Odysseus'un kendisi söyledi bunu sana,/elden gel-

¹ *Odysseia*, XIX:471-5.

² *Odysseia*, XIX:508-12.

³ *Odysseia*, XIX:546-50.

mez ey kadın, başka türlü yormak bu düşü,/taliplerin hepsi için ölüm görünür burada,/hiçbiri kurtulamayacak ölümden ve kaderden.”¹

Penelope ikinci rüyasını anlatır; bu garip bir rüyadır ve ondan bunu yüreğinden uzaklaştırmasını ister:

*Neredeyse gelip çatacak o uğursuz Şafak.
Odysseus'un evinden alıp götürcek beni,
bir yarışma düzenleyeceğim, hani şu baltayla yapılan,
hani Odysseus, gemi kaburgası gibi dizerdi on ikisini,
sonra uzağa gider, geçirirdi okunu hepsinin arasından,
işte o yarışmaya sokacağım talipleri az sonra.
İçlerinden hangisi kolaycacık gerebilir de yayımı
okunu geçirirse on iki balta arasından,
gideceğim arkasından onun, ayrılacağım bu konaktan,
kızoğlankız geldiğim, zenginlik dolu bu evden,
ama hiç çıkarmayacağım aklımdan, düşümde bile anacağım bu
evi.²*

Odysseus karşılık verir ve hiç oyalanmadan bu yarışmayı düzenlemesini ister ondan.

*Ey Laertesöğlü Odysseus'un saygıdeğer karısı,
haydi düzenle konağında bu yarışmayı, ama gecikme,
bu adamlar cıvalı yayı ellerine alıp germeden kirişi
ve oku baltalar arasından geçirmeye vakit bulmadan,
bir de bakacaksın çok akıllı Odysseus çıkagelmiş buraya.³*

Penelope ona, eğer gönüllü olup da isterse kendisiyle oturmaya, bütün gece onu dinleyeceğini söyler; ama uyku bastırır bir süre sonra ve uyuma ihtiyacı duyar:

*Ben de çıkıp yukarı uzanayım odamda yatağıma,
Odysseus'un o uğursuz İlyon'u görmeye gittiği günden bu yana,*

¹ *Odyseia*, XIX:555-8.

² *Odyseia*, XIX:571-81.

³ *Odyseia*, XIX:583-7.

*o yatak benim nice hıçkırığımı duymuş, gözyaşlarımla ıslanmıştı.
Ben orada yatayım bari, sen de yat bu odada,
ister yerde yat, istersen bir yatak sersinler sana da.”
Böyle dedi ve çıktı yukardaki aydınlık katına,
yalnız değildi, hizmetçiler de onunla birlikte çıktılar.
Çıkınca üst katta odasına hizmetçileriyle birlikte,
koyuldu yine ağlamaya sevgili kocası için
gök gözlü Athene dökünceye dek gözkapaklarına tatlı uykuyu.¹*

Ertesi gün bir halk festivali vardır ve bu yüzden Telemakhos erkenden kalkıp hizmetçilerin talipler için şölen masasını hazırladığı büyük salona iner. Eumaios gelir “üç yağlı domuzla, bunlar sürünün en iyi domuzlarıdır.”² Domuz çobanı etrafı kolaçan eder ve kılık değiştirmiş Odysseus’u görür; ona sevgiyle şöyle seslenir: “Nasıl, iyi mi davranırlar bunlar sana yabancı,/yoksa hor mu görürler şu konakta seni eskisi gibi?”³ Odysseus da karşılık verir: “Tanrılar suçlarının cezasını versin onların Eumaios,/ne utanma bilirler, ne bir şey, girerler başkasının evine,/tanrılara karşı gelir, taşkınlık ederler.”⁴

Onlar konuşurken keçi çobanı Melanthios salona girer; peşi sıra, taliplere şölen olsun diye getirdiği keçiler ile iki çoban. Melanthios keçileri bağladıktan sonra “gidip sert sert çıkışır Odysseus’a, der ki:”⁵

*“Daha burada mısın sen yabancı,
ne diye tedirgin edersin ev halkını dilene dilene,
hâlâ boynunu kırıp defolmadın mı?
Korkarım buradan ayrılmaya hiç niyetin yok senin,
herhal ellerimizin tadını alman gerekecek,
senin bu dilenmen artık ölçüyü aştı,
başka yerlerde de Akhaların şölenleri var.”*

¹ *Odysseia*, XIX:594-604.

² *Odysseia*, XX:163.

³ *Odysseia*, XX:166-7.

⁴ *Odysseia*, XX:169-71.

⁵ *Odysseia*, XX:177.

*Böyle dedi, akıllı Odysseus ona karşılık vermedi,
salladı başını sessiz sessiz, öcünü düşününce düşünce.¹*

Sonra içeriye sığırtmacı Philoitios girer: “Kısır bir inek getiriyordu ve semiz koyunlar.”² Philoitios Eumaios’a bu yabancının kim olduğunu sorar; “Bir krala benzer” der.³ İlerler ve hoş geldin diyerek sağ elini yabancıya uzattıktan sonra, gençliğinde bütün bu sığırlara sahip çıkan Odysseus için keşerlendiğini söyler: “Ölmüş de gitmişse Hades ülkesine, bundan böyle kusursuz Odysseus’u anar, ağlarım ben.”⁴ Çoktan kaçıp başka bir ülkeye göçermiş kendisine kalsa; ama hâlâ efendisinin bir gün geri döneceği ve bu talipleri kapı dışarı edeceği ümidini taşıyormuş. Kılık değiştirmiş Odysseus ona döner ve yemin edercesine, “Sen buradayken gelecek Odysseus buraya,/o zorba herifleri burada nasıl tepeleyecek,/ bekle gözlerinle gör istersen” der.⁵

Bu arada talipler büyük salonda toplanırlar şölen için ve Telemakhos, kılık değiştirmiş babasını eşiğin kenarındaki küçük bir masa ile kırık dökük bir iskemleye oturtup önüne şarap ve yiyecek koyar. Yabancıyı orada gören Sameli (Kephallonia) Ktesippos bir öküz parçasını ona doğru fırlatır ancak ıskalar. Telemakhos, “Şükret ki talihin varmış, Ktesippos” der, “şu sivri kargıyı göğsüne saplardım yoksa.”

Bu arada Athena, kılık değiştirmiş kocasına bahsettiği yarışmayı sokar Penelope’nin aklına. Bunun üzerine Penelope Odysseus’un sadağıyla yayını almak için silah odasına gider ve onları taşıyan hizmetçileriyle birlikte büyük salona dönüp taliplere seslenir:

Ey coşkun talipler, dinleyin şimdi beni,

...

¹ *Odysseia*, XX:178-84.

² *Odysseia*, XX:186.

³ *Odysseia*, XX:194.

⁴ *Odysseia*, XXV:208.

⁵ *Odysseia*, XXV:232-4.

*Haydi öyleyse talipler, işte size bir yarışma,
koyuyorum önünüze tanrısal Odysseus'un büyük yayını,
kim kurarsa en kolay bu yayı elleriyle
ve oku kim geçirirse on iki baltanın arasından,
ona varacağım ve bu güzel evden ayrılacağım,
kızıoğlankız geldiğim, bolluk içindeki
ve her gün düşlerime girecek olan bu evden.¹*

Telemakhos on iki baltayı delikleri düz bir hat oluşturacak şekilde dizdikten sonra yayını gerer ve eğer yarışmayı kendisi kazanırsa babasının vârisi olduğundan annesinin kendisiyle evde kalacağını söyler. Telemakhos yayını gerip okunu on iki baltanın deliğinden geçirmek üzere fırlatır; ancak üç denemesinde de başarısız olur ve dördüncüyü denemek üzere hamle yaptığında, Odysseus bir işaretle vazgeçmesini ister ondan.

Bunun üzerine Telemakhos yayını indirir ve talipleri şanslarını denemek üzere buyur eder; Antinoos da seslenir taliplere: “Haydi bakalım arkadaşlar, başlayın sırayla hepiniz,/başlayın şarap sunulan yerden, soldan sağa doğru.”²

İlk denemeyi, kâhinlik gücüne sahip Oinops'un oğlu Leiodes yapar. Yayını gerip okunu fırlatır ve başarısız olunca öteki taliplere kâhince seslenerek, Penelope için boşuna beklememeleri tavsiyesinde bulunur ve bunun hepsinin hayatına mal olacağını söyler; onun yerine “güzel entarili başka bir Akha kadınına yanaşın” der.³

Antinoos bunu duyunca öfkelenir; Leiodes'in çelimsiz olduğunu ve yayını geremediğini söyleyerek, “Sen bir de bizim soylu arkadaşları gör bak,/nasıl kuracaklar yayı hiç güçlük çekmeden, çabucak” der.⁴ Sonra Melanthios'a ocakta bir ateş yakmasını emreder ve “Bir büyük kerevet koy yanına,üstüne

¹ *Odysseia*, XXI:68-77.

² *Odysseia*, XXI:141-2.

³ *Odysseia*, XXI:160.

⁴ *Odysseia*, XXI:174.

postlar ser,/getir içeriden büyük bir içyağı somunu,/delikanlılar yayı ısıtıp ısıtıp yağlasınlar,/sonra da denesinler ve bit-sin bu yarışma”¹ diye ekler.

Melanthios kendisinden istenen şeyleri yapar: “Delikanlılar yayı bununla ısıtıp denediler,/ama bir türlü geremediler, yetmedi güçleri./Antinoos’la tanrıya denk Eurymakhos kaldı sonunda,/taliplerin başta gelenleri, yürekte en üstün olanlar.”²

Domuz çobanı Eumaios ve sığırtmaç Philoitios birlikte dışarıya çıkarlar; Odysseus da hemen onların peşine takılır. Onlara eski efendileri birden geri dönecek olsa ne yapacaklarını sorar: “Odysseus’tan yana mı çıkarsınız, taliplerden yanı mı?”³ İki adam da yemin ederek Odysseus’tan yana olacaklarını söyleyince, Odysseus onlara gerçek kimliğini açık eder ve dizindeki yara izini gösterir. Birbirlerini kucaklayıp öpüştüktan sonra, Odysseus onlara taliplerden intikam alma planını açıklar.

Odysseus sadağını ve yayını Eumaios’tan isteyince, talipler ne kadar itiraz ederlerse etsinler onun istenilenleri doğrudan kendisine getirmesini ve sonra kadınlara kapıları kapatıp sessiz kalmalarını söylemesini ister. Sonra da Philoitios’a dönerek, “Bekçi koyuyorum seni de Philoitios avlunun kapısına:/Kilitle orayı, sürmeyi sür, üstüne de bir halat bağla” der.⁴

Odysseus Eumaios ve Philoitios’un hemen ardından konağa geri döner ve gelip iskemlesine oturur. Eurymakhos o sırada Odysseus’un yayını alır: “Tutup ateşin üstüne, ısıtıyordu orasını burasını,/ama yine de kuramıyor, ulu yüreği çatlıyordu sıkıntıdan./Öfkeyle dile geldi sonunda, sert sert konuştu, dedi ki:”⁵

¹ *Odysseia*, XXI:178-80.

² *Odysseia*, XXI:184-7.

³ *Odysseia*, XXI:197.

⁴ *Odysseia*, XXI:240-1.

⁵ *Odysseia*, XXI:246-48.

*Vay benim başıma ve hepinizin başına gelenler!
 Şimdi kaygım bu düğün olmayacak diye değil:
 Daha bir sürü başka Akhalı kadın var bizimle evlenecek,
 kimi burada, denizle çevrili İthake'de, kimi başka kentte,
 ama güçte kuvvette tanrısal Odysseus'un bu kadar altına düşmek
 ve hiçbirimizin bir türlü kuramaması onun yayını,
 işte büyük bir utanç olacak ileride bu bize.¹*

Antinoos buna karşılık olarak vazgeçmeyeceğini; ama sadece yarına erteleyeceğini, önce keçileri kurban edip şölen yapacağını söyler. "Sonra deneyelim yine yayı, bitsin bu yarışma."² Bu taliplerin hoşuna gider ve uşaklara şölene devam edebilmek için şarap getirmeleri söylenir. Hepsi doyasıya içince, Odysseus özellikle Eurymakhos ve Antinoos'a hitap ederek yüksek sesle konuşur:

*Ara vermeli şimdi yaya, tanrılara bırakmalı işi:
 Yarın sabah tanrı verir gücü kime isterse.
 Ama bir de bana verin bakalım şu güzel cılalı yayı,
 bir kere de ben deneyeyim sizin aranızda kollarımın gücünü,
 eskiden çevik olan kollarımda bakalım bir güç kaldı mı,
 gurbet elde sürünmek ve yoksulluk bir şey bırakmadı mı yoksa?³*

Talipler bunu duyunca küplere biner; Antinoos yaya dokunma diye tehdit eder ve ona sessiz olmasını söyleyerek, "Otur oturduğun yerde, iç şarabını, gençlere sataşma" der.⁴ Penelope ona karşılık verir:

*Kim gelirse gelsin Antinoos bu eve,
 Telemakhos'un konuklarını küçük düşürmek doğru değil,
 güvenip bu yabancı, ellerinin ve kollarının gücüne
 gerebilir mi Odysseus'un büyük yayını ne dersin,*

¹ *Odysseia*, XXI:249-55.

² *Odysseia*, XXI:267-8.

³ *Odysseia*, XXI:279-84.

⁴ *Odysseia*, XXI:310.

*götürebilir mi beni evine, karısı yapabilir mi?
Bu umudu beslememiştir göğsünde kendisi bile.
Kaygı girmesin gönlüne bu yüzden hiçbirimizin,
haydi bakın keyfinize, besbelli bunun olacağı yok.¹*

Eurymakhos ona yanıt vererek bu yabancının onu alıp götürmesinden korkmadığını söyler. O asıl, onlar kendileri bu işi beceremezken, herkesin arkalarından, “Bir dilenci çıkagelmiş, şıp diye kurmuş yayı/ve hemencecik geçirmiş oku balta-ların arasından”² demesinden korkmaktadır.

Penelope Eurymakhos’a, her halükârda kimsenin zafer kazanamayacağını söyleyerek, “Saygısızlık ederlerse bir yiğide, malını yiyip tüketirlerse./Asıl ayıp sayılacak sizin bu yaptıklarınız değil mi?”³ diye ekler.

Telemakhos sonra Penelope’ye, kendisinin sadece yay üzerinde yetkisi olduğunu ve o öyle karar vermişse yayı ona verebileceğini söyler; sonra da annesinden hizmetçileriyle birlikte odasına çekilmesini ister.

*“Erkeklerle düşer yay işi, en başta bana, efendisine bu evin.”
Böyle dedi, kadın da titreye titreye gitti kendi katına,
oğlunun uslu akıllı sözleri yüreğinde yer etmişti.
Hizmetçi kadınlarıyla birlikte üst kata çıkınca o,
yine sevgili kocası Odysseus için ağladı durdu,
gök gözlü Athena dökene dek gözkapaklarına tatlı uykuyu.⁴*

Eumaios yayı Odysseus’a götürmek üzere alır; ama talipler çılgık çılgıca onu yerine bırakmasını haykırırlar. Ama Telemakhos ona devam etmesini, yayı yabancıya vermesini emreder ve eğer yeteri kadar gücü olsaydı zaten kendisinin bütün bu talipleri evden çoktan kovmuş olacağını söyler. “Böyle konuştu, oradakiler tatlı tatlı güldüler ona,/taliplerin

¹ *Odysseia*, XXI:314-19.

² *Odysseia*, XXI:327-9.

³ *Odysseia*, XXI:332-3.

⁴ *Odysseia*, XXI:353-8.

Telemakhos'a karşı kızgın öfkeleri gevşedi,/domuz çobanı aldı yine yayı, götürdü verdi yiğit Odysseus'a."¹

Eumaios sonra sütüne Eurykleia'ya büyük salona açılan bütün kapıları sıkıca kapamasını ve öteki kadınların da sessiz kalmasını söyler. Bu arada Philoitios da usulca salondan çıkar, avlunun kapılarını kilitler ve sonra dönüp yerine oturur: "Odysseus yayı eline almış, yokluyordu evire çevire,/bakıyordu sahibi yokken kurtlar boynuzu kemirmiş mi diye."²

Talipler Odysseus'un ne yaptığına bakarken, içlerinden biri küçümseyerek, "Ya evinde böyle şeyleri var kendisinin,/ya da yakında bunlardan birini edinecek" der.³ Bir diğeri de, bu yabancıнын kötü talihinin o yayı germe kabiliyetinin de ölçüsü olmasını umduğunu söyler. Onlar böyle konuşup dururken:

*Odysseus öyle gerdi koca yayı, hiç zorluk çekmeden,
sonra sağ eliyle kirişi tutup çekti,
kiriş de öttü güzel güzel, tıpkı kırlangıç gibi.
Büyük bir korku aldı tek mil talipleri,
suratlarında renk menk kalmadı hiçbirinin,
o sıra Zeus da büyük bir işmar verip güyledi.⁴*

Sesi duyan Odysseus yakınındaki masada bulunan sadaktan bir ok seçer, öteki okları da yedeklemiştir ve başlar:

*Oku koluna aldı taktı yaya, kirişle yeleği çekti,
nişan aldı oturduğu yerden ve attı oku.
Ağır tunç hiç şaşmadı, geçti delikten deliğe,
tek mil baltaların halkaları arasından dümdüz.⁵*

Oğluna seslenen Odysseus, "Utandırmadı Telemakhos, evine aldığın konuk seni,/talipler hor gördüler beni, adam yerine

¹ *Odysseia*, XXI:376-9.

² *Odysseia*, XXI:393-5.

³ *Odysseia*, XXI:397.

⁴ *Odysseia*, XXI:409-13.

⁵ *Odysseia*, XXI:419-23.

koymadılar ama,/dosdoğru yerine ulaştırdım oku işte bak,/ zor olmadı yayı kurmak, hâlâ yerindeymiş gücüm” der.¹

Sonra kaşıyla Telemakhos’a işaret çakar Odysseus: “Attı omzuna sivri kılıcını,/yanında duran kargısını da aldı eline,/ tahtına dayamıştı onun tunçla parlayan ucunu.”²

*Derken çok akıllı Odysseus soyunuverdi çaputlarından,
sıçradı geniş eşiğe elinde yayı, ok dolu okluğu
ve hızlı oklarını döktü ayaklarının önüne,
sonra da seslendi taliplere, dedi ki:
“İşte tamam, zararsız oyun burada bitti,
kimsenin vuramadığı bir yere nişan alacağım şimdi de,
vurur muyum bakalım, Apollon dileğimi yerine getirir mi?”³*

Böyle dedikten sonra Odysseus, iki kulplu altın tasını dudaklarına götürmüş, şarabını yudumlamakta olan Antinoos’a nişan alır ve attığı ok tam gırtlığını delip geçer; anında ölen Antinoos yere düşerken tas bir yana savrulur ve çarptığı masanın üzerindeki bütün yiyecekler yere saçılır. Taliplerin hepsi yerlerinden sıçrarlar şaşkınlıkla ve kendilerini savunmak için evde silah bulmaya çalışırlar; “bakınırılar bir kalkan ya da güçlü bir kargı bulur muyuz” diye.⁴

Taliplerin hepsi Odysseus’a bağırıp çağırmaya başlar; çünkü İthake’nin en yiğit delikanlısını öldürmüştür. Bu yüzden, “Ölümün kaçınılmaz artık senin” derler. Odysseus “onlara pis pis bakarak” şöyle yanıt verir:

*Ne sandınız köpekler, evime bir daha dönmeyecek miydin
Troialıların ilinden, soyup soğana çevirdiğiniz evime?
Zorbalık ettiniz, yattınız hizmetçi kadınlarımla,
bir de karıma talip oldunuz ben sağken,
hiç mi korkmadınız engin gökteki tanrılardan,*

¹ *Odysseia*, XXI:424-7.

² *Odysseia*, XXI:432-4.

³ *Odysseia*, XXII:1-7.

⁴ *Odysseia*, XXII:22-24.

*bir gün gelir, sizden öç alınır, bunu düşünmediniz mi?
Düşeceksiniz ölüm tuzağına şimdi hepiniz.*¹

Dehşete kapılan talipler, ölümden kaçmanın bir yolunu bulmak için etrafa bakınır çaresiz. Yalnızca Eurymakhos yanıt vererek, eğer gerçekten oysa, Odysseus'un taliplerin yaptıklarından dolayı öcünü almaya hakkı olduğunu; ancak bütün suçun Telemakhos'u öldürmeye niyet eden ve İthake'nin kralı olmayı isteyen Antinoos'ta olduğunu söyler. Eurymakhos o ve diğer taliplerin, "konağında yiyip içtikleri her şeyin karşılığını" Odysseus'a ödeyebileceklerini söyler... "Öfkelenmene bir şey diyemem, sana bunlar verilene dek" der.²

Odysseus teklifi reddeder ve Eurymakhos'a, "Duramam almadan bütün bu suçların öcünü./İki yol var size: Ya savaşmak ya da kaçmak buradan./Ama hiç sanmam ölüm uçurumundan kurtulacağınızı" der.³

Eurymakhos bunun üzerine öteki taliplere seslenerek onlardan kılıçlarını çekmelerini ve masaları kalkan olarak kullanarak Odysseus'u kapının dışına kadar püskürtmelerini ve kentte ortalığı yaygaraya vermelerini ister. Bunu söyledikten sonra kılıcını çekip Odysseus'a doğru bir hamle yapar; ama Odysseus bir okla onu göğsünden vurup öldürür. Amphinomos bunun üzerine kılıcıyla ileriye fırlar ve kılıcını Odysseus'a savurur; ancak Telemakhos kargısını fırlatarak onu arkadan şişledikten sonra eşikte duran babasının yanına gidip ona katılır.

*"Gideyim, babacığım, bir kalkanla iki kargı getireyim sana,
bir de tolga, baştan başa tunç, tam şakaklarına uygun,
kendim de silahlanıp domuz çobanıyla sığırtmaca da silah vereyim,
çünkü onların silahlı olmaları daha iyi."*

¹ *Odysseia*, XXII:35-42.

² *Odysseia*, XXII:56-8.

³ *Odysseia*, XXII:65-7.

Karşılık verdi ona çok akıllı Odysseus, dedi ki:

*"Haydi koş getir, şimdilik yeterince okum var ama, tekbaşımayım, korkarım atmasınlar beni kapı önünden."*¹

Odysseus okunun yettiği her yerde talipleri tek tek avlamaktadır; sonra öküz derisinden kalkanını kaldırıp başına da sorguçlu miğferini geçirir ve iki güçlü bronz kargıyı kuşanır. Eumaios'a dışarıya açılan koridorun yan kapısını tutmasını söyler; böylece talipler ancak teker teker saldırabileceklerdir. Agelaos diğer taliplere seslenerek, içlerinden birinin yan kapıdan sıvışıp kentte ortalığı ayağa kaldırmasını teklif eder; ancak keçi çobanı Melanthios dışarıya çıkmanın zor olduğunu, onun yerine silahların saklı olduğuna inandığı iç bölümdaki odalara gireceğini söyler. Melanthios büyük salonun havalandırma deliklerinin birinden dışarıya çıkar ve elinde bir düzine kalkan ve kargıyla geri dönerek talipleri silahlandırır.

Odysseus bunu görünce hayal kırıklığına uğrar ve Telemakhos'a dönerek bu silahları kimin temin ettiğini bulmak üzere domuz çobanını görevlendirmesini ister. Tam o sırada Eumaios, Melanthios'un odaya gizlice girdiğini görür ve Odysseus'a keçi çobanını ne yapacağını sorar: Öldürsün mü yoksa esir mi alsın? Odysseus da, eğer o ya da Philoitios Melanthios'u yakalayacak olursa, onu bir iple sıkıca bağlamalarını ve yukarıya, tavan arasına çıkarmalarını ister, kendisine sıra gelinceye kadar orada korkuyla beklesin diye. Arkadaşları kendilerinden isteneni yaparlar ve sonra silahlarını kuşanıp Odysseus ile Telemakhos'a katılırlar; bu dörtlü, düşman taliplerin karşısına dikilir.

O sırada Athena, Odysseus'un yakın arkadaşı Mentor kılığında görünür; ama Odysseus onun tanrıça olduğunu bilir ve ondan yardım ister. Talipler yaygarayı basar ve eğer Odysseus'tan yana tavrı alırsa, onu öldürecekleri tehdidini savururlar Mentor'a. Bu Athena'yı kızdırır: "Ama kendisi gi-

¹ *Odysseia*, XXII:101-7.

riverdi bir kırlangıç kılığına ve uçtu gitti,/dumandan kapkara olmuş çatısına kondu büyük salonun.”¹

Agelaos şimdi, hayatta kalan en sağlam taliplerin beşine seslenerek, altısının birden kargılarını aynı anda Odysseus’a fırlatmalarını önerir: “O bir kez düşün hele, bize ne öbürlerinden” der.² Sonra hepsi birden kargılarını fırlatır; ama Athena kargıların yolunu şaşırtır ve hedefi tutturamazlar; bunun üzerine Odysseus ve arkadaşları fırlatır kargılarını ve dördünü öldürür taliplerin.

Öteki talipler konağın bir köşesine çekilince, Odysseus ve yoldaşları öldürdükleri adamların cesetlerinden kargılarını çekip çıkarırlar. Talipler yeni bir kargı salvosuyla hücumla geçerler; Telemakhos ve Eumaios hafif yara alır. Ardından Odysseus ve tayfası mızraklarını fırlatır ve dört talibi daha öldürür. Odysseus ve Telemakhos sonra iki uzun kargıyla saldırarak iki talibi, Agelaos ve Leokritos’u öldürür; bunun üzerine şaşkına dönen talipler “sığır sürüleri gibi kaçırlar o yana bu yana.”³

Sonra gerçek anlamda katliam başlar: “Odysseus’la arkadaşları öyle saldırıyorlardı konakta,/talipleri vurup vurup yerlere seriyorlardı,/korkunç bir gürültü yükseliyordu kırılan kafalardan,/taban baştan başa tütüyordu kanla.”⁴

Kâhin Leiodes kapanır dizlerine Odysseus’un ve aman diler ondan; o yalnızca kehanette bulunmuş, kötü hiçbir şey yapmamıştır. Odysseus o halde Leiodes’in sık sık kendisinin sıla yüzü görmemesi için yakarmış olması gerektiğini söyler: “Sevgili karım senin olsun, sana çocuk doğursun diye./Sen de bu yüzden kurtulamayacaksın acıklı ölümden.”⁵ Odysseus Agelaos’un ölürken yere düşürdüğü kılıcı alır ve Leiodes’in

¹ *Odysseia*, XXII:239-40.

² *Odysseia*, XXII:254.

³ *Odysseia*, XXII:299.

⁴ *Odysseia*, XXII:307-9.

⁵ *Odysseia*, XXII:324-5.

boynunu uçurur: “Bir çığlıkla düştü kafa tozun toprağın içine.”¹

Bağışlananlar yalnızca ozan Phemios ve haberci Medon’dur; onlar da Telemakhos babasına onların taliplere hizmet etmeye zorlandıklarını söylediği için sağ kalmıştır. Odysseus ikisine de kapının dışında oturup beklemelerini söyler; “Ben de bitireyim bu evde başladığım işi” der.²

Odysseus herhangi bir talip kaçmış mı diye büyük salonu baştan sona kolaçan eder: “Ama gördü hepsini kan ve toz toprak içinde,/serilmiş yatıyorlardı tıpkı balıklar gibi.”³ Bunun üzerine Odysseus, Telemakhos’tan sütüne Eurykleia’ya çağırmasını ister; gelince sorar ona: “Haydi sen şimdi bana konaktaki kadınları söyle,/hangisi onuruma leke sürdürü, hangisi bağlı kaldı bana?”⁴ Sütünesi evde elli hizmetçi olduğunu söyler ve ekler: “Yalnız on ikisi tuttu bunların namussuzluk yolunu,/ne beni umursadılar, ne de Penelope’yi.”⁵

Odysseus sadık olmayan on iki hizmetçiyi çağırır ve onları işe koşar; önce ölü taliplerin cesetlerini dışarıya, avluya taşıtır, sonra onları üst üste yığdırır ve büyük salonu temizletir onlara. Odysseus sadık olmayan hizmetçilerin, işlerini bitirdikten sonra kılıçtan geçirilmelerini emreder. Telemakhos Eumaios ve Philoitios’a dönerek, “Temiz bir ölümle almayalım bu kadınların canlarını,/çünkü o heriflerle düşüp kalktılar onlar/ve utanç yağdırdılar başımıza, anamla ikimiz” der.⁶

Telemakhos önce uzun bir gemi urganı alır ve bir ucunu avludaki yüksek bir sütuna bağlar; sonra kadınların başlarını ilmeğe geçirip halata dizer ve halatın öbür ucunu da bir diğer sütuna bağlar: “Bu kadın başları da öyle dizilmiş-

¹ *Odysseia*, XXII:329.

² *Odysseia*, XXII:377.

³ *Odysseia*, XXII:383-9.

⁴ *Odysseia*, XXII:417-8.

⁵ *Odysseia*, XXII:424-5.

⁶ *Odysseia*, XXII:462-4.

ler sırayla,/acıklı bir ölümle ölsünler diye sıkılmıştı ilmikle boyunları./Bir ara ayakları çırpınıverdi, ama uzun sürmedi bu.”¹

Sonra Melanthios’la ilgilenirler; elleri ayakları bağlı tutulduğu tavan arasından sürükleyerek indirirler avluya: “Kestiler insafsız tunçla kulaklarını ve burnunu,/sonra erkekliğini koparıp attılar köpeklerle çiğ çiğ,/sonra kestiler ellerini ve ayaklarını öfke içinde.”²

Ardından ellerini ve ayaklarını yıkayıp Odysseus’un yanına varırlar. Odysseus, “Kükürt getir bana nineciğim, temizleyeyim her yanı,/ateş de getir, büyük sobayı tütsüleyip arındırayım,/Penelope’ye de git söyle, gelsin buraya kadınlarıyla,/ne kadar hizmetçi varsa, gönder buraya hepsini”³ der Eurykleia’ya.

“Eurykleia da dinlemezlik etmedi,/hemen gitti, ateşi de getirdi, kükürtü de/ve Odysseus iyice kükürtleyip tütsüledi avluyla evi.”⁴ Bu arada sütnine, sadık hizmetçileri büyük salonda toplamak üzere yukarıya çıkar.

*Onlar da indiler odalardan ellerinde çırağlarla.
Sarıldılar boynuna Odysseus’un, selamladılar onu,
başını, omuzlarını öpüp sevdiler, tuttular ellerini,
tatlı bir özlem kapladı her yanını Odysseus’un,
doyasıya ağlamak istedi hıçkır hıçkır,
çünkü tanıdıktı gönlünde hepsini ayrı ayrı.*⁵

Eurykleia bu arada Penelope’yi uyandırmaya gitmiş ve yabancı konunun onun sevgili Odysseus’u olduğunu, bütün talimleri öldürdüğünü ve şimdi büyük salonda kendisini beklediğini söylemiştir. Penelope yaşlı nineye inanmaz; ama yine de onunla büyük salona kadar gitmeyi kabul eder. Endişe

¹ *Odysseia*, XXII:470-2.

² *Odysseia*, XXII:474-6.

³ *Odysseia*, XXII:480-4.

⁴ *Odysseia*, XXII:493-4.

⁵ *Odysseia*, XXII:497-501.

içindedir: “Uzaktan mı soru sorsundu sevgili kocasına,/yoksa yanına varıp, başını öpüp, elini mi tutsundu?”¹

*Böylece girdi içeri ve taş eşiği aştı,
gitti karşısına oturdu Odysseus'un, ateşin ısıltısında,
Odysseus'sa karşı duvarda, büyük direğin dibinde oturmuştu,
gözleri yerde, bekliyordu sevgili karısını,
bakalım kendisini gözleriyle görünce ne diyecekti.
Oysa kadın uzun zaman öyle kaldı, bir şey demeden,
şaşkınlık kaplamıştı zavallıcığın yüreğini.
Kimi zaman Odysseus'un yüzüne benzetiyordu yüzünü onun,
kimi zaman da tanıyamıyordu çaputların altında bir türlü.²*

Telemakhos bu tereddüdünden dolayı annesini azarlayınca, Penelope yanıt vererek ona nedenini açıklar.

*Şaşırdı kaldı göğsümde yüreğim yavrucuğum,
ne bir şey söylemek gelir elimden, ne bir şey sormak,
ne de dosdoğru yüzüne bakmak gelir,
gerçekten Odysseus'sa ve evine dönüyorsa bu adam,
kolay tanırız birbirimizi, aramızda işmarlar var,
gizli işmarlar, ikimizden başka kimsenin bilmediği.³*

Odysseus gülümser ve oğlunu sakinleştirir: “Bırak Telemakhos, nasıl isterse öyle sınasın anan,/nasıl olsa çok geçmeden iyice tanıyacak beni,/şimdi kir içindeyim, kötü giysiler var sırtımda,/bu yüzden hor görür, inanamaz Odysseus olduğuma.”⁴

Sonra Odysseus plan yapmaları gerektiğini söyler; çünkü taliplerin aileleri yakında oğullarının öldüğünü öğrenecek ve intikam peşine düşecektir. Emirler verir hepsine, yıkanıp temizlendikten sonra iyice giyinin der ve ozan Phemios'a sanki bir düğün yapıyormuşçasına lirini çalmasını söyler. “Sakın

¹ *Odysseia*, XXIII:86-7.

² *Odysseia*, XXIII:88-95.

³ *Odysseia*, XXIII:105-10.

⁴ *Odysseia*, XXIII:113-5.

yayılmasın kentte taliplerin öldürüldüğü/biz buradan çıkıp bağ bahçelerimize varana kadar,/sonra orada düşünür taşınır, çare ararız,/bakarız Olymposlu Zeus nasıl bir yol gösterir bize.”¹

Kâhya Eurynome Odysseus’u yıkayıp zeytinyağıyla iyice ovar, sonra güzel bir entari ve kaftan geçirir sırtına. “Tekneden çıktığında bedeni tanrılara benzemişti./Az önce kalktığı tahta oturdu yine,/tam karısının karşısında, söyledi şu sözleri:”²

*Olympos’ta oturanlar en katı yüreği vermişler sana,
tekmil kadınlar içinde, ey cinlerin çarptığı,
kim dayanır senden başka, hangi kadının yüreği,
baba toprağına dönen kocasından böyle uzak durmaya,
sürüne dilene yirmi yıl sonra dönen kocasından?
Haydi dadı, ser döseğimi, gidip yatayım tek başıma,
bu kadının göğsünde demir var, yürek değil.*³

Penelope karşılık vererek şunları söyler:

*Ne kendimi üstün tutar, ne seni hor görürüm
ey cinlerin çarptığı, şaşkınlığım da geçti artık,
iyi bilirim sen nasıldın ayrıldığın vakit
uzun kürekli gemilerinle İthake’den.
Haydi ser bakalım yatak odamıza Eurykleia,
onun kendi elleriyle yaptığı sağlam döseğini,
yerleştir yerine sağlam sediri, şilteyi de koy üstüne,
koy keçeleri, postları, menevişli çarşafaları.*⁴

Odysseus karısının verdiği cevabın yüreğini derinden dağladığını söyler; çünkü o yatak odasını, avludaki büyük bir zeytin ağacının çevresine ördüğü duvarlarla yapmıştır. Odysseus yatak odası hakkında ayrıntılı bilgiler verdikten sonra şöyle

¹ *Odysseia*, XXIII:137-40.

² *Odysseia*, XXIII:163-5.

³ *Odysseia*, XXIII:166-72.

⁴ *Odysseia*, XXIII:174-82.

der: “İşte şimdi açıklamış oldum sırrımı sana,/ama bilmem ki, bu yatak hâlâ durur mu yerinde,/yoksa zeytin ağacını kesip dibinden/aldı onu başka yere mi götürdü biri?”¹

*Böyle dedi, kadının çözüldü dizleriyle yüreği,
doğruydu Odysseus'un verdiği kanıtlar bütün.
Koştı Odysseus'a, gözlerinden yaşlar boşana boşana,
doladı boynuna kollarını ve başını öperek dedi ki:
“Darılma bana Odysseus, insanların en akıllısı!
Ne yapalım ki, tanrılar dertlere boğdu bizi.
Çok gördüler bize yan yana yaşamamızı,
gençliğin tadını çıkarıp ihtiyarlığın eşğine varmamızı.
Onun için darılma, gücenme şimdi bana
kucaklamadım diye seni görür görmez.
Bir ölümlü gelir de sözleriyle aldatır diye beni,
titrerdi göğsümde yüreğim her gün korkuyla.
Kötü düzenler kuran az mı insan var ki?”²*

Odysseus da Penelope'yi kucaklarken başlar ağlamaya. “İşte Penelope de öyle tatlı bakıyordu kocasına/ve ayıramıyordu onun boynundan ak kollarını.”³ Odysseus kendine gelince ona şöyle der: “Ama gel kadını, gidelim biz yatalım yatağımıza,/tatlı uykudan koyun koyuna alalım payımızı.”⁴ Buna karşılık Penelope şöyle söz verir ona: “Madem tanrılar sana nasip etti dönmeni/yüksek çatılı evine ve baba toprağına,/yatağın senin artık ne zaman istersen.”⁵

Onlar böyle konuşurken, Eurykleia ve Eurynome yataklarını yapar onların. Sonra Eurykleia kendi yatağına gider; ama hizmetçisi Eurynome, Odysseus'la Penelope'ye yataklarına kadar eşlik eder. Eurynome ayrıldıktan sonra “karı koca da sevinç içinde eski yataklarına” kavuşur.⁶ Ardından: “Karı

¹ *Odysseia*, XXIII:202-4.

² *Odysseia*, XXIII:205-17.

³ *Odysseia*, XXIII:240.

⁴ *Odysseia*, XXIII:254-5.

⁵ *Odysseia*, XXIII:257-9.

⁶ *Odysseia*, XXIII:296.

koca aldılar paylarını çok özledikleri sevgiden,/ve sonra daldılar olup biteni birbirlerine anlatmanın tadına.”¹

Penelope Odysseus’a, konağında taliplerin elinden çektiği eziyetleri anlatır bütün ayrıntısıyla ve ardından Odysseus kendi uzun meşakkatli yolculuğunu: “Düşmanlarının başına açtığı dertleri, kendisinin çektiklerini,/tanrısal kadın da onu dinlemekten öyle hoşlanıyordu ki,/Odysseus her şeyi anlatmadan gözkapaklarına uyku girmedir.”²

Ertesi sabah uyandıklarında Odysseus Penelope’ye, babası Laertes’i görmek için çiftliğe gideceğini söyler ve ona kendi yokluğunda yapması gerekenleri anlatır.

*“Güneş doğar doğmaz yayılacak o saat
o heriflerin konakta öldürüldükleri bütün kente,
hizmetçi kadınlarınla çık sen üst kata şimdi,
otur orada, ne yanına kimseyi sok, ne de bir şey sor kimseye.”*

*Böyle dedi ve güzel silahlarını omuzlarına astı,
kaldırdı Telemakhos’la sığırtmacı ve domuz çobanını,
haydi, dedi, savaş silahlarınızı kuşanın çabuk,
onlar da söz dinleyip sardılar bedenlerini tunçla,
kapıyı açıp çıktılar sonra, başlarında Odysseus.
Gün ağarmış, ortalık iyice aydınlanmıştı,
ama tanrıça Athene sardı onları geceye
ve çabucak çıkardı kentten dışarı.”³*

¹ *Odysseia*, XXIII:300-1.

² *Odysseia*, XXIII:308-10.

³ *Odysseia*, XXIII:362-72.

Odyseia Devam Ediyor

Odyseia XXIV. Kitap, yani son bölüm, Hermes'in ölen taliplerin ruhlarını toplamasıyla başlar: "Götürüyordu onları Hermes nemli yollardan"¹ Hades'e doğru. "Okeanos'un akışını izleyip vardılar Ak Kayaya,/Güneş'in Kapılarını geçtiler ve Düşler Ülkesini/ve Asphodel Çayırına ulaştılar az sonra,/orada kalır ruhlar, geçmiş göçmüşlerin görüntüleri."²

Orada Akhilleus, Patroklos, Antilokhos, Telamon'un oğlu Aias ile Agamemnon'un ruhunu bulurlar. İlk konuşan Akhilleus olur ve Agamemnon'a seslenir; herkesin onun Zeus'un gözdesi olduğunu düşündüğünü söyler: "Demek seni de böyle erken alıp götürecekti uğursuz kader,/dünyaya gelmiş tek kişi bile kurtulamaz ondan."³

*Troia ilindeyken kadere boyun eğip öleydin keşke,
onur payını aldığın sıralarda, krallık ederken,
tekmil Akhalar bir olur, bir höyük yaparlardı sana,
büyük bir ün bırakırdın oğluna geride,
oysa yürekler acısı bir ölümle göçmekmiş kaderin.⁴*

Agamemnon'un ruhu yanıt vererek Akhilleus'un gölgesine, Troia ovasında onun için yaptıkları cenaze törenini anlatır:

*İşte böyle ağladık on yedi gün, on yedi gece,
ölümlü insanlar ve ölümsüz tanrılar ağladık sana.
Verdik seni ateşe on sekizinci gün,*

¹ Odyseia, XXIV:10.

² Odyseia, XXIV:11-4.

³ Odyseia, XXIV:28-9.

⁴ Odyseia, XXIV:30-4.

kurban ettik çevrende semiz koyunlar, paytak yürüyen inekler.

...

*Seni yakıp kül ettikten sonra Hephaistos'un alevi,
şafak sökerken topladık Akhilleus senin ak kemiklerini,
yıkadık onları duru şarapla ve kokulu yağlarla.*

...

*Sonra biz kargıcı Akhaların kutsal ordusu,
kocaman ve kusursuz bir höyük yığdık bunların üstüne,
Hellespontos'a uzanan engin ovanın bir ucunda,
denizden geçen insanlar uzaktan görsünler diye onu,
bugün yaşayanlar gelecekte yaşayacaklar görsünler diye.¹*

Akhilleus ile Agamemnon'un ruhları kendi aralarında konuşurken, Hades'in kapılarından Hermes içeriye girer, "Odysseus'un öldürdüğü taliplerin ruhlarıyla" birlikte.² Agamemnon'un ruhu "o saat tanıdı/Menelaos'un sevgili oğlu çok ünlü Amphimedon'u,/vaktiyle İthake'ye gittiğinde konuk olmuştu" ona.³

İlk söze başlayan Agamemnon'un ruhu olur, der ki: "Başınıza ne geldi de Amphimedon, böyle hepiniz birden,/seçkin ve yaşıt bunca yiğit, göçtünüz yeraltı karanlıklarına,/bu kentte en yiğit erleri başka türlü seçemezdi hiç kimse."⁴

Amphimedon'un ruhu yanıt verir Agamemnon'a; o ve diğerlerinin, uzun zamandır haber alınamayan ve öldüğü sanılan Odysseus'un karısına talip olduklarını anlatır. Ama Odysseus sonunda kılık değiştirip evsiz barksız biri olarak dönmüş ve konağında hepsini öldürmüştür.

*İşte Agamemnon, biz böyle yok olduk gittik,
hâlâ mezarsız durur Odysseus'un konağında ölülerimiz,
henüz yakınlarımızın haberi yok bu olup bitenden,
yoksa çoktan yıkarlardı yaralarımızdan kara kanı,*

¹ *Odysseia*, XXIV:63-84.

² *Odysseia*, XXIV:100.

³ *Odysseia*, XXIV:103-4.

⁴ *Odysseia*, XXIV:106-8.

ağıtlar okurlar, son armağanlarını verirlerdi bize.¹

Agamemnon'un ruhu karşılık verir ona: Odysseus'un Penelope gibi sadık bir karısı olduğu için ne kadar şanslı olduğunu söyler; halbuki kendisinin "evli efendisini öldüren" kötü bir eşi olduğunu ekler.

Bu arada Odysseus ve yoldaşları, yaşlı bir Sicilyalı kadınla birlikte hizmetçisi Dolios ile oğlunun ve başka hizmetkârların baktığı yaşlı babası Laertes'in çiftliğine varırlar. Orada Odysseus yoldaşlarına der ki:

*Siz girin şimdi iyi yapılmış evin içine,
yemeğimiz için hemen kesin en yağlı domuzu,
ben gidip bakayım, babam tanıyacak mı beni,
gözleriyle görünce anlayacak mı kim olduğumu,
yoksa çoktandır uzak kaldığım için tanımayacak mı?²*

Odysseus bakımlı bahçeye girer ve orada, sıradan bir işçi gibi giyinmiş, tek başına çalışan Laertes'i bulur. Uzak diyarlarda Odysseus'u görmüş ve şimdi yeniden görmeyi uman bir gezgin gibi konuşur babasıyla. Yaşlı adam kim olduğuna ilişkin etraflıca sorguya çeker onu; Odysseus'u ne zaman gördüğünü sorar ve beş yıl önce yanıtını alınca "kapkara bir keder bulutu sarar Laertes'i."³

*Kara toprak aldı yerden iki eliyle, avuç dolusu,
kırçıl başına döktü ve hıçkıra hıçkıra ağladı:
Öyle görünce babasım, altüst oldu yüreği Odysseus'un,
bir ağlama isteği yükseldi burun deliklerine kadar.
Fırlayıp kucakladı ihtiyar ve öpe öpe dedi ki:
"O benim, arayıp özlediğin oğlun benim baba,
yirmi yıl sonra baba toprağına döndüm işte.
Ama bırak sen şimdi ağlamayı sızlamayı,*

¹ *Odysseia*, XXIV:186-90.

² *Odysseia*, XXIV:214-8.

³ *Odysseia*, XXIV:315.

*çok tez davranmamız gerek, beni dinle,
öldürdüm o azgın heriflerin hepsini konağımızın içinde,
kötü işlerin, onurumla oynamanın aldım öcünü.”¹*

Buna karşılık Laertes ona şöyle der: “Gerçekten benim oğlum Odysseus’san,/gelmişsen buraya, şaşmaz bir kanıt ver ki, inanayım ben de.”²

Odysseus önce dizindeki bir yabandomuzunun açtığı yara izini gösterir Laertes’e, sonra da babasının çalışmakta olduğu bahçedeki ağaçlara ve üzüm asmalarına bakar.

*Bu bahçedeki ağaçları sayayım sana bir de,
hani senden istemiştin de vermiştin bana,
arkandan koşardım bu bahçede ufacak bir çocukken,
giderdik bir ağaçtan bir ağaca, söyledin sen adlarımı,
işte bana verdiğin on üç armut ve on elma ağacı,
işte bunlar da kırk incir ağacım benim,
işte elli asma kütüğü, demiştin bunları sana vereceğim,
başka başka zamanlarda olgunlaşır her biri.”³*

Odysseus’un sözleri, kendisiyle konuşan bu yabancının uzun zamandır kayıp olan, şimdi de ölmüş de dirilmiş gibi çıkagelen oğlu olduğuna ikna eder yaşlı adamı.

*Doladı oğlunun boynuna iki kolunu,
çok acı çekmiş Odysseus da kucakladı onu yarı baygın.
Yine soluk alınca Laertes, dirilince yüreği göğsünde,
şu sözlerle karşılık verdi oğluna, dedi ki:
“Doğruysa o azgın heriflerin cezalarını çektiği,
demek tanrılar var, Zeus Baba koca Olympos’un tepesinde.
Ama ben çok korkarım yüreğimde şimdi,
ya gelirlerse hep birden buraya İthakeliler,
yayarlarsa haberi dört bir yana, Kephallen kentlerine.”⁴*

¹ *Odysseia*, XXIV:316-26.

² *Odysseia*, XXIV:326-29.

³ *Odysseia*, XXIV:336-42.

⁴ *Odysseia*, XXIV:347-55.

Birlikte eve döndükten sonra, Telemakhos ve çobanlar akşam yemeğini hazırlarken, yaşlı Sicilyalı da Laertes'i yıkayıp yağlar. Yemeğe başlamak üzereyken yaşlı Dolios ve oğulları çıkagelir; Odysseus onları da sofraya davet eder. Dolios içeri girer girmez Odysseus'u tanır, ona doğru koşar ve ellerini öper; yaşlı adamın oğulları da elini sıkmak üzere yanına gelir ve sonra da gidip sofrada babasının yanına otururlar.

Bu arada İthake ve Kephallen kentlerinde, taliplerin öldürüldüğüne dair söylentiler yayılmaktadır:

*Bu haberi duyanların her biri bir yandan koştu,
geldiler Odysseus'un evi önüne iniltiler ve çığlıklarla,
herkes aldı ölüsünü gömmeye götürdü,
öbür kentlerden olanları hızlı gemilere yüklediler,
buyurdular balıkçılara, onları yurtlarına götürsünler diye.¹*

Sonra yas tutanlar toplanır ve Odysseus'un canını aldığı ilk talip olan Antinoos'un babası Eupeithes'i dinlemeye başlarlar. Eupeithes bir yandan gözyaşı dökerken bir yandan da toplanan kalabalığa Odysseus'un kötülüğünün yakınlarının üzerine çöktüğünü anlatır.

*Ne işler açtı arkadaşlar bu adam Akhaların başına!
Gemileriyle aldı götürdü birçok soylu yiğidimizi,
batırdı koca karınlı gemileri, insanları yitirdi,
buraya gelince de, en soylularını öldürdü Kephallenlerin.
Haydi, kaçmadan şimdi bu adam tezelden Pylos'a,
ya da Epeioların yurdu Elis'e sığınmadan yürüyelim üstüne,
onursuz kalırsanız yoksa, leke hiç silinmez adımızdan,
hem bugünkü insanlar, hem gelecek kuşaklar ayıplar bizi,
öldürülen evlatlarımızın ve kardeşlerimizin almazsak öcünü
hiçbir tadı kalmaz benim için yaşamanın,
varsın karışsın ölüp göçenler arasına bedenim.
Haydi tez davranalım, geçmesinler karşı kıyıya.²*

¹ Odysseia, XXIV:415-9.

² Odysseia, XXIV:426-37.

Tam o sırada haberci Medon ve ozan Phemios da katılır aralarına. Medon kalabalığa seslenir ve onlara, “Dinleyin şimdi beni İthakeliler, Odysseus bu işleri/ölümsüz tanrıların buyruğu olmadan tasarlamış değil./Ölümsüz bir tanrı vardı yanı başında Odysseus’un” der.¹ Bunu duyunca oradakilerin hepsinin suratları korkudan yemyeşil olur.

Sonra yaşlı savaşçı Halitherses konuşur. “Aralarında bir o vardı geleceği ve geçmişi gören.”² Halitherses, “Ne beni dinlediniz, ne de halkın kılavuzu Mentor’u” diyerek başlar sözlerine:

*Oğullarınızın taşkınlığına gem vurun dedik size,
hepsinin gözü dönmüş, kötü işler görüyorlardı,
bir yiğidin mallarını yediler, saygısızlık ettiler karısına,
sandılar o yiğit adam artık dönmeyecek.
Ama olan oldu, dinleyin şimdi beni, öğüdüm şu benim:
Ona karşı yürümeyelim, çekeceğiz belayı üstümüze.³*

Toplanan kalabalığın yarıdan fazlası Halitherses’in sözlerine katılmamaktadır ve silahlarını kuşanıp Eupeithes’in peşine takılarak Odysseus’tan öç almak üzere Laertes’in çiftliğine doğru yola çıkar. Olympos’tan olup biteni takip eden Athena Zeus’a sorar: “Haydi söyle bana, bir niyetin mi var aklında gizlediğin,/sürdüreceksin bu uğursuz kargaşalığı, bu kötü savaşı,/barıştıracak mısın yoksa her iki yanı dostluk içinde?”⁴

Zeus Athena’ya yanıt vererek, ona Odysseus’un yurduna dönmesine ve talipleri cezalandırmasına imkân verenin kendisi olduğunu hatırlatır ve aklında iyi bir çözümün olduğunu söyler:

*Sen yap istediğini yine, ben diyeyim bana uygun görüneni:
Tanrısal Odysseus taliplerden öç aldı madem,*

¹ *Odysseia*, XXIV:444-6.

² *Odysseia*, XXIV:452.

³ *Odysseia*, XXIV:457-62.

⁴ *Odysseia*, XXIV:474-6.

*ant içip barışsınlar, kralları kalsın o da,
biz de unutturalım onlara oğullarının, kardeşlerinin ölümünü,
dostlukla bağlansınlar birbirlerine eskisi gibi,
barış yaysın ülkeye bolluğu ve mutluluğu.¹*

Bu arada Laertes'in evinde, ziyafet bitince Odysseus onlara, "Biriniz çıkın dışarı, bakın bakalım yaklaştılar mı?" der.² Dolios'un oğlu dışarıya çıkar ve öldürülen taliplerin babaları ile erkek kardeşlerinin yaklaştığını görür ve içeriye girerek Odysseus'a, "Yaklaşıyorlar işte, silah kuşanalım çabuk" der.³

*Böyle dedi, hepsi kalkıp kuşandılar silahlarını,
Odysseus'la yanındakiler dört kişi, Dolios'un altı oğlu,
Laertes'le Dolios da sarıldılar silaha,
ak saçlı o iki ihtiyar da savaşmak zorundaydılar.
Sardıktan sonra tenlerini pırl pırl tunçla,
açtılar kapıyı, Odysseus önde, yürüdüler dışarıya.⁴*

Athena ortaya çıkar ve Laertes'le konuşur ve "ona büyük bir güç" verir;⁵ bunun üzerine Laertes kargısını fırlatır ve Eupheides'i vurup öldürür tek hamlede. Odysseus ve Telemakhos en önde düşmanlarına saldırır ve kılıçlarıyla doğrayıp kargılarıyla delmeye başlar onları. Athena araya girmemiş olsa hepsini öldüreceklerdir. "Sesini savurup da durdurmasaydı tek mil halkı:/Kesin İthakeliler bu uğursuz savaşı!/Kan dökmeden ayrılın birbirinizden çabuk!"⁶

*Athene böyle dedi, hepsini yemyeşil bir korku sardı.
Öyle korkmuşlardı ki, silahları uçtu ellerinden,
tanrıçanın sesini duyan silahını attı yere.
Düşüp can kaygısına, kaçıştılar kente doğru.*

¹ *Odysseia*, XXIV:481-6.

² *Odysseia*, XXIV:491.

³ *Odysseia*, XXIV:495.

⁴ *Odysseia*, XXIV:496-501.

⁵ *Odysseia*, XXIV:520.

⁶ *Odysseia*, XXIV:530-2.

*Çok çekmiş tanrısız Odysseus korkunç bir nara attı
ve fırladı yüksekten saldıran bir kartal gibi.¹*

Ama Zeus bir yıldırım indirir gökyüzünden ve bu yıldırım düşer Athena'nın ayağının dibine; ardından Athena, Odysseus'a seslenerek şöyle der:

*"Çok akıllı Odysseus, Laertes'ın oğlu, Zeus'tan doğma,
son ver kararsız savaşa dövüşe, yeter artık,
Kronos'ın oğlu Zeus'un öfkesine uğrayacaksın sonra."
Böyle dedi, Odysseus da dinledi ve sevindi gönlünde.
Gök gözünü Pallas Athene, kalkanlı Zeus'un kızı,
benzetti sesini ve bedenini tıpkı Mentor'un kızı,
karşılıklı antlar içirip sağladı ölümsüz barışı.²*

Odysseia XXIV., yani son kitap böyle sona erer. Modern okurlar genellikle bu sonun çok ani olduğu duygusuna kapılır; Odysseus'un, Penelope ve Telemakhos'un sonraki hayatları hakkında hiçbir şey söylenmemiştir. Yine, Odysseus'un nasıl öleceğini gören kâhin Teiresias'ın Hades'te Odysseus'a verdiği emir de yerine getirilmeden öylece kalmıştır. Şöyle demiştir Teiresias:

*Evine vardığında o zorbalardan kaç alacaksın elbet,
ama öldürdüğün zaman konağında o talipleri
ya tuzakla ya da sivri kılıcınla güpegündüz,
senin bir daha yola çıkman gerekecek,
bir daha sarılman gerekecek avuca yatkın küreklere,
denizi bilmez adamların ülkesine varana dek,
hiç tuz komazlar yemeklerine bu adamlar,
kırmızı aşiboyalı gemileri hiç bilmezler,
avuca yatkın kürekleri hiç bilmezler, gemilere kanat olan.
Sana apaçık bir işmar vereyim de unutma,
bir başka yolcuya rastlayacaksın yolunda o gün,*

¹ *Odysseia*, XXIV:533-8.

² *Odysseia*, XXIV:542-8.

nedir diye soracak sana o yolcu
 güçlü omzunda taşıdığın şu harman küreği,
 hemen oracıkta kaz toprağı, göm küreği oraya
 ve çok güzel kurbanlar kes Poseidon efendimize:
 Bir koç, bir boğa ve dişileri aşabilen bir erkek domuz,
 kutsal yüzlük kurbanlar da kesmelisin evine döndüğünde,
 engin gökte oturan ölümsüz tanrılara sırayla,
 bunu yaparsan denizin dışında gelecek sana ölüm,
 öyle bir tatlı ölüme kavuşacaksın ki bir gün,
 yalnız parlak ihtiyarlık alt edebilir seni,
 dört bir yanında halkların, hepsi de mutlu.
 Olacak bu dediklerim, gerçekleşecek bütün bunlar.¹

Bu gizemli kehanet *Odyseia*'da karşılığını bulmadığından, Homeros sonrası yazarlar, Odysseus'un Yunanistan ve İthake'de yeni maceralara atıldığı ve kuruluş mitlerinde yerel krallar olan oğullara babalık yaptığı hikâyeler yazmıştır. Ayrıca nymphalardan Kirke ve Kalypso'dan oğulları olduğu da yazılmıştır.

Homeros sonrası bu eserlerin en çok bilineni, bazen MÖ 6. yüzyılda yaşamış Kyreneli Eugammon'a atfedilen, kayıp bir Yunan epik şiiri olan *Telegonia*'dır. Bu eser kronolojik olarak *Odyseia*'dan hemen sonra yazılmıştır ve hepsi de *İlyada* öncesi ve sonrasında, Troia savaşının çeşitli safhalarını ve olaylarını anlatan şiirler dizisinden oluşan Epik Çember'in son halkasıdır.

Telegonia'nın orijinal metni iki dizesi dışında kayıptır; ama Proklos'un *Khrestomathia*'sında mitin kısa bir özeti anlatılır.

Daha sonra Yunan ve Romalı şairler, Greko-Romen dünyanın sonuna kadar Latince Ulysses olarak bilinen Odysseus efsanesi hakkında yazmayı sürdürmüşlerdir. Epik şairler kuşağının izinden giden yazarlar da kendi bölümlerini ya da yorumlarını eklemekten geri durmamışlardır; ama hepsi

¹ *Odyseia*, XI:119-37.

de Homeros'un dizelerini aklında tutmuştur. MÖ 5. yüzyıl şairleri, Odysseus karakterinin kahramanlığını ve asilliğini vurgulamaktan çok onun kurnazlığını ve hilekârlığını öne çıkarmaya eğilimlidirler. W. B. Stanford, *Nemea Türküleri*'ndeki, Akhilleus ve Odysseus'un silahlar için kapışmasına gönderme yaparak, Pindaros'un Odysseus için "kurnazlığı miras bırakmış, kara çalmayı âdet edinmiş, rezilliğiyle nam salmış biri"¹ dediğini yazar. Ayrıca W. B. Stanford, "5. yüzyılın [MÖ] dramatik şairleri, Ulysses karakterinin karmaşıklığında, hem trajik hem de komik, bitip tükenmez bir kaynak bulmuştur ve çoğu kez onu olumsuz bir kişilik olarak anlatırlar"² diye yazar.

Platon klasik Yunan çağında, *Devlet*'in son kitabında, Odysseus'tan olumlu bir kişilik olarak söz eden çok az sayıdaki birkaç yazardan biridir. Bu bölümde, Homeros'un kahramanlarının gölgeleri ikinci kere dünyaya gelmek için bir kimlik seçmek üzere toplanır: "En son Ulysses'in ruhu gelir. İnsanlar ve canavarlarla yaşadığı onca deneyimin ardından, bütün tutkuların nafile olduğunu fark etmiştir. Şimdi aradığı şey, kamusal işlerle uğraşan, sıradan, mütevazı bir yurttaşın hayatıdır."³

Daha sonraları, Kinik ve Stoacı filozofların etkisiyle, Odysseus "çok geniş bir coğrafyada gezen ve bütün insanları kendi memleketlisi sayan biri ... insan hayatının dertleri ve sınavları yoluyla metanet ve beceri kazanan"⁴ bir Herkes, bir alegorik şahsiyet haline gelir.

Yunan Stoacıların etkisindeki Romalı yazarlardan Horatius, Ulysses'e özellikle hayrandır; ondan "yiğitliğin ve becerinin timsali"⁵ olarak bahseder; bir başka yerdeyse ondan söz

¹ Stanford ve Luce, s. 139.

² A.g.y.

³ A.g.e., s. 143.

⁴ A.g.e., s. 144.

⁵ Aktaran: A.g.e., s. 164.

ederken “iki yüzlü” ve “tamahkâr” sıfatlarını kullanmaktan geri durmaz. Seneca, felsefi eserlerinde, Ulysses’i “karşı konulamaz,” “dünya zevklerini hor gören” ve “bütün toprakların fatihi”¹ diye över. Ancak aynı Seneca, trajik drama eseri *Troades’te*,² hilekârlığı ve kurnazlığı yüzünden ondan “suç işleme sanatında uzman” biri olarak söz eder.*

Vergilius’un *Aeneis* adlı eseri, Aineias’ın Latin halklarının hükümdarı olması ve sonunda Roma’yı kurması mitini anlatır; buna göre, Romalılar kendilerini Troialıların soyundan gelen ve dolayısıyla Yunanların düşmanı bir halk olarak görür. Buna paralel olarak, *Aeneis* I. Kitapta anlatılan, Troia’nın yağmalanması esnasında, Ulysses’ten “korkunç,” “acımasız,” “ağzına geleni söyleyen” ve “suç makinesi” diye söz eder. Ancak bütün bu ifadeler Ulysses’in düşmanlarına aittir, Vergilius’a değil; çünkü *Aeneis*’in başka bölümlerinde Vergilius onun çektiklerini anlatırken sempatisini belli eder.

Stanford’a göre, MS 2. yüzyılda ikinci dereceden Romalı yazarlar Troia savaşı hikâyesinin yeni versiyonlarını üretmeye başlar ve bunlar Latince konuşan Avrupalılar arasında özellikle popüler hale gelir. Bu yazarlardan en bilinen iki tanesi, kendilerine verdikleri sıfatla “Giritli Dietys” ve “Frigyalı Dares”tir.

Homeros’un hayran olduğu ve Homeros sonrasında Kressida’ya duyduğu aşkla tanınan Troialı Troilos gibi ikincil karakterlerin önüne koyduğu kahramanları hor görürler. Sahtekâr oldukları yolundaki yaygın bir inanışın sonucu olarak, Homeros’un önde gelen onurlu bir kahraman olarak Ulysses portresi güvenilirliğini yitirmiş oluyordu.²

Batı Avrupa’yı “barbar” kabilelerin kasıp kavurduğu ortaçağ başlarında, antik Yunan dünyasına ait bilgi Bizans İmpara-

¹ Aktaran: A.g.e., s. 166.

* *Troyalı Kadınlar*, çev. Haydar Dönmez, T.C. Kültür Bakanlığı, 1998 –çn.

² A.g.e., s. 168.

torluğu dışında neredeyse tümünden ortadan kaybolur; yalnızca Bizans'ta klasikleri öğrenme geleneği canlı tutulmuş olsa da Konstantinopolis'te bile bu ilginin kaybolduğu dönemler olmuştur. Karanlık çağlar boyunca klasik Latince de Batı Avrupa'da neredeyse unutulmuştur; bunun önemli istisnalarından biri Boethius'tur (yaklaşık 480-524). Onun kaleme aldığı *De consolatione philosophiae* [*Felsefenin Tesellisi*], klasik bilginler çağının son büyük eseri olarak kabul edilir.

Sonuç olarak ortaçağ Avrupa'sında, Stanford'un işaret ettiği gibi,

Popüler yazının Ulysses'i, "Giritli Dictys" ve "Frigyalı Dares"ın uydurduğu Troia savaşı anlatımlarına bakacak olursak, rezil ya da en azından kuşkulu bir şahsiyettir. Ve Batı Avrupa'nın bazı hükümdarlarının soylarını Troia prenslerine dayandırması da, Troia'nın mezar kazıcısı Ulysses'e karşı şovence önyargılarının kuvvetlenmesine neden olmuştur.¹

Ancak Stanford'un da belirttiği gibi, "Hıristiyan Kilisesinin ilk Babaları istisnasız bir şekilde Ulysses'i herhangi bir pagan kadar ahlaken düşkün biri" olarak görüyordu.² Halbuki Kapadokya Piskoposuna göre, Homeros'un şiirlerinin maksadı "erdem" örnektir.³

Troia savaşı üzerine, Yunan ve Latin dilleri dışında yazılmış ilk önemli kitap, Benoit de Sainte-Maure'nin *Roman de Troie*'si Almanya, İtalya, Hollanda, İngiltere, İskoçya ve İtalya'da yerel dillere çeviri furyası başlatmıştır. Bu anlatılardaki Ulysses tasvirleri bütünüyle negatiftir; Dictys, Dares ve Vergilius'un modeli takip edilmiştir. Yine de Benoit bazen Ulysses'i fiziksel güzelliği ve belagatinden bahsederek daha sempatik ve karısının, oğlunun ve sadık yurttaşlarının sevdiği biri olarak göstermiştir.

¹ A.g.e., s. 177.

² A.g.y.

³ A.g.y.

Rönesans döneminde Yunan araştırmalarının canlanması, Petrarcha ve Boccaccio'nun, Yunanca hocaları Leontius Pilatus'u Homeros destanlarını Latinceye çevirmeye zorlamasına neden olmuştur ve bu iş 1369 yılında tamamlanır. Orijinal Yunanca haliyle *İlyada* ve *Odyseia*'nın ilk basılı metinleri Floransa'da, Atinalı araştırmacı Demetrios Chalkokondylas tarafından gözden geçirilmiş ve yine orada Giritli Antonios Damilas tarafından 1488 yılında iki cilt halinde basılmıştır; bu baskıları sayısız Latince ve yerel Avrupa dillerine çeviriler izlemiştir.

İlyada ve *Odyseia*'nın ilk dikkate değer İngilizce çevirisi 1598-1615 yıllarında George Chapman tarafından yapılmıştır. Stanford'un belirttiği gibi, "Chapman 'ilahi Homeros'a hayrandı ve Ulysses'i de 'çok cesur, sabırlı, akıllı ulu bir adam ve Tanrı'nın sevgili kulu' olarak putlaştırıyordu."¹

Bu çeviri Keats'in en unutulmaz şiirlerinden biri olan *On First Looking Into Chapman's Homer* [*Chapman'ın Homeros'una İlk Bakışta*] sonesine (1817) ilham vermiştir. Burada anlatıcı kendi şiirsel yolculuğunu Odysseus'un seyahatleriyle kıyaslar; bu yolculuklarda "çok sayıda devletler ve krallıklar görmüş" ve "çok sayıda batı adasını dolaşmış"tır ancak sıra Chapman'ın çevirisine gelince:

Sonra göklerden bakan bir göz gibi hissettim kendimi
Yeni bir gezegen onun dünyasına girince;
Ya da yiğit Cortez kartal gözleriyle
Pasifik'i tararken -ve bütün adamları
Birbirlerine vahşi bir kuşkuyla bakarken-
Sessizce, Darien'de bir tepenin üzerinden.²

Alexander Pope'un çok iyi bilinen 1716 tarihli *İlyada* ve *Odyseia* çevirisi Odysseus'un gerçek bir kahraman olarak antik şöretini yeniden kazanmasına büyük katkı sağlamıştır.

¹ A.g.e., s. 191.

² A.g.y.

Stanford'un belirttiği gibi, Pope 16. ve 17. yüzyılda İskenderiyeli ve Avrupalı yazarların Odysseus'un karakterine yönelik eleştirilerini reddeder.

İthake'nin tavırlarını ve ahlaki değerlerini Versailles ya da Windsor tavırları ya da değerleriyle yargılamak yerine, Pope onları kendi çağlarının bakış açısıyla anlamak için gerçekten büyük bir çaba harcamıştır... Sık sık koyduğu dipnotlarla Ulysses'i sahtekârlık ya da gaddarlık suçlamalarına karşı savunmuş ve Ulysses'in karakterinde ve davranış biçimindeki inceliklerin anlaşılmasına katkıda bulunmuştur.¹

Odysseus'un yolculuğa çıkmak üzere İthake'deki yurdunu bir kere daha terk edeceği yaklaşımı Tennyson tarafından, yakın dostu Arthur Hallam'ın 1833'teki ölümü üzerine yazdığı, güzel *Ulysses* (1842) şiiriyle yeniden canlandırılır. Burada İthake'den sıkılmış ve Troia savaşında yaptıklarını hatırlamakta olan yaşlı Ulysses, yoldaşlarını son bir maceraya atılmak üzere ikna etmeye çalışır:

Yeni bir dünyayı aramak için çok geç değil
Yakalamak için davran, iyice otur
Çınlayan kayıklar; benim niyetim
Günbatımının ötesine geçmek
Ve bütün batılı yıldızların yunaklarına.²

İki modern eser, James Joyce'un *Ulysses*'i (1922) ve Nikos Kazancakis'in *The Odyssey: A Modern Sequel*'i [*Odyssea'nın Devamı*] (1938), Stanford'a göre şöyledir:

Odysseus'un, Homeros'tan bile daha eksiksiz, tam ve çok ayrıntılı bir portresini sunarlar. (Ulysses'in *İlyada* ve *Odyssea*'daki anlatımları yaklaşık 100.000 sözcük tutarken, Joyce'un 250.000 ve Kazancakis'in 350.000 sözcükten daha fazladır.) Bu eserler

¹ A.g.e., s. 204.

² Tennyson, s. 141-5.

Ulysses portrelerinin dürüstlüğü ve açıklığıyla da takdire şayandır... Joyce ve Kazancakis'te Ulysses'in hatalarının ve erdemlerinin, daha önce hiçbir örneğine rastlamadığımız bir derinlikte sergilendiğini ve irdelendiğini görürüz. Belki de modern zamanlarda hiçbir antik kahraman, biri İrlandalı biri Yunan, bu iki yazarın kitaplarındaki kadar ayrıntılı irdelenip yeniden canlandırılmamıştır.¹

Stanford'un kitabının son paragrafında belirttiği gibi, Tennyson'dan Joyce ve Kazancakis'e kadar geçen zaman aralığında, yeni bilim dalı arkeoloji, Frank Calvert, Heinrich Schliemann, Wilhem Dörpfeld, Carl Blegen, Sir Arthur Evans ve başka birçok araştırmacının Homeros dünyasının kalıntılarını ortaya çıkarmasına ve bahsedilen yerlerin neresi olduğunun belirlenmesine imkân sağlarken, tarihçiler tarihi mitten ayırmaya çalışmış, yazarlar da Odysseus'un ruhunu geri getirmişlerdir.

Son olarak Odysseus'un kişiliğinin katıksız canlılığı, yazarlar kadar sanatçıların da her zaman esin kaynağı olmuştur; hatta yaratıcı bilim insanlarının bile. Öyle ki, 1970 yılında Ay'ı araştıran uzay aracı Apollo 13'ün komuta modülüne *Ulysses* adı verilmiştir (ve küçük gezegenlerden birinin adı da *Odysseus*'tur). Her yıl Ulysses kitaplarda, oyunlarda, filmlerde, tabloları, heykellerde yalnızca antik bir şahsiyet olarak değil çağdaş bir kişilik olarak da yeniden yaratılır. Aslında Ulysses arayışı öz olarak insanın hep seyahat halindeki, dizginlenemez ruhunu daha derinlemesine anlama arayışıdır. Tennyson'ın şiirindeki Ulysses'in "uğraş, ara, bul ve teslim olma" amacını paylaşan yazarlar, sanatçılar ve düşünürler olduğu müddetçe bu arayış asla son bulmayacaktır.²

Hellespontos kıyıları, 1915-16 yıllarında, Troia kuşatmasından üç bin yıl sonra, bir kere daha büyük bir savaş sahnesi

¹ Aktaran: Stanford ve Luce, s. 220.

² Stanford ve Luce, s. 230.

haline gelir. Osmanlı İmparatorluğu 1914 yılında, Almanya tarafında Birinci Dünya Savaşına girer ve ertesi yıl 18 Mart'ta, İtilaf Devletleri donanması Çanakkale boğazını geçmeye çalışır. Teşebbüs tümünden başarısızlıkla sonuçlanır ve iki İngiliz savaş gemisi ve bir Fransız dretnotu, kıyıdaki Türk topçularının attığı toplar ve deniz mayınlarıyla batırılır ve ayrıca İtilaf Devletlerine ait iki savaş gemisi de etkisiz hale getirilir. Birkaç saat içinde İtilaf Devletlerinin 2750 denizcisi de hayatını kaybetmiştir. Zarar görmeden kurtulan İtilaf Devletlerinin savaş gemilerinden biri de, Britanya donanmasına bağlı HMS Agamemnon'dur; geminin adı yaklaşık dört bin yıl önce Hellespontos kıyılarında yaşanan savaşı hatırlatmaktadır.

İtilaf Devletlerinin genelkurmayı boğazın tek başına donanmanın zorlamasıyla geçilemeyeceğine karar vermiştir ve Çanakkale boğazının Ege denizi girişine büyük çaplı bir çıkarma yapmayı planlar. Ağırılık boğazın Avrupa yakasında yer alan, Helles burnundaki Gelibolu Yarımadasının uç kısmına verilecektir. İlk çıkarma 25 Nisan 1915 tarihinde gerçekleşir ve sonraki sekiz ay süresince, Trakya Khersonesos'unun batı ucunda, birkaç kilometrekarelik çorak alanda gerçekleşen göğüs göğüse çarpışmalarda İtilaf Devletlerinin 100 bin askeri hayatını kaybeder. İtilaf kuvvetleri en sonunda, 1916 yılı başlarında Gelibolu Yarımadasından askerlerini çeker ve Çanakkale boğazının kontrolü Türklerde kalır.

25 Nisan 1915 tarihinde, boğazın Avrupa yakasında büyük çıkarmanın başladığı aynı gün Rus hücumbotu Askold'un Asya kıyısındaki Kumkale'yi birkaç saat bombalamasının ardından, Fransız ordusuna bağlı Senegalli askerlerden oluşan bir askeri birlik de kıyıda savaşa katılır. Senegal birliği kaleyi ele geçirir ve Türklerin yedi saldırısını püskürtür. Daha sonra saldırıya geçen birlik Troia ovasına doğru, Çanakkale boğazı kıyısına yakın, Telemon'un oğlu Aias'ın tümülüsünden, Ege kıyılarına yakın Akhilleus ve Patroklos'un tümülüslerine doğru ilerler. Burası, üç bin yıl önce Troia'yı kuşatmaya başladı-

ğında Akhaların ilk ele geçirdiği topraklardır aynı zamanda. Ama İtilaf Devletleri genelkurmayı Senegallilere kumsalda tuttukları mevziye geri çekilmelerini emreder; çünkü Kumkale saldırısı boğazın karşı kıyısındaki büyük çıkarmayı maskelemek için yapılmıştır, sadece şaşırtma amaçlıdır. Fransızlar, öldürülen 500 Senegalli askeri gömerek birliklerini geri çekerler ve ardından Türkler Kumkale'yi yeniden ele geçirip kanla sulanmış aynı topraklara kendi ölülerini gömerler. Bu olay *İlyada* VII. Kitaptaki sahnenin uğursuz bir tekrarı gibidir: Akhalar ve Troialılar ölülerini gömmek için kısa bir ateşkes üzerinde anlaşır; "koyu kanları Skamandros'un sığ sularına karışır."¹ Priamos bu acı görevi yerine getirmek üzere Troialıların başına geçer, ardından Akhalar cenaze törenlerini yapar: "Sessiz soluksuz yığdılar ölüleri odunların üstüne, acıyla doluydu yürekleri./Yaktılar ateşte ölülerini, döndüler koca karınlı gemilerine."²

Helles burnundaki 25 Nisan tarihli ilk çıkarmayı yapan, kömür nakliye gemisiyken dönüştürülerek çıkarma gemisi haline getirilen *River Clyde*'daki askerler, Türk tarafının yoğun ateşine maruz kalmış ve içlerinden çok azı kurtulabilmiştir. Bu ilk çıkarma birliğinden sağ kurtulanlardan biri de Munster Fusiliers'ten Yüzbaşı H. E. Tizard'tır ve sonradan yazdığı anılarında, "Bu sırada geminin etrafı ve kıyı boyunca su, kandan kırmızıya kesmişti"³ diye yazar.

25 Nisan 1965 tarihinde, çıkarma tarihinden tam elli yıl sonra, biz de Helles burnundaydık. Orijinal çıkarmayı canlandırmak amacıyla Gelibolu seferine katılmış İtilaf Devletlerinin savaş gazilerinden oluşan bir grup, küçük bir bottan kıyıya inerken, biz de kıyıda onları seyrediyorduk. Bu defa onları kıyıda küçük bir grup yaşlı Türk savaş gazisi bekliyordu ve yaşlı askerler bir zamanlar hayatlarının baharındayken

¹ *İlyada*, VII:329.

² *İlyada*, VII:428-30.

³ Aktaran: Freely, *Turkey Around the Marmara*, s. 121.

birbirlerini öldürmeye çalıştıkları o kumsalda gözyaşları içinde birbirlerini kucaklıyordu. Ve artık Gelibolu'nun dokunaklı anılarıyla birlikte, Troia savaşının anıları da, Homeros'un "düşler ülkesi"¹ dediği topraklara karışmıştı.

Bundan dokuz ay sonra, bir kış tatili için gittiğimiz, Çanakkale ve İstanbul boğazlarını birbirine bağlayan Marmara denizinin ortasında, Yunanca Prokonnesos denen, Marmara adasında birkaç gün geçirdik. Çok sade bir otelde odalarımızı ayırttık ve sonra, çocuklar yaşlı bir çınar ağacının gölgesindeki küçük meydanın etrafında kümelenmiş köyü do-laşmaya çıktılar. Biz de lobide oyalanırken, kendisini Evelyn Lyle-Kalkhas olarak tanıtan orta yaşlı, dost canlısı bir kadınla tanıştık; Avustralya'dan Türkiye'ye ilk kez on yıl önce, Gelibolu çıkarmasının 40. yılı anmalarını Avustralya ve Yeni Zelanda gazeteleri için haber yapmak üzere gelmiş ve orada, antik bir kent olan Silivri'den, [Selymbria] benim de öğretmenlik yaptığım İstanbul'daki bir Amerikan okulu olan Robert Kolej mezunu bir Yunan, Homeros Kalkhas'la tanışmış ve evlenmişti. "İşte kendisi de orada" diyerek çınar ağacının altında mermer bir bankta oturan ak saçlı, gözlüklü bir adamı işaret etti. Selam verip tanışmak üzere ona doğru yöneldim. Ayağa kalkıp elini uzatırken bana, "Kendimi tanıtayım, adım Homeros. Çocuklarınıza Odysseus ve Troia savaşını anlatıyordum ben de" dedi.

İşte böyle ... Odysseus devam ediyor.

¹ *Odyssaia*, XXIV: 13.

Kaynakça

- Arrian, *The Campaigns of Alexander*, çev. Aubrey De Selincourt, Hammondsworth ve New York, 1971.
- Aşkın, Mustafa, *Troy*, gözden geçirilmiş basım, İstanbul, 2005.
- Augustinos, Gerasimos, *The Greeks of Asia Minor: Confession, Community and Ethnicity in the Nineteenth Century*, Kent, Ohio, 1992.
- Bean, George E., *Aegean Turkey, An Archaeological Guide*, Londra, 1966.
- , *Turkey's Southern Shore*, Londra, 1968.
- , *Lycian Turkey*, Londra, 1971.
- , *Turkey Beyond the Maeander*, Londra, 1971.
- Berard, Victor, *Les Navigations d'Ulysse*, 4 cilt, 1927-9.
- Bittlestone, Robert, James Diggle ve John Underhill, *Odysseus Found: The Search for Homer's Ithaca*, Cambridge, 2005.
- Blegen, Carl W., *Troy and the Trojans*, New York, 1995.
- Bowra, C. M., *Greek Lyric Poetry*, Oxford, 1961.
- Bradford, Ernle, *Ulysses Found*, New York, 1963.
- Burgess, Jonathan S., *The Tradition of the Trojan War in Homer and the Epic Cycle*, Baltimore, 2001.
- Chandler, Richard, *Travels in Asia Minor 1764-1765*, ed. ve kıs.: Edith Clay, Londra, 1971.
- Cook, J. M., *The Troad: An Archaeological and Topographical Study*, Oxford, 1973.
- , *The Persian Empire*, New York, 1983.
- Cressman, Edmund D., "Beyond the Sunset," *The Classical Journal* 27.9, Haziran 1932, s. 669-74.
- Davis, Jack L. (ed.), *Sandy Pylos: An Archaeological History from Nestor to Navarino*, 2. baskı, Princeton, 2008.

- Douglas, Norman, *Siren Land*, Londra, 1911.
- Dowden, Ken, "The Epic Tradition in Greece," Fowler, s. 188-205.
- Drews, Robert, *The End of the Bronze Age, Changes in Warfare and the Catastrophe ca. 1200 B.C.*, Princeton, 1993.
- Fowler, Robert (ed.), *The Cambridge Companion to Homer*, Cambridge, 2004.
- Fox, Robin Lane, *Travelling Heroes: Greeks and their Myths in the Epic Age of Homer*, Londra, 2009.
- Freely, John, *The Aegean Coast of Turkey*, İstanbul, 1996.
- , *The Black Sea Coast of Turkey*, İstanbul, 1996.
- , *The Western Mediterranean Coast of Turkey*, İstanbul, 1997.
- , *The Eastern Mediterranean Coast of Turkey*, İstanbul, 1998.
- , *Turkey Around the Marmara*, İstanbul, 1998.
- , *The Western Shores of Turkey: Discovering the Aegean and Mediterranean Coasts*, Londra, 2004.
- , *Crete: Discovering the "Great Island,"* Londra, 2008.
- , *The Ionian Islands: Corfu, Cephalonia, Ithaka and Beyond*, Londra, 2008.
- , *Children of Achilles: The Greeks in Asia Minor Since the Days of Troy*, Londra, 2010.
- Geisthövel, Wolfgang, *Homer's Mediterranean: From Troy to Ithaca, Homeric Journeys*, çev. Anthea Bell, Londra, 2008.
- Grimal, Pierre, *The Dictionary of Classical Mythology*, çev. A. R. Maxwell-Hyslop, Oxford ve New York, 1985.
- Gurney, O. R., *The Hittites*, Londra, 1990.
- Hail, Edith, *The Return of Ulysses: A Cultural History of Homer's Odyssey*, Londra, 2008.
- Hamilton, William J., *Researches in Asia Minor, Pontus and Armenia*, 2 cilt, Londra, 1842.
- Hammond, N. G. L., *A History of Greece to 322 B. C.*, Oxford, 1952.
- Hammond, N. G. L. ve H. H. Scullard (ed.), *The Oxford Classical Dictionary*, 2. baskı, Oxford, 1970.
- Herodotus, *The History*, çev. David Grene, Chicago ve Londra, 1987.

- Hesiod, *Hesiod, The Homeric Hymns and Homerica*, çev. Hugh G. Evelyn-White, Cambridge, Mass., 1954.
- Homer, *The Iliad*, çev. Richmond Lattimore, Chicago, 1951.
- , *The Odyssey*, çev. Richmond Lattimore, New York, 1965.
- How, W. W. ve J. Wells, *Commentary on Herodotus*, 2 cilt, Oxford, 1912.
- Huxley, G. L., *The Early Ionians*, Londra, 1966.
- Imbroslu Kritovoulos, *History of Mehmed the Conqueror*, çev. Charles T. Riggs, Princeton, 1954.
- Joukowsky, Martha Sharp, *Early Turkey, Anatolian Archaeology from Prehistory through the Lydian Period*, Dubuque, Iowa, 1996.
- Joyce, James, *Ulysses*, Londra, 1955.
- Kazancakis, Nikos, *The Odyssey: A Modern Sequel*, çev. Kimon Friar, New York, 1958.
- Keats, John, *The Poetical Works of John Keats*, Londra, 1912.
- Korfmann, Manfred ve Dietrich Mannsperger, *A Guide to Troia*, İstanbul, 2001.
- Korfmann, Manfred vd, *Troy: Journey to a City Between Legend and Reality*, İstanbul, 2002.
- Latacz, Joachim, *Homer: His Art and His World*, çev. James P. Holoka, Ann Arbor, Michigan, 1998.
- , *Troy and Homer: Towards a Solution of an old Mystery*, çev. Windle ve Rosh Ireland, Oxford, 2004.
- Lattimore, Richmond (çev.), *Greek Lyrics*, 2. baskı, Chicago, 1960.
- Leaf, Walter, *Troy, A Study in Homeric Geography*, Londra, 1912.
- Lefkowitz, Mary R., *The Lives of the Greek Poets*, Londra, 1981.
- Lloyd, Seton, *Ancient Turkey: A Traveller's History of Turkey*, Londra, 1989.
- Lucan, *Pharsalia*, çev. Robert Graves, Harmondsworth, 1957.
- Luce, J. V., *Homer and the Heroic Age*, New York, 1975.
- , *Celebrating Homer's Landscapes: Troy and Ithaca Revisited*, New Haven, 1998.
- Macqueen, J. G., *The Hittites and their Contemporaries in Asia Minor*, Londra, 1986.

- Miller, William, *The Latins in the Levant: A History of Frankish Greece (1204-1566)*, Londra, 1908.
- Nagy, Gregory, *Homeric Questions*, Austin, Texas, 1996.
- Nicoll, Allardyce (ed.), *Chapman's Homer: The Iliad, The Odyssey, and the Lesser Homerica*, 2 cilt, New York, 1956.
- Oliva, Pavel, *The Birth of Greek Civilization*, çev. Urwin Levitova, Londra, 1981.
- Ovidius, *Metamorphoses*, çev. Horace Gregory, New York, 1958.
- Page, Denys L., *History and the Homeric Iliad*, Berkeley ve Los Angeles, 1959.
- Pausanias, *Guide to Greece*, 2 cilt, çeviri ve önsöz: Peter Levi, Harmondsworth ve New York, 1971.
- Pindaros, *Nemean Odes*, çev. Richmond Lattimore, Chicago, 1957.
- Pliny, *Natural History*, 3 cilt, çev. H. Rackham, Cambridge, Mass., 1963.
- Porter, James I., "Homer, the history of an idea," Fowler, s. 324-43.
- Rodd, J. R., *Homer's Ithaca: A Vindication of Tradition*, Londra, 1927.
- Ryan, Frederick W. ve Vittorio Boron, *Malta*, Londra, 1910.
- Sanders, N. K., *The Sea Peoples: Warriors of the ancient Mediterranean 1250-1150 BC*, Londra, 1978.
- Schliemann, Heinrich, *Ithaque, le Peloponnese et Troie*, Londra, 1869.
- , *Troy and its Remains: A Narrative of Researches and Discoveries on the Site of Ilium and in the Trojan Plain*, Londra, 1875, yeniden basım, New York, 1976.
- , *Ilios, the city and country of the Trojans, the results of Researches and Discoveries on the site of Troy and Throughout the Troad in the Year 1871, 72, 73, 78, 79, including an Autobiography of the Author*, Londra, 1881, yeniden basım, New York, 1996.
- Sperling, Jerome W., "Kumtepe in the Troad, Trial Excavation, 1934," *Hesperia*, c. 45, No. 4, Kasım-Aralık 1976, s. 305-64.
- Stanford, W. B. ve J. V. Luce, *The Quest for Ulysses*, New York ve Washington, 1974.
- Stoneman, Richard, *A Literary Companion to Travel in Greece*, Harmondsworth ve New York, 1984.

- , *Across the Hellespont: Travellers in Turkey from Herodotus to Freya Stark*, Londra, 1987.
- , *Land of Lost Gods: The Search for Classical Greece*, Londra, 1987.
- Strabon, *The Geography*, 8 cilt, çev. Horace Leonard Jones, Cambridge, Mass., 1970.
- Tennyson, Alfred Lord, *A Selected Edition*, ed. Christopher Ricks, Londra, 1989.
- Thucydides, *History of the Peloponnesian War*, çev. Rex Warner, Hammondsworth, 1987.
- Traill, David, *Schliemann of Troy: Treasure and Deceit*, Londra, 1995.
- Wolf, Armin ve H. H. Wolf, *Die wirkliche Reises des Odysseus. Zur Reconstruction des Homerischen Weltbildes*, Viyana, 1990.
- Wood, Michael, *In Search of the Trojan War*, New York, 1996.

Dizin

- Abantlar, 33
Abydos, 85, 96, 99, 102, 104, 139
Adana, 91, 92
Adatepe, 150
Adramytteion, 45, 81, 82, 111, 144, 149
Adriyatik Denizi, 18, 264
Afganistan, 105
Afionas, 180
Agamemnon, 16, 18, 22, 27, 31-36, 39, 50-53, 56-61, 63, 67, 72, 76, 79, 103, 120, 122, 129, 144, 145, 148, 157, 159, 160, 164, 169, 170, 195, 200, 217, 251, 253, 254, 317-319, 332
Agelaos, 309, 310
Agenor, 70
Agreiphontes, 173
Ahemeniş Hanedanı, 95, 101
Aiaie Adası, 234
Aias, 27, 36, 41, 54, 57, 58, 60, 63-65, 115, 140, 159, 169, 254, 255, 317, 332
Aigailos, 44
Aigialeia, 161
Aigilia, 206
Aigisthos, 159, 160, 169, 170, 253
Aineias, 19, 53, 68, 107, 109, 134, 142, 143, 151, 161, 232, 327
Ainos, 42, 43, 194
Aiolia, 18, 22, 30, 41, 42, 81, 82, 85, 86, 95, 151
Aioliyalılar, 80, 82, 83
Aisepos, 40
Aitolia, 161
Aitolialılar, 33
Aitos, 278
Akçin Çayı, 143
Akdeniz, 9, 22, 24, 48, 82, 88, 92, 209, 212, 264
Akhalar, 17, 18, 32, 33, 35, 48, 49, 51, 53-68, 71-73, 80, 92, 103, 128, 129, 140, 148, 150, 159, 160, 161, 168, 193, 217, 333
Akheron, 242, 246
Akhilleion, 129, 149
Akri Spathi, 199
akropolis, 88, 91, 110, 132, 144, 146, 155, 247
Aksios, 43
Aleksandropolis [Dedeagaç], 192
Aleksandros, 15, 20, 51, 52, 108
Alizonlar, 43, 44
Alkaaios, 43, 149, 151
Alkinoos, 180, 184-190, 192, 197, 198, 208, 252, 272, 274, 275
Alybe, 44
Amastris, 44
ambrosia, 174, 256
Amisos, 44, 85
Amnisos, 196, 197
Amphialos, 187
Amphiaraios, 79
Amphilokhos, 78-80, 83, 86, 90, 92
Amphimedon, 318
Amphinomos, 294, 308
Anadolu, 15, 17, 19-22, 46, 48, 81, 82, 85, 86, 106, 107, 123, 131, 137, 138, 145, 155
anakara, 21, 25, 37, 39, 81, 82, 84,

- 100, 125, 129, 198, 202, 213,
225, 228, 235, 246, 264, 278
- Ancona, 113
- Andromakhe, 54, 71, 161
- Ankara, 46
- Ankhises, 19, 107, 151
- Antakya, 93
- Antalya, 90
- Antandros, 82, 111, 151, 152
- Antenor, 55
- Antigonos, I., 146, 147
- Antigonos, II., 107
- Antikleia, 251, 252
- Antikythera, 197, 198, 205-207
- Antilokhos, 19, 65, 166, 254, 317
- Antinoos, 293-295, 302-304, 307,
308, 321
- Antipatros, 102, 105
- Antiphos, 38
- Aphrodite, 19, 24, 28, 39, 53, 62,
69, 107, 151, 161, 188, 198,
199-202, 204, 206
- Apollon, 28-30, 40, 43, 50, 51, 53,
54, 63, 64, 68-70, 79, 80, 83,
84, 87, 91, 92, 109, 146, 150,
153, 162, 183, 184, 186, 193,
195, 197, 216, 247
- Apulia, 161
- Arabistan, 106
- Ares, 28, 41, 52, 53, 68, 69, 188
- Arete, 180, 183-186, 189, 275
- Argolis, 17, 84
- Argonautlar, 17, 18, 262
- Argos, 16, 35, 55, 91, 161, 166,
170, 292
- Argoslu, 32, 33, 88, 90, 91, 166,
254
- Argyropolis, 44
- Arkadiyalılar, 33
- Arrianus, 102-105
- Arsames, 104
- Arsites, 104
- Artakserkses, III., 101
- Artakserkses, IV., 101
- Artemis, 28-30, 69, 84, 87, 292
- Artemision Savaşı, 100
- Asi Nehri, 93
- Asios, 41
- Askalon, 200
- Askania Gölü, 46
- Asklepios, 28, 60
- Aspendos, 90, 91
- Assos, 82, 111, 143-145, 150
- Astakos, 278
- Astyanaks, 54
- Asya, 15, 20, 39, 85, 97, 100, 113,
114, 136, 137, 139, 142, 147,
332
- Asyalı, 49
- Athena, 28, 32, 53, 54, 59, 68, 69,
71, 73, 80, 99, 103, 111, 117,
134, 144, 151, 153, 154, 158,
159, 162, 171-173, 180, 184,
206, 214, 281, 284-286, 288,
289, 293-295, 298, 301, 309,
310, 322, 323, 324
- Athos Dağı, 97
- Atina, 17, 25, 29, 96-98, 100, 101,
114, 144, 162, 192, 201, 204,
206, 207, 280
- Atinalılar, 21, 24, 33, 36, 96, 97,
100, 149, 261
- Atlantik Okyanusu, 86, 245
- Atticus, Herodes, 147
- Attika-Delos Deniz Birliği, 141
- Augustus, 108, 110, 134, 135, 140,
141, 153, 154
- Aulis, 16, 33, 37, 80
- Aurelius, Marcus, 110
- Automedon, 64
- Avlemonas Koyu, 201, 203
- Avrupa, 15, 19, 42, 81, 98, 100,
102, 139, 142, 209, 278, 328,
329, 332

- Avrupalı, 49, 112, 115, 201, 327, 330
 Avustralya, 334
 Aziz Pavlus, 109
- Bababurnu, 145
 Babakale, 141
 Babil, 106
 Bacon, F. H., 143
 Bakırçay, 81
 Ballı Dağ, 115-118
 Behramkale, 143
 Bellerophon, 88, 89
 Benton, Sylvia, 201
 Bérard, Victor, 280
 Berberi, 212, 225, 226
 Berberiler, 212, 225
 Berlin Arkeoloji Müzesi, 153
 Bittlestone, Robert, 277
 Bizans İmparatorluğu, 110, 114, 278, 327
 Blegen, Carl, 119, 125-133, 153, 331
 Boccacio, 329
 Boethius, 328
 Boiotia, 16, 37, 81, 82, 100
 Boiotialılar, 33, 34
 Bone Burnu, 210
 Boreas, 72, 178, 194
 Boston Museum of Fine Art, 143
 Bozcaada, 81
 Bradford, Ernle, 180, 229, 234, 235, 238, 244, 261, 263-265, 269, 272
 Brindisi, 161
 Briseis, 50, 57, 67, 75
 Bronz Çağı, 17-19, 21, 22, 48, 78, 86, 91, 116, 117, 123, 127-129, 133, 142, 144, 153, 212, 225, 228, 247, 280, 283
 Brundisium, 161
 Byzantium, 110
- Caesar, Julius, 109
 Calvert, Frank, 117-120, 331
 Campania, 162, 261
 Capri Adası, 261
 Caracalla, 110
 Cassius Dağı, 93, 94
 Cebelitarık Boğazı, 245
 Cerbe, 212, 213, 225
 Cercinna, 210, 225
 Ceyhan, 93
 Chalkokondylas, Demetrios, 329
 Chapman, George, 329
 Chergui, 210, 225
 Ciriaco, 113, 114
 Clarke, Edward Daniel, 115, 116
 Clarke, J. T., 143
 Cook, J. M., 112, 115-117
 Cripps, John Martin, 115, 116
 Crotone, 162
 Cumae Körfezi, 228
- çanak çömlek, 17, 46, 81, 84, 86, 88, 117, 118, 120, 121, 126, 134, 141, 142, 146, 228, 247, 282-284
 Çanakkale Boğazı, 15, 136, 139-141, 156, 332
 Çanakkale Müzesi, 143
 Çanakkale Savaşı, 139
 Çığırtı Dağı, 146
- Dakarıs, Sotirios, 247
 Dalyan, 147, 149
 Damilas, Antonios, 329
 Danaolar, 17, 18, 33
 Dardanie, 142, 143
 Dardanieliler, 19, 20, 40, 41
 Dardanos, 19, 20, 99, 111, 142
 Dareios, I., 95
 Dareios, III., 101
 Daskyleion, 96, 104
 Datis, 97

- Daulphinios, Nicholas, 202
 Daunia, 161
 Daunos, 161
 Delos, 28, 29, 141, 195, 197
 Demeter, 28, 155, 260
 Demetrios, 106, 107
 Devren, 151
 Dimitriades, Andreas, 136
 Diodoklar, 105
 Diomedes, 35, 40, 53, 56-63, 67, 160, 161
 Dolios, 319, 321, 323
 Dolon, 58, 59
 Doriahlılar, 18, 22
 Doriskos, 192
 Douglas, Norman, 261, 262
 Dörpfeld, Wilhelm, 121, 122, 126, 128, 130, 277, 280, 331
 Dulikhion, 33

 Echinades adaları, 278
 Edremit, 45, 81, 149, 150
 Ege, 9, 15, 17, 21, 22, 29, 33, 38, 48, 77, 78, 80, 81, 105, 106, 108, 115, 123, 127, 128, 131, 136, 137, 140, 143, 144, 146, 148, 151, 156, 192, 194, 195, 206-208, 332
 Ege Denizi, 15, 20, 21, 30, 39, 48, 98, 107, 110, 115, 128, 137, 139, 194, 332
 Egina, 85
 Eileithyia, 197
 Eileithyia Mağarası, 197
 Ekheneos, 184
 Ekhinai, 33
 Elatreus, 187
 Elektra, 142
 Elis, 33
 Elysion Ovası, 170
 Eneti, 44
 Enetler, 44

 Epeiros [Epir], 246-248
 Epeolular, 33
 Ephesos, 17, 20, 41, 86, 96
 Eretria, 22, 81, 96, 97
 Eretrialılar, 96
 Ermones, 180
 Eryks (Erice) Dağı, 232
 Etiyopya, 90, 106, 158, 177
 Euboia, 22-24, 33, 37, 81, 94, 100, 195, 228, 264
 Euippe, 161
 Eumedes, 58
 Eupeithes, 321-323
 Euphranor, 207
 Euripides, 245
 Euros, 178
 Euryalos, 187, 189
 Eurykleia, 291, 297, 298, 306, 311, 312, 315
 Eurylokhos, 236, 237, 240, 269, 270
 Eurmakhos, 292, 295, 303-305, 308
 Eurynome, 296, 314, 315
 Evans, Sir Arthur, 123-125, 331
 Ezine, 143, 146

 Fenelon, 203
 Fengari Dağı, 113
 Fenike, 23, 24, 78, 94, 102, 106, 200, 232, 238
 Fenikeliler, 23, 24, 94, 98, 200, 212, 225, 245
 Feraı [Pherae], 192
 Fimbria, 109
 Foça, 85, 246
 Fox, Robin Lane, 245

 Gaeta Körfezi, 234, 261
 Gaia, 213, 225, 226
 Ganzirri, 264, 265
 Gediz, 17, 46, 81, 85, 95

- Gelibolu Yarımadası, 102, 139, 332
 Gell, William, 279-282, 284
 Gemilerin Listesi, 18, 19, 23, 33-35, 39
 Geraistos (Karistos), 195
 Girit, 17, 18, 20, 21, 38, 39, 47, 48, 122-125, 162, 195-197, 201, 205, 206, 209, 255, 286, 296, 329
 Giritliler, 33, 38
 Glaukos, 48, 54, 64, 88
 Gordion, 46
 Gozo Adası, 272
 Granikos Nehri, 104
 Greko-Romen, 141, 148, 153, 155, 197, 325
 Guylforde, Richard, 201
 Gülpınar, 149, 150
 Gümüşhane, 44
 Gygaie Gölü, 46
 gymnasium, 155
 Gyrai, 169
 Gythion, 198, 205

 Hadrianus, 108, 110, 135, 140, 147, 155
 Halikarnassos, 17, 85, 88, 117
 Halios, 188
 Halitherses, 322
 Halizonlar, 19
 Hallam, Arthur, 330
 Hamaksitos, 82
 Hatay, 23, 93
 Hattuş, 19, 21, 48
 Hebros, 42, 43, 192, 194
 Hekabe, 54, 70, 71, 73, 151, 161
 Hekataios, 245
 Hektor, 19, 51-54, 56, 58-61, 63-66, 68-77, 87, 111, 114, 115, 141, 161
 Helene, 15, 28, 36, 51-55, 120, 161, 164-167, 171, 201-205
 Helenos, 161
 Helios, 28, 39, 62, 153, 250, 266, 269, 270
 Hellenistik Dönem, 105
 Hellenler, 16-18, 21, 78, 86, 214
 Helles Burnu, 139, 332, 333
 Hellespontos, 15, 19, 22, 23, 40, 42, 81, 82, 85, 96, 98-100, 102-104, 107, 108, 128, 129, 136, 137, 139-142, 156, 192, 331, 332
 Henry, R. M., 238
 Hephaestion, 103
 Hephaistos, 28, 66, 67, 69, 89
 Hera, 28, 32, 51, 62, 63, 66, 68, 69, 73, 151, 161, 197, 206
 Herakleia, 44
 Herakleia Pontikos, 44
 Herakles Sütunları, 245
 Hermeias, 73-76, 144, 158, 239, 317, 318
 Hermeios, 173, 174, 237, 238
 Hermes, 28, 69, 73
 Hermione, 161
 Hermos, 17, 46, 81, 85, 86, 95
 Herodos Attikos, 108
 Herodotos, 17, 18, 24, 31, 43, 47, 48, 79, 80, 82, 95-100, 151, 192, 200, 211, 245
 Heroneya Savaşı, 101
 Hesiodos, 17, 78, 79, 82, 83, 92, 199, 200, 213, 214
 Heurtley, W. A., 280
 Hıristiyan, 109-111, 197, 205, 212, 328
 Hıristiyanlık, 110
 Hippothoos, 41
 Hisarlık, 110, 115, 117-119, 121, 126, 128, 129, 132, 133, 136, 138
 Hitit, 19-21, 44, 48, 88, 91, 93
 Homeros, 9, 15-20, 23, 25-28, 30,

- 31, 33, 34, 41-43, 78, 82-84, 87, 94, 102, 103, 107, 108, 112-122, 125, 126, 136, 137, 143-145, 149, 151, 154, 156-158, 161, 198, 200, 205, 208-214, 226, 244-248, 263, 273, 276-281, 283, 284, 325-331, 334
- Horace, 326
- İonia, 84
- İonia adaları, 18, 177, 197, 198, 207, 246
- İonialılar, 18, 22, 29, 86, 96
- İonlar, 22
- İason, 17, 18, 262
- İasos, 17, 88
- İda Dağı, 40, 55, 62, 81, 82, 115, 142, 144, 146, 147, 150-152, 156, 206
- İdaios, 55, 73, 74, 75, 76
- İdomeneus, 18, 38, 41, 160, 162, 196
- İlium, 107, 111-113, 116, 119, 134, 135, 151
- İmrasos, 43
- İmroz, 113
- İndus Vadisi, 105
- İno, 178, 179
- İntepe, 140
- İobates, 89
- İpsos Savaşı, 106, 147
- İris, 51, 52, 63, 66, 73
- İros, 294
- İskender, 93, 101-108, 110
- İskenderiye, 31, 105, 106, 208
- İskenderun Körfezi, 93
- İsmaros, 43, 192, 193, 195-197, 216
- İssos Savaşı, 93
- İstanbul Arkeoloji Müzesi, 143, 146
- İstanbul Boğazı, 15
- İştar, 200
- İtalya, 18, 22, 23, 81, 83, 84, 161, 162, 228, 229, 235, 263, 264, 328
- İthake, 23, 90, 157-159, 166, 171, 172, 197, 246, 251, 254, 274, 276-284, 287, 289, 297, 307, 308, 321, 325, 330
- İznik, 46
- İznik Gölü, 46
- Kahramanlar Çağı, 17, 31, 42, 123
- Kaikos Vadisi, 45
- kalıntı, 17, 48, 72, 84, 88, 89, 92, 93, 109, 113-120, 122, 123, 125, 127-130, 133-135, 141, 144, 147, 149, 152, 201-203, 225, 232, 279, 280, 282-284, 331
- Kalkan, 88
- Kalkhas, 62, 78-80, 83, 84, 86, 90, 91, 334
- Kallinos, 79
- Kalliope, 157
- Kalokairinos, Minos, 122
- Kalydnai, 38
- Kalyпсо, 158, 173, 174, 176, 177, 186, 272, 273, 325
- Kapsali, 199, 204
- Karadeniz, 15, 19, 22, 23, 43, 46, 85
- Karambis Burnu, 44
- Karanlık Çağ, 21, 24, 34, 78, 125, 227, 328
- Karatepe, 91
- Karialılar, 19, 47, 48
- Kartaca, 24, 210, 232
- Kasos, 38
- Kassandra, 76, 159, 161, 253
- Kassandros, 106
- Kastri, 199, 201

- Kaystros, 20
 Kazancakis, Nikos, 330
 kazı, 31, 48, 84, 88, 90, 91, 93, 116-123, 125, 126, 128-130, 132-134, 141, 144, 150, 152, 153, 201, 247, 280, 282, 284
 Keats, 329
 Keçiler Adası, 214, 224, 225
 kehanet, 83, 310, 325
 kent-devleti, 89
 Kephallen, 321
 Kephallenler, 33
 Kephallonia, 278
 Kerempe Burnu, 44
 Kerkeo Burnu, 261
 Kerkyra, 177
 Khalkis, 22, 23, 37, 81, 228
 Kharybdis, 262-266, 268, 269, 272
 Khimaira Dağı, 89
 Khios, 17, 22, 26, 29, 30, 83, 85
 Khryse, 50, 80, 150
 Khryseis, 50, 51, 80, 150
 Kıbrıs, 21, 124, 200
 Kikonlar, 19, 42, 43, 192, 193
 Kilikia, 78-80, 91, 92, 94, 104
 Kilitbahir, 139, 142
 Klaros, 79, 80, 83, 84
 Klazomenai, 85
 Kleopatra, 106, 140
 Klisithera, 162
 Klytaimnestre, 159, 253
 Klytoneos, 187
 Knidos, 39, 85, 87
 Knossos, 18, 21, 122-125, 196
 Knox, Wright, 279
 Kokytos, 242, 246, 247
 Koldewey, Robert, 146
 Kolonai, 82
 koloni, 21-24, 29, 31, 39, 40, 80, 81
 kolonileşme çağı, 22
 kolonist, 82, 86, 279
 Kolophon, 79, 80, 83, 84
 Kolophonlular, 83, 84
 Konstantin, Büyük, 110
 Konstantinopolis, 110, 113, 114, 139, 206, 278, 328
 Korfmann, Manfred, 128
 Korfu Adası, 177
 Korint, 88
 Korinth Birliği, 101, 102
 Korinthos, 35
 Kos, 17, 22, 38
 Krapathos, 38
 Kritovulos, 114
 Ksanthos, 48, 68, 76, 88
 Kserkses, 78, 97-100, 107
 Ktesippos, 301
 Kumkale, 137, 139, 149, 332, 333
 Kurşunlu Dağ, 115
 Kurupedion Savaşı, 106
 kutsal alan, 29, 134, 135, 153, 195, 197, 199, 248, 283
 Küçükasya, 15, 19-21, 23, 29, 38-41, 43, 45, 47, 48, 78, 80, 81, 86, 91, 95, 96, 100, 101, 104-109, 124, 132-134, 136, 138, 140, 144, 148, 151, 195, 246
 Küçükkuşu, 150
 Kybele, 134, 155
 Kydonia, 21, 125
 Kykloplar, 122, 158, 213-215, 221, 224, 225, 229, 236
 Kyme, 81, 82
 Kyriakos, 201
 Kythera, 124, 194, 196-201, 203-205, 208-210
 Kytoros, 44
 Kyzikos, 85
 Lade Savaşı, 96
 Laistrygonlar, 232, 233, 236
 Lakedaimon, 87, 163, 167
 Lakedaimoniahlar, 33
 Lakios, 90

- Lampetia, 270
 Lampsakos, 85, 104, 111
 Laodamas, 185, 188
 Lapithler, 33
 Lapseki, 85, 104
 Larissa, 41, 42
 Latince, 28, 113, 114, 198, 205, 325, 327-329
 Leaf, Walter, 40, 41, 42, 109
 Leake, William Martin, 279-281
 Lechavalier, Jean Baptiste, 115-118
 Lefke, 45
 Leiodes, 302, 310
 Lekonia Körfezi, 198
 Lekton (Lectum), 82, 108, 145, 149, 150
 Lelantin Savaşı, 149
 Lelegler, 81
 Lemnos, 18
 Leokritos, 310
 Leontius, 329
 Lesbos, 22, 81, 82, 98, 144, 146, 151
 Lesboslu Alkaios, 43
 Leto, 28-30, 69, 87, 195, 197, 255
 Leukas Adası, 277
 Leukothea, 178
 Levi, Peter, 201
 Libya, 106, 199, 209, 212, 225, 226
 Lipari, 124, 229, 264
 Livadi, 204
 Lokris, 36, 37
 Lokrisliler, 33, 36, 159
 Louvre, 143, 147
 Lozan Antlaşması, 148
 Lucan, 109
 Luce, J. V., 34, 280, 338
 Lukki, 48
 Lykia, 19, 40, 48, 49, 64, 88-90, 177
 Lykia Birliği, 88
 Lykialılar, 19, 47, 48
 Lyle-Kalkhas, Evelyn, 334
 Lysimakhos, 105, 106, 108, 117, 147
 Macalla, 162
 Maclaren, Charles, 116, 117
 Magarsus, 93
 Magna Graecia, 22, 23, 162, 228, 229, 232
 Magnesia, 86, 106, 162
 Magnesialılar, 37
 Magnetler, 33, 37, 86
 Maiandros, 17, 47, 86
 Maiandros Magnesia, 86
 Maionialılar, 19, 45, 46, 47
 Makedonya, 43, 97, 98, 101, 102, 105-107
 Makhaon, 60
 Maleia Burnu, 162, 194-198, 208, 210
 Malia, 124
 Mallos, 93
 Manisa, 86
 Manto, 79, 80
 Marathon Ovası, 97
 Mardonios, 96
 Marmara Denizi, 15, 23, 40, 45, 83, 85, 113, 131, 334
 Marmara, 226, 227
 Maron, 193
 Marsala, 232
 Marsilya, 23, 86
 Matapan Burnu, 197
 Maveraünnehir, 105
 Meda, 162
 Medon, 311, 322
 megaron, 131, 132
 Meges, 23, 34
 Mehmet, II., 114, 139
 Melanippos, 149
 Melantheus, 291, 292

- Melas, 42
 Meles, 31, 83, 84
 Melkart, 245
 Memfis, 105
 Memnon, 104
 Menelaos, 15, 16, 35, 51-53, 58, 60, 64, 65, 159-171, 201-203, 205
 Mentés, 43, 158
 Mermnadai, 46, 47
 Mersin, 92, 204, 205
 Messapialılar, 161
 Messe, 36
 Methone, 33, 34
 Methymna, 82
 mezarlık, 129
 Mezopotamya, 200
 Mısır, 21, 48, 85, 97, 106, 124, 140, 162, 168, 199, 201, 212, 238
 Midilli, 81
 Miken, 16-18, 20, 21, 23-26, 33-35, 39, 40, 46, 86, 121-123, 125, 126, 129, 134, 139, 159, 226, 228, 229, 247, 282-284
 Mikenliler, 20, 33, 48
 Miletos, 17, 20, 23, 40, 47, 48, 84, 85, 88, 96
 Minix (Cerbe), 225
 Minos, 17, 18, 20, 21, 38, 47, 48, 123-125, 196, 201, 255, 296
 Minyolar, 33
 Misis, 92, 93
 Mithimna, 144
 Mithridates, 104
 mitoloji, 17, 18, 89, 135, 151, 197, 201, 213, 225, 260
 Molo Körfezi, 278
 Monophthalmos, I. Antigonos, 146
 Mopsos, 78-80, 84, 90-93
 Murat, II., 113, 114
 Musalar, 28, 33, 187, 260
 Mustafakemalpaşa Irmağı, 45
 Müller, Max, 123
 Mykale, 47
 Mykale Burnu, 100
 Myrleia, 83
 Myrmidonlar, 33, 64
 Myrtidia, 204
 Mysia, 19, 45, 81
 Mysialılar, 19, 45, 81, 82
 Mytilene, 82, 85, 151
 Naksos Adası, 97
 Napoli, 23, 126, 162, 228, 234, 261, 264
 Nara Burnu, 99, 142
 Naukratis, 23, 85, 90
 Nausikaa, 180-184, 186, 189, 195
 Neandria, 146
 Nekromanteion, 246-248
 Neolitik, 92, 123, 129
 Neoptolemos, 160, 161, 254
 Neritos, 278
 Neron, 110
 Nestor, 19, 24, 25, 32, 36, 54, 57, 60, 61, 126, 159, 160, 162, 163, 166, 168, 172, 194, 195
 Nestos, 43, 192
 Newton, Charles, 118
 Nikaia, 46
 Nikola, Porto San, 203
 Nil, 23, 85, 90, 212
 Niobe, 86, 87, 256
 Nireus, 33
 Nisyros, 38
 Notion, 83, 84
 Notos, 178
 Novum İlium, 107, 111, 116, 134
 odeon, 154, 155
 Odunluk İskelesi, 146, 148, 149
 Odysseus, 9, 18, 23, 25, 27, 32, 34, 43, 50, 57-63, 67, 79, 90, 150, 157-160, 164-168, 171-198,

- 207-220, 222-244, 246-257,
259-264, 266-278, 281-316,
318-326, 329-331, 334
- Ogygie Adası, 158
- Okeanos, 170, 234, 242, 245, 317
- Olympos, 17, 32, 55, 62, 63, 67, 69,
74, 76, 89, 163, 168, 173, 314,
322
- Ophryneion, 141
- Orestes, 161, 170
- Orion, 255
- Orkhomenos, 122
- Orontes, 23, 93, 94
- Osmanlı, 113, 114, 147, 332
- Ovidius, 226
- Paganizm, 110
- Page, Denys, 34
- Paionlar, 42, 43
- Palaeopolis, 199, 201
- Palaiokastro, 180
- Paliki Yarımadası, 277
- Pamphylia, 78-80, 90, 91
- Pan, 17, 28
- Pandaros, 40, 53
- Pantokrator Dağı, 177
- Paphlagonialılar, 19, 43, 44
- Paris, 15, 20, 51-55, 151, 152, 201,
202, 205-207
- Parium, 112
- Parmenion, 101, 102, 104
- Patroklos, 43, 57, 60, 63-67, 71-73,
103, 137, 149, 254, 317, 332
- Pedassos, 144
- Pegasios, 111
- Peiroos, 43
- Peisistratos, 25, 163-166, 171, 172
- Pelasglar, 19, 41
- Peleus, 51, 67, 254
- Pelion, 37
- Pella, 101, 102
- Penelope, 157, 171, 196, 247, 251,
288, 291, 293-299, 301, 302,
304, 305, 312, 313
- Pergamon, 45
- Perge, 90, 91
- Perkote, 41, 104
- Pers, 46, 78, 95-98, 100, 101, 104,
105, 192
- Pesaro Burnu, 265
- Petalaiko Dağı, 278
- Petrarch, 329
- Phaiaklar, 177, 178, 180, 183, 184,
186-188, 190, 191, 275, 281,
289
- Phaiestos, 124
- Pharos Adası, 168
- Phaselis, 85, 90
- Pheidippos, 38
- Phemios, 292, 311, 313, 322
- Philadelphos, 106
- Philip, II., 101
- Philoitios, 301, 303, 306, 309, 311
- Philoktetes, 160, 162
- Phoiniks, 57, 58
- Phokaia, 23, 85, 246
- Phokisliler, 33
- Phrygia, 45, 46, 96, 104, 106, 152,
155, 256
- Phrygialılar, 19, 45, 46, 81
- Phthiotis, 16, 161
- Pınarbaşı, 115
- Pinara, 88
- Pindaros, 26, 30, 39, 245, 326
- Pithecusae Adası, 228
- Pius, Antoninus, 110
- Plataia, 100
- Platon, 144, 213, 326
- Pliny, 89
- Pococke, Richard, 115
- Polo, Marco, 44
- Polydoros, 68
- Polymedion, 82
- Polyphemos, 158, 214, 216-226

- Pontos Eukseinos, 15, 85
 Porphyryogenitus, VII. Konstantin, 111
 Poseidon, 28, 62, 63, 68, 69, 73, 88, 90, 103, 113, 158, 169, 177, 186, 195, 214, 223-226
 Potamos, 206
 Pouqueville, Francis, 203
 Praktios, 41
 Priamos, 19, 39, 49, 52, 53, 55, 70, 71, 73-76, 87, 99, 119, 120, 144, 151, 154, 159, 161, 192, 206, 253
 Propontis, 15
 Protesilaos, 102, 103
 Proteus, 168, 169, 170
 Ptolemaios, 105, 106
 Ptolemaios, II., 106
 Pulydamas, 66
 Punto Pezzo, 264
 Pylaios, 41
 Pylos, 19, 21, 33, 36, 125, 126, 159, 163, 171, 172, 195, 201, 288
 Pyraikhmes, 43
 Pyramos Nehri, 93
 Pyriphlegeton, 242, 246, 247

 Rhadamanthys, 170
 Rhegium [Reggio], 228, 264
 Rhodos, 17, 22, 38, 85, 90
 Rhodoslular, 33, 90
 Rhoiteion, 139-141
 Rhyndakos, 45
 Richmond Lattimore, 9, 77, 338
 Rodd, Rennell, 280
 Roma, 19, 30, 89, 91, 102, 107, 108, 110, 117, 127, 130, 134, 135, 141-143, 145, 147, 152-155, 206, 207, 225, 232, 280, 282, 283, 327
 Romalılar, 16, 92, 106, 107, 109, 134, 225, 247, 327
 Rusya, 96
 Ryan, Frederick W., 273
 Sainte-Maure, Benoit de, 328
 Sakarya Irmağı, 46
 Salamis, 36
 Salentium, 162
 Salerno Körfezi, 261
 Saltanat, 95, 96, 108, 110-112
 Samandağ, 94
 Samatrake, 192
 Samos, 17, 22, 29, 30, 85, 113
 Samothrake [Semadirek] Adası, 113
 Samsun, 44, 85
 Sangarios Irmağı, 46
 Sangrius, 46
 Santorini, 124
 Sardes, 17, 46, 86, 95, 96, 98
 Sarpedon, 48, 64, 88
 Sayce, A. H., 45
 Schliemann, Heinrich, 118, 277, 280, 282, 331
 Seddülbahir, 139
 Seleukia, 93, 94
 Seleukos, 93, 105, 106
 Seneca, 327
 Sesamon, 44
 Sestos, 96, 102
 Sicilya, 22, 23, 197, 206, 209, 210, 224, 228, 229, 232, 263, 264, 269, 272
 Side, 82, 90, 91
 Sigeion, 82, 110, 139
 sikke, 91, 112, 146
 Silifke, 94
 Silivri, 334
 Sinope (Sinop), 85
 Sipylos, 86, 256
 Siris, 83, 84
 Sisyphe, 256
 Skamandros, 32, 54, 69, 98, 115, 117, 128, 136-139, 142, 156, 333

- Skandeia, 199, 201
 Skepsis, 107, 115
 Skherie, 23, 177
 Skylla, 262-266, 268, 269, 272
 Skythialılar, 96
 Smintheion, 82, 150
 Smyrna, 31, 81, 83-86
 Soli, 92
 Solymos Dağı, 177
 Sounion Burnu, 195
 Sparta, 15, 36, 100, 101, 199, 205
 Spithridates, 104
 Stanford, W. B., 326
 Strabon, 41, 44, 78-80, 82, 89, 91-94, 107, 108, 114, 121, 139-141, 144, 145, 147, 149, 197, 198, 208-211, 225, 229, 235, 245, 260, 261, 278
 Strimonas, 98
 Stromboli, 264
 Struma, 98
 Styks, 242, 247
 Suriye, 21, 23, 24, 78, 79, 93, 94, 106, 124, 200
 Syme, 33, 39
 Symeliler, 33
 Syros [Siros] Adası, 116
 Taenarian, 197
 Tahtalı Dağı, 89
 Tantalos, 256
 Taphoslular, 158
 tapınak, 29, 96, 102, 108, 110, 131, 132, 134, 140, 144, 150, 153, 155, 162, 198, 201-203, 226, 245, 282
 Tarsus, 92, 94
 Taurus Dağları, 44
 Teber Nehri, 235
 Teiresias, 50, 79, 80, 242, 243, 249-251, 254, 324
 Tel-al-Amarna, 48
 Telamon, 27, 36, 41, 54, 57, 58, 60, 63-65, 140, 254, 255, 317
 Telemakhos, 157-160, 162-165, 167, 168, 170-173, 195, 203, 251, 287-295, 300-302, 305-311, 313, 316, 321, 323, 324
 Tembris, 46
 Tenedaia Peraia, 82
 Tenedos, 22, 81, 82, 146, 148, 152, 156, 160, 192, 195
 Tennyson, 330, 331, 339
 Teos, 85
 Termaikos, 36
 Termopylae, 100
 Tesalya, 37, 81, 162
 Teukros, 64
 Thebai, 17, 125
 Theodosious, I., 84
 Thera, 124
 Thesprotia, 246, 247, 248
 Thetis, 51, 57, 66, 73
 Thrinakia [Çatal] Adası, 266, 269, 271
 Thukydides, 16, 17, 20, 21, 31, 78, 199, 232, 264
 Tiryns, 21, 121, 122
 Tlepolemos, 38
 Tlos, 88, 89
 Tmolos Dağı, 46
 Toroslar, 79
 Trabzon, 44, 85
 Trakyalılar, 19, 42, 59
 Trapezos, 44
 Triopion, 87
 Triptolemos, 93, 94
 Troas, 16, 19, 40-42, 45, 81, 82, 95, 98, 106-109, 112, 113, 115-118, 120, 123, 136, 142-146, 148-150, 152, 156, 206
 Troia, 9, 15-23, 27, 31, 32, 34, 42, 46, 49-51, 55, 56, 62, 64, 66, 68, 70, 71, 76-80, 83, 92-95,

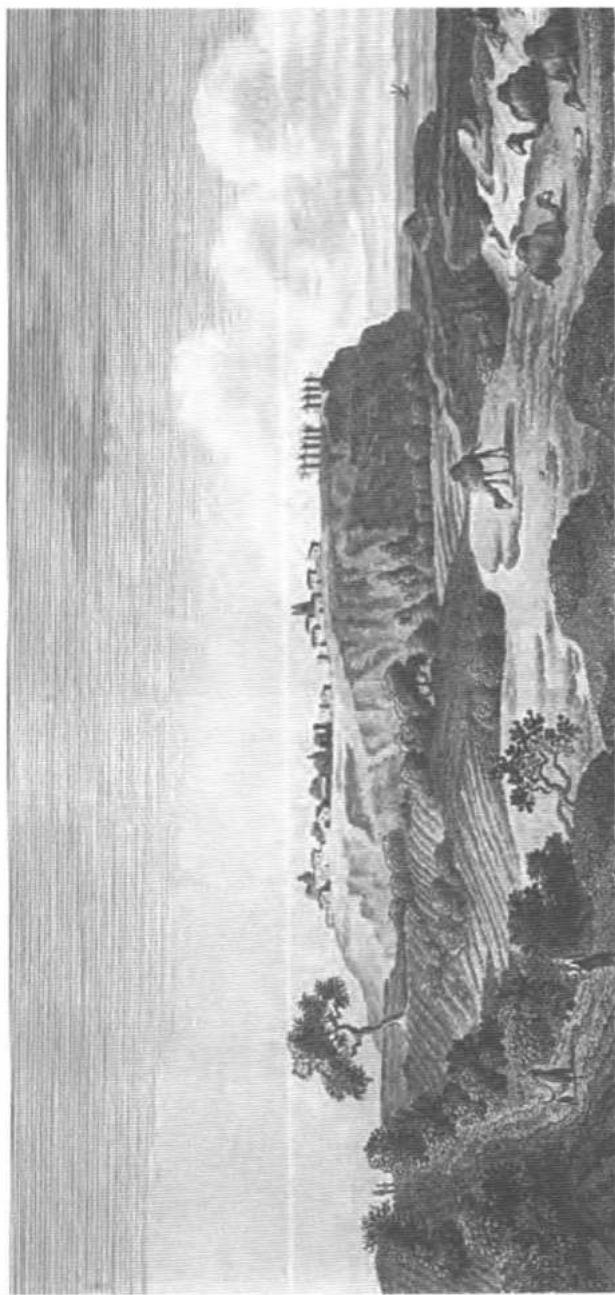
- 98, 102-104, 106, 107, 109-122, 124, 126-140, 142, 143, 145, 147-149, 151-155, 157, 159-162, 166-168, 191, 192, 195-197, 200-202, 205, 206, 208, 217, 251, 253, 254, 286, 292, 296, 317, 327, 328, 331, 332
- Troialılar, 18, 19, 23, 32, 39-43, 46, 49, 53-56, 58-60, 62-64, 66, 68, 69, 73, 81, 88, 133, 144, 151, 167, 327, 333
- Troia Savaşı, 9, 16-18, 21, 27, 31, 40, 47, 77, 78, 80, 86, 103, 107, 120, 127, 135, 151, 157, 187, 192, 206, 208, 325, 327, 328, 330, 334
- tümülüs, 76, 115, 128, 137, 140-142, 149, 332
- Türkiye, 9, 15, 23, 44, 46, 93, 94, 136, 143, 145, 148, 192, 334
- Ulysses, 273, 282, 325-331
- Vathi, 278
- Venedikliler, 279
- Ventris, Michael, 125
- Vittorio Boron, 273
- Volos, 37
- von Hahn, Johan Georg, 116, 117
- Wheler, George, 202
- Wilhelm, II., 126
- Wolf, Hans-Helmut, 224
- Wood, Michael, 116, 118, 120, 135, 138
- Wooley, Leonard, 94
- Yeni Zelanda, 334
- Yunan, 15-19, 21-31, 39, 43, 46, 47, 50, 51, 56, 78, 80, 81, 85, 89, 92, 94, 95, 100-102, 104, 105, 107, 114, 119, 124, 126, 130, 131, 134, 136, 138, 139, 144, 147, 148, 151, 154, 155, 162, 177, 192, 194, 197, 198, 202, 204, 205, 209, 213, 225, 228, 229, 232, 245-247, 278, 279, 325-329, 331
- Yunan Birliği, 101
- Yunanca, 15, 20, 21, 25, 30, 90, 113, 114, 119, 125, 136, 148, 200, 209, 211, 260, 329, 334
- Yunanistan, 9, 17, 18, 21-23, 34, 78, 80, 82, 86, 96, 97, 105, 116, 120, 125, 129, 177, 192, 198, 199, 212, 228, 246, 281, 325
- Yunanlar, 16-18, 20, 22-24, 41, 44, 50, 56, 78, 84-86, 88, 95, 96, 100, 101, 114, 124, 126, 134, 137, 138, 151, 177, 192, 225, 226, 228, 245, 246, 327
- Yüzüyanıklar, 177
- Zeieia, 40
- Zeieialılar, 19
- Zephyros, 72, 170, 230
- Zeus, 17, 18, 26, 28, 32, 51, 53, 55, 56, 62-64, 67, 69, 71, 73, 94, 142, 150, 151, 158, 163, 165, 168, 170, 171, 173, 174, 182, 186, 191, 214, 247, 251, 256, 257, 270, 271, 284, 289, 314, 317, 322, 324

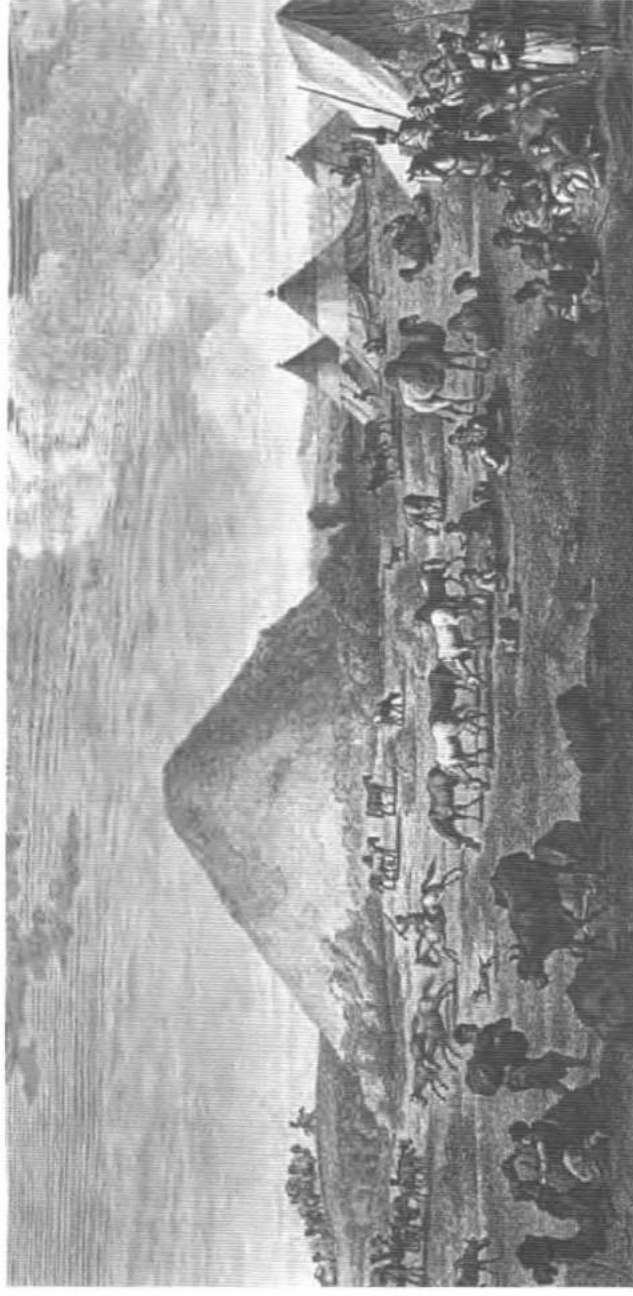
1 Bellerophontes

2 Klaros'taki Apollon Kâhini

3 Troia Ovası'nda yer alan Akhilleus'un mezarı

4 Troia Ovası üzerinde bulunan Yenişehir kasabası)

5 Troia Ovası üzerinde bulunan Yenişehir kasabası

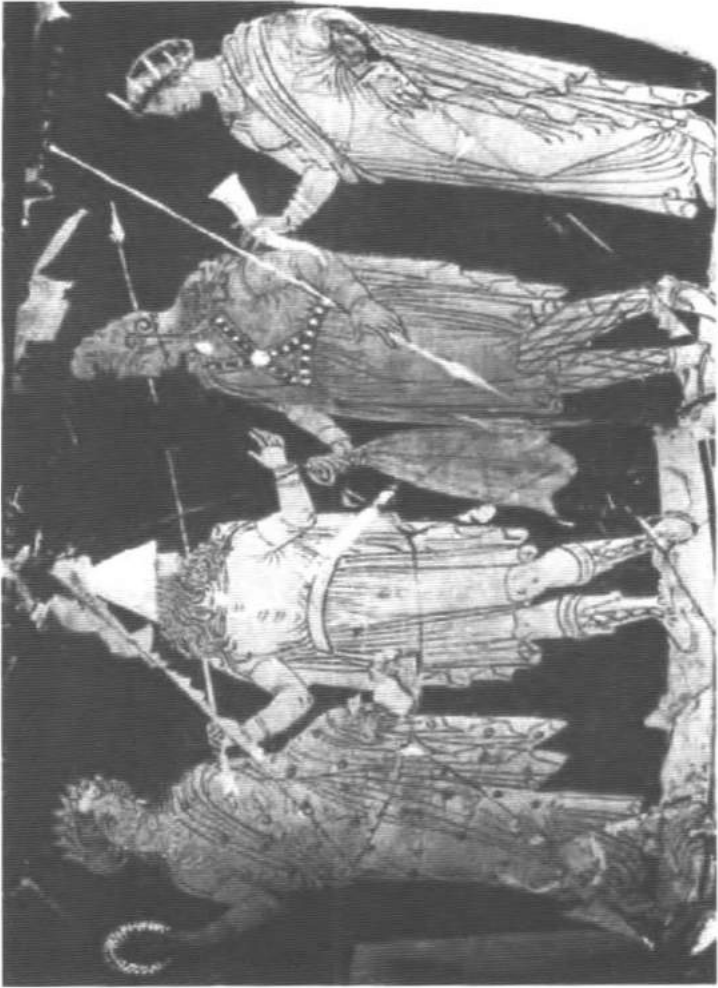
6 Troia'da bulunan Roma odeonu

7 Aleksandria Troas'taki Herodos Attikos hamamları

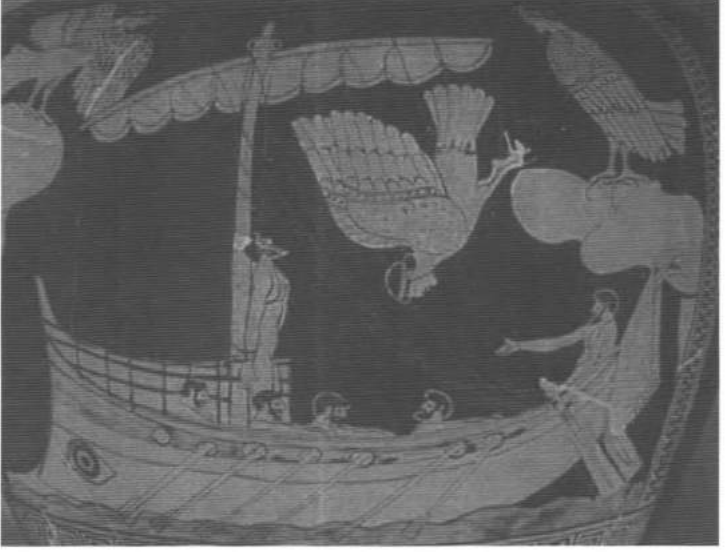
8 Assos'taki Athena Tapınağı

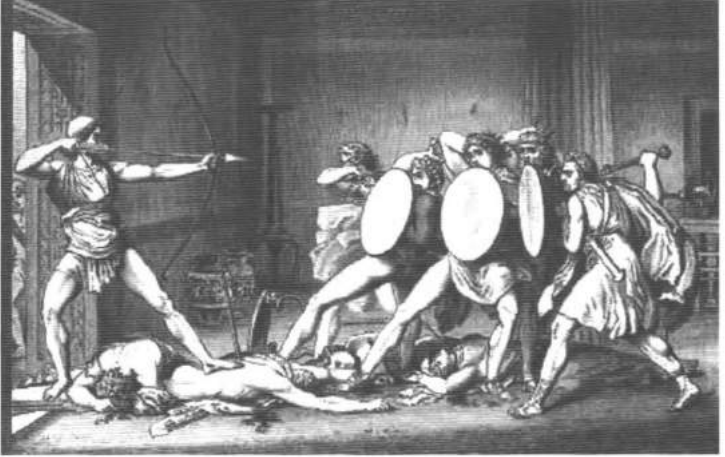
9 Odysseus, Apollon rahibi Maron'un sunduğu şarapları kabul ederken, İsmaros,

10 Lotosiyenlerin Ülkesi

11 Odysseus ve tayfası: Sirenlerin cazibesine direnirken

12 Odysseus: Karısının taliplerinden öç alırken

Bu kitap, bir gezgini, Troia savaşından sonra birçok maceranın ardından İthake'deki evine, ailesinin yanına dönen Odysseus'un peşinde, Troia'dan başlayıp, Türkiye'nin Ege kıyıları boyunca ve Akdeniz sahillerinde dolaştırarak, Homeros'un *İlyada* ve *Odyseia* destanları için bir rehber olmayı amaçlıyor.

"Ne zaman Türkiye hakkında bir kitap tavsiye etmem istense, John Freely'nin herhangi bir kitabını okuyun derim."

–Stephen Kinzer

"Renkli ayrıntılarla dolu bir kitap..."

–Philip Mansel

"Gördüklerinin anlamını derinlemesine ve kolayca aktarabilen bir adam." –Marlena Frick, *Scotsman*

"Freely ayrıntıları fark edebilen müthiş bir göze sahip." –*Independent*

"Freely mükemmel bir üslup ve etkileyicilikle anlatıyor, büyük resmi görüyor ve detayları fark eden bir romancının gözüyle yazıyor."

–Victoria Holbrook

"John Freely kültürel hikâyelerin ustası."

–Talat S. Halman

